

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών:
«Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία-Λαογραφία»
Κατεύθυνση: «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία»
Ειδίκευση: «Νεότερη και Σύγχρονη ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία»
Διπλωματική Μεταπτυχιακή Εργασία

**«Πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές πτυχές κατά την Μεταξική
περίοδο: η περίπτωση της Λάρισας»**

Σολωμός Βασίλειος

Επιβλέπων καθηγητής: Νικόλαος Αναστασόπουλος
Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής:
Λήδα Παπαστεφανάκη, Λάμπρος Φλιτούρης

Λάρισα-Ιωάννινα 2018

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία, είναι αποτέλεσμα πολύμηνης βιβλιογραφικής και αρχαιακής έρευνας. Ωστόσο οφείλει την ολοκλήρωση της σε ένα σύνολο ανθρώπων, οι οποίοι, ο καθένας με τον δικό του ξεχωριστό τρόπο, διευκόλυναν στην γέννηση της.

Πρωτίστως, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου, προς τον επιβλέποντα της εργασίας μου, τον επίκουρο καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας, της Φιλοσοφικής Σχολής, του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, κύριο Νικόλαο Αναστασόπουλο. Οι συμβουλές του, σε επίπεδο αρχαιακής και βιβλιογραφικής αναζήτησης, οι παρατηρήσεις του καθ' όλη την διάρκεια υλοποίησης της εργασίας μου καθώς και η στήριξη που μου προσέφερε, επενδύοντας σε μένα και δίνοντας μου την δυνατότητα να συνεργαστούμε, αποτέλεσαν στηρίγματα και κίνητρα δουλειάς.

Παραλλήλως, θα ήθελα να ευχαριστήσω το σύνολο του διδακτικού προσωπικού του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, για το ζεστό και φιλικό περιβάλλον που δημιούργησαν στο σύνολο των φοιτητικών μου χρόνων στο εν λόγω ίδρυμα και πολύ περισσότερο τους επίκουρους καθηγητές, Άννα Μανδουλαρά, Λάμπρο Φλιτούρη, Αικατερίνη Ζαρίδη και την καθηγήτρια Μαρίνα Βρέλλη-Ζάχου, για τις κατευθυντήριες γραμμές τους στην ιστορική έρευνα.

Προχωρώντας, θα ήθελα να εκφράσω ένα τεράστιο ευχαριστώ στο προσωπικό όλων των υπηρεσιών και φορέων στους οποίους απευθύνθηκα σε όλη την διάρκεια της έρευνας μου. Κυρίως στο προσωπικό των Γενικών Αρχείων του Κράτους Νομού Λάρισας για την βοήθεια τους στην αρχαιακή μου έρευνα και στο προσωπικό του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, της Δημόσιας-Κεντρικής Βιβλιοθήκης Λάρισας «Κωνσταντίνος Κούμας», της Βιβλιοθήκης του Δήμου Λαρισαίων, της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας-Παράρτημα Λάρισας, της βιβλιοθήκης του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Θεσσαλίας για την βοήθεια τους στην αναζήτηση βιβλιογραφίας καθώς και σε αυτό της Ισραηλίτικης Κοινότητας Λάρισας και ΔΕΥΑ Λάρισας για την άδεια που μου έδωσαν για έρευνα στα αρχεία τους.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου, ιδίως τους γονείς μου, όχι μόνο για την ηθική και υλική υποστήριξη που μου προσέφεραν κατά την διάρκεια της έρευνας και συγγραφής αυτής της διπλωματικής, αλλά πολύ περισσότερο για την πίστη και ενθάρρυνση την οποία μου δίνουν και δείχνουν καθημερινά. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω και όλους μου τους φίλους, οι οποίοι με στήριξαν και με βοήθησαν να ξεπεράσω τις όποιες δυσκολίες μου παρουσιάζονταν σε αυτή την διαδρομή.

Πίνακας Περιεχομένων

Ευχαριστίες.....	3
Πίνακας Περιεχομένων.....	5
Εισαγωγή: Στόχοι, πηγές και μεθοδολογία της έρευνας.....	6
Μέρος Α' Ιστορικό και Ιδεολογικό πλαίσιο της Μεταξικής περιόδου	
Κεφάλαιο 1^ο	
Ιστορία της Μεσοπολεμικής Ευρώπης.....	13
Κεφάλαιο 2^ο	
Ιστορία της Μεσοπολεμικής Ελλάδας.....	31
Κεφάλαιο 3^ο	
Ιστορία της Θεσσαλίας και της πόλης της Λάρισας.....	52
Κεφάλαιο 4^ο	
Η ιδεολογία του καθεστώτος.....	73
Μέρος Β' Το «Νέον Κράτος» στη Λάρισα	
Κεφάλαιο 1^ο	
Προπαγανδιστικοί μηχανισμοί του καθεστώτος	
1.1. Επέτειοι, Εορτασμοί και Τελετές.....	84
1.2. Επισκέψεις-Συγκεντρώσεις.....	93
1.3. Προσωπολατρία-Εγκωμιασμοί.....	98
1.4. Εθνική Οργάνωση Νεολαίας.....	102
Κεφάλαιο 2^ο	
Πολιτικά Φρονήματα και διώξεις.....	110
Κεφάλαιο 3^ο	
Η κοινωνική και οικονομική μέριμνα της 4^{ης} Αυγούστου	
3.1. Δημόσια Έργα.....	125
3.2. Δημόσια Υγιεινή.....	134
3.3. Παραβάσεις Αγορανομικού κώδικα.....	140
3.4. Κρατική Οικονομική Ενίσχυση.....	148
Μέρος Γ'	
Συμπεράσματα.....	158
Πηγές.....	167
Βιβλιογραφία.....	170
Παράρτημα	

Εισαγωγή: Στόχοι, πηγές και μεθοδολογία της έρευνας

Χωρίς αμφιβολία, η μεταξική περίοδος και τα γεγονότα που συνέβησαν κατά την διάρκεια της επηρέασαν, βαθύτατα, την πορεία της σύγχρονης Ελλάδας, μέχρι και τις μέρες μας, σε πολιτικό-πολιτειακό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου παρουσίαζε κάποιες ιδιοτυπίες που το διαφοροποιούσαν από τα ολοκληρωτικά καθεστώτα της Ευρώπης και κυρίως, της Ιταλίας και της Γερμανίας. Δεν αποτέλεσε ναζιστικό ή φασιστικό καθεστώς, ως σύστημα διακυβέρνησης, αλλά καθεστώς που μπορεί να χαρακτηριστεί ως αυταρχικό, απολυταρχικό και πατερναλιστικό. Δεν ήταν αποτέλεσμα ριζοσπαστικής, κινηματικής και ιδεολογικής προετοιμασίας, αλλά ήταν, ίσως, η αρχή μιας προσπάθειας εκφασισμού της κοινωνίας με βάση προϋπάρχοντα ιδεολογήματα ενώ μία ακόμα σημαντική διαφορά ήταν ο αντι-ιμπεριαλιστικός λόγος του καθεστώτος. Από τα βασικά του χαρακτηριστικά ήταν ο εθνικισμός, αφού επιδίωξη της δικτατορίας του Μεταξά ήταν η αναγέννηση του ελληνικού έθνους και η καθιέρωση ενός σύγχρονου πολιτισμικά ομοιογενούς ελληνικού κράτους, ο λεγόμενος Γ΄ Ελληνικός πολιτισμός και η υποστήριξη της Μοναρχίας, θεωρώντας τον θεσμό ως σύμβολο εθνικής ενότητας.

Η πόλη της Λάρισας, αποτελούσε και αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα, πληθυσμιακά, αστικά κέντρα όχι μόνο της Θεσσαλίας, αλλά και του ευρύτερου ελλαδικού χώρου. Η ιδιαίτερη γεωγραφική της θέση στο μέσο της θεσσαλικού κάμπου και πάνω στην συγκοινωνιακό άξονα που ενώνει τον βορρά με τον νότο επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη φύση των οικονομικών δραστηριοτήτων των κατοίκων της.

Με βάση τους ανωτέρω προβληματισμούς και με κίνητρο το ενδιαφέρον της περιόδου του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου, τίθεται ως βασικός σκοπός της εν λόγω διπλωματικής εργασίας η διερεύνηση και μελέτη του τρόπου με τον οποίο επιβλήθηκε το Μεταξικό καθεστώς στην πόλη της Λάρισας αλλά και στην ευρύτερη περιοχή. Επίσης, διερευνάται, κατά πόσο επηρέασε το δικτατορικό καθεστώς τον πληθυσμό της πόλης, με τα δικά του ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Στους επιμέρους στόχους της εργασίας μπορούν να συγκαταλεχθούν η λεπτομερής εξέταση της

πολιτικής ζωής της περιοχής, η κοινωνική και η οικονομική δραστηριότητα της. Το θέμα της εργασίας, ωστόσο είναι ευρύ και περιλαμβάνει και την ιστορική και κοινωνική εξέλιξη και ιδιαιτερότητα της ελληνικής και διεθνούς πραγματικότητας, την περίοδο εκείνη.

Για να δοθούν απαντήσεις στα ερωτήματα που τέθηκαν εξ αρχής χρησιμοποιήθηκε η ιστορική ερμηνευτική μέθοδος¹ για το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας. Τα στάδια έρευνας τα οποία ακολούθησα είναι τα εξής: ηραρχειακή αναζήτηση, η ιστορική τεχνική(κατανόηση και κριτική), η ερμηνεία και η σύνθεση.

Η διαδικασία έρευνας πηγών έχει να κάνει με την αναζήτηση και την πληρότητα του αρχαιακού υλικού. Οι πηγές² που χρησιμοποιήθηκαν προέρχονται από την βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, τη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λάρισας «Κωνσταντίνος Κούμας», τη Βιβλιοθήκη του Δήμου Λαρισαίων, την βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας- Παράρτημα Σχολής Επιστημών Υγείας Ι [Λάρισα], την βιβλιοθήκη του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Θεσσαλίας, από ηλεκτρονικούς καταλόγους αλλά και από προσωπικές συλλογές. Με βάση την βιβλιογραφία³ οι πηγές μου χωρίζονται σε πρωτογενείς ή άμεσες και σε δευτερογενείς ή έμμεσες.

Πιο συγκεκριμένα, ως πρωτογενείς πηγές της έρευνας, μπορούν να χαρακτηριστούν αρχεία που εντοπίστηκαν στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ.) του νομού Λάρισας και συγκεκριμένα τα πρακτικά του δημοτικού συμβουλίου, τα

¹ Υποστηρίζεται ότι η ερμηνευτική έχει χρησιμοποιηθεί ανά τους αιώνες από φιλοσόφους, θεολόγους και φιλολόγους ως μια τεχνική της κατανόησης. Γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη κατά την περίοδο του Ανθρωπισμού και της Αναγέννησης και εξελίχθηκε τον 19^ο και στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, από τεχνική σε μια γενική θεωρία της επαφής με ιστορικο-κοινωνικά αντικείμενα. Σχετικά βλπ. (Κυριάκος Θ Μπονίδης, *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας, διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, εκδ. Μεταίχιμο, Αθήνα 2004, σ. 84).

² Μολονότι μεταξύ των ιστορικών δεν υπάρχει ομοφωνία ως προς τη φύση και τις χρήσεις των ιστορικών πηγών, αποτελεί κοινό τόπο για τη σύγχρονη ιστοριογραφία ότι αυτές πρέπει να αναλύονται μεθοδικά και να αξιοποιούνται προσεκτικά, αφού προηγουμένως υποστούν τον απαραίτητο κριτικό έλεγχο. Σχετικά βλπ. (Δημήτρης Μαυροσκούφης, *Αναζητώντας τα ίχνη της ιστορίας, ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία και ιστορικές πηγές*, εκδ. Αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2005, σ 31).

³ Δημήτρης Μαυροσκούφης, *Αναζητώντας τα ίχνη της ιστορίας, ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία και ιστορικές πηγές*, ό.π., σσ. 26-27 και Brendan Duffy, «Η ανάλυση των στοιχείων αρχείου», *Μεθοδολογικός σχεδιασμός παιδαγωγικής και κοινωνικής έρευνας, Οδηγός για φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες* (Judith Bell), εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1997, σσ. 11-113.

πρακτικά της ένωσης γεωργικών συνεταιρισμών, οι αποφάσεις του πολυμελούς πρωτοδικείου, η αλληλογραφία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και ο ημερήσιος τοπικός Τύπος της εποχής, ψηφιοποιημένος στην Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. Από την άλλη πλευρά ως δευτερογενείς, μπορούν να θεωρηθούν τα βιβλία και άρθρα που χρησιμοποιήθηκαν τόσο για την μελέτη του καθαρά θεωρητικού κομματιού της εργασίας, όσο και για την ανάλυση του εντοπισμένου υλικού.

Η αυθεντικότητα των πηγών ήταν βασική παράμετρος για το ξεκίνημα της εργασίας όπως επίσης η επιλογή έγινε με βάση να καλύπτουν οι πηγές τυχόν κενά ή να επεξηγεί η μία την άλλη (διασταύρωση πηγών).

Σημαντική θέση στην ιστορική-ερμηνευτική μέθοδο κατέχει η κατανόηση και η κριτική των πηγών. Η κατανόηση ειδικότερα είναι μια διαδικασία κατά την οποία, ξεκινώντας από σημεία που είναι δεδομένα αναγνωρίζουμε κάτι βαθύτερο.

Σειρά είχε η κριτική των πηγών, εξωτερική και εσωτερική⁴. Στην εξωτερική κριτική δόθηκε βαρύτητα στην ανίχνευση λαθών και παρεμβολών (ιδιαίτερα στις πρωτογενείς μου πηγές) ενώ έγινε προσπάθεια να ενταχθούν στο ιστορικό τους πλαίσιο. Στην εσωτερική κριτική το βάρος της έρευνας έπεσε στην κατανόηση της γλώσσας και του ύφους, της ειδικής συγγραφικής τεχνοτροπίας που χρησιμοποιούσε ο εκάστοτε δημιουργός για να εκφράσει τις απόψεις του και στο ποιες ήταν οι απόψεις, οι ιδέες, οι πεποιθήσεις του και κατά πόσο αυτές σχετίζονται με το γενικότερο αξιακό-ιδεολογικό υπόβαθρο της εποχής στην οποία αυτός έζησε και έδρασε (στο συσχετισμό αυτό βοηθηθήκαμε και από τη σύγκριση και διασταύρωση των πρωτογενών με των δευτερογενών πηγών).

Εξάλλου το περιεχόμενο των αρχείων καθώς και η διαφορετική τους υπόσταση, απόρροια της χρήσης τους, οφείλεται να αντιμετωπίζεται με ιδιαίτερη περίσκεψη και κριτική διάθεση, που επιβάλλουν την εφαρμογή επιστημονικών κανόνων και κριτηρίων επεξεργασίας.

⁴ Δημήτρης Μαυροσκούφης, *Αναζητώντας τα ίχνη της ιστορίας, ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία και ιστορικές πηγές*, ό.π., σσ 32-33 και Brendan Duffy, «Η ανάλυση των στοιχείων αρχείου», *Μεθοδολογικός σχεδιασμός παιδαγωγικής και κοινωνικής έρευνας, Οδηγός για φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες*, ό.π., σσ. 115-120.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά τα πρακτικά του δήμου, του γεωργικού συλλόγου και τις αποφάσεις του πολυμελούς πρωτοδικείου, όφειλα να λάβω υπόψη μου τα εξής:

- Αναζήτηση της γνησιότητας των πηγών. Η κατασκευή πλαστών εγγράφων για ποικίλους λόγους, μπορεί να αντιμετωπιστεί από πληθώρα μέσων, όπως η παλαιογραφική ή γραφολογική εξέταση των αρχείων με βάση εξωτερικά χαρακτηριστικά και η εσωτερική φιλολογική κριτική.
- Έλεγχος της αυθεντικότητας. Ταύτιση τους δηλαδή με τον συγγραφέα, τον τόπο και το χρόνο δημιουργίας, εξέταση των συνθηκών παραγωγής τους, το αν διασώζονται στην αρχική τους μορφή ή σε αντίγραφο, αν έχουν υποστεί αλλοιώσεις, διορθώσεις ή επεμβάσεις.
- Κριτική προσέγγιση, αξιολόγηση και εξέταση αν αυτές αποτελούν μέρος μιας αρχειακής συλλογής ή μεμονωμένο κομμάτι. Στην πρώτη περίπτωση η πηγή εντάχθηκε σε ένα ευρύτερο δίκτυο σχέσεων και συμφραζομένων.
- Διάκριση μεταξύ δημοσιευμένων και αδημοσίευτων αρχειακών πηγών.

Για την αλληλογραφία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης βασιστήκαμε στην λογική ότι, οι επιστολές απευθύνονται συνήθως σε συγκεκριμένο πρόσωπο, με το οποίο ο αποστολέας διαλέγεται από χωρική και χρονική απόσταση. Με βάση αυτή την επικοινωνιακή πρόθεση τους, πρέπει να εξετάζονται όχι μεμονωμένα αλλά ως μέρη ενός σώματος. Έτσι, η κριτική τους προσέγγιση, οφείλεται να είναι οργανωμένη με βάση τους παρακάτω άξονες:

- Τα χαρακτηριστικά τους. Τα υλικά και το στυλ γραφής, τις σημειώσεις και τις παραπομπές, την ύπαρξη ή όχι συνοδευτικών υλικών, την αναζήτηση κενών που μεσολαβούν μεταξύ διαδοχικών επιστολών
- Τους χαρακτήρες και την πλοκή. Τους εκφραστικούς τύπους, τα πρόσωπα και τις πληροφορίες για αυτά, την αφορμή της συγγραφής και τη πλοκή.
- Τη γλώσσα. Τη γραμματική μορφή, την ορθογραφία, την ακρίβεια και την ορθότητα των τύπων.
- Τα περιεχόμενα και τις διαπροσωπικές σχέσεις. Τα γεγονότα, τις ιδέες, τις αξίες, τα συναισθήματα, τις ερμηνείες.

- Τα ιστορικά συμφραζόμενα. Πως αντιλαμβάνεται ο γραφέας τον εαυτό του, τους άλλους, τη ζωή, ποια αίσθηση έχει για τη θέση του μέσα στην ιστορία, πως αντιλαμβάνεται το χρόνο, πως επηρεάζεται από το γενικότερο ιστορικό πλαίσιο, αν γνωρίζει τα σημαντικά γεγονότα της εποχής του, αν κάνει ιδιαίτερο λόγο γι αυτά, πως τα αντιμετωπίζει και να είναι ειλικρινής.

Τέλος, ο ανεξάντλητος και ιδιαίτερος πλούτος του υλικού του τοπικού Τύπου⁵, επιβάλλει την εφαρμογή διαφορετικών κανόνων επεξεργασίας, όπως:

- Προκαταρκτικός έλεγχος (βασικές γνώσεις για την ιστορία του τύπου, το είδος της εφημερίδας, τόπος, ημερομηνία και συχνότητα της έκδοσής της, εκδοτική ταυτότητα-«γραμμή» εφημερίδας, κυκλοφορία και απήχηση προς το κοινό).
- Διασταύρωση πληροφοριών – έλεγχος αξιοπιστίας (ακρίβεια και ορθότητα πληροφοριών, ανίχνευση ιδεολογικών οπτικών).
- Στάθμιση των μορφών των πληροφοριών (είδος κειμένου, κατανομή και προβολή δημοσιευμάτων, διακρίβωση προθέσεων).
- Σχέση εφημερίδας και κοινού (αναζήτηση και αξιοποίηση πληροφοριών για το αναγνωστικό κοινό των εφημερίδων, προβληματισμός για ενδεχόμενη χειραγώγηση της κοινής γνώμης).⁶

Στο επόμενο στάδιο σειρά είχε η ερμηνεία των πηγών. Η ερμηνεία χωρίζεται σε τρεις φάσεις⁷, την φάση της προπαρασκευαστικής ερμηνείας στην οποία έγινε προσπάθεια για τον εντοπισμό των ήδη γνωστών περιμέτρων, τη φάση της ερμηνείας του ίδιου του αντικειμένου, την αναζήτηση δηλαδή των τρόπων με τους οποίους στηρίζονται οι διάφορες απόψεις και κατ' επέκταση ο κάθε δημιουργός και η έρευνα για τυχόν επεξηγήσεις και παραδείγματα που θα με οδηγούσαν στην καλύτερη μελέτη του αντικειμένου. Η τελευταία φάση είχε να κάνει με την ερμηνεία με την βοήθεια και άλλων στοιχείων από άλλες πηγές τις δευτερογενείς ,

⁵ Βασίλης Φίλιας, *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις Τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1996, σσ. 187-188.

⁶ Δημήτρης Μαυροσκούφης, *Αναζητώντας τα ίχνη της ιστορίας, ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία και ιστορικές πηγές*, ό.π., σσ. 50-51.

⁷ Κυριάκος Θ Μπονίδης, *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας, διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, ό.π., σσ. 88-90.

επιχειρώντας να διαπιστωθούν τυχόν παρανοήσεις που έγιναν ή στοιχεία που δεν μελετήθηκαν επαρκώς.

Το τελευταίο κομμάτι της έρευνας είχε να κάνει με τη σύνθεση της εργασίας, έτσι ώστε να οδηγηθούμε σε ορισμένα συμπεράσματα και με την παρουσίαση των νέων δεδομένων.

Μέρος Α΄

Ιστορικό και Ιδεολογικό πλαίσιο της Μεταξικής περιόδου

Η Μεταξική περίοδος και τα γεγονότα που συνέβησαν σε αυτή επηρέασαν βαθύτατα την πορεία της σύγχρονης Ελλάδας, μέχρι και τις μέρες μας, σε πολλά επίπεδα του δημόσιου βίου. Προκειμένου όμως να γίνουν αντιληπτά τα γεγονότα της ιστορικής περιόδου που μελετήθηκαν στην παρούσα διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία, κρίθηκε αρεστό να γίνει μία παράθεση των γενομένων της προηγούμενης περιόδου τόσο σε επίπεδο ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό. Παραλλήλως, οι ιδιοτυπίες που διαφοροποίησαν την 4^η Αυγούστου από τα ολοκληρωτικά καθεστώτα της Ευρώπης, οδήγησε στην παρουσίαση των ιδεολογικών της συνιστωσών, έτσι ώστε να γίνουν πιο εύκολα κατανοητά, η εφόρμηση των παραγόντων της δικτατορίας για ανάληψη δράσης και η δικαιολόγηση των πράξεων τους. Καθώς όμως, η έρευνα επικεντρώνεται στην μελέτη της περιόδου διακυβέρνησης της χώρας από το Μεταξά, σε μία συγκεκριμένη περιοχή της επικράτειας, θα αποτελούσε παράβλεψη η απουσία της προβολής της τοπικής ιστορίας της πόλης της Λάρισας. Μέσα δε από αυτή τη σύντομη ιστορική αναδρομή, στο λαρισινό παρελθόν, έγινε δυνατή η κατανόηση των δυνάμενων εκείνων της κοινωνίας που αμφίρροπα επηρέασαν και επηρεάστηκαν από το καθεστώς.

Κεφάλαιο 1^ο

Ιστορία της Μεσοπολεμικής Ευρώπης

Ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος διεξήχθη με την ελπίδα να γίνει ο κόσμος ασφαλής για τη δημοκρατία και την ειρήνη⁸. Μολοταύτα, η ειρήνη που πρόεκυψε, επιβεβλημένη από τους νικητές, είχε ως στόχο τη διατήρηση της ασφάλειας στην Ευρώπη με την εξουδετέρωση των δυνάμεων εκείνων που θεωρήθηκαν ότι έφεραν τη μεγαλύτερη ευθύνη για την πρόκληση του πολέμου⁹. Ήταν μία ειρήνη επισφαλής, επειδή, αργά ή γρήγορα, οι ηττημένοι και όσοι θεωρούσαν ότι είχαν αδικηθεί θα επεδίωκαν να αναθεωρήσουν το καθεστώς που προήλθε από το πόλεμο. Η επιδίωξη αυτή ενισχύθηκε με την άρνηση των Η.Π.Α και της Βρετανίας να στηρίξουν απόλυτα το Μεσοπολεμικό καθεστώς, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα την κατάρρευση της αντιγερμανικής συμμαχίας στην Ευρώπη.

Παράλληλα, η οικονομική κρίση που ξέσπασε το 1929 στις ΗΠΑ, αποτέλεσε έναν ακόμη σημαντικό παράγοντα για την οικονομική και πολιτική κατάρρευση της Ευρώπης τη δεκαετία του 1930. Αδιαμφισβήτητα οι αλυσιδωτές και ανεξέλεγκτες παρενέργειες που προκάλεσε η οικονομική κρίση, είχαν συνέπειες, όχι μόνο στον οικονομικό αλλά και στον πολιτικό, διπλωματικό και ψυχολογικό τομέα. Οι ιδεολογικές και ψυχολογικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής καθώς επέδρασαν στη διαμόρφωση του πολιτικού χάρτη της Ευρώπης στη δεκαετία του 1930. Πάνω απ' όλα, η οικονομική κρίση ενίσχυε την εντύπωση ότι το φιλελεύθερο καπιταλιστικό σύστημα είχε χρεοκοπήσει και θεωρούνταν υπόχρεο, όχι μόνο για την πρόκληση του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου αλλά και για την ανθρώπινη δυστυχία, ταπείνωση και τις στερήσεις στην περίοδο της μεγάλης οικονομικής ύφεσης. Συνεπώς, η οικονομική κρίση ενίσχυε την ανάγκη για αναζήτηση εναλλακτικών προτάσεων για την αντιμετώπιση των πολιτικών, οικονομικών και

⁸ E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι* (επιμ. Ι. Σ. Κολιόπουλος), εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 847 και Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία, Από την Βασίλλη στον 21^ο αιώνα*, τομ. Β΄, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2009, σ. 229.

⁹ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 326.

κοινωνικών αδιεξόδων στα οποία, υποτίθεται, είχε οδηγήσει την Ευρώπη, ο φιλελευθερισμός και η δημοκρατία¹⁰.

Οι λόγοι της παρακμής και της αποτυχίας της δημοκρατίας στην γηραιά ήπειρο, ποικίλουν ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούσαν σε κάθε χώρα. Γενικά, η αποτυχία της δημοκρατίας μπορεί να αποδοθεί σε αρκετές κύριες αιτίες. Πέρα από τις οικονομικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν μετά τον πόλεμο και τις αποδιοργανωτικές οικονομικές διενέξεις, ως αίτιο φθοράς της δημοκρατίας μπορεί να θεωρηθούν οι ταξικές συγκρούσεις που εντάθηκαν σε πολλές χώρες κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Το πραγματικό πρόβλημα στις περισσότερες χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης ήταν κατά πόσο ο έλεγχος του κράτους και του οικονομικού συστήματος θα συνέχιζε να βρίσκεται στα χέρια αριστοκρατών, βιομηχάνων και χρηματιστών ή κάποιου συνδυασμού αυτών των στοιχείων. Καμία από τις παραπάνω ομάδες δεν ήταν διατεθειμένη να παραδώσει παραπάνω από ένα κλάσμα της σημαντικής εξουσίας που ασκούσε στις λιγότερο προνομιούχες πλειοψηφίες που, με μεγάλες θυσίες, είχαν συμβάλει αποφασιστικά στην πολεμική προσπάθεια. Τα μεσαία και κατώτερα οικονομικά στρώματα, περίμεναν ότι η παραπάνω συνεισφορά τους θα ανταμείβονταν με μεγαλύτερη μέριμνα για τα πολιτικά τους δικαιώματα και τις οικονομικές τους ανάγκες. Όταν αγνοήθηκαν, ήταν φυσικό να απογοητευτούν και κατά συνέπεια να στραφούν προς τον πολιτικό εξτρεμισμό¹¹.

Μία ακόμη αιτία παρακμής της δημοκρατίας και του φιλελευθερισμού ήταν το εθνικιστικό αίσθημα που ενθάρρυνε τη δυσαρέσκεια στους κόλπους μειονοτήτων των νεοϊδρυομένων κρατών της κεντρικής Ευρώπης. Χώρες εξασθενημένες από συγκρούσεις μεταξύ εθνικών μειονοτήτων ήταν φυσικό να αποτελέσουν απρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της δημοκρατίας, ενός πολιτικού συστήματος που λειτουργεί πιο αποτελεσματικά σε ατμόσφαιρα εθνικής

¹⁰ Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία, Από την Βασίλισσα στον 21^ο αιώνα*, ό.π. και Sierge Berstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως Σήμερα* (μτφρ. Μιχάλης Κκολάκης), τομ. 3, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σσ. 63-66.

¹¹ E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι*, ό.π., σσ. 847-848 και Michael Howard, *Ο Ρόλος του Πολέμου στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία* (μτφρ. Ηρακλεια Στροϊκού), εκδ. Ποιότητα, Αθήνα 2003, σ. 206.

ενότητας. Πράγματι οι νέες χώρες, που προήλθαν από τη διάσπαση ή την συρρίκνωση των αυτοκρατοριών της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, χρωστούσαν την ύπαρξη τους στην έκβαση του πολέμου καθώς και στην αρχή της εθνικής αυτοδιάθεσης, αρχή βέβαια, που ίσχυσε τότε μόνο για την κυρίαρχη εθνότητα κάθε μίας από τις χώρες αυτές, αλλά που έμελλε να προβληθεί σύντομα και από τις μειονότητες πολλών κρατών. Αναπτύχθηκε με τον τρόπο αυτό, το φαινόμενο του αναθεωρητισμού που είχε σχέση με την προσπάθεια αναθεωρήσεως του εδαφικού καθεστώτος, με κύριες αναθεωρητικές δυνάμεις να θεωρούνται κυρίως η Γερμανία και η Ιταλία και κατά δεύτερο λόγο η Ουγγαρία και η Βουλγαρία¹².

Όπως υποστηρίχθηκε και παραπάνω, κύριο αίτιο της αποτυχίας της εγκαθίδρυσης της δημοκρατίας σε αρκετές χώρες, ήταν οι αδυναμίες της ευρωπαϊκής οικονομίας, ενισχυμένες από τα προβλήματα που δημιούργησε και ο αναθεωρητισμός. Η χάραξη συνόρων εκεί που δεν υπήρχαν και η προσθήκη ή αφαίρεση εδαφών με κριτήρια, κάθε άλλο, παρά οικονομικά, είχαν σοβαρές συνέπειες στην οικονομία χωρών της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης. Η τάση προς οικονομική αυτάρκεια, εξάλλου, και η απομάκρυνση από τη διεθνή εξειδίκευση που είχε προκαλέσει τον 19^ο αιώνα η Βιομηχανική Επανάσταση, επιδείνωσαν την κατάσταση που δημιούργησε η κατάτμηση μεγάλων οικονομικών ενοτήτων¹³. Όπως υποστηρίζουν και οι Shepard b. Clough και Richard T. Rapp, παρά τις διαταραχές στο σύστημα του πολυμερούς εμπορίου και πληρωμών, παρά τον πληθωρισμό και τις καταστροφές εμψύχου και άψυχου υλικού, το πρώτο μισό της περιόδου του Μεσοπολέμου ήταν ένα διάστημα οικονομικής αναπτύξεως του δυτικού κόσμου. Αν και ο ρυθμός της οικονομικής ανάπτυξης στην Ευρώπη, ήταν μικρότερος από ό,τι ήταν μεταξύ 1880 και 1913, παρόλα αυτά το προϊόν ανά απασχολούμενο εργάτη ανέβηκε, ο αριθμός των ωρών πραγματικής απασχόλησης

¹² E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι, ό.π.*, Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, ό.π.*, σσ. 326-327 και Michael Howard, *Ο Ρόλος του Πολέμου στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, ό.π.*, σ. 207.

¹³ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, ό.π.*

ανά έτος μειώθηκε, ενώ αντίστοιχα αυξήθηκε ο ελεύθερος χρόνος των ανθρώπων. Επιπλέον, αύξηση σημειώνεται και στο μέσο όρο ζωής, με αποτέλεσμα ένα μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού να βρίσκεται μέσα στην παραγωγική ηλικία των 15 με 65 ετών¹⁴.

Στην περίοδο του Μεσοπολέμου, τα μεγαλύτερα βήματα στην παραγωγή έγιναν στη βιομηχανία και τις υπηρεσίες παρά στη γεωργία. Υποστηρίζεται, ότι οι υψηλές τιμές των βιομηχανικών προϊόντων και υπηρεσιών αποδείκνυαν την ισχυρότερη διαπραγματευτική θέση στην κοινωνία, των ατόμων που εργάζονταν στην βιομηχανία σε σύγκριση με αυτούς που εργάζονταν στη γεωργία. Κάτω από τις συνθήκες που επικρατούσαν στις τιμές, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η κατανομή του πληθυσμού έδειχνε μια ποσοστιαία μετατόπιση από τη γεωργία στη βιομηχανία¹⁵. Αυτή η οικονομική επέκταση οδήγησε στην αύξηση του καταμερισμού της εργασίας, η οποία με τη σειρά της στηρίχθηκε στο μηχανισμό της αγοράς, την καθιέρωση του χρήματος σαν μέσου συναλλαγής, τις βελτιώσεις στις μεταφορές και από τη μεγάλη εξειδίκευση των ικανοτήτων, καθώς η εργασία γινόταν όλο και πιο τεχνική. Η ολοένα μεγαλύτερη κατανομή της εργασίας, για περισσότερη παραγωγικότητα, συνοδεύτηκε παράλληλα από την ανάπτυξη της τεχνολογίας, της τυποποίησης των προϊόντων και της ορθολογικότητας της παραγωγής¹⁶.

Αντίθετα τα μεγάλα άλματα της βιομηχανικής παραγωγής, στο Δυτικό κόσμο, δεν παρακολούθηθηκαν από ανάλογη πρόοδο στη γεωργία. Ο βασικός λόγος της σχετικά μικρής αναπτύξεως της αγροτικής παραγωγής οφειλόταν στην έλλειψη της μηχανοποιήσεως των λειτουργιών. Η έλλειψη αυτή μπορεί να εξηγηθεί από τη φύση των αγροτικών ασχολιών, πολλές από τις οποίες δεν προσαρμόστηκαν

¹⁴ Shepard b. Clough – Richard T. Rapp, *Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία, Η Οικονομική Ανάπτυξη του Δυτικού Πολιτισμού* (μτφρ. Φ. Διαμαντόπουλος-Μ. Κολλιιάκος-Γ. Ταλαρούγκας-Φ. Χαμόδρακος), εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1980, σσ. 558-559.

¹⁵ Elias H. Tuma, *Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία, από το 10^ο αιώνα ως το σήμερα, Θεωρία και Ιστορία της Οικονομικής Μεταβολής*, τομ. Β', εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1998, σ. 524.

¹⁶ Shepard b. Clough – Richard T. Rapp, *Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία, Η Οικονομική Ανάπτυξη του Δυτικού Πολιτισμού, ό.π.*, σσ. 560-564 και Elias H. Tuma, *Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία, από το 10^ο αιώνα ως το σήμερα, Θεωρία και Ιστορία της Οικονομικής Μεταβολής, ό.π.*, σσ. 525-536 και 561-569.

αμέσως ή ολοκληρωτικά στις μηχανικές λειτουργίες.¹⁷ Ακόμη, η μηχανοποίηση απαιτούσε επενδύσεις κεφαλαίων που ξεπερνούσαν τις οικονομικές δυνατότητες των μικρών καλλιεργητών και οι οποίες κάτω από τις συνθήκες που επικρατούσαν δεν ήταν δυνατό να αποσβέσουν από τα οριακά αγροκτήματα αλλά ούτε μέσω του δανεισμού, μιας πρακτικής που ήταν απαγορευτική για τους μικροκαλλιεργητές. Επιπλέον, η γεωργία διαταράχτηκε από μεταβολές στη δίαιτα και τις αλλαγές στα πρότυπα του διεθνούς εμπορίου, με επακόλουθο ορισμένες περιοχές, να βρεθούν σε μειονεκτική θέση. Η σωτηρία τους αφέθηκε στη μηχανοποίηση και στις μεγάλης κλίμακας επιχειρήσεις. Έπειτα, η επικράτηση συνθηκών που δυσχέραιναν ακόμη περισσότερο τους αγρότες, όπως η πτώση των τιμών των γεωργικών προϊόντων από την αντίστοιχη των βιομηχανικών, είχαν σαν αποτέλεσμα τα γεωργικά κράτη, τα ειδικευμένα στις αγροτικές εξαγωγές να βρεθούν σε υποδεέστερη θέση¹⁸.

Μέρος από τις δυσκολίες του διεθνούς εμπορίου στον τομέα των αγροτικών προϊόντων, μπορούσε να αποδοθεί στην κυβερνητική αγροτική πολιτική πολλών κρατών, γιατί αυτά προγραμματίσαν την αύξηση της αυτάρκειας τους στα είδη διατροφής. Όχι μόνο εφάρμοσαν τη πολιτική υψηλών δασμών, αλλά επίσης ρύθμισαν τις εισαγωγές με ποσοστώσεις και συναλλαγματικούς ελέγχους, ασχολήθηκαν με προγράμματα βελτίωσης της γης, έδωσαν επιχορηγήσεις προκειμένου να ενισχύσουν το είδος της παραγωγής που επιθυμούσαν. Αυτά τα προγράμματα όμως, κατάληγαν συνήθως σε προϊόντα υψηλού κόστους. Ακόμα, προκειμένου να ληφθεί μέριμνα για έναν ορισμένο αριθμό ανέργων και να περιοριστεί η έξοδος, τα περισσότερα κράτη ευνόησαν τους μικρούς κλήρους και τη διάσπαση των μεγάλων αγροκτημάτων. Παρόλα αυτά η φυγή του πληθυσμού από τις αγροτικές περιοχές προς τις πόλεις συνεχιζόταν και η παραγωγή των μικρών αγροκτημάτων είχε υψηλό κόστος εκτός από τις καλλιέργειες εκείνες που απαιτούσαν ένα μεγάλο ποσό εργασίας σε σχέση με την αξία του προϊόντος. Από

¹⁷ Elias H. Tuma, *Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία, από το 10^ο αιώνα ως το σήμερα, Θεωρία και Ιστορία της Οικονομικής Μεταβολής, ό.π., σ.499.*

¹⁸ Sierge Berstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως Σήμερα, ό.π., σ. 69,* Shepard b. Clough – Richard T. Rapp, *Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία, Η Οικονομική Ανάπτυξη του Δυτικού Πολιτισμού, ό.π., σσ. 567-569* και Elias H. Tuma, *Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία, από το 10^ο αιώνα ως το σήμερα, Θεωρία και Ιστορία της Οικονομικής Μεταβολής, ό.π., σσ. 520-522.*

οικονομική άποψη, φαινόταν επιθυμητό η κυβερνητική αγροτική πολιτική να είναι αρκετά ελαστική ώστε να σκοπεύει σε μεγαλύτερο γενικό οικονομικό προϊόν κατά κεφαλή και όχι απλώς να παρέχει βοήθεια στους υψηλού κόστους παραγωγούς. Τουλάχιστον αυτό έμοιαζε επιθυμητό όσο η παγκόσμια παραγωγή τροφίμων ήταν αρκετή, ώστε να ικανοποιηθούν οι ανθρώπινες ανάγκες, όσο οι τροφές αυτές μπορούσαν να διανεμηθούν από το πολυμερές εμπόριο και όσο υπήρχαν εναλλακτικοί τρόποι για μια πιο αποδοτική χρήση της εργασίας και του κεφαλαίου¹⁹.

Παρά την ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής, τη βιομηχανική επέκταση και την αξιόλογη οικονομική ανάκαμψη μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, αναμφισβήτητα το πιο σημαντικό γεγονός του Μεσοπολέμου και «τελευταίο καρφί στο φέρετρο του συστήματος της ελεύθερης οικονομίας²⁰» ήταν η μεγάλη οικονομική ύφεση του 1930. Αυτή αποκάλυψε με εκπληκτική καθαρότητα την αδυναμία του δυτικού ανθρώπου να οργανώσει την οικονομία του με τέτοιο τρόπο ώστε να αποφεύγει τις ακραίες καταστάσεις. Έδωσε μεγάλη ώθηση στην κρατική παρέμβαση στις οικονομικές υποθέσεις ή με άλλα λόγια, είχε σαν αποτέλεσμα τον περιορισμό της ελεύθερης λειτουργίας των οικονομικών δυνάμεων. Έδωσε ένα κίνητρο για την δημιουργία του κράτους ευημερίας, μια αναγνώριση ότι η πολιτική εξουσία όφειλε να είναι υπεύθυνη για την καλή διαβίωση των πολιτών της, όπως επίσης, για τη συμμετοχή του κράτους στην οικονομική δράση, στη κρατική ιδιοκτησία, λειτουργία και έλεγχο²¹. Δημιούργησε κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα μέσα στα κράτη, ώστε οι χώρες, εκείνες που στηρίζονταν στη βία, να επιθυμούν να διατηρήσουν την τάξη.

¹⁹ Shepard b. Clough – Richard T. Rapp, *Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία, Η Οικονομική Ανάπτυξη του Δυτικού Πολιτισμού*, ό.π., σσ. 569-570.

²⁰ Ivan T. Berend, *Οικονομική Ιστορία του Ευρωπαϊκού 20^{ου} αιώνα, Τα οικονομικά καθεστώτα από το Laissez-Faire στην Παγκοσμιοποίηση* (επιμ.-μτφρ. Θανάσης Α. Βασιλείου), εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2009, σ. 103.

²¹ Sierge Berstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως Σήμερα*, ό.π., σσ. 70-71, Shepard b. Clough – Richard T. Rapp, *Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία, Η Οικονομική Ανάπτυξη του Δυτικού Πολιτισμού*, ό.π., σ. 571 και G.Bell-Fr.Chesnais-R.Coombs-G.Dosi-J.Fagerberg-Chr.Freeman-N.Kay-B.A.Lundvall-C.Perez-L.Soete-Fr.Stewart-D.J.Teece-K.Unger, *Οικονομική Θεωρία και Τεχνολογία*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1991, σ. 261.

Αν και οι συντελεστές που συνέβαλαν στην απότομη πτώση της επιχειρηματικής δραστηριότητας ήταν πάρα πολλοί και οι μεταξύ τους σχέσεις εξαιρετικά πολύπλοκες, είναι δυνατό να τονισθούν μερικές από τις κύριες δυνάμεις που οδήγησαν στην καταστροφή. Αρχικά, η παραγωγή ορισμένων αγαθών, όπως των δημητριακών, του χαλκού, του βαμβακιού και των πολεμικών υλών σε όλες τις αντιμαχόμενες χώρες, αυξήθηκαν πάρα πολύ κατά την πρώτη σύγκρουση, αλλά η ενεργός ζήτηση για τα αγαθά αυτά, τουλάχιστον στα κράτη παραγωγής τους, ελαττώθηκε δραστικά και οι προσαρμογές στην ύφεση, που παρουσιάστηκε αμέσως μετά τον πόλεμο, δεν ήταν αρκετές²². Ύστερα, σημειώνεται μια ραγδαία επέκταση των εγκαταστάσεων την δεκαετία του 1920 δεδομένου ότι η Ευρώπη έριχνε όλη την ενεργητικότητα της στην ανασυγκρότηση και οι Ηνωμένες Πολιτείες ανέπτυσαν τη βιομηχανία τους για να καλύψουν την ζήτηση, που προς το παρόν δεν μπορούσε να ικανοποιηθεί στην δυτική Ευρώπη. Επίσης, οι επανορθώσεις, τα πολεμικά χρέη, ο πληθωρισμός και η σταθεροποίηση, συχνά σε συναλλαγματικές τιμές που δεν αντιπροσώπευαν τις τιμές των αγαθών, αναστάτωσαν το διεθνές και ντόπιο εμπόριο με αποτέλεσμα να επηρεάζεται η παραγωγή με αποκορύφωμα την κρίση της πτώσης του χρηματιστηρίου αξιών της Νέας Υόρκης²³.

²² Το πρώτο σημάδι της κάμψης εκδηλώθηκε στον αγροτικό τομέα. Ο συντριπτικός υπερπόντιος ανταγωνισμός υπονόμωσε την Ευρώπη: οι εξαγωγές σιταριού από τις Ηνωμένες Πολιτείες, τον Καναδά, την Αργεντινή και την Αυστραλία αυξήθηκαν, από κάτι λιγότερο από 7 εκατομμύρια τόνους που ήταν πριν από τον πόλεμο, σε περίπου 19 εκατομμύρια τόνους έως το 1929. Με την αποκατάσταση του ευρωπαϊκού αγροτικού τομέα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920, είχε συσσωρευθεί ένα τεράστιο παγκόσμιο πλεόνασμα. Η αγροτική υπερπαραγωγή ήταν ένα παγκόσμιο φαινόμενο. Κατά συνέπεια, η συνδυασμένη μέση τιμή των βασικών αγροτικών προϊόντων μειώθηκε περίπου κατά 30%. Οι αγρότες από όλο τον κόσμο αντέδρασαν αυξάνοντας περαιτέρω την παραγωγή για να αντισταθμίσουν τη μείωση της τιμής. Η παγκόσμια παραγωγή των βασικών αγροτικών προϊόντων αυξήθηκε 30-80% κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 1920. Η βαθιά κρίση ήταν αναπόφευκτη. Από τον χειμώνα του 1930 έως την άνοιξη του 1931 πραγματοποιήθηκαν δεκαέξι διεθνείς συνδιασκέψεις σε μια προσπάθεια να βρεθεί μια λύση, αλλά όλες απέτυχαν. Σχετικά βλπ. (Ivan T. Berend, *Οικονομική Ιστορία του Ευρωπαϊκού 20^{ου} αιώνα, Τα οικονομικά καθεστώτα από το Laissez-Faire στην Παγκοσμιοποίηση, ό.π.*).

²³ Μια άλλη αιτία του τέλους της οιονεί ευημερίας ήταν η ελαχιστοποίηση των αμερικανικών επενδύσεων και πιστώσεων, που διαδραμάτισαν ένα σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση και την ανάπτυξη της Ευρώπης, από τα μέσα του 1928. Εντούτοις, η λεγόμενη «Μαύρη Πέμπτη» του αμερικανικού χρηματιστηρίου το 1929, ήταν μια κρίσιμη καμπή. Προκάλεσε μια τεράστια αναταραχή, που απέτρεψε τους επιχειρηματίες από την επένδυση και τους καταναλωτές από τις αγοραστικές δαπάνες, και κατέστησε τους τραπεζίτες ιδιαίτερα επιφυλακτικούς και, άρα, δυσκολότερο το δανεισμό. Δεδομένου ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν η κύρια χώρα δανειστών, και επειδή μεγάλος αριθμός των πιστώσεων κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920 αφορούσε

Οι κυβερνήσεις που αντιμετώπιζαν τέτοιας εκτάσεως οικονομική πτώση, για να προλάβουν κοινωνικές αναταραχές ή και κατάλυση του υφιστάμενου πολιτικού και οικονομικού καθεστώτος, αποδέχθηκαν τη θέση, ότι, η πολιτική παρέμβαση στα οικονομικά προβλήματα ήταν ουσιώδης και ότι η ευημερία των πολιτών τους και η χρήση οποιονδήποτε μέσων για την ορθή λειτουργία των οικονομιών τους ήταν δικιά τους ευθύνη. Σύντομα όμως, έγινε φανερό ότι τα οικονομικά προβλήματα δεν θα έπρεπε να τα χειριστούν σε παγκόσμιο επίπεδο αλλά σε εθνικό παίρνοντας μονόπλευρα μέτρα οικονομικής δράσης. Με άλλα λόγια, η κάθε χώρα επέλεξε την εσωστρέφεια προκειμένου να αναζητήσει εγχώριες λύσεις. Παραδόξως, το αποτέλεσμα ήταν μια πέρα ως πέρα διεθνής κρίση. Η διάρκεια, η ένταση και το παγκόσμιο φάσμα της ύφεσης ήταν πράγματι μοναδικά. Η πρώτη αντίδραση ήταν ένας εντεινόμενος οικονομικός εθνικισμός. Αυτό πήρε την μορφή ενός περαιτέρω υπερβολής προστατευτισμού. Οι περισσότερες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις θέσπισαν αυστηρά μέτρα ελέγχου των συναλλαγών, τα οποία, μετασχημάτισαν το διεθνές εμπόριο. Οι χώρες των χρεωστών καινοτόμησαν στους μετασχηματισμούς. Λόγω των δυσκολιών τους στις πληρωμές και λόγω της έλλειψης σκληρού νομίσματος και χρυσού, αυτές οι χώρες στράφηκαν στο εμπόριο αντιπραγματισμού, δηλαδή, πλήρωναν η μία την άλλη σε είδος. Παράλληλα, τονίζει ο Berend, ότι το κράτος επεξέτεινε το ρόλο του ως ρυθμιστής, χρηματοδότης και αγοραστής ενός συνεχώς αυξανόμενου μεριδίου της παραγωγής, καθώς επίσης και το ρόλο του ως ιδιοκτήτης μεγάλων τμημάτων της οικονομίας. Όλο και περισσότερο καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, αποκηρύχθηκε η ελεύθερη οικονομία και αντικαταστάθηκε από τον προστατευτισμό και την ελεγχόμενη ρυθμισμένη οικονομία της αγοράς με τον σημαντικό ρόλο του κράτους²⁴.

βραχυπρόθεσμες συναλλαγές, η άμεση αποπληρωμή έγινε αδύνατη χωρίς νέες πιστώσεις. Ουσιαστικά σταμάτησε η διεθνής χρηματοδότηση. Σχετικά βλπ. (T. Berend, *Οικονομική Ιστορία του Ευρωπαϊκού 20^{ου} αιώνα, Τα οικονομικά καθεστώτα από το Laissez-Faire στην Παγκοσμιοποίηση*, ό.π., σ. 104), (Shepard b. Clough – Richard T. Rapp, *Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία, Η Οικονομική Ανάπτυξη του Δυτικού Πολιτισμού*, ό.π., σ. 572) και (Sierge Berstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως Σήμερα*, ό.π., σσ. 67-68).

²⁴ T. Berend, *Οικονομική Ιστορία του Ευρωπαϊκού 20^{ου} αιώνα, Τα οικονομικά καθεστώτα από το Laissez-Faire στην Παγκοσμιοποίηση*, ό.π., σσ. 105-116, Sierge Berstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως Σήμερα*, ό.π., σ. 72 και Ντάνιελ Μπέλ, *Ο πολιτισμός της μεταβιομηχανικής Δύσης*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1999, σ. 56.

Τα οικονομικά προβλήματα, σε αρκετές χώρες δημιούργησαν και πλήθος κοινωνικών, τα οποία σε συνδυασμό με εργατικές και αγροτικές ταραχές, έδιναν την εντύπωση ότι στα κράτη αυτά κυριαρχούσε η αστάθεια και η αβεβαιότητα²⁵. Μία τέτοια χώρα ήταν και η Ιταλία. Αν και στο πλευρό των νικητών, όταν έληξε ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, δεν σημείωσε αξιόλογες επιτυχίες και σημαντικά κέρδη, κατά την διανομή εδαφών μετά την λήξη του πολέμου. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθεί μια αίσθηση ταπείνωσης και ντροπής για τον δευτερεύοντα ρόλο που κλήθηκε να παίξει η χώρα, μετά τον πόλεμο, στη ρύθμιση των ευρωπαϊκών και παγκόσμιων ζητημάτων, ιδιαίτερα στους κόλπους της νέας γενιάς και να ενισχυθεί μια στάση περιφρόνησης απέναντι στο υπάρχον πολιτικό σύστημα²⁶. Η εξάρθρωση της ιταλικής οικονομίας και η συνακόλουθη κοινωνική αναταραχή αποτελούσαν υπέρογκο τίμημα για τα εδάφη που δόθηκαν τελικά στην Ιταλία.

Ευθύς μετά το τερματισμό των εχθροπραξιών και τη διακοπή της οικονομικής βοήθειας που έπαιρνε η χώρα από τους συμμάχους της, η Ιταλία αντιμετώπισε σοβαρό εξωτερικό χρέος, μεγάλη ανεργία²⁷ και καλπάζοντα πληθωρισμό. Η ανεργία και ο πληθωρισμός προκάλεσαν σοβαρή αναταραχή τόσο στις πόλεις όσο και στην ύπαιθρο. Εκτεταμένες απεργιακές κινητοποιήσεις και εργατικές διαδηλώσεις στις πόλεις καθώς και καταλήψεις γαιών στην ύπαιθρο από τους αγρότες προκάλεσαν σοβαρές ανησυχίες στους βιομηχάνους και τους γαιοκτήμονες αντίστοιχα, κάνοντας τους ανεκτικούς έναντι του φασιστικού ολοκληρωτισμού ως λιγότερο επικίνδυνη μορφή ριζοσπαστισμού, που θα μπορούσε τουλάχιστον να περισώσει ένα μέρος της ιδιοκτησίας τους από τη δήμευση²⁸.

²⁵ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ό.π., σ. 341.*

²⁶ Ε. Μ. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι, ό.π., σσ. 864-865*, Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ό.π., σσ. 341-342*, Denis Richards, *Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης, 1789-2000*, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 2001, σ. 476 και Marc Ferro, *Ο πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος 1914-1918*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997, σσ. 439-440 και σ. 442.

²⁷ Η αγορά εργασίας είχε υπερκορεστεί, εξαιτίας της επιστροφής εκατομμυρίων στρατιωτών στην πολιτική ζωή. Σχετικά βλπ. (Ε. Μ. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι, ό.π., σ. 866*).

²⁸ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ό.π., σ. 342* και Ε. Μ. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι, ό.π., σ. 866*.

Η σοβαρότερη ίσως συνέπεια του πολέμου, κυρίως για τα μεσαία και ανώτερα οικονομικά στρώματα, ήταν η ανάπτυξη του σοσιαλισμού, ο οποίος έμοιαζε περισσότερο στην φιλοσοφία του με τον μπολσεβικισμό²⁹. Μολονότι η κομμουνιστική απειλή δεν ήταν σοβαρή, η προκλητική στάση των κομμουνιστών δημιούργησε σοβαρές ανησυχίες μεταξύ των αστών τόσο των συντηρητικών όσο και των φιλελεύθερων³⁰. Την ανησυχία αυτή φρόντισαν να εκμεταλλευτούν όσοι είχαν ως στόχο την κατάληψη της εξουσίας, δηλαδή τόσο οι κομμουνιστές όσο και οι φασίστες.

Ως φασισμός, σύμφωνα με τον Robert Paxton, ορίζεται μία μορφή πολιτικής συμπεριφοράς που χαρακτηρίζεται από την έμμονη προκατάληψη με την παρακμή της κοινωνίας, τον εξευτελισμό και τη θυματοποίηση, καθώς και από τις αντισταθμιστικές λατρείες της ενότητας, της ενέργειας, της καθαρότητας, όπου ένα μαζικό κόμμα αποφασισμένων εθνικιστών ακτιβιστών, εργαζόμενων σε ανήσυχη αλλά αποτελεσματική συνεργασία με παραδοσιακές ελίτ, εγκαταλείπει τις δημοκρατικές ελευθερίες και επιδιώκει με λυτρωτική βία και χωρίς ηθικές και νομικές αναστολές τους στόχους της εσωτερικής κάθαρσης και της εξωτερικής επέκτασης³¹. Η αρχική πολιτική πλατφόρμα του φασιστικού κινήματος συντάχτηκε από το Μουσολίνι του 1919 και πρόκειται για ένα ριζοσπαστικό ντοκουμέντο που απαιτούσε ανάμεσα στα άλλα, την υιοθέτηση της καθολικής ψηφοφορίας, την κατάργηση της συντηρητικής Γερουσίας, την εφαρμογή με νόμο της οχτάωρης εργάσιμης ημέρας, βαριά φορολογία κληρονομιών, δήμευση του 85% των πολεμικών κερδών, την αποδοχή της Κοινωνίας των Εθνών και την αντίθεση στον ιμπεριαλισμό. Αυτή η πλατφόρμα έγινε αποδεκτή από το κίνημα μέχρι το Μάιο του 1920, οπότε αντικαταστάθηκε από άλλη, περισσότερο συντηρητικού χαρακτήρα, χωρίς όμως να επιτύχουν και με αυτή πολιτική επιτυχία³².

²⁹ E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι*, ό.π. και Marc Ferro, *Ο πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος 1914-1918*, ό.π., σ. 439.

³⁰ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο*, ό.π.

³¹ Robert O. Paxton, *The Anatomy of Fascism*, εκδ. Alfred A. Knopf, New York 2004, σ. 218.

³² E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι*, ό.π., σ. 868 και Denis Richards, *Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης, 1789-2000*, ό.π., σσ. 477-478.

Οι φασίστες αντιστάθμισαν την αρχική τους έλλειψη μαζικότητας με πειθαρχημένη επιθετικότητα και σκληρή αποφασιστικότητα. Ο ηγέτης των τελευταίων, ο Μουσολίνι, σοσιαλιστής και πολέμιος της συμμετοχής της Ιταλίας στον πόλεμο, προβλήθηκε στο πολιτικό προσκήνιο εκμεταλλευόμενος τη διάχυτη δυσαρέσκεια από την έκβαση του πολέμου, καθώς και τη διάχυτη κομμουνιστική απειλή κατά του αστικού καθεστώτος. Ομάδες ενόπλων Φασιστών σύντομα προχώρησαν, με την ανοχή των αρχών, σε επιθέσεις εναντίον αριστερών ενώσεων και στην εκδίωξη κομμουνιστικών και σοσιαλιστικών δημοτικών συμβουλίων από τη δημοτική εξουσία. Οι επιτελείς του φασιστικού κινήματος είχαν συνειδητοποιήσει την αδυναμία των άλλων κομμάτων να συνεργαστούν για την τήρηση της τάξης και έβλεπαν ότι οι ενέργειες τους είχαν απήχηση στο στρατό και στην Αυλή. Μια γενική απεργία που κήρυξαν οι σοσιαλιστές τον Αύγουστο του 1922, μολονότι απέτυχε ως μέσο πίεσης κατά της κυβέρνησης, επιδείνωσε το κλίμα ανασφάλειας που ήδη επικρατούσε. Με αφορμή την απεργία, οι φασίστες κήρυξαν τον πόλεμο εναντίον των σοσιαλιστών και έσπευσαν να καταλάβουν με τη βία τη δημοτική εξουσία σε αρκετούς δήμους³³.

Τον Οκτώβριο του 1922, πραγματοποιήθηκε η περίφημη πορεία προς την Ρώμη. Η κεντρική κυβέρνηση ζήτησε από το βασιλιά να κηρύξει την χώρα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, αλλά το αίτημα απορρίφτηκε, αναγκάζοντας την σε παραίτηση. Κλήθηκε τότε ο Μουσολίνι και ορκίστηκε πρωθυπουργός, λαμβάνοντας ταυτόχρονα από το κοινοβούλιο, έκτακτες εξουσίες για ένα χρόνο, για να επιβάλλει την τάξη και να προωθήσει διάφορες μεταρρυθμίσεις³⁴. Πριν να εκπνεύσει η περίοδος των έκτακτων εξουσιών, ο Μουσολίνι άλλαξε τον εκλογικό νόμο. Κατά το νέο νόμο, που ψήφισε η βουλή, το κόμμα του εξασφάλισε σχετική πλειοψηφία, εξέλεγε τα 2/3 των βουλευτών. Όπως αποδείχτηκε βέβαια από τις εκλογές του 1924, οι φασίστες έλαβαν τα 3/5 των ψήφων και τα άλλα εφτά κόμματα τα

³³ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο*, ό.π., σσ. 342-343.

³⁴ Ε. Μ. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι*, ό.π., σ. 869 και Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο*, ό.π., σ. 343.

υπόλοιπα 2/5³⁵. Ο Μουσολίνι ήλεγχε τώρα, πέρα από την κυβέρνηση και το κοινοβούλιο. Σε διάστημα τριών χρόνων η επανάσταση του Μουσολίνι είχε ουσιαστικά ολοκληρωθεί. Καταργήθηκε το σύστημα του υπουργικού συμβουλίου, το κοινοβούλιο περιορίστηκε στον ρόλο της έγκρισης διαταγμάτων και γενικά επιβλήθηκε το μονοκομματικό κράτος³⁶.

Η οικονομική κρίση έπληξε περισσότερο τις χώρες της κεντρικής, ανατολικής και νοτιοανατολικής Ευρώπης και ιδιαίτερα τη Γερμανία³⁷. Η γερμανική οικονομία, τη δεκαετία του 1920, εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από αμερικανικά δάνεια τα οποία είχαν επενδυθεί στη βιομηχανία. Μετά το κραχ του 1929, οι Αμερικάνοι σταμάτησαν τα βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα δάνεια προς την Γερμανία, με αποτέλεσμα τη χρεοκοπία μιας σειράς γερμανικών επιχειρήσεων και την κάθετη μείωση της παραγωγής, η οποία επιδεινώθηκε ακόμα περισσότερο με τη μείωση των γερμανικών εξαγωγών κυρίως προς τις Ηνωμένες Πολιτείες. Παράλληλα, η πτώση της βιομηχανικής παραγωγής στη Γερμανία και σε άλλες χώρες, προκάλεσε μείωση στη ζήτηση πρώτων υλών και αγροτικών προϊόντων που προέρχονταν κυρίως από τις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης. Γενικό επακόλουθο της κρίσης ήταν η συρρίκνωση των εξαγωγών και του εθνικού προϊόντος όπως και η κάθετη αύξηση της ανεργίας κυρίως στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες³⁸.

Την περίοδο πριν το κραχ, στο πολιτικό πεδίο, η Γερμανία φαινόταν να στρέφεται προς τα αριστερά. Οι περισσότεροι από τους πολιτικούς ηγέτες της ήταν σοσιαλιστές. Η μεταρρυθμιστική τους πολιτική όμως, εμφανιζόταν υπερβολικά ήπια σε μια ομάδα ακραίων μαρξιστών που είχαν αναθαρρήσει από την επανάσταση στη Ρωσία. Αυτοαποκαλούμενοι Σπαρτακιστές, με ηγέτες την Ρόζα Λούξεμπουργκ και

³⁵ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο*, ό.π., σσ. 343-344.

³⁶ Sierge Berstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως Σήμερα*, ό.π., σσ. 83-88 και Ε. Μ. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι*, ό.π..

³⁷ Derek H. Aldcroft, *Η ευρωπαϊκή οικονομία, 1914-2000* (μτφρ. Νικηφόρος Σταματάκης), εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2007, σ. 103 και Sierge Berstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως Σήμερα*, ό.π., σ. 68.

³⁸ Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία, Από την Βασίλισσα στον 21^ο αιώνα*, ό.π., σ. 230 και Sierge Berstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως Σήμερα*, ό.π., σ. 74.

τον Κάρλ Λίμπκνεχτ οργάνωσαν μια εξέγερση που θα έφερνε την προλεταριακή επανάσταση στη Γερμανία. Η κυβέρνηση, για να επιτύχει την ήττα των Σπαρτακιστών κατέφυγε στη χρήση ιδιωτικών ομάδων κρούσης. Μετά και την ήττα του κινήματος οι ηγέτες μιας ομάδας καθολικών, σοσιαλιστών, κεντρώων και φιλελεύθερων δημοκρατών συνέταξαν το 1919 ένα σύνταγμα για τη νέα γερμανική δημοκρατία που αντανakλούσε μια γενικά, προοδευτική πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία. Προέβλεπε την υιοθέτηση της καθολικής ψηφοφορίας τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες, την αρχή της υπουργικής ευθύνης ενώπιον του κοινοβουλίου, έναν χάρτη δικαιωμάτων που δεν εγγυόταν μόνο τα αστικά δικαιώματα και τις πολιτικές ελευθερίες, αλλά και το δικαίωμα του πολίτη στην εργασία, στην εκπαίδευση και στην προστασία από τα ισχυρά βιομηχανικά συμφέροντα³⁹.

Η δημοκρατία όμως που εγκαθιδρύθηκε με βάση αυτό το σύνταγμα, επιβαρύνθηκε με προβλήματα από τη γέννηση της. Οι αντιδραστικοί και άλλοι εξτρεμιστές συνωμότησαν εναντίον της, ο γερμανικός λαός είχε μικρή εμπειρία δημοκρατικής διακυβέρνησης, δεν ξεπήδησε από τους πόθους μιας πλειοψηφίας του λαού αλλά από την αλλαγή που επιβλήθηκε στην χώρα κατά την ώρα της ήττας της. Όλα αυτά σε συνδυασμό με αρκετούς ακόμη παράγοντες όπως, το ψυχολογικό πλήγμα της ήττας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, σε μια εποχή μάλιστα που η Γερμανία μεσουρανούσε οικονομικά, βιομηχανικά και πολιτιστικά, τα υψηλά επίπεδα ανεργίας, ο πληθωρισμός και το αίσθημα ανασφάλειας που είχε γεννηθεί όχι μόνο στην αστική αλλά και στην αγροτική τάξη και τέλος ο φόβος του Μπολσεβικισμού δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την άνοδο του ολοκληρωτισμού, την ανάπτυξη του ναζιστικού κόμματος και την προβολή του Χίτλερ στο πολιτικό σκηνικό της Γερμανίας⁴⁰. Σε όλα τα παραπάνω άξιο αναφοράς είναι και η πεποίθηση αρκετών Γερμανών της εποχής, ότι για τα δεινά της χώρας ευθύνονταν οι πολεμικές

³⁹ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο*, ό.π., σ. 347, E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι*, ό.π., σσ. 871-872, Sierge Berstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως Σήμερα*, ό.π., σ. 72 και Denis Richards, *Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης, 1789-2000*, ό.π., σ. 480.

⁴⁰ Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία, Από την Βασίλλη στον 21^ο αιώνα*, ό.π., σσ. 231-232 και E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι*, ό.π. .

επανορθώσεις στις νικήτριες χώρες του Α΄ Παγκοσμίου καθώς και οι απώλεια εδαφών στα ανατολικά σύνορα και των αποικιών και των αγορών της Αφρικής και του Ειρηνικού⁴¹.

Εν ολίγοις, ήταν διάχυτη η άποψη ότι οι όροι της Συνθήκης των Βερσαλλιών ευθύνονταν για την γενικότερη κατάσταση του γερμανικού κράτους. Σημειώνεται συνεπώς το παράδοξο ότι και οι κυβερνήσεις της περιόδου της δημοκρατίας της Βαϊμάρης (1919-1933) όσο και του Χίτλερ επεδίωξαν την αναθεώρηση της, με την διαφορά ότι οι μεν προσδοκούσαν την αλλαγή των όρων μέσα στα πλαίσια του υπάρχοντος συστήματος και εάν, αυτό ήταν δυνατό, με τη συγκατάθεση των Συμμάχων, ενώ ο δε θεωρούσε αναγκαία την προσφυγή στη βία όχι μόνο για να απαλλαγεί η Γερμανία από τους απεχθείς όρους της Συνθήκης, αλλά και ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ευόδωση του απώτερου στόχου του που δεν ήταν άλλος από το να καταστήσει τη Γερμανία παγκόσμια δύναμη⁴².

Η συνθηματολογία του, που έβρισκε απήχηση σε έναν αυξανόμενο αριθμό απογοητευμένων καθώς και η οικονομική κρίση, είχαν ως συνέπεια να αυξηθεί θεαματικά η κοινοβουλευτική δύναμη του ναζιστικού κόμματος. Πράγματι στις εκλογές του 1928, οι Ναζί κέρδισαν δώδεκα έδρες στην βουλή ενώ το 1930, 107. Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1932, το κοινοβουλευτικό σύστημα κατέρρευσε καθώς κανένας αρχηγός κόμματος δεν μπορούσε να αποκτήσει πλειοψηφία στη βουλή, επειδή οι Ναζί αρνούσαν να δώσουν ψήφο εμπιστοσύνης σε οποιαδήποτε κυβέρνηση, στην οποία δεν ήταν επικεφαλής ο Χίτλερ, ενώ οι Κομμουνιστές αρνούσαν να συνεργαστούν με τους Σοσιαλιστές. Οι πολιτικές αυτές εξελίξεις, σε συνδυασμό με την κυβερνητική αστάθεια, έστρεψαν πολλούς συντηρητικούς παράγοντες (παλαιούς αριστοκράτες, γαιοκτήμονες, στρατιωτικούς και βιομήχανους) προς τον Χίτλερ και τους Ναζιστές, οι οποίοι άρχισαν πλέον να προβάλλονται ως εναλλακτική λύση για την έξοδο της χώρας από την οικονομική και πολιτική κρίση. Τελικώς, κάτω από πίεση, τον Ιανουάριο του 1933 έπεισε τον

⁴¹ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ό.π., σ. 348.*

⁴² Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία, Από την Βαστίλλη στον 21^ο αιώνα, ό.π., σ. 258.*

πρόεδρο Χίντεμπουργκ να διορίσει τον Χίτλερ καγκελάριο, κυβέρνησης Ναζιστών και Εθνικιστών, προφανώς με τη σκέψη ότι θα μπορούσε να ελεγχθεί αφού συμφωνήθηκε να υπάρχουν μόνο τρεις Ναζί στο υπουργικό συμβούλιο⁴³. Σύντομα όμως ο Χίτλερ έπεισε τον Χίντεμπουργκ να διαλύσει την βουλή και να προκηρύξει εκλογές στις 5 Μαρτίου⁴⁴. Μια πυρκαγιά στο κτήριο της βουλής, που αποδόθηκε στους κομμουνιστές έδωσε την πρόφαση στο καθεστώς να προβεί σε χιλιάδες συλλήψεις κυρίως αριστερών⁴⁵. Επίσης με προεδρικό διάταγμα, αναστέλλονταν τα άρθρα του συντάγματος της Βαϊμάρης που εγγυόταν τις ατομικές ελευθερίες και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Επακολούθησε ένα πραγματικό όργιο τρομοκρατίας που κύριο στόχο του είχε τους κομμουνιστές, τους σοσιαλιστές και τους Εβραίους. Η πυρπόληση του Ράιχσταγκ συνέβαλε τα μέγιστα στο να εξασφαλίσει το ναζιστικό κόμμα απόλυτη πλειοψηφία, μιας και αύξησε το ποσοστό του από 33% σε 44%, με την υποστήριξη βεβαίως μικρότερων ακροδεξιών κομμάτων. Στις 2 Μαΐου 1933, τα εργατικά συνδικάτα καταλήφθηκαν από τους Ναζί και κατασχέθηκαν οι οικονομικοί πόροι και τα περιουσιακά στοιχεία τους. Μια βδομάδα αργότερα, κήκων στο προαύλιο του μεγάρου της Όπερας, χιλιάδες βιβλία, ανατρεπτικού περιεχομένου, από ένα έξαλλο πλήθος. Τον επόμενο μήνα τίθετο εκτός νόμου το Σοσιαλιστικό κόμμα και ακολούθησαν παρόμοιες σκηνές τρομοκρατίας με εκείνες του Μαρτίου. Στις αρχές Ιουλίου διαλύθηκε και το Γερμανικό Εθνικό Κόμμα και μόνο πολιτικό κόμμα στη Γερμανία ανακηρυσσόταν το Εθνοσοσιαλιστικό⁴⁶.

Με αυτό τον τρόπο η Γερμανία μετατράπηκε σε ολοκληρωτικό και έντονα συγκεντρωτικό κράτος, με την κατάργηση της αρχής της ομοσπονδίας. Η μυστική

⁴³ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, ό.π.*, σ. 349, Ε. Μ. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι, ό.π.*, σ. 879 και Sierge Berstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως Σήμερα, ό.π.*, σ. 79, Denis Richards, *Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης, 1789-2000, ό.π.*, σ. 505 και Marc Ferro, *Ο πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος 1914-1918, ό.π.*, σ. 318.

⁴⁴ Ε. Μ. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι, ό.π.*

⁴⁵ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, ό.π.* και Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία, Από την Βαστίλλη στον 21^ο αιώνα, ό.π.*, σσ. 245-246.

⁴⁶ Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία, Από την Βαστίλλη στον 21^ο αιώνα, ό.π.* και Sierge Berstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως Σήμερα, ό.π.*, σ. 80.

αστυνομία, η Γκεστάπο, τα λαϊκά δικαστήρια και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης αντιφρονούντων και ανεπιθύμητων στοιχείων κάθε είδους (Εβραίοι, ομοφυλόφιλοι, Τσιγγάνοι διάφορες «ατελείς» φυλετικές και κοινωνικές ομάδες, αντιναζιστές, διανοούμενοι)⁴⁷, υπήρξαν τα βασικά όργανα ελέγχου της εξουσίας από το καθεστώς⁴⁸. Ο έλεγχος επεκτάθηκε και στον Τύπο, στην εκπαίδευση, στο θέατρο, στον κινηματογράφο, στο ραδιόφωνο, καθώς και σε πολλούς κλάδους της παραγωγής και του εμπορίου⁴⁹. Για να περιορίσει την ανεργία, η κυβέρνηση προώθησε ένα ευρύτατο πρόγραμμα δημοσίων έργων, ιδιαίτερα έργων οδοποιίας, δενδροφυτεύσεως και αποξηράνσεως ελών. Ένα εξίσου ευρύ πρόγραμμα εξοπλισμού της χώρας απορρόφησε μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού και εξασφάλισε στη Γερμανία το προβάδισμα στον τομέα αυτό έναντι άλλων ευρωπαϊκών δυνάμεων. Με διάφορες συμφωνίες ανταλλαγών που σύνηψε η κυβέρνηση με τις χώρες της ανατολικής κυρίως Ευρώπης, το γερμανικό κράτος εξασφάλισε αγορές για τα βιομηχανικά του προϊόντα και φθηνές πρώτες ύλες⁵⁰. Μέχρι το 1939, σε διάστημα μόλις έξι ετών, η ναζιστική επανάσταση είχε επιφέρει ριζικές αλλαγές στη Γερμανία. Η χώρα ήταν η πιο ανεπτυγμένη οικονομικά στην Ευρώπη, καθώς διέθετε την πιο σύγχρονη βιομηχανία, τον ισχυρότερο στρατό και αποτελούσε πλέον υπολογίσιμη μεγάλη δύναμη. Οι εσωτερικοί αντίπαλοι του καθεστώτος είχαν εξουδετερωθεί και οι μάζες φαίνονταν ικανοποιημένες από την εξάλειψη της ανεργίας, τις πανηγυρικές δημόσιες εκδηλώσεις και τις συχνές αναφορές του καθεστώτος στην έξοδο της χώρας από την διεθνή απομόνωση⁵¹.

⁴⁷ E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι*, ό.π., σσ. 880-881 και Sierge Berstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως Σήμερα*, ό.π., σ. 77.

⁴⁸ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο*, ό.π., σ. 350.

⁴⁹ E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι*, ό.π..

⁵⁰ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο*, ό.π., σ. 351.

⁵¹ Derek H. Aldcroft, *Η ευρωπαϊκή οικονομία, 1914-2000*, ό.π., σ. 122, Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο*, ό.π., Sierge Berstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως Σήμερα*, ό.π., σσ. 80-83 και Denis Richards, *Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης, 1789-2000*, ό.π., σσ. 508-509.

Στα πλαίσια της εξόδου της χώρας από την διεθνή απομόνωση και την εδραίωση της ως μεγάλης δύναμης, ο Χίτλερ προχώρησε στην στρατιωτικοποίηση της Ρηνανίας, τον Μάρτιο του 1936, παραβιάζοντας την Συνθήκη του Λοκάρνο, φέρνοντας τον πλανήτη ένα βήμα πιο κοντά στην παγκόσμια σύρραξη, χωρίς όμως την ύπαρξη αντιποίνων από τη διεθνή κοινότητα. Το γεγονός αυτό ενθάρρυνε τις ορέξεις του Χίτλερ, για την προσάρτηση της Αυστρίας στο γερμανικό κράτος το 1938 και της διεκδίκησης της περιοχής της Σουδητίας, μίας περιοχής του τσεχοσλοβάκικου κράτους, με γερμανικό πληθυσμό της τάξεως των τριών εκατομμυρίων. Ενώ αυτή αποτελούσε την κατάλληλη ευκαιρία για τις δυτικές δημοκρατίες να επιδείξουν αποφασιστικότητα απέναντι στο ναζιστικό καθεστώς, ο πρωθυπουργός της Βρετανίας Τσάμπερλαιν, επέλεξε την πολιτική του κατευνασμού, με αποτέλεσμα την υπογραφή της Συνθήκης του Μονάχου, στις 29 Σεπτεμβρίου 1938 από τους ηγέτες των 4 δυνάμεων Γερμανία, Ιταλία, Γαλλία και Βρετανία που όριζε την σταδιακή κατοχή της Σουδητίας από τους Γερμανούς και στη σύσταση μιας διεθνούς επιτροπής για την διευθέτηση τυχόν διαφορών σχετικά με τα νέα σύνορα της συρρικνωμένης Τσεχοσλοβακίας. Μολοταύτα το ναζιστικό καθεστώς δεν περιορίστηκε μόνο στα εδαφικά κέρδη όπως ορίζονταν από τη Συνθήκη του Μονάχου αλλά προχώρησε στην προσάρτηση της Βοημίας και της Μοραβίας και στην ταυτόχρονη μετατροπή τους σε προτεκτοράτα. Επίσης ήταν σαφές ότι το επόμενο θύμα της Ναζιστικής Γερμανίας θα ήταν η Πολωνία με την οποία είχε ανοιχτούς λογαριασμούς κυρίως λόγω της πόλης Danzing, η οποία αν και γερμανική υπαγόταν στην Πολωνία⁵².

Σε όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου αποτελούσε πάγιο αίτημα των γερμανικών κυβερνήσεων η δημιουργία ενός διαδρόμου μεταξύ της πόλης αυτής και του γερμανικού κράτους που θα περνούσε μέσα από πολωνικά εδάφη. Στις 31 Μαρτίου 1939, κάτω από τις πιέσεις της κοινής γνώμης, ο Τσάμπερλαιν ανακοίνωσε ότι η βρετανική κυβέρνηση θα παρείχε στρατιωτική βοήθεια στην Πολωνία σε

⁵² Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία, Από την Βασίλλη στον 21^ο αιώνα, ό.π.,* σσ. 261-273, Sierre Berstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως Σήμερα, ό.π.,* σσ. 106-110 και Denis Richards, *Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης, 1789-2000, ό.π.,* σσ 527-533.

περίπτωση εξωτερικής επιβουλής, εγγυήσεις που δύο βδομάδες αργότερα δόθηκαν και στην Ρουμανία και στην Ελλάδα. Στις 23 Αυγούστου 1939, ο υπουργός εξωτερικών της Γερμανίας, φον Ρίμπεντροπ υπέγραψε στη Μόσχα το Γερμανοσοβιετικό Σύμφωνο μη επιθέσεως, το οποίο προκάλεσε συναισθήματα οργής και έκπληξης στις δυτικές χώρες. Αν και ονομαζόταν επίσημα σύμφωνο μη επιθέσεως, εμπεριείχε μυστικούς όρους μεταξύ Γερμανίας και Σοβιετικής Ένωσης για το διαμελισμό της Πολωνίας και γενικά για ένα γερμανοσοβιετικό διακανονισμό της ανατολικής Ευρώπης. Το σύμφωνο αυτό υπογράφηκε 8 μέρες πριν τη γερμανική επίθεση στη Πολωνία. Αποτέλεσμα της επίθεσης αυτής ήταν η κήρυξη του πολέμου από τη Βρετανία και τη Γαλλία στις 3 Σεπτεμβρίου⁵³.

⁵³ Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία, Από την Βασίλλη στον 21^ο αιώνα*, ό.π., σσ. 273-276 και Sierge Berstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως Σήμερα*, ό.π., σσ. 11-112.

Κεφάλαιο 2^ο Ιστορία της Μεσοπολεμικής Ελλάδας

Η αστάθεια και η αβεβαιότητα, αποτελέσματα των οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων που ξέσπασαν την εποχή του Μεσοπολέμου, σε συνδυασμό με την κατάλυση των κοινοβουλευτικών ελευθεριών σε αρκετές χώρες της Ευρώπης, εξέπληξαν όσους είχαν πιστέψει ότι η δημοκρατία στην Ευρώπη ήταν ασφαλής μετά και το πέρας του Παγκόσμιου πολέμου. Είναι αλήθεια, ότι οι κοινοβουλευτικοί θεσμοί, σε πολλές χώρες διέρχονταν σοβαρή κρίση την εποχή εκείνη, όπως στην Ελλάδα ή είχαν καταργηθεί πριν ακόμη εδραιωθούν όπως στη Ρωσία⁵⁴. Όπως ισχυρίζεται και ο Δημήτρης Κιτσίκης, για τις μικρές χώρες, ο Μεσοπόλεμος υπήρξε μία περίοδος ιδιαίτερη.

Οι χώρες αυτές, είχαν ενστερνιστεί, την ιδέα της ισότητας των εθνών, γινόμενες ένθερμοι θιασώτες της ουδετερότητας. Ο ουδετερισμός, προϊόν του πολλαπλασιασμού των μικρών κρατών που προήλθαν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ήταν μέσο που επινοήθηκε από τις μεγάλες δυνάμεις, με στόχο την εφαρμογή στην πράξη της αρχής της ισότητας των εθνών, η οποία, αν και αναγνωρισμένη από όλους δεν ήταν το ίδιο σεβαστή. Το ουδετερόφιλο κράτος, συνεχίζει ο συγγραφέας, είχε ένα οικονομικό και κοινωνικό πρόγραμμα, το οποίο, συνδυαστικά με την εξωτερική δράση της χώρας, ισχυροποιούσε το έθνος και το καθιστούσε ικανό να διατηρήσει την ανεξαρτησία του. Οι μικρές αυτές χώρες, με

⁵⁴ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ό.π., σ. 343.*

δημοκρατικά καθεστώτα οι περισσότερες, συνασπίστηκαν μεταξύ τους, ώστε να είναι σε θέση να αντισταθούν αποτελεσματικότερα στις πιέσεις των μεγάλων δυνάμεων⁵⁵.

Παρά τις κοινές τους επιδιώξεις και στόχους, ιδιαίτερα στον τομέα της εθνικής κυριαρχίας και ανεξαρτησίας, η Ελλάδα, η Γιουγκοσλαβία και η Βουλγαρία, διέφεραν από τα άλλα δημοκρατικά κράτη της νοτιοανατολικής Ευρώπης. Οι κοινωνικοοικονομικές και πολιτιστικές σχέσεις, υφίσταντο συνεχείς μετασχηματισμούς, ιδίως κατά την περίοδο μεταξύ των δύο πολέμων, σημειώνοντας διαφορετικές στάσεις απέναντι στην δημοκρατία και τον κοινοβουλευτισμό. Μολονότι, η κοινωνία, κυρίως των πόλεων, υπέστη αλλαγές, η πολιτική παράδοση της εποχής, χαρακτηριζόταν από μάλλον συντηρητικές και κατεξοχήν εθνικιστικές τάσεις και αγνοούσε σε μεγάλο βαθμό τα κοινωνικά προβλήματα. Άλλα κοινά τους χαρακτηριστικά ήταν, η αυξανόμενη επιρροή και ενίσχυση των δυνάμεων ασφαλείας, το σύστημα των πελατειακών σχέσεων, η οικογενειοκρατία και η πατρωνία που καθιστούσαν αδύνατη την ορθή και ανεπηρέαστη λειτουργία του κοινοβουλευτικού συστήματος. Τα παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα, να δημιουργηθεί μία βαθιά δυσπιστία προς την διοίκηση και τη δικαιοσύνη, καθότι οι δικαστές σπάνια διέθεταν κάποια ανεξαρτησία. Ο μεγάλος αριθμός νόμων, διοικητικών κανονισμών και μέτρων, η αδίστακτη εφαρμογή τους από μερικούς και η περιφρόνηση τους από άλλους, δημιούργησε ένα χάος που χαρακτηριζόταν από αυθαίρετες πράξεις και ευνοϊκή μεταχείριση σε περίπτωση δωροδοκίας⁵⁶.

Πιο συγκεκριμένα, στην Ελλάδα, η σημασία του κράτους, μεγεθύνθηκε κατά τον Μεσοπόλεμο. Η αγροτική μεταρρύθμιση, η βιομηχανική ανάπτυξη και η αποκατάσταση των προσφύγων, διεύρυναν το ρόλο του κράτους που αντιμετώπιζε παράλληλα σημαντικές προκλήσεις από τις κοινωνικές ομάδες που συγκροτήθηκαν

⁵⁵ Δημήτρης Κιτσίκης, *Η Ελλάς της 4ης Αυγούστου και οι Μεγάλες Δυνάμεις, Τα αρχεία του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών 1936-1941*, εκδ. Ελεύθερη Σκέψις, Αθήνα 1990, σσ. 101-102.

⁵⁶ Emanuel Turczynski, «Η κρίση της δημοκρατίας και του κοινοβουλευτισμού στη ΝΑ Ευρώπη», *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση, Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας* (επιστημονική επιμ. Χ. Φλάϊσερ-Ν. Σβορώνος), εκδ. Μορφωτικού Ινστιτούτου Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1989, σσ. 1-2.

την εποχή εκείνη. Η γενικότερη αδιαλλαξία των κυβερνήσεων έναντι των απεργιακών εκδηλώσεων και του εργατικού και αγροτικού συνδικαλισμού απολάμβανε τη συγκατάθεση των μεγάλων κομμάτων στο κοινοβούλιο όπου τα ιδιαίτερα συμφέροντα των αγροτών και των εργατών αντιπροσωπεύονταν ελάχιστα. Οι πολιτικές διαμάχες των μεγάλων κομμάτων αφορούσαν κυρίως την κατάκτηση της εξουσίας και όχι τους βασικούς κοινωνικούς και οικονομικούς στόχους, για τους οποίους επικρατούσε συναίνεση, τουλάχιστο στο επίπεδο του κοινοβουλευτικού βίου. Οι διαμάχες αυτές οξύνθηκαν ακόμη περισσότερο καθώς το κράτος έγινε ακόμη πιο αυταρχικό για να αντιμετωπίσει τους εσωτερικούς κινδύνους και η διαδοχή στην εξουσία συνοδεύτηκε από έντονα πολιτικά πάθη και στρατιωτικές συνωμοσίες⁵⁷.

Πράγματι, όπως σημειώνει και ο Σπύρος Μαρκέτος, οι δύο αστικές παρατάξεις της περιόδου του Μεσοπολέμου στην Ελλάδα, έμεναν προσανατολισμένες στην κοινοβουλευτική αντιπαράθεση, δίχως να μπορούν να χαρακτηριστούν δημοκρατικές. Συμφωνούσαν στην πάταξη των εργατικών διεκδικήσεων και την απονομιμοποίηση της κομμουνιστικής αριστεράς, επικροτούσαν ή και θαύμαζαν τα απολυταρχικά καθεστώτα της Ευρώπης, περικλείοντας στους κόλπους τους ισχυρές μερίδες με δικτατορικές ή φασιστικές τάσεις. Μολοταύτα, οι ηγεσίες τους ήταν προσανατολισμένες προς τις εκλογές, τις οποίες ήλπιζαν να κερδίσουν, χωρίς να έχουν την διάθεση ή την ανάγκη να ενισχύσουν μαζικά κινήματα για να πάρουν την κυβέρνηση ή να πατάξουν την κοινωνική αμφισβήτηση. Η κομματική οργάνωση τους έμενε στοιχειώδης άνευ ενδείξεων μετασχηματισμού τους σε παρατάξεις της δεξιάς ή της αριστεράς με την τότε τρέχουσα έννοια. Η ιδεολογική τους βάση στηρίχθηκε στον εθνικισμό και στην διατήρηση του αστικού καθεστώτος και με μόνη διαφορά το πολιτειακό ζήτημα, οι μετριοπαθείς οπαδοί τους συμερίζονταν σχεδόν τις ίδιες πολιτικές αντιλήψεις και πολιτισμικές αναφορές⁵⁸.

⁵⁷ Θάνος Βερέμης, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική 1916-1936*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1983, σσ. 229-231.

⁵⁸ Σπύρος Μαρκέτος, *Πώς φίλησα τον Μουσσολίνι! Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2006, σσ. 289-290.

Παρόλα αυτά όμως, νέες τάσεις δημιουργούνται στο εσωτερικό των δύο παρατάξεων, μετά και το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης. Ενδεικτικό παράδειγμα των νέων τάσεων, είναι η αδυναμία της ορθής λειτουργίας του κοινοβουλίου και ο υποβιβασμός του κοινοβουλευτισμού στην πράξη. Αυτό γίνεται εύκολα αντιληπτό από τις ελάχιστες φορές στις οποίες συνήλθε το σώμα αυτό. Τρανταχτά παραδείγματα αποτελούν η διαδικασία ψήφου εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση Παπαναστασίου, με περιορισμένη συμμετοχή κομμάτων και η διάλυση της Βουλής τον Αύγουστο του 1932⁵⁹.

Η παραγμένη αυτή πολιτικά περίοδος συνεχίστηκε μέχρι και τις εκλογές στις 25 Σεπτεμβρίου 1932. Στις εκλογές αυτές, που διενεργήθηκαν με αναλογικό σύστημα, το κόμμα των Φιλελευθέρων έλαβε το 39,2% των ψήφων, κερδίζοντας 98 έδρες έναντι του Λαϊκού που κέρδισε 95. Μετά και την αναγνώριση του αβασίλευτου πολιτεύματος από τον αρχηγό του τελευταίου, Παναγή Τσαλδάρη και μετά από διαπραγματεύσεις των κομμάτων, σχηματίστηκε στις 4 Νοεμβρίου κυβέρνηση με την σύμπραξη των μικρών πολιτικών ομάδων Κονδύλη, Μεταξά και Χατζηκυριάκου⁶⁰.

Η κυβέρνηση Τσαλδάρη δεν έμεινε στην αρχή παρά ένα μόνο δίμηνο. Αυτό μπορεί να οφειλόταν, όπως αναφέρει και ο Θάνος Βερέμης, είτε στην συνεννόηση των στελεχών της βενιζελικής παράταξης είτε στην αλλαγή της σύνθεσης του στρατού στην οποία είχε προχωρήσει ο τότε Υπουργός στρατιωτικών Γεώργιος Κονδύλης, που οδήγησε στην άρση της εμπιστοσύνης του κόμματος των Φιλελευθέρων από την κυβέρνηση Τσαλδάρη⁶¹.

Η μείωση της εκλογικής δύναμης των δυνάμεων του βενιζελισμού, στις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 1932, συσπείρωσε τα φιλελεύθερα στοιχεία υπό τον Βενιζέλο. Η συνεργασία αυτή ενίσχυσε την αυτοπεποίθηση της παράταξης και την

⁵⁹ Σπύρος Μαρκέτος, *Πώς φίλησα τον Μουσσολίσι! Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού*, ό.π.

⁶⁰ Θάνος Βερέμης, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική 1916-1936*, ό.π., σ. 162, Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, εκδ. Νεοελληνικής Ιστορικής Βιβλιοθήκης, Αθήνα 1976, σσ. 59-60, Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, εκδ. University Microfilms International, Michican 1979, σσ. 46-47 και Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 395.

⁶¹ Θάνος Βερέμης, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική 1916-1936*, ό.π., Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, ό.π..

οδήγησε σε ανοιχτή εκλογική αναμέτρηση με το Λαϊκό κόμμα, στις 5 Μαρτίου 1932. Στις εκλογές αυτές, μολονότι η βενιζελική παράταξη έλαβε περισσότερες ψήφους από ότι τα αντιπολιτευόμενα κόμματα, κατάφερε να εκλέξει, λόγω και της ιδιοτροπίας του εκλογικού νόμου, μόνο 110 έδρες αδυνατώντας να σχηματίσει κυβέρνηση.

Όταν η νίκη της αντιβενιζελικής παράταξης έγινε φανερή και ιδιαίτερα η εκλογή του Γεωργίου Κονδύλη, ο στρατηγός Νικόλαος Πλαστήρας, προσπάθησε να εμποδίσει με στρατιωτικό κίνημα την ανάληψη της εξουσίας από το Λαϊκό κόμμα⁶². Οι λόγοι για τους οποίους ο υπερευαίσθητος δημοκράτης στρατηγός Πλαστήρας οδηγήθηκε στην επιβολή του πραξικοπήματος, μπορούν να συνοψιστούν στο φόβο για την παλινόρθωση, που είχε καλλιεργηθεί έντονα τον αμέσως προηγούμενο χρόνο, όπως επίσης και η αίσθηση της απώλειας της εξουσίας ύστερα από δέκα σχεδόν χρόνια βενιζελικής κυριαρχίας στο Κοινοβούλιο⁶³.

Το απόγευμα της 6^{ης} Μαρτίου και ενώ ο Πλαστήρας αναλάμβανε την διοίκηση της χώρας, ξέσπασαν λαϊκές εκδηλώσεις κατά του κινήματος. Στις συγκρούσεις που ακολούθησαν, έγινε φανερό ότι το πραξικόπημα δεν είχε ούτε την στήριξη του λαού, μιας και στρεφόταν κατά των ελευθεριών του, αλλά ούτε και την στήριξη του στρατού, των ισχυρών στρατιωτικών παραγόντων και του ιδίου του Βενιζέλου. Ο υποκινητής στρατηγός του αποτυχημένου κινήματος, αφού παρέδωσε την εξουσία στο νέο αρχηγό της κυβέρνησης Οθωναίο, κατέφυγε στο εξωτερικό. Η νέα κυβέρνηση παρέδωσε τελικά την εξουσία στο Λαϊκό κόμμα στις 10 Μαρτίου, οπότε σχηματίστηκε κυβέρνηση Παναγή Τσαλδάρη με την σύμπραξη του Κονδύλη και του Μεταξά⁶⁴.

Καθώς το κυβερνόν κόμμα δεν διέθετε την απόλυτη πλειοψηφία, εξαιτίας της συντριπτικής πλειοψηφίας των Βενιζελικών στη Γερουσία, δεν μπόρεσε να επιβληθεί, αναγκάζοντας τον Πρωθυπουργό στην ανακήρυξη αμνηστίας για τα

⁶² Harry C. Cliadakis, Greece, 1935-1941, *The Metaxas regime and the diplomatic background to World War II*, εκδ. University Microfilms International, Michigan 1971, σ. 16, Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, εκδ. Χρήσιμα Βιβλία, Αθήνα 1963, σ. 594, Θάνος Βερέμης, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική 1916-1936*, ό.π. και Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, ό.π..

⁶³ Θάνος Βερέμης, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική 1916-1936*, ό.π.

⁶⁴ Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, ό.π. .

εγκλήματα του πραξικοπήματος. Η αμνηστία όμως επέφερε τα αντίθετα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Φανατικοί αντιβενιζελικοί, με αρχηγό τον διοικητή της ασφάλειας, Ι. Πολυχρονόπουλο, οργάνωσαν δολοφονική απόπειρα εναντίον του Ελευθερίου Βενιζέλου, στις 6 Ιουνίου 1933, δημιουργώντας τεράστιο ηθικό ζήτημα για την κυβέρνηση των Λαϊκών⁶⁵.

Η κατάσταση στην χώρα οδηγούσε στην πόλωση και στην όξυνση και ερεθισμό των πνευμάτων μέσα και έξω από την Βουλή. Οι πλατιές λαϊκές μάζες, είχαν κουραστεί από τα συνεχιζόμενα κινήματα και τους υποστηρικτές τους, τις δύο μεγάλες πολιτικές παρατάξεις, τόσο την βενιζελική που στρεφόταν όλο και περισσότερο προς πιο συντηρητικές ιδέες και θέσεις όσο και την αντιβενιζελική που με τις διώξεις και τις απόπειρες προσπαθούσε να εκτραχύνει το πολιτειακό καθεστώς. Παράλληλα, ο λαός πιεσμένος από την οικονομική κρίση και την προσπάθεια των κυρίαρχων τάξεων να κρατηθούν στην εξουσία, αντί να στραφεί προς επαναστατικές δυνάμεις, υιοθέτησε την ιδέα ότι όλες οι αιτίες των κακών ήταν οι επαναστατικές απόπειρες και οι πολιτικοί που κυβερνούσαν. Την παραπάνω πεποίθηση, τροφοδοτούσε και ο Τύπος βοηθώντας την επικράτηση αδιάλλακτων απόψεων από όλες τις πλευρές⁶⁶, οδηγώντας την χώρα προς νέες περιπέτειες και κινδύνους, προς το χάος και τη δικτατορία⁶⁷.

Μια τελευταία προσπάθεια του βενιζελικού κόσμου να εδραιωθεί με ειρηνικά μέσα, ήταν και η επιδίωξη του Βενιζέλου να εκλεγεί Πρόεδρος της Δημοκρατίας, στόχος που τελικά δεν πραγματοποιήθηκε, εξαιτίας της εκλογής του Ζαΐμη στο αξίωμα, με την στήριξη του Τσαλδάρη και των 17 γερουσιαστών, των

⁶⁵ Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, ό.π.*, Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, εκδ. University Microfilms International, Michican 1979, σ. 51 και Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985, ό.π.*, σ. 396.

⁶⁶ Όπως υποστηρίζεται ένα δείγμα επιδείνωσης της κατάστασης ήταν οι δράσεις των φιλοβασιλικών οργανώσεων που στόχευαν στην πολιτειακή αλλαγή και στην επάνοδο της δυναστείας στην Ελλάδα. Οι μέθοδοι τους είχαν δύο κατευθύνσεις. Αφενός να επηρεάσουν την κοινή γνώμη τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, προωθώντας ως άμεση και αναγκασιότατη πολιτική λύση την παλινόρθωση και αφετέρου να εισχωρήσουν σταδιακά στους χώρους στον κρατικό μηχανισμό και στους χώρους των κομματικών παρατάξεων με κύριο στόχο τη μεταβολή των πολιτικών ισορροπιών. Σχετικά βλπ. (Γεώργιος Ν. Μοσχόπουλος, *Από την παλινόρθωση στη βασιλο-μεταξική δικτατορία, 1935-1940, φως στα παρασκήνια*, εκδ. Αθ. Χριστάκη, Αθήνα 1999, σσ. 37-42) και (Πύρρος Γιαννόπουλος Ηπειρώτου, *Ο Κωνσταντινισμός και ο Ι. Μεταξάς*, [χ.τ.], Αθήνα [χ.ο], 19-- , σσ. 94-96)

⁶⁷ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985, ό.π.*, σ. 397 και Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, ό.π.*, σ. 596.

προερχόμενων από τον επαγγελματικό κόσμο⁶⁸. Έτσι για τον Βενιζέλο δεν έμεινε άλλος δρόμος, από την προσπάθεια επιβολής με πραξικόπημα.

Πράγματι το κίνημα της 1^{ης} Μαρτίου 1935 ήταν η τελευταία δυναμική προσπάθεια της βενιζελικής πολιτικής παράταξης επανόδου στην εξουσία και ενίσχυσης των κλονισμένων της ερεισμάτων στις ένοπλες δυνάμεις και στον κρατικό μηχανισμό⁶⁹. Αυτό το κακώς οργανωμένο⁷⁰ κίνημα, που ετοιμαζόταν από καιρό, είχε σημαντικές συνέπειες στην πολιτική και κοινωνική εξέλιξη της χώρας. Ανώτεροι στρατιωτικοί σύμφωνα με το σχέδιο, κινητοποίησαν το μεγαλύτερο τμήμα του πολεμικού ναυτικού. Αντί όμως να το κατευθύνουν προς τις βόρειες επαρχίες της χώρας, όπου θα ξεσηκώνονταν μονάδες το στρατού, εκείνοι χάραξαν πορεία προς την Κρήτη, όπου βρίσκονταν ο Βενιζέλος. Τελικά ο Υπουργός στρατιωτικών Κονδύλης, κατάφερε να καταπνίξει την εξέγερση στην Θεσσαλονίκη, με αποτέλεσμα, ο απομονωμένος στόλος να παραδοθεί. Το κίνημα το είχαν εμπνευστεί⁷¹ ο ίδιος ο Βενιζέλος και ο Πλαστήρας, με τον ισχυρισμό ότι κινδύνευε η δημοκρατία⁷², ύστερα από τη διετή διακυβέρνηση της χώρας από τους μοναρχικούς.⁷³ Αποτέλεσμα ήταν να μετατραπούν σε κυρίου της κατάστασης οι στρατοκράτες του αντικινήματος με αρχηγό το Γ. Κονδύλη⁷⁴.

⁶⁸ Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, ό.π., σ. 598.

⁶⁹ Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-1941, ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα*, εκδ. Εστία, Αθήνα 1985, σ. 18.

⁷⁰ Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου*, εκδ. Διάλογος, Αθήνα 1978, σ. 30 και Γεώργιος Ν. Μοσχόπουλος, *Από την παλινόρθωση στη βασιλο-μεταξική δικτατορία, 1935-1940, φως στα παρασκήνια*, ό.π., σ. 52.

⁷¹ Αντικρουόμενες οι απόψεις για το ρόλο του Βενιζέλου. Άλλοι υποστηρίζουν ότι δεν ανέλαβε την αρχηγία για να έχει τη δυνατότητα ελιγμού και για να μην κατηγορηθεί ότι το έκανε από φιλοδοξία, κάτι το οποίο στηρίζουν στους ισχυρισμούς του ίδιου κατά του κινήματος σε ξένα μέσα και άλλοι ότι είχε φροντίσει για την στρατιωτική ηγεσία του κινήματος, αποστέλλοντας λεπτομερές οδηγίες στους επικεφαλής για τον τρόπο διεξαγωγής των επιχειρήσεων. Σχετικά βλπ. (Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 36-37), (Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, ό.π., σ. 598) και (Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, ό.π., σ. 397).

⁷² Τα κίνητρα του ίδιου του Βενιζέλου είναι πιο περίπλοκα. Δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι η δολοφονική απόπειρα εναντίον του τον είχε συνταράξει, αλλά τουλάχιστον δεν αποτελούσε παρά την ενέργεια μιας μικρής ομάδας φανατικών εχθρών του. Εκείνο που τον πλήγωσε περισσότερο ήταν η εκλογική ήττα του Μαρτίου 1933. Σχετικά βλπ. (Θάνος Βερέμης, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική 1916-1936*, ό.π., σ. 204).

⁷³ Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2011, σ. 286, Harry C. Cliadakis, *Greece, 1935-1941, The Metaxas regime and the diplomatic background to World War II*, ό.π., σσ. 20-22, Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas*

Η κυβέρνηση Τσαλδάρη, μετά το ξέσπασμα του κινήματος, με πρωτοβουλία του προέδρου της και Υπουργού των στρατιωτικών Κονδύλη και του νέου Υπουργού άνευ χαρτοφυλακίου Ιωάννη Μεταξά⁷⁵, χωρίς προηγούμενη άδεια της Βουλής, κήρυξε τη χώρα σε κατάσταση πολιορκίας⁷⁶. Επιβάλλοντας το στρατιωτικό νόμο, ιδιοποιήθηκε τη νομοθετική εξουσία και με την έκδοση μίας σειράς αναγκαστικών νόμων, εξαπέλυσε διωγμό των βενιζελικών και γενικά των φιλοδημοκρατικών πολιτών.

Την περίοδο που ακολούθησε, αρκετοί ανώτατοι αξιωματικοί, κατέφυγαν στο εξωτερικό, συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν σε θάνατο ή σε ισόβια δεσμά και στρατιωτική καθαίρεση και άλλοι σε μικρότερες ποινές. Σε διάφορες πόλεις της χώρας έλαβαν τέτοιου είδους δίκες στρατιωτικών. Παράλληλα άρθηκε για ένα διάστημα η μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων και η ισοβιότητα των δικαστικών, αποφασίστηκε η εκκαθάριση όλων των οργανισμών του δημοσίου δικαίου και δημεύτηκαν περιουσίες εκατοντάδων προσώπων που κατηγορήθηκαν για συμμετοχή στο κίνημα. Συνολικά 1.130 πολιτικοί και στρατιωτικοί παραπέμφθηκαν σε δίκη στα έκτακτα στρατοδικεία, που είχαν συγκροτηθεί για αυτό το σκοπό. Από αυτούς σε θάνατο καταδικάστηκαν 60, μεταξύ των οποίων ο Βενιζέλος και ο Πλαστήρας που είχαν διαφύγει στο εξωτερικό⁷⁷ και 57 σε ισόβια⁷⁸.

Regime, 1936-1941, ό.π., σσ. 55-56, Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 64, Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-1941, ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα*, ό.π. και Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, ό.π., σ. 599.

⁷⁴ Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, ό.π..

⁷⁵ Υποστηρίζεται ότι στους δύο τελευταίους περιήλθε ο έλεγχος της κατάστασης. Ο Παναγής Τσαλδάρης φαινόταν ότι είχε χάσει τη δύναμη επιβολής στα μέλη της κυβέρνησης του. Σχετικά βλπ. (Θάνος Βερέμης, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική 1916-1936*, ό.π., σ. 189), (Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-1941, ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα*, ό.π., σσ. 21-29) και (Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας* (μτφρ. Βενετία Σταυροπούλου), εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1986, σ. 88).

⁷⁶ Στις 14 Μαΐου 1935 η εκτελεστική εξουσία εξουσιοδοτούνταν «εν περιπτώσει διαταράξεως ή απειλής κατά της δημοσίας τάξεως», να αναστείλει τις κυριότερες εγγυήσεις των ατομικών και συλλογικών ελευθεριών, όπως τις κατοχύρωνε το δημοκρατικό σύνταγμα του 1927 στα άρθρα 10 και 11 (προσωπική ασφάλεια), 12 (προνομιακό καθεστώς των πολιτικών εγκλημάτων), 13 και 14 (δικαίωμα του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι), 15 (άσυλο κατοικίας), 16 (ελευθερία έκφρασης και του Τύπου), 18 (απόρρητο της ανταπόκρισης) και 100 (αρμοδιότητα των ορκωτών δικαστηρίων για την εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων). Σχετικά βλπ. (Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, ό.π., σ. 92).

⁷⁷ Ο Βενιζέλος κατέφυγε με πλοίο στα ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα και συγκεκριμένα στη νήσο Κάσο. Σχετικά βλπ. (Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, ό.π., σ.

Στους περισσότερους δόθηκε αμνηστία, μετά την παλινόρθωση τον Δεκέμβριου του 1935. Όσον αφορά τους πολιτικούς αρχηγούς, σύμφωνα με το Σπύρο Λιναρδάτο, φαίνεται πως υπήρχε γραμμή από την κυβέρνηση για την αθώωση τους. Αυτό πιθανώς οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό, στις αντιδράσεις που είχαν προκαλέσει στο εξωτερικό, κυρίως στην Αγγλία και την Γαλλία, οι εκτελέσεις που είχαν ήδη πραγματοποιηθεί. Ταυτοχρόνως, με την αθώωση των πολιτικών της αντιπάλων, η κυβέρνηση έδειχνε ένα πρόσωπο επιείκειας και νομιμοφροσύνης, αν αναλογιστεί κανείς και την εκλογική αναμέτρηση που επέκειντο.

Στις 14 Μαΐου 1935 η κυβέρνηση αίρει τον στρατιωτικό νόμο και προκήρυξε, ύστερα από δύο αναβολές, εκλογές για τις 9 Ιουνίου για την ανάδειξη εθνοσυνέλευσης, μέσα σε κλίμα έντασης και βίας, με αποχή⁷⁹ των βενιζελογενών κομμάτων, καθώς σύμφωνα με την αντιπολίτευση, το Λαϊκό κόμμα δεν είχε εξασφαλίσει τους όρους για μια απόλυτα ελεύθερη και αμερόληπτη διεξαγωγή των εκλογών. Γενικά η προεκλογική περίοδος χαρακτηρίστηκε από έντονη τρομοκρατία με εκκαθαρίσεις υπηρεσιών, συλλήψεις, ξυλοδαρμούς και απαγορεύσεις, ανοιχτές προετοιμασίες για την επάνοδο του Γεωργίου του Β΄, όξυνση των αντιθέσεων στο αντιβενιζελικό στρατόπεδο ιδιαίτερα μεταξύ Κονδύλη και Μεταξά και προσπάθεια της Αριστεράς για δημιουργία παλλαϊκού αντιφασιστικού μετώπου.⁸⁰

Η μονόπλευρη Ε΄ Εθνική Συνέλευση των Ελλήνων, όπως αυτοονομάστηκε, συνήλθε την 1^η Ιουλίου 1935 και κλήθηκε να λύσει το θέμα του πολιτεύματος,

24), (Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, ό.π.*) και (Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985, ό.π., σ. 398*).

⁷⁸ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985, ό.π., σσ. 398-399*, Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010, ό.π., σσ. 286-288*, Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941, ό.π., σσ. 55-56*, Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-1941, ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα, ό.π., σ. 29*, Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου, ό.π., σσ. 32-73*, Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας, ό.π., σσ. 403-404* και Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σ. 15.

⁷⁹ Ο Σοφούλης σε συνάντηση του με τον Πρωθυπουργό έθεσε στον Π. Τσαλδάρη τις προϋποθέσεις και τα αιτήματα που πρόβαλλε η αντιπολίτευση για να πάρει μέρος στις εκλογές. Τα αιτήματα αυτά ήταν: 1) Να αναβληθούν οι εκλογές για τις 16 Ιουνίου. 2) Να σταματήσουν οι διώξεις για συμμετοχή στο κίνημα και να αμνηστευθούν όσοι είχαν καταδικαστεί ως πέντε χρόνια. 3) Να γίνει ανασύσταση των εφορευτικών επιτροπών. Στις 21 Μαΐου ο Τσαλδάρης απέρριψε τα αιτήματα της αντιπολίτευσης, οδηγώντας τα κόμματα σε αποχή από τις εκλογές. Σχετικά βλπ. (Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου, ό.π., σ. 75*).

⁸⁰ Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου, ό.π., σσ. 68-72*.

αποφασίζοντας την διεξαγωγή δημοψηφίσματος το αργότερο μέχρι τις 15 Νοεμβρίου του 1935. Ο αγώνας για το πολιτειακό οξύνθηκε στο έπακρο τους αμέσως επόμενους μήνες. Λίγες μέρες αργότερα την χαριστική βολή στην δημοκρατία, έδωσε ο στρατηγός Κονδύλης, ο οποίος τάχθηκε ανοιχτά υπέρ της μοναρχίας και της επαναφοράς στο θρόνο της δυναστείας. Παίρνοντας με το μέρος του και τους αρχηγούς των τριών επιτελείων, συνέπλευσαν με τους αδιάλλακτους της δεξιάς, πιέζοντας υπέρ του θρόνου και αξίωσαν την παραίτηση της κυβέρνησης, επειδή δεν επανέφερε το μοναρχικό θεσμό με δημοψήφισμα⁸¹. Στο υπουργικό συμβούλιο που ακολούθησε, οι τρεις υπουργοί των πολεμικών Υπουργείων ενημέρωσαν τον Πρωθυπουργό ότι δεν μπορούσαν να καταστείλουν το κίνημα του στρατού και έτσι αποφασίστηκε να θεωρηθεί η κυβέρνηση καταρτημένη βίαια από το στρατό.

Με τη λήξη του υπουργικού συμβουλίου ο Κονδύλης με την συνεργασία των τριών αρχηγών του πραξικοπήματος και σε συνεργασία με πολιτικούς σχημάτισε κυβέρνηση.⁸² Στην ψηφοφορία που διενεργήθηκε με την συμμετοχή μόνο 82 κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων αποφασίστηκε η κατάργηση του πολιτεύματος της αβασίλευτης δημοκρατίας, η επαναφορά του Συντάγματος του 1911, ο καθορισμός ημερομηνίας για την διεξαγωγή του δημοψηφίσματος στις 3 Νοεμβρίου και η άσκηση της βασιλικής εξουσίας μέχρι του δημοψηφίσματος από τον πρόεδρο του υπουργικού συμβουλίου.⁸³

Με τους βενιζελικούς ηγέτες εκτοπισμένους και τους οπαδούς της αβασίλευτης να διώκονται, το κυρωτικό δημοψήφισμα της 3^{ης} Νοεμβρίου έμελλε να

⁸¹ Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σσ. 24-25, Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, ό.π., σ. 600, Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 80- 104 και 128-129, Harry C. Cliadakis, *Greece, 1935-1941, The Metaxas regime and the diplomatic background to World War II*, ό.π., σ. 30-35 και Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, ό.π., σ. 60.

⁸² Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, ό.π., σ. 400, Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 130, Γεώργιος Ν. Μοσχόπουλος, *Από την παλινόρθωση στη βασιλο-μεταξική δικτατορία, 1935-1940, φως στα παρασκήνια*, ό.π., σ. 88 και Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π., σσ. 290-291.

⁸³ Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σ. 26, Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π., Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 132 και Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, ό.π., σσ. 404-410.

εξελιχθεί σε παρωδία καθώς το 97,88% του εκλογικά ενεργού πληθυσμού, ψήφισε υπέρ της μοναρχίας. Η νοθεία και διαστρέβλωση των αποτελεσμάτων γίνεται κατανοητή, από το γεγονός ότι στο εν λόγω δημοψήφισμα προσήλθαν στις κάλπες 386.383 περισσότεροι ψηφοφόροι από τις εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου 1933⁸⁴.

Μετά και την έκβαση του δημοψηφίσματος, οι ηγέτες των διάφορων αστικών κομμάτων, προσπάθησαν να επωφεληθούν από την παλινόρθωση. Ανάμεσα τους και ο ίδιος ο Βενιζέλος, ο οποίος έσπευσε να αναγνωρίσει το αποτέλεσμα, προσδοκώντας, στην αύξηση της επιρροής των Φιλελευθέρων και ταυτόχρονα επιδιώκοντας την παραχώρηση αμνηστίας στους κινηματίες του 1935⁸⁵.

Στις 25 Δεκεμβρίου, ο βασιλιάς Γεώργιος ο Β΄, συνοδευόμενος από το διάδοχο και αδερφό του Παύλο και το θείο του πρίγκιπα Γεώργιο, αποβιβάστηκε, με κάθε επισημότητα και λαμπρότητα, στην εξέδρα του Φαλήρου, με πρόθεση να επιστρέψει ως βασιλιάς όλων των Ελλήνων και όχι μόνο μίας παράταξης. Το παραπάνω αποδεικνύεται και από το διορθωμένο διάγγελμα που απηύθυνε στο συγκεντρωμένο πλήθος και από το γεγονός ότι απομάκρυνε από την πρωθυπουργία τον Κονδύλη, μετά και την άρνηση του τελευταίου να παραχωρήσει αμνηστία. Στη συνέχεια, ο Γεώργιος σχημάτισε κυβέρνηση προσωπικοτήτων, με Πρωθυπουργό τον καθηγητή Αστικού Δικαίου του Πανεπιστημίου Αθηνών και μετριοπαθή αντιβενιζελικό, Κ. Δεμερτζή και μέλη μια σειρά από μετριοπαθείς, μη πολιτικές φιγούρες, η οποία χορήγησε την επιθυμητή αμνηστία⁸⁶. Κατόπιν, με βασιλικό διάταγμα στις 17 Δεκεμβρίου και αφού ο Δεμερτζής είχε αρχίσει τις επαφές με τους

⁸⁴ Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σ. 29, Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π., σ. 292, Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, ό.π., σ. 602 και Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, ό.π., σ. 401.

⁸⁵ Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 144-146, Harry C. Cladakis, *Greece, 1935-1941, The Metaxas regime and the diplomatic background to World War II*, ό.π., σσ. 48-49 και Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, ό.π..

⁸⁶ Την ίδια μέρα η κυβέρνηση δημοσίευσε αναγκαστικό νόμο, με τον οποίο αμνηστεύονταν όλα τα αδικήματα που διέπραξαν μη στρατιωτικοί κατά το κίνημα της 1^{ης} Μαρτίου. Ταυτόχρονα δημοσιεύθηκε άλλος νόμος με τον οποίο δίνονταν χάρη σε όλους τους στρατιωτικούς και τους δημοσίους υπαλλήλους που καταδικάστηκαν για την ίδια αιτία. Με τον ίδιο νόμο επιτράπηκε η απόδοση των περιουσιών που κατασχέθηκαν με τη δικαιολογία της συμμετοχής στο κίνημα. Επίσης, δόθηκε το δικαίωμα στην κυβέρνηση να ορίσει ειδικούς τρόπους παραμονής για τους στρατιωτικούς που θα αποφυλακίζονταν. Σχετικά βλπ. (Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 160).

εκπροσώπους του πολιτικού κόσμου, διαλύθηκε η Ε' εθνοσυνέλευση και προκηρύχθηκε διεξαγωγή εκλογών για τις 26 Ιανουαρίου του 1936.⁸⁷

Αυτές, διεξήχθησαν με αναλογικό σύστημα και υποδειγματικό τρόπο, φέρνοντας στη βουλή, πέρα των δύο σχεδόν ισοδύναμων μεγάλων κομμάτων, των Φιλελεύθερων και των Λαϊκών, άλλους έντεκα πολιτικούς σχηματισμούς⁸⁸. Παρότι οι εκλογές δεν έδωσαν απόλυτη πλειοψηφία σε κανένα κόμμα και με τον κατακερματισμό των εδρών δεν ήταν δυνατόν να σχηματιστεί αυτοδύναμη βιώσιμη κυβέρνηση, στις 29 Ιανουαρίου, ο Δεμερτζής υπέβαλλε την παραίτηση του. Στην κοινή σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών, ο βασιλιάς, επικαλέσθηκε τον πατριωτισμό τους, με στόχο την συνεργασία των κομμάτων και την δημιουργία κυβέρνησης συνεργασίας. Παρά τις αλλεπάλληλες συνομιλίες των κομμάτων, ιδίως μεταξύ Φιλελευθέρων και Λαϊκών, όλες οι προσπάθειες συμβιβασμού, ναυάγησαν⁸⁹. Ένα μήνα μετά την εκλογική αναμέτρηση, δίχως να έχει λυθεί το ζήτημα της ακυβερνησίας του τόπου, η Βουλή συγκλήθηκε για την εκλογή του Προέδρου και των υπόλοιπων μελών του προεδρείου της. Η ψήφιση αυτή ήταν βαρύνουσα σημασίας, διότι, η ανάδειξη του υποψηφίου του ενός ή του άλλου κόμματος ή συνασπισμού, σήμαινε αυτομάτως και εντολή σχηματισμού κυβέρνησης. Μετά και την δεύτερη ψηφοφορία, Πρόεδρος του βουλευτικού σώματος, αναδείχθηκε ο Θεμιστοκλής Σοφούλης⁹⁰ με την σύμπραξη, ύστερα από έγγραφη συμφωνία του ίδιου του Σοφούλη και του κοινοβουλευτικού εκπροσώπου του Κ.Κ.Ε. Σκλάβαινα, με 157 ψήφους, έναντι 137 του αντιπάλου του Βοζίκη.

⁸⁷ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985, ό.π.*, Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941, ό.π.*, σσ. 21-31, Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, ό.π.*, Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου, ό.π.*, σσ. 149-158 και Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010, ό.π.*, σσ. 292-295.

⁸⁸ Για περισσότερη ανάλυση των εκλογών και της δυναμικής του κάθε κόμματος. Σχετικά βλπ. (Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου, ό.π.*, σσ. 176-177).

⁸⁹ Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941, ό.π.*, σσ. 33-35, Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου, ό.π.*, σσ. 181-189, Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985, ό.π.*, σ. 402, Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας, ό.π.*, σ. 99 και Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα κατά το Μεσοπόλεμο: Το παράδειγμα του νομού Ιωαννίνων*, εκδ. Εταιρία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 2012, σ. 429.

⁹⁰ Στο μεταξύ όμως οι Φιλελεύθεροι βρίσκονταν σε επαφή με την Κοινοβουλευτική Ομάδα του Παλλαϊκού Μετώπου και ζητούσαν την υποστήριξη της για την ανάδειξη του Σοφούλη ως προέδρου της Βουλής. Σχετικά βλπ. (Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου, ό.π.*, σ. 193).

Ιδιαίτερη μνεία οφείλεται να γίνει για την έγγραφη συμφωνία Φιλελευθέρων και Κ.Κ.Ε., γνωστή ως σύμφωνο Σοφούλη-Σκλάβαινα. Όπως παρατηρεί και ο Ψυρούκης, η ηγεσία του Κ.Κ.Ε., υποστήριζε ότι θα βοηθούσε εκείνο το κόμμα στη Βουλή που α) θα υποσχόταν να καταργήσει το ιδιώνυμο και όλους τους αντιλαϊκούς και αντιδημοκρατικούς νόμους και θα έδινε γενική πολιτική αμνηστία, β) θα διέλυε το στρατιωτικό σύνδεσμο και θα έπαιρνε δραστήρια μέτρα ενάντια σε όλες τις φασιστικές και δικτατορικές κινήσεις και οργανώσεις, γ) θα εφάρμοζε συνταγματικά την αναλογική, δ) θα προχωρούσε σε βελτίωση των κοινωνικών ασφαλίσεων και των συνθηκών ζωής των αγροτών και των εργατών⁹¹.

Παρόλα αυτά η ένταση στη πολιτική ζωή της χώρας δεν επέτρεψε σχηματισμό κυβέρνησης υπό τον Σοφούλη, που τελικά εισηγήθηκε την παραμονή της υπηρεσιακής κυβέρνησης Δεμερτζή στην αρχή, παίρνοντας ψήφο εμπιστοσύνης από την Βουλή⁹². Πραγματικά ο βασιλιάς ανάθεσε στον Κ. Δεμερτζή να ανασχηματίσει την κυβέρνηση του, με αντιπρόεδρο τον Ιωάννη Μεταξά, ο οποίος είχε πρωτύτερα αναλάβει τη θέση του υπουργού των στρατιωτικών. Οι λόγοι για τους οποίους, ο βασιλιάς επέλεξε τον Ιωάννη Μεταξά ως Υπουργό αρχικά και Αντιπρόεδρο της κυβέρνησης στη συνέχεια, σύμφωνα με τον Ι. Σ. Κολιόπουλο, οφείλονται όχι τόσο στις αναμφισβήτητες ηγετικές του ικανότητες αλλά πολύ περισσότερο ότι όντας πολιτικά αδύναμος και δίχως ερείσματα στο στρατό ήταν ο καταλληλότερος για το ρόλο του τοποτηρητή και αναγκασμένος να βασίζεται στην εύνοια του Γεωργίου⁹³. Από την στιγμή εκείνη μια σειρά από αλληπάλληλα γεγονότα και συγκεκριμένα ο θάνατος του Βενιζέλου, του Κονδύλη, του Τσαλδάρη και του Δεμερτζή, εδραίωσαν την θέση του Μεταξά στην κυβέρνηση και το πολιτικό σκηνικό της χώρας οδηγώντας τον τόπο σταδιακά προς την δικτατορία, εφόσον

⁹¹ Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 78, Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σ. 39 και Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, ό.π., σσ. 61-62.

⁹² Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π. και Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 203-204.

⁹³ Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-1941, ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 68 και Ν. Μοσχόπουλος, *Από την παλινόρθωση στη βασιλο-μεταξική δικτατορία, 1935-1940, φως στα παρασκήνια*, ό.π., σσ. 93-95.

μάλιστα όλες οι αλληπάλληλες προσπάθειες των πολιτικών κομμάτων για σχηματισμό πολιτικής κυβέρνησης είχαν αποτύχει⁹⁴.

Ο βασιλιάς, ερήμην των αρχηγών των πολιτικών κομμάτων και χωρίς να συμβουλευτεί -κατά την κοινοβουλευτική πρακτική- τον πρόεδρο της Βουλής, όρκισε ως Πρόεδρο της κυβέρνησης τον Αντιπρόεδρο, στρατηγό Μεταξά. Παρά τις έντονες αντιδράσεις των πολιτικών δυνάμεων της χώρας, τα κόμματα δεν υπερέβησαν τις μεταξύ τους αντιθέσεις. Οι αντιζηλίεις των κομμάτων σε συνδυασμό με τις 4 ψήφους ανοχής-αποχής ή τις 241 υποστήριξης και μόνο 16 κατά, από την πλειονότητα των εκλεγμένων βουλευτών, ισχυροποίησαν και κράτησαν στην πρωθυπουργία τον Μεταξά, στις 27 Απριλίου 1936. Το τελειωτικό χτύπημα στη δημοκρατία και τον κοινοβουλευτισμό, έδωσε η υιοθέτηση, στις 30 Απριλίου, του Γ΄ ψηφίσματος με το οποίο, από τη μία αναστάλθηκαν οι εργασίες της βουλής έως τις 30 Σεπτεμβρίου και από την άλλη παρέιχε εξουσιοδότηση στην εκτελεστική εξουσία να εκδίδει νομοθετικά διατάγματα με ισχύ νόμου, πάνω σε πάσης φύσεως ζητήματα, με σύμφωνη γνώμη μιας 40μελούς κοινοβουλευτικής επιτροπής⁹⁵, αφήνοντας το δρόμο για την επιβολή της δικτατορίας ορθάνοιχτο⁹⁶.

Η επιβολή της δικτατορίας, επισπεύτηκε από μία σειρά εργατικών κινητοποιήσεων που έλαβαν χώρα στην βόρεια Ελλάδα αρχικά, τους εαρινούς μήνες του ίδιου έτους. Οι κοινωνικοί αγώνες των εργαζομένων, οφείλονταν κυρίως στην ανέχεια που επικρατούσε και στην αντίδραση τους στην ανάληψη της πρωθυπουργίας από το Μεταξά. Πιο αναλυτικά, όπως περιγράφει και ο Αντώνης Φλούντζης, στις 29 Απριλίου 1936 οι καπνεργάτες Θεσσαλονίκης, κατέβηκαν σε γενική απεργία διάρκειας με κυριότερο αίτημα την αύξηση των ημερομισθίων. Η απεργία επεκτάθηκε σε αρκετές πόλεις του κεντρικού και βόρειου ελλαδικού χώρου και σύντομα έλαβε πανελλήνιες διαστάσεις. Ένα μήνα αργότερα, στις αρχές Μαΐου,

⁹⁴ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, ό.π., σ. 403.

⁹⁵ Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σ. 42, Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα κατά το Μεσοπόλεμο: Το παράδειγμα του νομού Ιωαννίνων*, ό.π., σσ. 430-431, Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 220-226, Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π., σσ. 299-300, Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, ό.π., σ. 403, Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, ό.π., σ. 605 και Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, ό.π., σ. 63.

⁹⁶ Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π..

καπνεργάτες μαζί με εργαζομένους άλλων κλάδων, προχώρησαν σε απεργία, ζητώντας παράλληλα την επίδοση των αιτημάτων τους, με μορφή ψηφίσματος στο Γενικό Διοικητή. Οι προσπάθειες καταστολής των κινητοποιήσεων, με την χρήση υπερβολικής βίας από πλευράς χωροφυλακής έφεραν τα εντελώς αντίθετα αποτελέσματα συσπειρώνοντας στο πλευρό των απεργών το σύνολο του εργατικού δυναμικού της πόλης. Σύντομα, οι ειδήσεις για τα γεγονότα στη Θεσσαλονίκη, οδηγούν σε ένα νέο κύμα απεργιακών κινητοποιήσεων σε ολόκληρη τη χώρα.⁹⁷

Η μετριοπαθής, έως απαθής στάση των αστικών κομμάτων και η επιταχυνόμενη εκτράχυνση των διεθνών σχέσεων, μετέτρεψαν τον Μεταξά σε απόλυτο κύριο του πολιτικού παιχνιδιού και του έδωσαν την δυνατότητα, να εκφράσει στον Γεώργιο, τις έμμονες σκέψεις του για κήρυξη δικτατορίας για μία ακόμη φορά, αποδεχόμενος όλα τα αιτήματα των απεργών. Αδιαμφισβήτητο είναι το γεγονός ότι η επιδείνωση των διεθνών εξελίξεων, μετά τον επανεξοπλισμό της Ρηνανίας από τον Χίτλερ, τον Μάρτιο του 1936 και την έκρηξη του ισπανικού εμφυλίου πολέμου⁹⁸, τέσσερις μήνες αργότερα, προσέλαβε, μία ιδιαίτερη οξύτητα, επηρεάζοντας ως ένα σημείο όχι μόνο την εσωτερική κατάσταση της χώρας, αλλά και γενικά την αστική δημοκρατία στον ευρωπαϊκό χώρο. Η εικόνα του ολοκληρωτισμού ήταν πλέον μία πραγματικότητα για πολλά ευρωπαϊκά κράτη, πέραν της Γερμανίας και της Ιταλίας. Πολύ περισσότερο η έκρηξη του εμφυλίου πολέμου στην Ισπανία, χρησιμοποιήθηκε από τον ίδιο τον Μεταξά ως απόδειξη της ύπαρξης μίας διεθνούς κομμουνιστικής συνωμοσίας και άρα ανάγκης επέμβασης του, αναλογιζόμενοι και την προκλητική στάση του Κ.Κ.Ε. που επαγγελλόταν την προλεταριακή επανάσταση, σε συνδυασμό με την έξαρση του διεκδικητικού

⁹⁷ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985, ό.π.*, σ. 404, Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941, ό.π.*, σσ. 46-47, Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, ό.π.*, σσ. 605-606, Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου, ό.π.*, σ. 74, Harry C. Clidakis, *Greece, 1935-1941, The Metaxas regime and the diplomatic background to World War II, ό.π.*, σσ. 67-68 και Αντώνης Φλούντζης, *Ακροναυπλία και Ακροναυπιώτες, 1937-1943*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1979, σ. 39.

⁹⁸ Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941, ό.π.*, σ. 199, Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία, Από την Βασιλίλη στον 21^ο αιώνα, ό.π.*, σσ. 249-254 και Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, ό.π.*, σ. 360.

κινήματος των εργαζομένων⁹⁹. Παράλληλα, η παραίτηση του κοινοβουλίου από τα στοιχειώδη δικαιώματα και υποχρεώσεις του, έδωσε αφορμές και διευκόλυναν τις επιδιώξεις του Μεταξά, σε μια περίοδο που οι πολιτικές δυνάμεις του τόπου, οδηγούσαν την χώρα σε μία περίοδο σταθερότητας. Ο διάδοχος του Βενιζέλου στην ηγεσία του Κόμματος των Φιλελευθέρων, Θ. Σοφούλης, και ο αρχηγός της δεύτερης σε δύναμη παράταξης του φιλοβασιλικού συνασπισμού, Ι. Θεοτόκης, είχαν μόλις συνάψει συμφωνία για το σχηματισμό κυβέρνησης συνασπισμού με την έναρξη των εργασιών της Βουλής, τον Οκτώβριο του 1936¹⁰⁰. Κάτι που ο Σοφούλης, γνωστοποίησε στο βασιλιά, ο οποίος, θέλοντας να προλάβει τις εξελίξεις, ενημερώνει τον Πρωθυπουργό και έμπιστο του, Ιωάννη Μεταξά, δίνοντας του την έγκριση για κήρυξη δικτατορίας, αρκούντος ενός καταλλήλου προπαγανδιστικού προσχήματος.¹⁰¹

Η αφορμή δόθηκε όταν, στις 5 Αυγούστου 1936, επρόκειτο να κηρυχθεί γενική εικοσιτετράωρη πανελλαδική απεργία, η οποία μπορούσε να λάβει τη μορφή πολιτικής αντίδρασης. Έτσι, το βράδυ τη 4^{ης} Αυγούστου, λίγες ώρες πριν την έναρξη της απεργιακής κινητοποίησης, ο Ιωάννης Μεταξάς, συγκάλεσε το υπουργικό συμβούλιο, όπου ανακοίνωσε την απόφαση του να διαλύσει την βουλή και να επιβάλει δικτατορία. Με την έγκριση του βασιλιά και με τις υπογραφές σχεδόν σύσσωμου του υπουργικού του συμβουλίου, εξέδωσε δύο βασιλικά διατάγματα. Με το πρώτο, ανέστειλε επ' αόριστον την ισχύ των εγγυήσεων των ατομικών δικαιωμάτων και συγκεκριμένα των άρθρων του συντάγματος 5, 6, 10, 11, 12, 14, 20, 95 και με το δεύτερο διέλυε την Γ' Αναθεωρητική Βουλή, με τη δικαιολογία ότι ο κομμουνισμός απειλούσε να αιματοκυλίσει την χώρα. Συγχρόνως, ανασχημάτισε

⁹⁹ Ο Σπύρος Μαρκέτος υποστηρίζει την άποψη ότι η εργατική διαμαρτυρία στη Μεσοπολεμική Ελλάδα δεν απείλησε απευθείας το αστικό καθεστώς, αλλά έδωσε ορμή σε αντίρροπες διαδικασίες που επέτρεψαν να εκδηλωθεί η επίθεση της άκρας δεξιάς και κατέληξαν στην αποσταθεροποίηση του κοινοβουλευτικού συστήματος. Σχετικά βλπ. (Σπύρος Μαρκέτος, *Πώς φίλησα τον Μουσσολίνο! Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού*, ό.π., σ. 251).

¹⁰⁰ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, ό.π., σ. 103.

¹⁰¹ Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σσ. 49-56 και 82-84, Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, ό.π., σ. 607, Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, ό.π. και Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα κατά το Μεσοπόλεμο: Το παράδειγμα του νομού Ιωαννίνων*, ό.π., σ. 433.

την κυβέρνηση του¹⁰², και προχώρησε σε συλλήψεις πολιτικών στελεχών και προσωπικοτήτων.¹⁰³

Η αντίδραση των πολιτικών δυνάμεων, περιορίστηκε μόνο στην σύνταξη μίας έγγραφης διαμαρτυρίας προς τον ίδιο τον δικτάτορα και το βασιλιά, από τον οποίο ζήτησαν και ακρόαση. Γενικότερα, καθόλα την διάρκεια της δικτατορίας, οι αστοί πολιτικοί, περιόρισαν την δράση τους, στο επίπεδο των μυστικών συναντήσεων και διαβουλεύσεων μεταξύ τους και στη σύνταξη ενός κοινού προγράμματος για την διακυβέρνηση του τόπου, εάν είχαν κληθεί από το Γεώργιο για να αντικαταστήσουν τον Μεταξά¹⁰⁴. Το συντηρητικό και απολυταρχικό αυτό πρόγραμμα¹⁰⁵, σύντομα έγινε γνωστό στο καθεστώς και ο Μεταξάς, διέταξε να συλληφθούν οι πολιτικοί αρχηγοί που ως τότε, είχαν αφεθεί ελεύθεροι για λόγους σκοπιμότητας¹⁰⁶.

Οι άλλες αντιδικτατορικές κινήσεις, είτε είχαν την μορφή στρατιωτικών κινημάτων, είτε δράσεων που στόχο είχαν να πιέσουν τον Γεώργιο ή να αφυπνίσουν την κοινωνία για ανατροπή του καθεστώτος, με την δημιουργία μυστικών ομάδων και έκδοση προκηρύξεων ήταν ασήμαντες, διότι εκμηδενίζονταν άμεσα από τις μυστικές υπηρεσίες της δικτατορίας. Δύο τρανταχτά παραδείγματα, άξια αναφοράς είναι η εξέγερση¹⁰⁷ στα Χανιά της Κρήτης¹⁰⁸, στα μέσα του 1938 από τις

¹⁰² Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την σύσταση της κυβέρνησης Μεταξά Σχετικά βλπ. Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σσ. 62-63 και Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, ό.π., σσ. 121-122.

¹⁰³ Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 255-267, Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, ό.π., Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σ. 61, Joachim G. Joachim, Ioannis Metaxas, *The Formative Years 1871-1922*, εκδ. Bibliopolis, Mannheim und Möhnesee 2000, σ. 352, Δημήτριος Καλλονάς, *Ιωάννης Μεταξάς: μαθητής, στρατιώτης, πολιτικός, αγωνιστής, κυβερνήτης*, [χ.ο.], Αθήνα 1938, σ. 176-183 και Μιλτιάδης Ι. Μαλαίνος, *4^η Αυγούστου, Πως και διατί επεβλήθη η δικτατορία του Ιω. Μεταξά*, [χ.ο.], Αθήνα 1966, σσ. 153-168.

¹⁰⁴ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, ό.π., σ. 406, Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σσ. 79 και 95-96, Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-1941, ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 98, Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, εκδ. Διάλογος, Αθήνα 1975, σσ. 307-310 και Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, ό.π., σ. 199.

¹⁰⁵ Περισσότερες πληροφορίες για το περιεχόμενο της έγγραφης διαμαρτυρίας των αστικών κομμάτων προς τον βασιλιά Σχετικά βλπ. (Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 247-249).

¹⁰⁶ Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 315.

¹⁰⁷ Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 339-380, Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σσ. 110-111, Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-1941, ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 106 και Jon V. Kofas, *Authoritarianism in Greece, The Metaxas regime*, εκδ. Boulder, New York 1983, σσ. 146-167.

συνασπισμένες δυνάμεις βενιζελικών, κομμουνιστών και ανεξάρτητων δημοκρατιών υπό τις διαταγές των Π. Αργυρόπουλο, Αρ. Μητσοτάκη, Ε. Μάντακα, η οποία κατέρρευσε προτού χρειαστεί να επέμβει το καθεστώς και το κίνημα¹⁰⁹ υπό τον διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος, Εμμανουήλ Τσουδερό, το καλοκαίρι του 1939, το οποίο, χάρη στις ενέργειες της μυστικής αστυνομίας αποκαλύφθηκε, οδηγώντας στην αποπομπή του Τσουδερού από τη θέση του.

Από την άλλη πλευρά, η στάση των δύο μεγάλων ευρωπαϊκών κρατών, του ελεύθερου κόσμου, της Αγγλίας και της Γαλλίας, απέναντι στο καθεστώς, ήταν μάλλον ανεκτική, αν όχι ευμενής, άποψη την οποία εκφράζει και ο Ε. Turczynski. Είναι γεγονός, ότι τα δύο αυτά κράτη, δεν κατέβαλαν καμία προσπάθεια για την αντικατάσταση της δημοκρατίας με αποτέλεσμα, την ανάπτυξη παράνομων μυστικών οργανώσεων και την σταδιακή αλλά ελάχιστος σημασίας άνοδο του ολοκληρωτισμού στη χώρα, εξαιτίας της ιδεολογικής συγγένειας του καθεστώτος με τα αντίστοιχα φασιστικά της Ευρώπης. Αναμφισβήτητα, ο Μεταξάς, μολονότι επηρεάστηκε από τα ιδεολογικά ρεύματα και τους θεσμούς των ολοκληρωτικών κρατών, ιδίως της Ιταλίας, δεν απέκλινε από τις δυτικές δημοκρατίες. Η παραπάνω θέση, γίνεται ακόμα πιο έντονα κατανοητή, συνυπολογιζόμενοι, τις διαφορετικές καταβολές του καθεστώτος από τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά και την έλλειψη λαϊκού μαζικού ερείσματος.¹¹⁰ Παρότι, η ναζιστική προπαγάνδα είχε αυξηθεί στην ελληνική εκπαίδευση και στον πολιτισμό, ο ίδιος ο πρέσβης της Αγγλίας στην Ελλάδα, εξέφραζε την άποψη ότι η γερμανική παρουσία στην Ελλάδα δεν ήταν αντίθετη προς τα βρετανικά συμφέροντα στη χώρα αυτή¹¹¹.

Συγχρόνως, οι αλληπάλληλες διπλωματικές κινήσεις και ελιγμοί μέσα στη διεθνή ατμόσφαιρα οδήγησαν σταδιακά την Ευρώπη, στο βάραθρο του πολέμου. Οι ενέργειες του Χίτλερ, αλλά και του συμμάχου του Μουσολίνι, ο οποίος στράφηκε

¹⁰⁸ Για τους λόγους για τους οποίους θεωρήθηκε η Κρήτη κατάλληλο μέρος για την έκρηξη του κινήματος Σχετικά βλπ. (Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 257-258).

¹⁰⁹ Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-1941, ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 143 και Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σ. 141.

¹¹⁰ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, ό.π., σ. 407, Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, ό.π., σ. 87 και Jon V. Kofas, *Authoritarianism in Greece, The Metaxas regime*, ό.π., σσ. 168-181.

¹¹¹ Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-1941, ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 86.

ανατολικά προς την χερσόνησο του Αίμου, καταλαμβάνοντας την Αλβανία, προκάλεσαν την έντονη ανησυχία του καθεστώτος¹¹².

Τα συνταρακτικά, αυτά διεθνή γεγονότα, επηρέασαν και τα καθεστώτα των άλλων βαλκανικών κρατών, διαλύοντας σταδιακά την συνοχή του Βαλκανικού Συμφώνου¹¹³. Πολύ περισσότερο, οι νίκες των δυνάμεων του Άξονα, στα πεδία των μαχών, άνοιξαν την όρεξη στους ηγέτες των βόρειων γειτόνων της Ελλάδας. Πιο συγκεκριμένα, με βάση τη βουλγαρο-γιουγκοσλαβική συνθήκη του 1937, οι δύο χώρες σχεδίασαν τον διαμελισμό του ελληνικού κράτους, αναθεωρώντας, την καθεστηκυία τάξη¹¹⁴. Η διατήρηση της κατάστασης, όπως διαμορφώθηκε μετά το τέλος του Α΄ παγκοσμίου πολέμου, ήταν βασική αρχή της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Η αποφυγή της συμμετοχής της χώρας σε ένα μελλοντικό πόλεμο, η διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας και η αναζήτηση μιας ισορροπίας δυνάμεων, ήταν που οδήγησαν τις ελληνικές κυβερνήσεις στην υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου το 1934 και στην ελληνοτουρκική προσέγγιση, ιδιαίτερα, μετά και την σύσφιξη των σχέσεων των δύο βόρειων γειτόνων της. Παράλληλα, η ενίσχυση της θέσης της φασιστικής Ιταλίας στην ανατολική Μεσόγειο και η δυνατότητα να αποφευχθεί μία ιταλική επίθεση εναντίον της Ελλάδας, μόνο με την βοήθεια της Αγγλίας, ήταν που ανάγκασε το ελληνικό κράτος, να αναπροσαρμόσει την πολιτική του¹¹⁵.

¹¹² Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία, Από την Βασίλισσα στον 21^ο αιώνα*, ό.π., Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, ό.π., σσ. 409-410 και Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-1941, ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 155.

¹¹³ Το Βαλκανικό Σύμφωνο υπογράφηκε από την κυβέρνηση Τσαλδάρη, στις 4 Φεβρουαρίου 1934, μεταξύ Ελλάδας, Τουρκίας, Γιουγκοσλαβίας και Ρουμανίας. Η υπογραφή του συμφώνου αυτού, έφερε τις αποδοκimasίες και το Ελευθερίου Βενιζέλου και του Μεταξά, διότι, υποστήριζαν ότι η αμοιβαία εγγύηση των βαλκανικών συνόρων, θα μπορούσε να εμπλέξει την χώρα σε έναν πόλεμο με εξωβαλκανική δύναμη. Σχετικά βλπ. (Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, ό.π., σσ. 201-202), (Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, ό.π., σ. 597) και (Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, ό.π., σ. 396).

¹¹⁴ Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, ό.π., σ. 197 και 201-202, Ευάνθη Χατζηβασιλείου, «Συνέχειες και ασυνέχειες στους στόχους της ελληνικής πολιτικής στα Βαλκάνια πριν και μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο», *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες* (επιμ. Χάγκεν Φλάϊσερ), εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2003, σσ. 44-45 και Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σ. 118.

¹¹⁵ Ευάνθη Χατζηβασιλείου, «Συνέχειες και ασυνέχειες στους στόχους της ελληνικής πολιτικής στα Βαλκάνια πριν και μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο», *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες*, ό.π..

Όμως, η στάση της Αγγλίας απέναντι στο καθεστώς, ακόμη και σε αυτές τις κρίσιμες καταστάσεις, ακολούθησε την γενικότερη αγγλική εξωτερική πολιτική, κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Για τους Βρετανούς, η Ελλάδα, θεωρούνταν μία ισχυρά πολιτική χώρα, για την οποία δεν χρειάζονταν να δαπανηθούν πόροι σε περίοδο ειρήνης. Ταυτοχρόνως, η παλινόρθωση του Γεωργίου, με τα έντονα φιλοβρετανικά του αισθήματα, χρησιμοποιούνταν, ως εχέγγυο για την αγγλική επιρροή στα πράγματα της Ελλάδας, λόγω και της χαμηλής δημοτικότητας του Μεταξά και του καθεστώτος του¹¹⁶. Μόνο όταν, η λαϊκή δυσαρέσκεια μεγάλωσε και η μοναρχία ταυτίστηκε στο μυαλό του ελληνικού λαού με τη δικτατορία, προχώρησε η Αγγλία σε αλλαγή της πολιτικής της, όπως για παράδειγμα ο διακανονισμός του εξωτερικού χρέους της Ελλάδας, προς ξένους ομολογιούχους, στην πλειονότητα τους Άγγλων και εξασφαλίστηκε ένα κατώτατο όριο αγοράς ελληνικών καπνών. Το τελευταίο, αποτελούσε σημαντικό βήμα στη σύσφιξη των ελληνοβρετανικών σχέσεων, συλλογιζόμενοι ότι ο μεγαλύτερος αγοραστής όχι μόνο ελληνικού καπνού αλλά και ελληνικών προϊόντων, ήταν η ναζιστική Γερμανία, η οποία είχε συνάψει και συμφωνία clearing με την μεταξική Ελλάδα¹¹⁷. Συνεπώς, μία τέτοια τροπή στην αγορά καπνού, απομάκρυνε την χώρα από τον οικονομικό εναγκαλισμό του Γ' Ράιχ¹¹⁸.

¹¹⁶ Θανάσης Σφήκας, «Από τις “κυβερνήσεις ανδρικών κελών” στην “αντι-ιμπεριαλιστική, μη επεμβατική ευπρέπεια”- Η ελληνική πολιτική της Βρετανίας, 1936-1949», *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες*, ό.π., σ. 77.

¹¹⁷ Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 339-380, Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σσ. 141-142, Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-1941, ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα*, ό.π., σσ. 111-115, Δημήτρης Κιτσίκης, *Η Ελλάς της 4ης Αυγούστου και οι Μεγάλες Δυνάμεις, Τα αρχεία του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών 1936-1941*, ό.π., σσ. 53-67, Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, ό.π., σσ. 212-213, Mogens Pelt, «Το ελληνο-γερμανικό εμπόριο καπνού-Συνέχεια και ασυνέχεια κατά το Μεσοπόλεμο και την περίοδο μετά τον πόλεμο», », *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες*, ό.π., σσ. 377-379 και Renate Meissner, «Η εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία και η Ελλάδα κατά τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας», *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας*, ό.π., σ. 51.

¹¹⁸ Ο Βαγγέλης Αγγελής υποστηρίζει ότι η στροφή των οικονομικών σχέσεων της χώρας προς η Γερμανία με το σύστημα clearing έχει υπερεκτιμηθεί, αφού δεν δημιούργησε εκείνες τις σχέσεις εξάρτησης που θα ενέπλεκαν ανεπανόρθωτα τη χώρα στη γερμανική σφαίρα επιρροής. Η εξάρτηση από τον βρετανικό παράγοντα ήταν και εδώ καθοριστική. Σχετικά βλπ. (Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολογιστική προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2006, σ. 32).

Η στροφή της εξωτερικής πολιτικής όλο και περισσότερο προς τους Αγγλογάλλους¹¹⁹ και η εγκατάλειψη της ουδετερότητας¹²⁰ από την πλευρά του δικτατορικού καθεστώτος, οφειλόταν, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, στην συνεχιζόμενη επιθετική πολιτική της γειτονικής Ιταλίας προς την Ελλάδα. Ενώ στο διάστημα από την εισβολή στην Κέρκυρα το 1923 έως και το 1939, το φασιστικό καθεστώς του Μουσολίνι απέφευγε την πρόκληση σημαντικών εντάσεων στις σχέσεις της με το ελληνικό κράτος και προσπαθούσε να δημιουργήσει ιδεολογικά ερείσματα μεταξύ των δύο κρατών¹²¹, από τον Ιούλιο του 1940, άρχισε να δημιουργεί μια σειρά από επεισόδια και προκλητικές ενέργειες. Πολεμικές προετοιμασίες στο νότιο τμήμα της, υπό ιταλική κυριαρχία, Αλβανίας, βομβαρδισμοί ελληνικών πλοίων από την ιταλική αεροπορία που καθημερινά παραβίαζε τον ελληνικό εναέριο χώρο και ένας ανθελληνικός συκοφαντικός πόλεμος του Τύπου της γειτονικής χώρας αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα, της εριστικής στάσης του ιταλικού κράτους. Αποκορύφωμα της όλης συμπεριφοράς του φασιστικού καθεστώτος, υπήρξε το τελεσίγραφο παράδοσης ελληνικών εδαφών, στρατηγικής σημασίας, στην Ιταλία, το οποίο επιδόθηκε στο Μεταξά λίγες ώρες πριν εκπνεύσει το χρονικό περιθώριο, με το οποίο, η Ελλάδα, εισήλθε στον πόλεμο.¹²²

¹¹⁹ Στις 22 Ιανουαρίου υπογράφηκε η ναυτιλιακή σύμβαση μεταξύ του βρετανικού Υπουργείου Ναυτιλίας και των Ελλήνων εφοπλιστών, οι οποίοι ανέλαβαν να διαθέσουν τριάντα ένα πλοία και να εξασφαλίσουν την προσφορά και άλλων είκοσι εννέα. Η συμφωνία του Ιανουαρίου 1940 ουσιαστικά καθιστούσε την Ελλάδα δέσμια του βρετανικού οικονομικού πολέμου κατά της Γερμανίας και αποτελούσε το πρώτο βήμα που την απομάκρυνε από την ουδετερότητα. Σχετικά βλπ. (Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-1941, ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα, ό.π., σ. 182*) και (Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941, ό.π., σ. 117*).

¹²⁰ Για την ουδετερότητα του καθεστώτος Μεταξά Σχετικά βλπ. (Δημήτρης Κιτσίκης, *Η Ελλάς της 4ης Αυγούστου και οι Μεγάλες Δυνάμεις, Τα αρχεία του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών 1936-1941, ό.π., σσ. 101-102*).

¹²¹ Jerzy W. Borejsza, «Η Ελλάδα και η βαλκανική πολιτική της φασιστικής Ιταλίας, 1936-1940», *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση, Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας, ό.π., σ. 24* και Romain H. Rainero, «Το πραξικόπημα του Μεταξά και η απήχηση στη φασιστική Ιταλία», *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση, Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας, ό.π., σσ. 34-39*.

¹²² Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985, ό.π., σσ. 412-414*.

Κεφάλαιο 3^ο

Ιστορία της Θεσσαλίας και της πόλης της Λάρισας

Αποδεχόμενοι τα ανωτέρω, ως εισαγωγικά κεφάλαια, για το ευρωπαϊκό και το ελληνικό ιστορικό και ιδεολογικό πλαίσιο της Μεταξικής περιόδου προχωρούμε στην παράθεση της ιστορίας όχι μόνο της περιοχής της Λάρισας αλλά και της Θεσσαλίας ολόκληρης. Ειδικότερα, αν και την περίοδο της 4ης Αυγούστου, η Θεσσαλία αποτελούσε μέρος του ελληνικού κράτους ήδη για μισό αιώνα, οι συνεχείς πολεμικές και πολιτικές αλλαγές και εξελίξεις σε εσωτερικό και εξωτερικό επίπεδο, δεν επέτρεψαν την ολοκληρωτική επικράτηση εκείνων των στοιχείων και συμπεριφορών που σημειώνονταν σε άλλες περιοχές της χώρας. Με αυτό τον τρόπο, μπορεί να υποστηριχθεί ότι για την θεσσαλική περιφέρεια, διατηρήθηκαν δομές διαφορετικές από το κέντρο της χώρας και άρα άξιες μελέτης και παρατήρησης. Όμως, για να γίνουν κατανοητές, αρεστό θα ήταν να παρατεθεί συνοπτικά η θεσσαλική ιστορία, με λεπτομερέστερη παράθεση ορισμένων γεγονότων της, άξια αναφοράς, τουλάχιστον από την εποχή της ενσωμάτωσης της στο ελληνικό κράτος το 1881, τότε που επιβάλλονται οι αρχές και οι αξίες του ελληνικού βασιλείου έως και την περίοδο ανάληψης της διακυβέρνησης της χώρας από τον Ιωάννη Μεταξά.

Η Θεσσαλία αποτέλεσε συνοριακή επαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μετά την ίδρυση του ελληνικού βασιλείου. Η γενικότερη παρακμή της Αυτοκρατορίας την οδήγησε σε κοινωνική, οικονομική και πολιτική στασιμότητα, γεγονός που ευνοούσε τη συχνότερη εκδήλωση εξεγέρσεων, που είτε ακολουθούσαν γενικότερα κινήματα στα Βαλκάνια, είτε αποτελούσαν μεμονωμένες ενέργειες με την υποστήριξη ή όχι του ελληνικού κράτους. Τελικά, η γειτνίαση της με αυτό, την βοήθησε, ώστε, όταν δημιουργήθηκαν οι κατάλληλες συνθήκες, να ενταχθεί μαζί με την γειτονική περιοχή της Άρτας στην επικράτεια του, νωρίτερα από ότι άλλες περιοχές του εξωελλαδικού ελληνισμού. Κατά την διάρκεια της κρίσης που δημιουργήθηκε στην χερσόνησο του Αίμου το 1875 και κυρίως την περίοδο του ρωσοτουρκικού πολέμου του 1877-1878, παρά τις πιέσεις, η Ελλάδα διατήρησε την ουδετερότητα της. Πολεμικά απροετοίμαστη και διπλωματικά

απομονωμένη, η ηγεσία της επέλεξε τη διατήρηση φιλικών σχέσεων συνεργασίας με την Υψηλή Πύλη, αποσκοπώντας στην εξασφάλιση, από μέρους των Μεγάλων Δυνάμεων, ότι οι διεκδικήσεις της, θα εξετάζονταν στις διαβουλεύσεις που θα ακολουθούσαν, την Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (19 Φεβρουαρίου/3 Μαρτίου 1878) και στο Συνέδριο του Βερολίνου (1/13 Ιουνίου 1878) που συνήλθε για την αναθεώρηση των όρων της προηγούμενης συνθήκης¹²³.

Παρά τις αντιρρήσεις της οθωμανικής πλευράς, κάτω από την πίεση των Μεγάλων Δυνάμεων, πραγματοποιήθηκε το Φεβρουάριο του 1881, η διάσκεψη της Κωνσταντινούπολης, στην οποία, αποδόθηκαν στο ελληνικό κράτος, με την ομώνυμη συνθήκη (12/24 Μαρτίου), οι περιοχές της Θεσσαλίας, χωρίς την επαρχία της Ελασσόνας και ένα τμήμα της Άρτας με όριο τον ποταμό Άραχθο. Συνολικά η περιοχή που προσαρτήθηκε στο ελληνικό βασίλειο, ανέρχονταν σε 13.395 τ.χλμ. και πληθυσμό 300.000 κατοίκους περίπου¹²⁴.

Η αναχώρηση των μουσουλμάνων κατοίκων της Θεσσαλίας, άρχισε πριν ακόμα υπογραφεί η συνθήκη του Βερολίνου, από τη στιγμή, που φάνηκε, γύρω στα 1878, η πιθανότητα προσάρτησης της περιοχής στην Ελλάδα. Η συνθήκη προέβλεπε ρητά ότι οι μουσουλμάνοι που το επιθυμούσαν, μπορούσαν να παραμείνουν και εγγυόταν για την προσωπική τους ασφάλεια και τις περιουσίες τους. Η μουσουλμανική κοινότητα όμως μειώθηκε οριστικά μετά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, χρονιά που αποτελούσε και τη μοναδική εξαίρεση σε μία περίοδο συνεχούς προόδου και ανάπτυξης. Πέρα από την αύξηση του πληθυσμού, που παρατηρείται κυρίως στα αστικά κέντρα, οι πιο εμφανείς αλλαγές σημειώνονται στον τομέα των μεταφορών.¹²⁵

Αμέσως μετά την ενσωμάτωση, οι αρχές της χώρας, έσπευσαν να προσφέρουν διέξοδο στην θεσσαλική πεδιάδα, προς την διεύθυνση του επινείου

¹²³ Αγγελική Σφήκα-Θεοδοσίου, «Η ένταξη της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος (1878-1881)», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας* (επιστ. επιμ. Αίγλη Δημόγλου), εκδ. Ε.Τ.Ε.Δ.Κ. Θεσσαλίας, Βόλος 2006, σ. 155-156.

¹²⁴ Αγγελική Σφήκα-Θεοδοσίου, «Η ένταξη της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος (1878-1881)», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας, ό.π.*, σσ. 160-162 και Κώστας Ανδρουλιδάκης, *Οι Θεσσαλικοί Σιδηρόδρομοι (1881-1955)*, εκδ. Μουσείου φωτογραφίας «Χρήστος Καλεμκερής» Δήμου Καλαμαριάς, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 31.

¹²⁵ Michel Sivignon, *Θεσσαλία, γεωγραφική ανάλυση μιας ελληνικής περιφέρειας* (μτφρ. Γιούλη Αναστοπούλου), εκδ. Μορφωτικού Ιδρύματος Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα 1992, σσ. 150-152.

του Βόλου, ώστε να διευκολυνθεί η αποστολή των σιτηρών. Πράγματι στις 6 Ιουλίου του 1881, το Υπουργείο Εσωτερικών προκήρυξε διαγωνισμό για την κατασκευή σιδηρόδρομων στις διαδρομές από Πειραιά σε Λάρισα και από Πειραιά σε Πάτρα. Ο διαγωνισμός πραγματοποιήθηκε στις 10/22 Αυγούστου και τελικά εγκρίθηκε η προσφορά που είχε υποβληθεί από τον Ιταλό μηχανικό Εβαρίστο ντε Κίρικο, ο οποίος εκπροσωπούσε το Γάλλο εργολήπτη L. Perdoux. Ο μειοδότης αυτός, είχε δώσει την οικονομικότερη προσφορά με ταυτόχρονη δωρεάν κατασκευή δύο επεκτάσεων στα δίκτυα του διαγωνισμού, μία από Λάρισα προς Βόλο και μία από Κόρινθο προς Ναύπλιο. Οι συμβάσεις υπογράφηκαν στις 31 Αυγούστου, αλλά τα έργα δεν ξεκίνησαν ποτέ λόγω οικονομικών κολλημάτων του εργολήπτη. Τελικώς, στις 11 Σεπτεμβρίου, ο ντε Κίρικο υπογράφει για λογαριασμό του Θεόδωρου Μαυρογορδάτου, Έλληνα τραπεζίτη από την Κωνσταντινούπολη, μία νέα καινούργια ανεξάρτητη σύμβαση για την επέκταση Λάρισας-Βόλου, η οποία την επομένη εγκρίθηκε με βασιλικό διάταγμα. Αν και οι εργασίες ξεκίνησαν από την Λάρισα, τα κατασκευαστικά έργα δεν προχώρησαν, διότι η απουσία τάξης και ασφάλειας που εγγυόταν η ύπαρξη μίας αρχής, δεν επέτρεπε κάτι τέτοιο. Χρειάστηκε να απελευθερωθεί και η πόλη του Βόλου για να σταθεροποιηθεί το γενικό κλίμα και να ξεκινήσουν πιο συστηματικά οι εργασίες. Μολοταύτα, το 1882 αναλαμβάνει την πρωθυπουργία ο Χαρίλαος Τρικούπης και η νέα κυβέρνηση, εξέτασε ξανά τους διαγωνισμούς και τις συμβάσεις της προηγούμενης ηγεσίας, προσπαθώντας να πετύχει ευνοϊκότερους όρους. Ειδικά, όσον αφορά στη σύμβαση κατασκευής των Θεσσαλικών σιδηροδρόμων, παρά το γεγονός, ότι ο εργολάβος είχε ξεκινήσει ήδη την κατασκευή του έργου και ότι ο Χ. Τρικούπης, αν και δεν την έβρισκε στο σύνολο της μειονεκτική, αρνήθηκε να την αποδεχθεί και να την επικυρώσει, αν δεν επεκτεινόταν η χάραξη της γραμμής και σε άλλες πόλεις της περιοχής. Τελικά ο σιδηρόδρομος θα διέρχονταν από περισσότερες πόλεις και η καινούργια σύμβαση υπογράφηκε στις 13 Μαΐου 1882. Οι εργασίες κατασκευής ξεκίνησαν στα τέλη του 1882, με την ολοκλήρωση τους δύο χρόνια αργότερα.¹²⁶

¹²⁶ Michel Sivignon, *Θεσσαλία, γεωγραφική ανάλυση μιας ελληνικής περιφέρειας, ό.π.*, σσ. 44-61.

Επίσης, άξιο παρατήρησης είναι το γεγονός, ότι, η προσάρτηση της Θεσσαλίας και η σιδηροδρομική σύνδεση του εσωτερικού της με το κύριο λιμάνι της αρχικά και με την πρωτεύουσα αργότερα, επέτρεψε την ανάπτυξη της γεωργικής παραγωγής. Η περίοδος της οικονομικής αφομοίωσης των νέων επαρχιών εξελίχθηκε παράλληλα με το αγροτικό ζήτημα. Η οικονομική ενσωμάτωση της περιφέρειας αυτής αργοπόρησε εξαιτίας πολιτικών και εθνικών εξελίξεων, κυρίως όμως με τις εντάσεις που προκάλεσαν τα συμπτώματα της δημοσιονομικής κρίσης. Στη δυναμική αυτή της εθνικής οικονομίας, η Θεσσαλία αντιμετώπισε την αναδιάρθρωση της χωροταξίας των αγορών με αισθητές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες σε διάφορους τομείς της οικονομίας. Από την αναδιάρθρωση αυτή αναδείχθηκε ο ανταγωνισμός της αστακής οικονομίας του Βόλου έναντι του παραδοσιακού κέντρου παραγωγής που ήταν η Λάρισα, μιας σύγκρουσης, που διαμόρφωσε την περιβάλλουσα κοινωνία και την παραγωγική διάρθρωση της ευρύτερης περιοχής. Λίγα χρόνια μετά την ενσωμάτωση υποχώρησε ο κοινωνικός και οικονομικός ενθουσιασμός που είχε προκαλέσει το γεγονός της προσάρτησης αυτής καθ' εαυτής, αφού οι εκτιμήσεις για τον πλούτο των προσαρτημένων περιοχών και τις δυνατότητες ανάπτυξης τους άρχισαν να διαψεύδονται. Το αγροτικό ζήτημα της Θεσσαλίας, από την ενσωμάτωση έως την οριστική του επίλυση συνιστούσε ένα μείγμα δημοσιονομικών προβλημάτων και κοινωνικών προσδοκιών που εκδηλώθηκαν με αιτήματα για θεσμική τους επίλυση, από τις κυβερνήσεις Δεληγιάννη και τα νομοσχέδια του 1896, μέχρι την ταραγμένη περίοδο του 1910, που ενέτεινε την αντιμετώπιση του κοινωνικού προβλήματος και την απαίτηση της αποδοχής στο Σύνταγμα του 1911 της απαλλοτρίωσης των μεγάλων γαιοκτησιών και την εγκατάσταση των ακτημόνων¹²⁷.

¹²⁷ Ευαγγελία Πρόντζα, «Η οικονομία της Θεσσαλίας, Από την ενσωματωμένη περιοχή σε σύγχρονη περιφέρεια του ελληνικού κράτους», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας* (επιστ. επιμ. Αίγλη Δημόγλου), εκδ. Ε.Τ.Ε.Δ.Κ. Θεσσαλίας, Βόλος 2006, σσ. 201-211 και Michel Sivignon, *Θεσσαλία, γεωγραφική ανάλυση μιας ελληνικής περιφέρειας, ό.π.*, σ. 156.

Κύριο αίτημα των κολίγων ήταν η ανακατανομή της έγγειας περιουσίας¹²⁸. Η οικονομική δυσπραγία της πολιτείας και η πολιτική αβουλία για ρηξικέλευθες αλλαγές στο καθεστώς γαιοκτησίας, την απέτρεψαν από το να προχωρήσει στην εξαγορά των τσιφλικιών.¹²⁹ Επιπλέον, σύμφωνα με την συνθήκη της Κωνσταντινούπολης, η αφαίρεση της ιδιοκτησίας απαγορευόταν, εκτός από περιπτώσεις που δημόσια ανάγκη υπαγόρευε την ενέργεια αυτή και μάλιστα ύστερα από αποζημίωση. Η προνομιακή αυτή μεταχείριση έπληττε το ελληνικό κράτος, καθώς του στερούνταν τα δικαιώματα που είχε ως διάδοχο του οθωμανικού στις παραπάνω γαίες. Πέρα τούτου, το αγροτικό πρόβλημα οξύνθηκε, καθορίζοντας την μετέπειτα διαμόρφωση της αγροτικής οικονομίας της Θεσσαλικής γης. Η συγκεκριμένη διάταξη δεν επέτρεπε την απαλλοτρίωση των ιδιοκτησιών παρά μόνο για λόγους ανάγκης, με νόμο γενικό που θα εφαρμοζόταν σε ολόκληρη της επικράτεια και μετά από δίκαιη αποζημίωση του ιδιοκτήτη, μην επιτρέποντας παράλληλα την τροποποίηση των σχέσεων γαιοκτημόνων και καλλιεργητών¹³⁰.

Πράγματι, το 1881, από το σύνολο των 658 χωρίων της Θεσσαλίας, τα 198 ορίζονταν ως κεφαλοχώρια, και 466 ως τσιφλίκια. Η κίνηση της απελευθέρωσης των αγροτών ήταν λοιπόν ιδιαίτερα αργή. Η αναχώρηση μουσουλμάνων, ιδίως μετά το 1897, αποτέλεσε μία δικλείδα ασφαλείας και επέτρεψε σε αρκετούς χωρικούς των τσιφλικιών να αποκτήσουν κτήματα¹³¹.

Παράλληλα, η κοινωνική τάξη των μεγάλων ιδιοκτητών, αν και περιορισμένη αριθμητικά κατόρθωσε να αποτρέψει κάθε σοβαρό μέτρο αγροτικής μεταρρύθμισης. Το ζήτημα της εξυγίανσης του αγροτικού προβλήματος, δεν ήταν εύκολο να επιλυθεί αν αναλογιστούμε και το πλέγμα σχέσεων των πολιτικών δυνάμενων και των γαιοκτημόνων. Η μεγάλη αγροτική ιδιοκτησία συνεργαζόταν και εξυπηρετούνταν συστηματικά από τις τοπικές αρχές. Όπως ήταν φυσικό, η είσοδος

¹²⁸ Αντώνης Α. Αντωνίου-Δημήτρης Σακκής, «Θεσσαλικό Αγροτικό Ζήτημα, Η πορεία των κινητοποιήσεων», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας* (επιστ. επιμ. Αίγλη Δημόγλου), εκδ. Ε.Τ.Ε.Δ.Κ. Θεσσαλίας, Βόλος 2006, σ. 255

¹²⁹ Ευαγγελία Πρόντζα, «Η οικονομία της Θεσσαλίας, Από την ενσωματωμένη περιοχή σε σύγχρονη περιφέρεια του ελληνικού κράτους», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας, ό.π.*

¹³⁰ Αγγελική Σφήκα-Θεοδοσίου, «Η ένταξη της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος (1878-1881)», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας, ό.π.*, σσ. 164-165.

¹³¹ Michel Siviñon, *Θεσσαλία, γεωγραφική ανάλυση μιας ελληνικής περιφέρειας, ό.π.*, σ. 170.

του στρατού στο πολιτικό προσκήνιο, με συνθηματολογία ανόρθωσης της διοίκησης, αναπτέρωσε τις ελπίδες των αγροτών του κάμπου, που ζούσαν σε καθεστώς εξαθλίωσης και έδωσε στην ηγεσία του γεωργικού κινήματος το απαραίτητο πανελλήνιο πολιτικό πλαίσιο για ένταξη και δράση. Σε συνδυασμό με το τι επικρατούσε στο διεθνές επίπεδο, στην Ελλάδα, εμφανίζονται για πρώτη φορά αυξημένες δαπάνες για βελτίωση της γεωργίας και επιδιώχθηκε η αύξηση του γεωργικού εισοδήματος και του ΑΕΠ, μέσω της εντατικότερης εκμετάλλευσης της γης, που εμποδιζόταν από την μεγάλη γαιοκτησία. Επιπροσθέτως το ζήτημα της μεγάλης ιδιοκτησίας γης αναδείχθηκε ως ένα θέμα συνδεδεμένο, κυρίως, με το αίτημα αναδιανομής του εισοδήματος, υπέρ των κολίγων, της αναδιάταξης των παραγωγικών σχέσεων αλλά και της αύξησης του εγχώριου προϊόντος.¹³²

Όπως έγινε αναφορά και παραπάνω, η πορεία της επίλυσης του αγροτικού προβλήματος, μέχρι την κορύφωση της κινητοποίησης του αγροτικού κόσμου και την οριστική αντιμετώπιση του, ήταν αργή. Αγροτικές κινητοποιήσεις πραγματοποιήθηκαν αμέσως μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας, το 1881. Αρκετοί αγρότες συνέδεσαν το όραμα της εθνικής ανεξαρτησίας με την αλλαγή της δυσμενούς θέσης του ακτήμονα καλλιεργητή, στην οποία βρίσκονταν. Ωστόσο, οι γαιοκτήμονες χρησιμοποίησαν το τσιφλίκι σαν εκλογική βάση και ανέπτυξαν ένα πλέγμα πελατειακών σχέσεων με στόχο, την πολιτική εκμετάλλευση των ακτημόνων, συγχρόνως δε, προσπάθησαν να διασφαλίσουν την συνεργασία με τα μεσαία και ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα της περιοχής. Έτσι, απέναντι στα αιτήματα των κολίγων, είχαν αναπτύξει ένα προσαρμοσμένο στα κοινοβουλευτικά δεδομένα μηχανισμό άμυνας και αξιοποιώντας το νέο νομοθετικό πλαίσιο και την προνομιακή θέση τους στη Βουλή, μέσω και της ψήφου των κολίγων, ενέτειναν την εκμετάλλευση, με συνέπεια η θέση των ακτημόνων να γίνει δυσμενέστερη και οι προσδοκίες τους να διαψευστούν με το χειρότερο τρόπο¹³³.

¹³² Αντώνης Α. Αντωνίου-Δημήτρης Σακκής, «Θεσσαλικό Αγροτικό Ζήτημα, Η πορεία των κινητοποιήσεων», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας, ό.π.*, σσ. 256-257 και Michel Sivignon, *Θεσσαλία, γεωγραφική ανάλυση μιας ελληνικής περιφέρειας, ό.π.*, σ. 172.

¹³³ Αντώνης Α. Αντωνίου-Δημήτρης Σακκής, «Θεσσαλικό Αγροτικό Ζήτημα, Η πορεία των κινητοποιήσεων», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας, ό.π.*, σσ. 255-256.

Καθοριστικό ρόλο στην πορεία αναπροσανατολισμού των μεσαίων στρωμάτων των Θεσσαλικών πόλεων, έπαιξε ο πόλεμος του 1897 που έφερε ένα κύμα γενικής αμφισβήτησης και μεγέθυνε τις αντιρρήσεις στις εξαγγελόμενες και εφαρμοζόμενες από την Αθήνα πολιτικές, που είχαν αποσπασματικό χαρακτήρα και περιορίζονταν στο να καλύψουν τις πιο επείγουσες ανάγκες. Είναι η περίοδος, κατά την οποία, στα κατά τόπους αστικά κέντρα υψώνονται φωνές διαμαρτυρίας κατά της πολιτικής των ελληνικών κυβερνήσεων, με αρωγούς τον Τύπο και ένα πλήθος ριζοσπαστών διανοούμενων. Υπό το καθεστώς των αντίξοων οικονομικών συνθηκών και των νέων πολιτικών δεδομένων, το Σεπτέμβριου του 1909, πραγματοποιήθηκε το πρώτο ογκώδες συλλαλητήριο του αγροτικού συνδέσμου στην Καρδίτσα¹³⁴.

Έξι μήνες αργότερα, στις 6 Μαρτίου του 1910, προγραμματίστηκε πανθεσσαλικό συλλαλητήριο στην πόλη της Λάρισας, η οποία επιλέχθηκε λόγω της θέσης της, ώστε να ασκηθεί περεταίρω πίεση στην κυβέρνηση για να προχωρήσει στην ψήφιση νομοσχεδίου για την απαλλοτρίωση και την ικανοποίηση και άλλων αιτημάτων των αγροτών.¹³⁵ Αν και ήταν γνωστό ότι οι αγρότες θα εισέρχονταν στην πόλη άοπλοι, η κυβέρνηση, σε συνεννόηση με την μεραρχία έλαβαν έκτακτα μέτρα¹³⁶. Έφιππες περιπολίες διέτρεχαν την πόλη, ενώ στις εισόδους της είχαν τοποθετηθεί επιπρόσθετες περιπολίες. Με τις πρώτες συγκεντρώσεις των αγροτών, παρατάχθηκαν λόχοι μηχανικού και πυροβολικού στην πλατεία και τις παρόδους. Ταυτόχρονα, διαδόθηκε η είδηση, ότι ο στρατός που επέβαινε στην αμαξοστοιχία Βόλου-Λάρισας άνοιξε πυρ εναντίον πλήθους αγροτών στο χωριό Κιλελέρ, το οποίο προσπάθησε να επιβιβαστεί στην αμαξοστοιχία παρά την άρνηση του στρατεύματος¹³⁷. Παράλληλα συγκρούσεις σημειώθηκαν και στην πόλη της

¹³⁴ Τέτοιοι σύνδεσμοι είχαν δημιουργηθεί σε όλες τις πόλεις της Θεσσαλίας. Το 1904 στη Λάρισα, το 1906 στα Τρίκαλα και το 1909 στην Καρδίτσα. σχετικά βλπ. (Αντώνης Α. Αντωνίου-Δημήτρης Σακκής, «Θεσσαλικό Αγροτικό Ζήτημα, Η πορεία των κινητοποιήσεων», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας, ό.π.*, σσ. 255-262) και (Michel Sivignon, *Θεσσαλία, γεωγραφική ανάλυση μιας ελληνικής περιφέρειας, ό.π.*, σ. 173).

¹³⁵ Λάζαρος. Αρσ. Αρσενίου, *Το έπος των Θεσσαλών αγροτών και οι εξεγέρσεις τους 1881-1993*, εκδ. Δωδώνη, Τρίκαλα 1994, σ. 227.

¹³⁶ Αντώνης Α. Αντωνίου-Δημήτρης Σακκής, «Θεσσαλικό Αγροτικό Ζήτημα, Η πορεία των κινητοποιήσεων», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας, ό.π.*, σ. 266.

¹³⁷ Στο χωριό Κιλελέρ συγκεντρώθηκαν αρκετές εκατοντάδες αγροτών για να πάρουν το τραίνο που θα ερχόταν από το Βόλο. Όταν έφθασε το τραίνο ο Διευθυντής των Σιδηροδρόμων Α. Πολίτης που ταξίδευε με την ίδια αμαξοστοιχία δεν επέτρεψε την επιβίβαση τους και οι αγρότες προσπάθησαν να

Λάρισας μεταξύ αγροτών και στρατού. Το κόστος σε ανθρώπινες ζωές, της γενικότερης σύγκρουσης ήταν 11 νεκροί και 13 τραυματίες¹³⁸. Η κυβέρνηση, για να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των αγροτών και στην ανησυχητική κοινωνική κατάσταση, τροποποίησε το Σύνταγμα, έτσι ώστε να επιτραπεί η απαλλοτρίωση των μεγάλων ιδιοκτησιών για λόγους δημόσιου συμφέροντος, όπως ήταν η εγκατάσταση φτωχών καλλιεργητών και ακτημόνων σε δικά του κτήματα. Η εφαρμογή όμως των μέτρων, αναβλήθηκε εξαιτίας της πολιτικής αστάθειας και της μακριάς πολεμικής περιόδου του 1912-1922. Την παραπάνω χρονική περίοδο, συνόδευσαν σημαντικά γεγονότα, τα οποία επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό και τις Θεσσαλικές περιοχές. Ανάμεσα τους μπορούν να διακριθούν η προσάρτηση της επαρχίας της Ελασσόνας, μετά τους Βαλκανικούς πολέμους, μιας φτωχής επαρχίας, καλυμμένης με λιβάδια και βοσκότοπους στο μεγαλύτερο της μέρος, με μικρή αναλογία μουσουλμανικού πληθυσμού. Παράλληλα ο Α΄ παγκόσμιος πόλεμος, η μικρασιατική εκστρατεία, η καταστροφή και η αναγκαστική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, που την ακολούθησε, πρόσθεσαν στους υπάρχοντες Έλληνες κατοίκους ακόμη 26.000 πρόσφυγες οι οποίοι στην πλειονότητα τους εγκαταστάθηκαν στα αστικά κέντρα του Βόλου και της Λάρισας¹³⁹.

Θετικό στοιχείο της άφιξης των προσφύγων, σύμφωνα με την Μαρούλα Κλιάφα, ήταν ότι επέσπευσαν τη ρύθμιση του αγροτικού προβλήματος¹⁴⁰. Τα πρώτα διατάγματα του 1917, που είχαν εκδοθεί από την επαναστατική κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης, εξαπλώθηκαν γρήγορα σε ολόκληρη την χώρα. Όμως η πτώση της φιλελεύθερης κυβέρνησης το 1922, ανέβαλλε την υλοποίηση των παραπάνω διαταγμάτων, μέχρι το 1923 έως το 1925, όπου με νομοθετικά διατάγματα, η

εισβάλουν με τη βία. Στο τραίνο επέβαινε και μια στρατιωτική μονάδα με προορισμό τη Λάρισα. Στη συμπλοκή που ακολούθησε, ο Διευθυντής από φόβο μήπως προκληθούν ζημιές στην αμαξοστοιχία, ζήτησε τον αξιωματικό της μονάδας να απομακρύνει τους διαδηλωτές. Οι στρατιώτες τότε πυροβόλησαν με αποτέλεσμα να υπάρξουν και τραυματίες. σχετικά βλπ. (Κώστας Ανδρουλιδάκης, *Οι Θεσσαλοί Σιδηρόδρομοι (1881-1955)*, ό.π., σ. 220) και (Χριστίνα Πολέζε, *Λάρισα και Θεσσαλικός κάμπος, αφηγήσεις ιστορικών και πολιτιστικών γεγονότων 63 ευρωπαϊών περιηγητών από το 16^ο έως τις αρχές του 20^ο αιώνα* (επιμ. Σταύρος Αντ. Σαρτίνας), εκδ. Αντ. Σταμούλη, χ.τ. χ.χ., σσ. 503-505).

¹³⁸ Αντώνης Α. Αντωνίου-Δημήτρης Σακκής, «Θεσσαλικό Αγροτικό Ζήτημα, Η πορεία των κινητοποιήσεων», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας*, ό.π., σ. 267.

¹³⁹ Michel Sivignon, *Θεσσαλία, γεωγραφική ανάλυση μιας ελληνικής περιφέρειας*, ό.π., σσ. 174-176.

¹⁴⁰ Μαρούλα Κλιάφα, *Θεσσαλία 1881-1981, εκατό χρόνια ζωής* (επιμ. Διονύσης Βαλάσης), εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1983, σ. 100.

νεοεκλεγείσα κυβέρνηση των βενιζελικών, επίλυσε το αγροτικό ζήτημα¹⁴¹. Πράγματι, μέχρι το 1938 είχαν απαλλοτριωθεί 472 τσιφλίκια στην Θεσσαλία και αποκαταστάθηκαν 38.117 ακτήμονες καλλιεργητές¹⁴².

Η αγροτική μεταρρύθμιση, επέφερε σημαντικές βελτιώσεις στη ζωή των χωρικών που επωφελήθηκαν άμεσα από αυτήν. Ελεύθεροι στο εξής, απαλλαγμένοι από υποχρεώσεις προς τους ιδιοκτήτες, με την επιβάρυνση ενός ελαφρού χρέους προς το ελληνικό κράτος, δεν κατόρθωσαν να εκμεταλλευτούν πλήρως τις νέες συνθήκες. Χωρίς κεφάλαια και γνώσεις, στάθηκαν ανίκανοι να υιοθετήσουν πιο προοδευτικές καλλιεργητικές μεθόδους. Τα χρόνια που ακολούθησαν, η παραμέληση των αποστραγγιστικών έργων που είχαν συντελεστεί σε αρκετές μεγάλες ιδιοκτησίες, οδήγησαν στην εξάπλωση της ελονοσίας προσβάλλοντας όλες τις πόλεις και χωριά της πεδιάδας. Αν και μέριμνα για τη διαχείριση των υδάτων είχε παρθεί ήδη από τις κυβερνήσεις του 1911, μολοταύτα, μέτρα πάρθηκαν, μετά το 1936, από την κυβέρνηση Μεταξά, ανταποκρινόμενα σε πολιτικές και οικονομικές σκοπιμότητες¹⁴³. Αποτέλεσμα ήταν να παραχωρηθούν οι αμφίβιες ζώνες προς αγροτική εκμετάλλευση, οδηγώντας στην αύξηση της αγροτικής παραγωγής.

Αναμφίβολα, την επομένη της προσάρτησης, εκσυγχρονισμός για τους Θεσσαλούς, σήμαινε πρωτίστως αστικοποίηση και βιομηχανία, όπως επίσης ότι η τελευταία δεν είχε κατακτήσει ούτε το υπόλοιπο, ελληνικό κράτος, το οποίο μετρούσε ήδη πενήντα χρόνια ζωής. Η περιοχή αυτή, το 1881, δεν διέθετε την εμπειρία καπιταλιστικών τύπου κρίσεων. Η αγροτική, στην πλειοψηφία της, ενασχόληση του πληθυσμού της και το κολιγτικό σύστημα εκμετάλλευσης, εγγυόταν την επιβίωση αφού το ρόλο του βραχυπρόθεσμου πιστωτή της παραγωγής αναλάμβανε ο γαιοκτήμονας. Οι συνθήκες αυτές όμως, δεν δημιούργησαν τις προϋποθέσεις εκβιομηχάνισης. Μετά το 1881, η Θεσσαλία θα είναι η βορειότερη περιφέρεια του ελληνικού κράτους, με αποτέλεσμα την ενίσχυση της οικονομικής σημασίας του λιμανιού του Βόλου, ενώ η σιδηροδρομική

¹⁴¹ Michel Sivignon, *Θεσσαλία, γεωγραφική ανάλυση μιας ελληνικής περιφέρειας, ό.π.*, σσ. 177-178.

¹⁴² Μαρούλα Κλιάφα, *Θεσσαλία 1881-1981, εκατό χρόνια ζωής, ό.π.*.

¹⁴³ Michel Sivignon, *Θεσσαλία, γεωγραφική ανάλυση μιας ελληνικής περιφέρειας, ό.π.*, σσ. 180-181.

του σύνδεση με την Θεσσαλική ενδοχώρα, του εξασφάλισε καίρια θέση στην εσωτερική αγορά, καθώς διοχέτευε στην υπόλοιπη Ελλάδα όλα τα προϊόντα της Θεσσαλίας, προμηθεύοντας παράλληλα το εσωτερικό της με εισαγόμενα είδη και πρότυπα κατανάλωσης. Στον αντίποδα, η Λάρισα, διοικητικό και οικονομικό κέντρο της περιφέρειας και έδρα των πλουσιότερων μουσουλμάνων στο παρελθόν, υφίστατο σοβαρό οικονομικό πλήγμα, από την αποχώρησή τους, καθώς και το δραστικό περιορισμό του χερσαίου εισαγωγικού εμπορίου. Ταυτόχρονα η παρατεταμένη κρίση που μάστιζε τον αγροτικό χώρο και η οποία κορυφώθηκε με τις εξεγέρσεις των αγροτών το 1910 και το πρώτο κύμα μαζικής μετανάστευσης προς την Αμερική, επιβράδυνε την ανάπτυξη της εξαρτημένης σε μεγάλο βαθμό από την εγχώρια παραγωγή, νεοσύστατης Θεσσαλικής βιομηχανίας¹⁴⁴. Συνεπώς δεν είναι δυνατόν να γίνεται λόγος για σοβαρή βιομηχανική παραγωγή στο Θεσσαλικό χώρο την περίοδο 1881-1920, αν αναλογιστούμε, με βάση και την γενική απογραφή του πληθυσμού, που διενεργήθηκε το 1907, ότι, από το σύνολο 115.971 ενεργών κατοίκων μόνο το 12,2% απασχολούνταν στη βιομηχανία, βιοτεχνία και χειροτεχνία, σε επιχειρήσεις οικογενειακού χαρακτήρα¹⁴⁵.

Την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου παρατηρήθηκε μία ανοδική πορεία της βιομηχανίας, όπως δείχνει η δημιουργία πολλών νέων επιχειρήσεων κυρίως στους κλάδους των τροφίμων, του υφάσματος, του δέρματος και του καπνού, οι οποίοι σχετίζονταν άμεσα με τις ανάγκες του στρατού. Τη γενική αισιοδοξία για την πορεία της ελληνικής βιομηχανίας, με κύρια αφορμή την ισχυροποίηση της δραχμής και τον επιχειρηματικό οργανισμό, διαδέχτηκαν η νομισματική αστάθεια, ο πληθωρισμός και οι ανατροπές στο εμπορικό ισοζύγιο, λόγω της αυξημένης ζήτησης βασικών ειδών διατροφής με την άφιξη των προσφύγων. Μετά το 1923, η ελληνική οικονομία, γίνεται όλο και πιο εσωστρεφής και προστατευτική, προκειμένου να αντισταθμίσει τις αρνητικές συνέπειες που είχε προκαλέσει η κατάρρευση των τιμών των εξαγωγικών προϊόντων της, από τις αρχές της δεκαετίας του 1920. Παρά

¹⁴⁴ Φωτεινή Λέκκα, «Η βιομηχανία στη Θεσσαλία (1881-1940), Μία πρώτη συνολική καταγραφή», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας* (επιστ. επιμ. Αίγλη Δημόγλου), εκδ. Ε.Τ.Ε.Δ.Κ. Θεσσαλίας, Βόλος 2006, σσ. 223-228.

¹⁴⁵ Ανδρέας Κούρκουλος, «Ιστορική Αναδρομή στη βιομηχανική ανάπτυξη της Θεσσαλίας», *Η Βιομηχανία στη Θεσσαλία*, Πρακτικά Προσυνεδρίου, χ.ό., Λάρισα 1981, σ. 17.

τις ανακατατάξεις αυτές, το λιμάνι του Βόλου διατήρησε προσωρινά τη σημασία του, ωστόσο ήταν σαφές ότι η άνοδος του Πειραιά δεν θα άφηνε πολλά περιθώρια ανάπτυξης στις περιφερειακές οικονομίες. Το δεδομένο αυτό, ήρθε να προστεθεί στην αναβάθμιση της Λάρισας για το εμπόριο της Θεσσαλίας, μετά τη σιδηροδρομική σύνδεση της με την Αθήνα, το 1909¹⁴⁶.

Στη Λάρισα, η χωρίς προηγούμενο αύξηση των μεταποιητικών μονάδων, οδήγησε στο διπλασιασμό τους, στη δεκαετία του 1920, επιχειρήσεις, οι οποίες δεν ξέφευγαν από τον παραδοσιακό προσανατολισμό (τρόφιμα, ύφασμα, μέταλλο, ξύλο, δέρμα)¹⁴⁷. Στο μεταξύ το παρατεταμένο πρόβλημα του κακού φωτισμού και της έλλειψης δικτύου ύδρευσης, εξαιτίας της αθέτησης των σχετικών υποχρεώσεων από την Όμνιουμ, προκάλεσε τη συσπείρωση επαγγελματικών οργανώσεων και δήμου, με αποτέλεσμα την ίδρυση της Εταιρίας Ύδρευσης και Ηλεκτροφωτισμού Λάρισας (1925)¹⁴⁸. Σημαντικότερη ίσως, για τα ποιοτικά μεγέθη της τοπικής βιομηχανίας την εποχή αυτή ήταν η αναβάθμιση ορισμένων μεγάλων επιχειρήσεων του κλάδου της αλευροβιομηχανίας και της υφαντουργίας.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την απογραφή των Βιοτεχνικών και Βιομηχανικών Επιχειρήσεων, η οποία διενεργήθηκε από τη Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος το 1920, στη Θεσσαλία λειτουργούσαν 411 αλευρόμυλοι στους οποίους απασχολούνταν 1.255 άτομα. Η δομή του τομέα παραγωγής αλεύρων στη Θεσσαλία χαρακτηριζόταν από την ύπαρξη δύο κατηγοριών παραγωγικών μονάδων. Αφενός των παραδοσιακών υδρόμυλων με μικρή παραγωγική δυναμικότητα και αφετέρου των αλευρόμυλων που χρησιμοποιούσαν δευτερογενείς κινητήρες με αρκετά μεγαλύτερη παραγωγική δυναμικότητα. Ο εκσυγχρονισμός της θεσσαλικής αλευροποιίας συντελέστηκε κατά κύριο λόγο στο

¹⁴⁶ Φωτεινή Λέκκα, «Η βιομηχανία στη Θεσσαλία (1881-1940), Μία πρώτη συνολική καταγραφή», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας*, ό.π., σ. 237, Κώστας Ανδρουλιδάκης, *Οι Θεσσαλοί Σιδηρόδρομοι (1881-1955)*, ό.π., σσ. 215-216 και Michel Sivignon, *Θεσσαλία, γεωγραφική ανάλυση μιας ελληνικής περιφέρειας*, ό.π., σ. 156.

¹⁴⁷ Φωτεινή Λέκκα, «Η βιομηχανία στη Θεσσαλία 1881-1940), Μία πρώτη συνολική καταγραφή», ό.π., σ. 239.

¹⁴⁸ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον εξηλεκτρισμό της πόλης της Λάρισας σχετικά βλπ. (Κώστας Σπανός, *Το ιστορικό του εξηλεκτρισμού της Λάρισας, 1914-1994*, εκδ. Ένωση Τεχνικών Δ.Ε.Η.-Τμήμα της Λάρισας, Λάρισα 1994) και (Λάζαρος Αρσενίου-Βάσως Καλογιάννης, *Ιστορία του Οργανισμού Ύδρευσης και Ηλεκτροφωτισμού Λαρίσης*, α.ε., Λάρισα 1960).

επίπεδο των παραγωγικών μονάδων που πραγματοποιούσαν επενδύσεις εκσυγχρονισμού του παραγωγικού τους εξοπλισμού. Οι επενδύσεις αυτές ήταν αποτέλεσμα επιχειρηματικών αποφάσεων, που λήφθηκαν με κύριο στόχο την προσαρμογή των παραγωγικών μονάδων στο νέο πλαίσιο λειτουργίας και οικονομικής δράσης των αλευρόμυλων¹⁴⁹.

Οι μεμονωμένες αξιόλογες περιπτώσεις, δεν αποτελούσαν ωστόσο, ικανοποιητικό δείγμα ανατροπής της γενικότερης εικόνας της θεσσαλικής βιομηχανίας, στην οποία κυριαρχούσαν, οι μικρές επιχειρήσεις, η χειρωνακτική εργασία και η χαμηλή εκμηχάνιση, χαρακτηριστικά και της ευρύτερης ελληνικής βιομηχανίας, της δεκαετίας του 1920¹⁵⁰.

Η παραπάνω εικόνα δεν άλλαξε ούτε και στην επόμενη δεκαετία. Αποτέλεσμα ήταν, η περίοδος στις παραμονές του Β' Παγκοσμίου πολέμου, να πάρει ένα χαρακτήρα ανάπαυλας, χωρίς ιδιαίτερες οικονομικές καινοτομίες και αναταραχές¹⁵¹.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες αρχίζει να διαμορφώνεται και στη Θεσσαλία το εργατικό κίνημα, μέσα από μια εξελικτική πορεία γεμάτη συγκρούσεις με το οργανωμένο κράτος και τους εργοδότες, αλλά και με εσωτερικές αντιπαραθέσεις και αντιφάσεις. Στη Λάρισα, όπου υπήρχε έντονη σωματειακή ζωή στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, διακρίνονταν για την δράση του ο Σύνδεσμος Τεχνοεργατών. Το Εργατικό Κέντρο της πόλης ιδρύθηκε στις 9 Μαΐου 1910, πιθανώς και υπό την επιρροή που άσκησε το δυναμικό ξέσπασμα του αγροτικού κινήματος στους εκπροσώπους των εργατικών οργανώσεων. Στη δημιουργία του Εργατικού Κέντρου Λάρισας, δυναμικό ρόλο έπαιξε το Εργατικό Κέντρο του Βόλου. Η άφιξη των εργατικών στελεχών του Βόλου, στην θεσσαλική πρωτεύουσα, πήρε πανηγυρικό χαρακτήρα, ενώ σε ομιλία του ο νομικός σύμβουλος του Εργατικού Κέντρου του Βόλου, σύστησε την συνένωση όλων των συντεχνιών της πόλης σε ένα εργατικό κέντρο. Πράγματι, μετά από σύσκεψη των προέδρων των περισσότερων από τις

¹⁴⁹ Λένα Γουργιώτη-Γιώργος Ν. Μητροφάνης, *Θεσσαλία, Σιτάρι-Αλεύρι-Ψωμί, Παράδοση και Εκσυγχρονισμός*, εκδ. ΚΑΠΟΝ, Λάρισα 1999, σσ. 100-105.

¹⁵⁰ Φωτεινή Λέκκα, «Η βιομηχανία στη Θεσσαλία 1881-1940), Μία πρώτη συνολική καταγραφή», *Θέματα Ιστορίας, ό.π.*, σ. 241.

¹⁵¹ Michel Sivignon, *Θεσσαλία, γεωγραφική ανάλυση μιας ελληνικής περιφέρειας, ό.π.*, σ. 193.

συντεχνίες της Λάρισας, ιδρύθηκε ένας κοινός εργατικός σύλλογος, το Εργατικό Κέντρο. Ήδη λοιπόν, η σωματειακή ζωή στη Λάρισα φάνηκε οργανωμένη και συγκροτημένη στα πλαίσια της κοινωνικής ζωής της επαρχίας, ενώ η συνεργασία των κέντρων των δύο πόλεων συνεχίστηκε, με αποτέλεσμα κοινές δράσεις, όπως για παράδειγμα οι κινητοποιήσεις την Πρωτομαγιά του 1925 στην Λάρισα και η απεργία των καπνεργατών το 1927¹⁵².

Γίνεται συνεπώς ευδιάκριτο το γεγονός ότι σε θεσσαλικό επίπεδο κατέστη σαφέστερος ο σχηματισμός μιας εργατικής συνείδησης, καθώς κυλούσαν οι πρώτες δεκαετίες του 20^{ου}. Αυτή η εξέλιξη, αντανακλά, ανάλογες ευρωπαϊκές εμπειρίες, παρά τις ιδιαιτερότητες και το σχετικό ετεροχρονισμό. Συγκεκριμένα για την θεσσαλική περίπτωση οφείλονται να ληφθούν υπόψη δύο παράγοντες που ο ένας αποτελούσε απόρροια του άλλου. Ο πρώτος είναι ότι οι συναρμογές του κινήματος με το παράλληλο αγροτικό ζήτημα, αλλά και ο κεντρικός ρόλος μιας συγκεκριμένης επαγγελματικής ομάδας, αυτής των καπνεργατών, που εμπεριέχει τα χαρακτηριστικά τόσο μιας αστικής όσο και μιας αγροτικής οικονομίας. Εξάλλου, η προέλευση των εργατών από την ελαφριά και τη μεταποιητική βιομηχανία καθιστούσε σαφέστερη τη σχέση με τον αγροτικό τομέα, που κυριαρχούσε στην ελληνική οικονομία, σε όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου¹⁵³.

Όπως γίνεται κατανοητό η Λάρισα, άρχισε σταδιακά να μετατρέπεται ξανά, ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, στο διοικητικό, οικονομικό και κοινωνικό κέντρο της Θεσσαλίας. Όμως για να γίνει κατανοητή αυτή η μεταβολή επιβάλλεται μία παράθεση της ιστορίας της πόλης και πολύ περισσότερο της δημιουργίας του οργανισμού τοπικής αυτοδιοίκησης της, κατά τα πρότυπα που επικρατούσαν στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας. Πράγματι σημαντικό ορόσημο για την ύπαρξη και λειτουργία της δευτεροβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα αποτελεί το 1833. Είναι η χρονιά που η χώρα, μετά την ανεξαρτητοποίηση της από την

¹⁵² Αντώνης Α. Αντωνίου-Κατερίνα Π. Μπρέγιαννη, «Η Θεσσαλία από την αυγή του 20^{ου} αιώνα έως την επιβολή της Μεταξικής δικτατορίας, Πτυχές ιδεολογικών και κοινωνικών συγκρούσεων», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας* (επιστ. επιμ. Αίγλη Δημόγλου), εκδ. Ε.Τ.Ε.Δ.Κ. Θεσσαλίας, Βόλος 2006, σσ. 291-305.

¹⁵³ Αντώνης Α. Αντωνίου-Κατερίνα Π. Μπρέγιαννη, «Η Θεσσαλία από την αυγή του 20^{ου} αιώνα έως την επιβολή της Μεταξικής δικτατορίας, Πτυχές ιδεολογικών και κοινωνικών συγκρούσεων», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας, ό.π.*, σ. 306.

Οθωμανική Αυτοκρατορία, προσπαθούσε να σταθεί στα πόδια της, να επιχειρήσει τα πρώτα βήματα της ως κράτος και το σπουδαιότερο να αποκτήσει την πρώτη διοικητική της μορφή. Στις 3 Απριλίου 1833, ο βασιλιάς Όθωνας, υπέγραψε δύο βασιλικά διατάγματα. Με το πρώτο σχηματίζονταν οι Γραμματείες, δηλαδή τα υπουργεία και με το δεύτερο, οι νομοί, οι επαρχίες και οι δήμοι. Οι νομάρχες και οι έπαρχοι διορίζονταν από την κεντρική εξουσία και πιο ειδικά από την Γραμματεία Εσωτερικών, με αποτέλεσμα η κρατική εξουσία να έχει τον απόλυτο έλεγχο της περιφέρειας και να θεμελιώνει το μοντέλο της συγκεντρωτικής διοίκησης που επιθυμούσε η Αντιβασιλεία. Στα χρόνια που ακολούθησαν, αυτή η μορφή αυτοδιοικητικής λειτουργίας που επέβαλλαν οι Βαυαροί, εξόργισε το λαό και οι κοινωνικές αντιδράσεις δεν άργησαν να εκδηλωθούν, με την επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου του 1843. Αίτημα τους, η παραχώρηση συντάγματος, που τελικά ικανοποιήθηκε και είχε ως αποτέλεσμα να περάσει η χώρα από το απολυταρχικό στο συνταγματικό τρόπο διακυβέρνησης. Ανάμεσα στις πρώτες μεταβολές που επέφερε, ήταν και αυτές στη μορφή των τοπικών διοικήσεων δευτέρου βαθμού. Ωστόσο, ούτε αυτές ήταν αρκετές για να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις του λαού, δηλαδή την ενεργώ συμμετοχή του. Απόπειρες εκδημοκρατισμού του θεσμού με την πιο έμμεση συμμετοχή του κόσμου, έγιναν κατά την διάρκεια της πρώτης διακυβέρνησης της χώρας από τον Χαρίλαο Τρικούπη, ενέργειες όμως που βρήκαν εφαρμογή, εξαιτίας της ρευστής πολιτικής κατάστασης της εποχής και της απροθυμίας των συντηρητικών πολιτικών δυνάμεων¹⁵⁴.

Αν το 1833, αποτέλεσε χρονιά σταθμό για την δημιουργία του θεσμού της νομαρχίας, το 1882 αποτελεί την χρονιά ίδρυσης της Νομαρχίας Λάρισας. Τον Μάρτιο του 1882, σχηματοποιήθηκε ο νομός Λάρισας, με έδρα την πόλη της Λάρισας και με έξι επαρχίες, Λάρισας, Δομοκού, Φαρσάλων, Αγίας, Τιρνάβου και Βόλου. Παράλληλα η επαρχία Λαρίσης χωρίστηκε σε οχτώ δήμους. Λαρίσης, Κραννώννα, Νέσσωνα, Αμπελακίων, Συκουρίου, Αρμενίου, Ογχήστου και Φακέων, ενώ σε ολόκληρο το νομό, οι δήμοι έφτασαν τους 41. Το 1899 ο νομός Λάρισας

¹⁵⁴ Αχιλλέας Τραγούδας, *Νομαρχία Λάρισας, 128 χρόνια ιστορίας 1882-2010, Η ιστορική διαδρομή και οι Νομάρχες που υπηρέτησαν τον θεσμό* (επιμ. Αλέξης Καλέσης), χ.ό., Λάρισα 2010, σσ. 17-20.

χωρίστηκε στα δύο με την δημιουργία του νομού Μαγνησίας, αποτελούμενου από τις επαρχίες Βόλου, Αλμυρού και Σκοπέλου, διαίρεση που διήρκεσε από το 1909 μέχρι το 1942. Την Μεταξική περίοδο, που αποτελεί και αντικείμενο της παρούσας εργασίας, Νομάρχες Λάρισας διετέλεσαν οι Αθανάσιος Πουρνάρας (18/6/1936-1/12/1937) και Ανδρέας Πολυχρονίδης (1/12/1937-9/7/1940)¹⁵⁵.

Λίγο πριν την απελευθέρωση, το οικιστικό δίκτυο της Θεσσαλίας περιλάμβανε πολλά χωριά και λίγα αστικά κέντρα, που λειτουργούσαν ως αγορές και διοικητικά κέντρα του ευρύτερου αγροτικού περιγυρου, ενώ ο πληθυσμός τους χαρακτηριζόταν ως πολυεθνικός και πολυθρησκευτικός. Η φυσική μορφή της πόλης την εποχή εκείνη ήταν αποτέλεσμα της αποσύνθεσης του βυζαντινού οικιστικού συστήματος και αντανάκλούσε τις κυρίαρχες οικονομικές και πολιτικές δομές της οθωμανικής κοινωνίας και την ισχύουσα πρακτική της καθημερινής ζωής. Η διάρθρωση του αστικού χώρου φέρει τα τυπικά γνωρίσματα των οθωμανικών πόλεων της ευρύτερης βαλκανικής περιφέρειας, αφού η πόλη λειτουργούσε διασπασμένη, με ασαφή διάρθρωση και άναρχη εξάπλωση, με αραιή δόμηση και αγροτική όψη. Περιλαμβάνει σπίτια με κήπους και αγρούς με καλλιέργειες, βοσκοτόπια, νεκροταφεία και αδόμητους χώρους μέσα στα όρια της πόλης. Ο πολεοδομικός ιστός είναι χαλαρός με ακανόνιστες οικοδομικές νησίδες και στο πλέγμα των δρόμων επιβιώνουν συχνά, οι χαράξεις των αρχαίων κεντρικών οδών, ενώ το λοιπό οδικό δίκτυο αναπτύσσεται με ελικοειδείς δρομίσκους και αδιέξοδα.¹⁵⁶

Ο πολυεθνικός πληθυσμός κατοικεί σε διακριτές γειτονιές, οργανωμένες με εθνο-θρησκευτικά κριτήρια, οι οποίες είχαν σαφή όρια και εσωστρεφή διάταξη γύρω από το θρησκευτικό τους κτίριο¹⁵⁷. Η πόλη δεν διέθετε τεχνικές υποδομές

¹⁵⁵ Αχιλλέας Τραγούδας, *Νομαρχία Λάρισας, 128 χρόνια ιστορίας 1882-2010, Η ιστορική διαδρομή και οι Νομάρχες που υπηρέτησαν τον θεσμό, ό.π.*, σσ. 21-23 και Βάσος Καλογιάννης, *Η Χρυσή Βίβλος του Δήμου Λαρίσης, Από την μακραίωνη ιστορία της θεσσαλικής πρωτεύουσας*, εκδ. Δημητρακοπούλου, Λάρισα 1963, σσ. 106-107.

¹⁵⁶ Βίλμα Χαστάογλου, «Οι θεσσαλικές πόλεις πριν και μετά το 1881: Η παραδοσιακή πόλη και ο πολεοδομικός εκσυγχρονισμός της», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας* (επιστ. επιμ. Αίγλη Δημόγλου), εκδ. Ε.Τ.Ε.Δ.Κ. Θεσσαλίας, Βόλος 2006, σσ. 169-173.

¹⁵⁷ Ενδιαφέρουσα είναι όμως η άποψη του Εσδρά Δ. Μωυσή, ότι τουλάχιστον όταν αναφερόμαστε στην εβραϊκή συνοικία της Λάρισας, δεν εννοούμε «γκέτο», με την έννοια και τη μορφή που υπήρξαν σε άλλες κοινότητες, όπως στα Ιωάννινα, στη Βέροια κ.λπ. Στη Λάρισα δεν υπήρξε «γκέτο»,

ούτε κεντρικούς χώρους, για κοινωνικές συναθροίσεις. Τον ρόλο αυτό επιτελούσαν οι υπαίθριοι περικόλειστοι χώροι ιδρυμάτων, όπως οι αυλές των ισλαμικών τεμένων και των χριστιανικών εκκλησιών¹⁵⁸.

Παράλληλα, απόλυτα διακεκριμένες ήταν και οι περιοχές της αγοράς, με τα καταστήματα, τα εργαστήρια και τις αποθήκες. Οι περιοχές των αγορών ήταν οργανωμένες κατά επαγγελματική δραστηριότητα και διακρίνονταν σε σκεπαστές και υπαίθριες. Στις μεγάλες δε εμπορικές πόλεις υπήρχαν και μπεζεστένια, δηλαδή κλειστές αγορές για τα πολύτιμα εμπορεύματα, όπως στην περίπτωση της Λάρισας.

Μικρές αλλαγές της παραδοσιακής δομής των πόλεων καταγράφονται μετά το 1840, με τους εκσυγχρονισμούς που έθεσε σε κίνηση η οθωμανική διοικητική μεταρρύθμιση, γνωστή ως Τανζιμάτ. Με άτολμο και αβέβαιο τρόπο στην επαρχία της Θεσσαλίας ενθαρρύνθηκε η αστικοποίηση με μέτρα για την προσέλκυση, κυρίως χριστιανικού πληθυσμού από τις αγροτικές περιοχές και με παραχώρηση αδειών για οικοδόμηση νέων συνοικιών, σχολείων και θρησκευτικών ιδρυμάτων. Παρατηρείται έτσι, η άνοδος και η δυναμική παρουσία του χριστιανικού στοιχείου των αστικών χώρων, δείγμα της ωρίμανσης των συνθηκών αλλαγής, προς την ενσωμάτωση της επαρχίας στο ελληνικό κράτος. Η προσάρτηση της Θεσσαλίας στο ελληνικό βασίλειο, συνέπεσε με την περίοδο της διακυβέρνησης Τρικούπη και τις προσπάθειες για την τεχνική και οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας. Στις πρώτες ενέργειες των νέων αρχών συγκαταλέγονταν η εκπόνηση νέων σχεδίων πόλεων και η εκτέλεση έργων υποδομής. Η πολιτική αυτή, εξέφραζε την κρατική βούληση να κατοχυρώσει την εθνική κυριαρχία στην νεοαποκτηθείσα επαρχία και να εξελληνίσει τη δομή των κληρονομημένων πόλεων, δημιουργώντας τις συνθήκες και τους αστικούς χώρους που θα υποστήριζαν και θα υποκινούσαν την ανάπτυξη σύγχρονων οικονομικών και αστικών δραστηριοτήτων. Οι διανοίξεις-ρυμοτομήσεις των παλαιών αστικών ιστών, συνιστούσαν την κυρίαρχη πρακτική πολεοδομικού

γιατί ούτε πύλες και τείχη περιέκλειαν την εβραϊκή συνοικία, αλλά και ο πληθυσμός της συνοικίας δεν αποτελείτο αποκλειστικά από εβραίους, αλλά και από οικογένειες των άλλων δύο κοινοτήτων, που κατά περιόδους υπερτερούσαν αριθμητικά. σχετικά βλπ. (Εσδρά. Δ. Μωυσή, *Η εβραϊκή κοινότητα της Λάρισας, πριν και μετά το Ολοκαύτωμα*, εκδ. Μέλανος Α.Ε., Λάρισα 2000, σ. 95).

¹⁵⁸ Βίλμα Χαστάογλου, «Οι θεσσαλικές πόλεις πριν και μετά το 1881: Η παραδοσιακή πόλη και ο πολεοδομικός εκσυγχρονισμός της», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας, ό.π.*

εκσυγχρονισμού μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, σε όλο τον ευρωπαϊκό και άρα ελληνικό χώρο και συνδυάζονταν, με επεμβάσεις εξυγίανσης και τεχνικών υποδομών. Για τις ανάγκες εφαρμογής των νέων σχεδίων, οι δήμοι κατέφευγαν σε δανεισμό, που όμως αποδεικνύονταν μονίμως ανεπαρκείς. Πάντως μέχρι τη δεκαετία του 1920, η εφαρμογή των σχεδίων είχε ολοκληρωθεί και οι θεσσαλικές πόλεις είχαν αποκτήσει νέα φυσιογνωμία. Ωστόσο, η απόκλιση της μορφής που τελικά υλοποιήθηκε από εκείνη που αρχικά σχεδιάστηκε γινόταν και γίνεται ακόμη αισθητή στις πόλεις. Έστω, όμως και διαφοροποιημένα τα σχέδια κατάφεραν να επιτελέσουν τον εκσυγχρονιστικό σκοπό τους, επιφέροντας τη ριζική ανατροπή της παλιάς δομής και εικόνας των αστικών κέντρων. Πάντως, σαράντα χρόνια μετά την ένταξη τους στο ελληνικό κράτος, οι θεσσαλικές πόλεις απομακρύνθηκαν οριστικά από το παρελθόν τους και απέκτησαν με ταχείς ρυθμούς την εικόνα της νεοκλασικής πόλης, παρά την υλοποίηση διαφοροποιημένων πολεοδομικών και αρχιτεκτονικών νεωτερισμών¹⁵⁹.

Η Λάρισα ως διοικητικό και οικονομικό κέντρο της περιοχής, δεν θα μπορούσε να διαφέρει στους παραπάνω μετασχηματισμούς, οι οποίοι σε μεγάλο βαθμό επηρεάστηκαν από τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές, που συντελέστηκαν στο πέρασμα των χρόνων. Η Λάρισα, όπως ισχυρίζεται και ο Ιωάννης Αναστασίου Λεονάρδος, αποτελούσε από την αρχαιότητα την μητρόπολη της Θεσσαλίας¹⁶⁰. Κτισμένη στη δεξιά όχθη του Πηνειού ποταμού, σχεδόν στην μέση της θεσσαλικής πεδιάδας, «*διετήρησε κατά την τρισχιλιετή αυτής ύπαρξιν την αρχαία αυτής θέσιν και το αρχαίον όνομαν*»¹⁶¹. Η περίοδος της ακμής της, αρχίζει από τον 8^ο π.Χ. αιώνα, και γρήγορα κάτω από την ηγεσία της οικογένειας των Αλευάδων, καταφέρνει να εδραιωθεί ως έδρα της πρώτης πολιτικής ένωσης των αρχαίων Θεσσαλών, καθορίζοντας, μέχρι το τέλος της αρχαιότητας την οικονομική και κοινωνική ζωή της ευρύτερης περιοχής. Τα ρωμαϊκά χρόνια η πόλη γνώρισε μια

¹⁵⁹ Βίλμα Χαστάογλου, «Οι θεσσαλικές πόλεις πριν και μετά το 1881: Η παραδοσιακή πόλη και ο πολεοδομικός εκσυγχρονισμός της», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας, ό.π.*, σσ. 175-197.

¹⁶⁰ Ιωάννης Αναστασίου Λεονάρδος, *Νεωτάτη της Θεσσαλίας χωρογραφία* (επιμ. Κώστας Σπανός), εκδ. Θετταλός, Λάρισα 1992, σ. 49.

¹⁶¹ Νικόλαος Γεωργιάδης, *Θεσσαλία* (επιμ. Αλέξανδρος Ζούκας), εκδ. έλλα, Λάρισα 1995, σ. 147.

περίοδο ηρεμίας και σταθερότητας, εκτός ορισμένων εξαιρέσεων¹⁶², που συνοδεύτηκαν από την αποδοχή του χριστιανισμού, την περίοδο του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Κατά την βυζαντινή εποχή, η πόλη, έδρα του θέματος της Ελλάδας και συνεπώς σημαντικότερο στρατιωτικό κέντρο, δέχτηκε τις επιδρομές αρκετών φύλων, μεταξύ των οποίων, οι Σλαύοι (577) και οι Βούλγαροι υπό του Σαμουήλ, ο οποίος και τελικά την κατέλαβε το 985. Τις επιθέσεις των Βουλγάρων ακολούθησαν οι Βλάχοι και οι Νορμανδοί υπό του Βοημούνδου, οι οποίοι εκδιώχθηκαν από τον Αλέξιο τον Α΄ Κομνηνό. Το 1204, πέρασε υπό την εξουσία του Δεσποτάτου της Ηπείρου, μέχρι και το 1309, όπου Καταλανοί την ερήμωσαν για να γίνει μέρος του κράτους του Στέφανο Δουσάν λίγα χρόνια αργότερα (1335-1356). Το 1423, η πόλη καταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς. Μάλιστα, κατά την διάρκεια του βενετοτουρκικού πολέμου της Κρήτης (1645–1669), ο σουλτάνος Μωάμεθ ο Δ΄, μετέφερε την έδρα του στην πόλη, με στόχο την παρακολούθηση των εξελίξεων του πολέμου¹⁶³.

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα η πόλη παρουσιάζει μεγάλη ανάπτυξη αφού θεωρείται ως μία από τις πιο αξιόλογες πόλεις της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, εξαιτίας, της γεωγραφικής της θέσης, τόσο πάνω στην πεδιάδα, όσο και στους χερσαίους εμπορικούς δρόμους. Μολοταύτα, εξαιτίας της εξέγερσης των χριστιανικών πληθυσμών της Πελοποννήσου, υποκινούμενων από τους Ρώσους, τα γνωστά και ως Ορλωφικά, το 1770, η στάση των Οθωμανών σκλήρυνε, με αποτέλεσμα να μειωθεί ο χριστιανικός πληθυσμός της πόλης, ο οποίος αρχίζει να επιστρέφει και να αποτελεί το ενεργητικότερο κομμάτι της μετά την μεταρρύθμιση (Τανζιμάτ), όπως αναφέρθηκε και παραπάνω¹⁶⁴.

Αποτέλεσμα της διοικητικής αυτής μεταρρύθμισης, ήταν, στα 1880, ένα έτος πριν την προσάρτηση της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος, το χριστιανικό στοιχείο της πόλης της Λάρισας να αριθμεί 10.000 άτομα, σε ένα σύνολο 12.000 κατοίκων

¹⁶² Βασίλης Βουτσιλάς, *Οδοιπορικό νομού Λάρισας : από τους Λαπίθες και Κενταύρους στο κατώφλι του 21ου αιώνα*, χ.ό., Λάρισα 2001, σσ. 14-16 και 30-31.

¹⁶³ Βασίλης Βουτσιλάς, *Οδοιπορικό νομού Λάρισας : από τους Λαπίθες και Κενταύρους στο κατώφλι του 21ου αιώνα*, ό.π., σ. 33-35, Ιωάννης Αναστασίου Λεονάρδος, *Νεωτάτη της Θεσσαλίας χωρογραφία*, ό.π., σ. 50 και Νικόλαος Γεωργιάδης, *Θεσσαλία*, ό.π., σ. 157.

¹⁶⁴ Νικόλαος Γεωργιάδης, *Θεσσαλία*, ό.π., σσ. 155-158

ενώ οι άλλες δύο κοινότητες, μουσουλμάνοι και εβραίοι¹⁶⁵, αριθμούσαν από 2.000 άτομα έκαστη¹⁶⁶.

Η Θεσσαλική πρωτεύουσα, ενσωματώθηκε και επίσημα στο ελληνικό κράτος στις 31 Αυγούστου 1881, όταν ο ελληνικός στρατός εισήλθε εντός της πόλης, με διοικητή τον υποστράτηγο Σκαρλάτο Σούτσο, που παρέλαβε την πόλη από τον Οθωμανό πολιτικό διοικητή Χαλίλ Πασά¹⁶⁷. Ο Ζοζέφ Μελό, που επισκέφτηκε την πόλη το 1913, την χαρακτηρίζει, ασήμαντη στον υπέρτατο βαθμό, χωρίς όμως την ανατολίτικη όψη, δίχως ισλαμικά τεμένη και σπίτια με ξύλινα υπερώα, αφού οι κάτοικοι προτιμούσαν κτήρια με ευρωπαϊκό νεοκλασικό αρχιτεκτονικό ρυθμό¹⁶⁸.

Σημαντικό βήμα στην ανάπτυξη της πόλης, ήταν η δημιουργία του δήμου Λάρισας, το 1882, με το διάταγμα της 31^{ης} Μαρτίου 1882 αποτελούμενος, πέρα από το άστυ και τους οικισμούς Κιόσκι, Καλύβια, Κουλούρι, Μπάκραινα, Μαυρόλιθο, Ραχούλα, Καλαμάκι, Αμυγδαλέα, Κουτσόχερο και Τερψιθέα.¹⁶⁹

Την περίοδο μελέτης, που πραγματεύεται αυτή εδώ η εργασία, Δήμαρχος Λάρισας, είχε εκλεγεί ο Στυλιανός Αστεριάδης¹⁷⁰. Η νέα δημοτική αρχή εγκαθιδρύθηκε την 1^η Απριλίου 1934, μετά τις εκλογές που πραγματοποιήθηκαν τον Φεβρουάριο του ίδιου έτους και υπήρξε φορέας μιας καινούργιας κατάστασης στο δήμο και την πόλη, αφού εκλέχτηκε με σύνθημα την αλλαγή. Αυτό γίνεται ακόμη

¹⁶⁵ Κατά την απογραφή του 1881, στην Λάρισα υπήρχαν 1726 Εβραίοι, ενώ τον αμέσως επόμενο 1882, πραγματοποιήθηκε γενική απογραφή των Εβραίων σε 7 κοινότητες της χώρας, η οποία έδωσε το εξής αποτέλεσμα: Λάρισα 2.800. Σχετικά βλπ. (Βάσος Καλογιάννης, Λάρισα, *Μάντρε ντ' Ισραελ, η ιστορία του Εβραϊσμού της Λαρίσης και της περιοχής*, α.ε., Λάρισα 1959, σ. 87).

¹⁶⁶ Νικόλαος Γεωργιάδης, *Θεσσαλία, ό.π.*, σ. 159.

¹⁶⁷ Βασίλης Βουτσιλάς, *Οδοιπορικό νομού Λάρισας : από τους Λαπίδες και Κενταύρους στο κατώφλι του 21ου αιώνα, ό.π.*, σ. 36.

¹⁶⁸ Χριστίνα Πολέζε, *Λάρισα και Θεσσαλικός κάμπος, αφηγήσεις ιστορικών και πολιτιστικών γεγονότων 63 ευρωπαϊών περιηγητών από το 16^ο έως τις αρχές του 20^ο αιώνα, ό.π.*, σ. 506-508.

¹⁶⁹ Βασίλης Βουτσιλάς, *Οδοιπορικό νομού Λάρισας : από τους Λαπίδες και Κενταύρους στο κατώφλι του 21ου αιώνα, ό.π.*, Αχιλλέας Τραγούδας, *Νομαρχία Λάρισας, 128 χρόνια ιστορίας 1882-2010, Η ιστορική διαδρομή και οι Νομάρχες που υπηρέτησαν τον θεσμό, ό.π.*, σ. 21 και Βάσος Καλογιάννης, *Η Χρυσή Βίβλος του Δήμου Λαρίσης, Από την μακραίωνη ιστορία της Θεσσαλικής πρωτεύουσας, ό.π.*, σ. 98.

¹⁷⁰ Βάσος Καλογιάννης, *Η Χρυσή Βίβλος του Δήμου Λαρίσης, Από την μακραίωνη ιστορία της Θεσσαλικής πρωτεύουσας, ό.π.*, σ. 239 και Βάσος Καλογιάννης, *Λεύκωμα: Από τη ζωή και ιστορία του δήμου Λάρισας (από το 1881 ως το 1991)*, εκδ. Δήμου Λάρισας, Λάρισα 1990, σ. 91.

πιο κατανοητό, από το γεγονός, ότι ο Αστεριάδης ανέβηκε στον δημαρχιακό θώκο, με τις ψήφους των $\frac{3}{4}$ του λαρισινού λαού¹⁷¹.

Γόνος παλαιάς αρχοντικής οικογένειας της πόλης, ιατρός στο επάγγελμα, διεκδίκησε το δημαρχιακό αξίωμα σε νεαρή ηλικία, κατεβαίνοντας ως ημιανεξάρτητος¹⁷². Πολιτικά τοποθετούνταν στο χώρο της δεξιάς, αν και ποτέ δεν έκοψε τους διαύλους επικοινωνίας με τους πιο προοδευτικούς χώρους, παρά τις δυσκολίες συνεργασίας λόγω της επερχόμενης πολιτικής και πολεμικής θύελλας¹⁷³. Κατά την διάρκεια της δημαρχίας του, στράφηκε προς την εξυγίανση και οικονομική ανόρθωση των δημοτικών πραγμάτων, τον προγραμματισμό έργων κοινής ωφελείας καθώς και στην ευθυγράμμιση της Λάρισας με την πρόοδο και τον πολιτισμό. Μεταξύ των σπουδαιότερων έργων που συντελέστηκαν επί της εποχής του, ήταν η καθιέρωση της αστικής συγκοινωνίας της πόλης, η διαχείριση των υδάτων και η διαμόρφωση του συστήματος ύδρευσης καθώς και η εφαρμογή του σχεδίου πόλεως, ιδίως μετά το 1936¹⁷⁴.

Την δράση του δημοτικού συμβουλίου, ανέκοψε η απόφαση του καθεστώτος Ιωάννη Μεταξά, για την αντικατάσταση των δημοτικών συμβουλίων, με εξαμελής δημαρχιακές επιτροπές. Πράγματι, με εντολή του Υπουργείου Εσωτερικών, η Νομαρχία, στις 25 Νοεμβρίου, αντικατέστησε το υπάρχον Δημοτικό Συμβούλιο, με μία νέα επιτροπή. Με Δήμαρχο πάντοτε τον Στυλιανό Αστεριάδη, το Συμβούλιο συγκροτήθηκε από τους Αναστάσιο Ζουνάλη, ως Πρόεδρο, τον Θεόδωρο Πατσάλη, ως Αντιπρόεδρο και τους Ευάγγελο Ξύστρα, Λάζαρο, Χαμαΐδη, Γεώργιο Ρούσα, Σαλβατώρ Αβραάμ, Μιχαήλ Σωτηρίου, Δημοσθένη Τσιντίκη, Χρήστο Οικονομίδη, Χαΐμ Ελιεζέρ Αλχανάτη και Παναγιώτη Κουκουτάρα ως Συμβούλους¹⁷⁵.

¹⁷¹ Βάσος Καλογιάννης, *Η Χρυσή Βίβλος του Δήμου Λαρίσης, Από την μακραίωνη ιστορία της θεσσαλικής πρωτευούσης*, ό.π., σ. 241.

¹⁷² Βάσος Καλογιάννης, *Η Χρυσή Βίβλος του Δήμου Λαρίσης, Από την μακραίωνη ιστορία της θεσσαλικής πρωτευούσης*, ό.π..

¹⁷³ Βάσος Καλογιάννης, *Λεύκωμα: Από τη ζωή και ιστορία του δήμου Λάρισας (από το 1881 ως το 1991)*, ό.π..

¹⁷⁴ Βάσος Καλογιάννης, *Η Χρυσή Βίβλος του Δήμου Λαρίσης, Από την μακραίωνη ιστορία της θεσσαλικής πρωτευούσης*, ό.π, σσ. 241-242.

¹⁷⁵ Λίγα χρόνια αργότερα, το 1938 και αυτή η δημαρχιακή επιτροπή θα αντικατασταθεί από το θεσμό της διοικούσας επιτροπής, υπό την προεδρία του δημάρχου Αστεριάδη και με τον Ξενοφώντα Ριζόπουλο, ως αντιπρόεδρο και τους Δημήτριο Μεσσήνη, Ευθύμιο Γκόλτσο, Κωνσταντίνο Δημητριάδη, Φώτιο Παππά, Δημήτριο Ιατρού, Ιωάννη Αλεξάνδρου και Γεώργιο Σακελλαρίου ως

Ο Στυλιανός Αστεριάδης συνέχισε να διατηρεί το δημαρχιακό του αξίωμα ακόμη και κατά την διάρκεια της Κατοχής, από τις δυνάμεις του Άξονα, καθώς και κατά την διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου, για να παυθεί τον Αύγουστο του 1950 με κυβερνητική απόφαση, «περί απομακρύνσεως των διορισμένων παλαιών δημάρχων και διορισμού δικαστικών προς διενέργειαν εκλογών»¹⁷⁶.

μέλη. Σχετικά βλπ. (Βάσος Καλογιάννης, *Η Χρυσή Βίβλος του Δήμου Λαρίσης, Από την μακραίωνη ιστορία της Θεσσαλικής πρωτευούσης, ό.π., σσ. 244-249*) και (Βάσος Καλογιάννης, *Λεύκωμα: Από τη ζωή και ιστορία του δήμου Λάρισας (από το 1881 ως το 1991), ό.π., σ. 94*).

¹⁷⁶ Βάσος Καλογιάννης, *Η Χρυσή Βίβλος του Δήμου Λαρίσης, Από την μακραίωνη ιστορία της Θεσσαλικής πρωτευούσης, ό.π.*.

Κεφάλαιο 4^ο

Η ιδεολογία του καθεστώτος

Η παλινόρθωση της μοναρχίας, με στρατιωτικό πραξικόπημα, το 1935 και η επιβολή της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου από τον βασιλιά Γεώργιο τον Β' και τον Ιωάννη Μεταξά, λιγότερο από ένα χρόνο αργότερα, ήταν σύμφωνα με τον Νίκο Κ. Αλιβιζάτο φυσική κατάληξη της αναβίωσης του Εθνικού Διχασμού. Συνεχίζοντας ο συγγραφέας, τονίζει ότι η δικτατορία στην Ελλάδα, επιβλήθηκε εξαιτίας πολιτικών και όχι κοινωνικοοικονομικών αιτιών, όπως συνέβη με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η παραπάνω τοποθέτηση γίνεται ακόμα πιο εύκολα κατανοητή, παίρνοντας υπόψη ότι, αν και ιδεολογικά το τεταρτοαυγουστιάτικο καθεστώς, συγγένευε με τα αντίστοιχα της Ευρώπης, μολοταύτα διέφερε στη μαζικότητα που χαρακτήριζε παραδείγματος χάριν το φασιστικό καθεστώς της Ιταλίας ή στην αποθέωση του αρχηγού όπως συνέβαινε στη Γερμανία με τον Χίτλερ.¹⁷⁷

Ο τρόπος με τον οποίο καταλύθηκε η δημοκρατία και επιβλήθηκε το δικτατορικό καθεστώς, ακολούθησε την ίδια πορεία όπως ακριβώς και σε αρκετά κράτη στην υπόλοιπη Ευρώπη, δηλαδή εντός του κοινοβουλίου. Η επιβολή της δικτατορίας πραγματοποιήθηκε με την έκδοση δύο διαταγμάτων, τα οποία σε συμβολικό επίπεδο αποτελούσαν την κορωνίδα των αντισυνταγματικών πρακτικών που είχαν ακολουθηθεί σε όλη την περίοδο μετά και το κίνημα του Μαρτίου 1935 και αποκάλυπταν τον αντιφατικό χαρακτήρα¹⁷⁸ του καθεστώτος, φέροντας τις υπογραφές των δύο υπαιτίων του.¹⁷⁹ Πολύ περισσότερο, ο αντιφατικός χαρακτήρας γίνεται πρόδηλος στο γεγονός ότι ο Γεώργιος θεωρούσε την δικτατορία ως

¹⁷⁷ Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π., σ. 285 και Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Το ακροδεξιό κίνημα στην Ελλάδα, 1936-1949-Καταβολές, συνέχειες και ασυνέχειες», *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες*, ό.π., σ. 142, Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 92-106.

¹⁷⁸ Σύμφωνα με τον Ι. Κολιόπουλο η μορφή και η δομή του δικτατορικού καθεστώτος ήταν σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα των αρχικών επιδιώξεων και του συσχετισμού δυνάμεων των κυριότερων συντελεστών του, του δικτάτορα και του βασιλιά. Στις πρώτες φάσεις του, αλλά και αργότερα ως ένα σημείο, το καθεστώς θα μπορούσε να παρασταθεί με δύο τεμνόμενους κύκλους, που είχαν κέντρα τους το δικτάτορα και το βασιλιά. Με την πάροδο του όμως, όταν οι δύο φορείς της εξουσίας συνδέθηκαν άρρηκτα με δεσμούς αλληλεξαρτήσεως, οι δύο κύκλοι έγιναν, αν όχι τυπικά, ουσιαστικά τουλάχιστον, ομόκεντροι. Σχετικά βλ. (Ιωάννης Κολιόπουλος, «Το καθεστώς και οι φορείς του», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Εταιρία Αθηνών, Αθήναι 1975, τόμ. ΙΕ', σ. 382).

¹⁷⁹ Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π., σ. 301

παρένθεση, ως προσωρινή εκτροπή, ικανή μόνο να ενισχύσει τη θέση του και να εξασφαλίσει στη χώρα μία σταθερή κυβέρνηση που μπορούσε να αντιμετωπίσει τις δυσχέρειες του τόπου, σύμφωνα με τη δικιά του θεώρηση των εθνικών συμφερόντων, καλύτερα από τη βασιλευόμενη δημοκρατία, την οποία φαίνεται ότι προτιμούσε ο μονάρχης, ενώ αντίθετα ο Μεταξάς πίστευε ότι η δικτατορία αποτελούσε την καταλληλότερη μορφή διακυβέρνησης.¹⁸⁰

Συνοπτικά, ο Jon V. Kofas, παρουσιάζει τους λόγους για τους οποίους, ο Μεταξάς προχώρησε, στην εγκαθίδρυση, ολοκληρωτικού καθεστώτος. Ανάμεσα στα άλλα, υπογραμμίζει την ανάγκη του ιδίου του δικτάτορα να κυβερνήσει απολυταρχικά τον τόπο, τον φόβο του μήπως και οδηγηθεί εκτός της εξουσίας από τα πολιτικά κόμματα, αλλά και από την βρετανική επιρροή, η οποία κατήυθνε τα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας σε μεγάλο βαθμό και η οποία έβλεπε ότι η ικανοποίηση των αιτημάτων της και η επίτευξη των συμφερόντων της, μπορούσε να εξασφαλιστεί, μόνο από ένα δικτατορικό καθεστώς, υπό τον μονάρχη.¹⁸¹

Από την αρχή της ανόδου του στην εξουσία, ως δικτάτορα αυτή την φορά, ο Μεταξάς προσπάθησε να δημιουργήσει, μία δικιά του κοσμοθεωρία, εισάγοντας μία πληθώρα ιδεών σχετικά με την πολιτική, την οικονομία, την εκπαίδευση, τη θρησκεία, τον πολιτισμό, την οικογένεια, το έθνος και την κοινωνία. Στόχος του ήταν η δημιουργία του λεγόμενου «Τρίτου ελληνικού πολιτισμού», δανειζόμενος ιδέες από τον καπιταλισμό, τον εθνικισμό, το ρομαντισμό, τον κορπορατισμό και την ορθόδοξη χριστιανική πίστη.¹⁸² Παρά το γενικότερο του σύνθημα για την

¹⁸⁰ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας, ό.π.*, σσ. 106-107, Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010, ό.π.* και Ιωάννης Κολιόπουλος, «Το καθεστώς και οι φορείς του», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ό.π.*

¹⁸¹ Jon V. Kofas, *Authoritarianism in Greece, The Metaxas regime, ό.π.*, σ. 49.

¹⁸² Βασιζόμενο σε μια συνθηματολογία που κύρια χαρακτηριστικά της ήταν ο χυδαίος αντικομμουνισμός, ο “ηθικολόγος” αντικοινοβουλευτισμός κι ο αόριστος εθνικισμός, δεν κατόρθωνε ποτέ να διατυπώσει θετικές προτάσεις που θα μπορούσαν, ενδεχομένως, να παράσχουν τις στοιχειώδεις εκείνες έννοιες τις αναγκαίες για τη διαμόρφωση μιας ομοιογενούς ιδεολογίας και , ακόμη λιγότερο, ενός ορθολογικού οργανογράμματος για την άσκηση της εξουσίας. Σχετικά βλ. (Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας, ό.π.*, σ. 110), (Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941, ό.π.*, σ. 64), (Jon V. Kofas, *Authoritarianism in Greece, The Metaxas regime, ό.π.*, σ. 52), (Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985, ό.π.*, σ. 407) και (Ελένη Μαχαϊρά, *Η νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου, φωτογραφίες*, εκδ. Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας-Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1987, σσ. 23-24).

οικοδόμηση του Νέου Κράτους, το καθεστώς, απέτυχε στην προσπάθεια του να εκφασίσει την ελληνική κοινωνία. Ένας παράγοντας, στον οποίο βασιζόταν αυτή η αποτυχία, ήταν ο δεισμός που κυριαρχούσε στην κορυφή του. Η μία πηγή εξουσίας ήταν ο βασιλιάς Γεώργιος ο Β΄. Αυτός ήταν ο ανώτατος άρχοντας της χώρας, το μόνο σταθερό στοιχείο του «Νέου Κράτους», συμμετείχε στην εκτελεστική εξουσία κυρώνοντας τους νόμους που κατάρτιζε η κυβέρνηση, και στην άσκηση της νομοθετικής και γενικά χάρη στην δική του εύνοια και εμπιστοσύνη κυβερνούσε τον τόπο ο Μεταξάς. Παράλληλα, πέρα του θεσμικού του ρόλου, ο μονάρχης είχε σημαντικά ερείσματα στην ηγεσία του στρατεύματος και την υποστήριξη της βρετανικής κυβέρνησης, η οποία τον χρειαζόταν, για τη σταθεροποίηση της κατάστασης στα ελληνικά πράγματα, μετατρέποντας τη χώρα σε αγγλικό προπύργιο στην ανατολική Μεσόγειο.¹⁸³

Ο άλλος πόλος εξουσίας του καθεστώτος, ήταν ο δικτάτορας. Όπως και στα υπόλοιπα κράτη, με παρόμοιο πολιτικό σύστημα, έτσι και στην Ελλάδα της 4^{ης} Αυγούστου, υπήρχε έντονη η προσπάθεια έξαρσης της προσωπικότητας του δικτάτορα. Η Ελλάδα, είχε παράδοση στην ηγετολατρεία. Η εικόνα όμως που είχε δώσει ο Μεταξάς για τον εαυτό του διέφερε από τα προηγούμενα παραδείγματα ακραίας μορφής αγάπης προς τον ηγέτη, γιατί είχε ως πρότυπο το φασιστικό ηγετικό ύφος. Ο Μεταξάς όμως είχε ένα τελείως διαφορετικό προφίλ. Εξωαστικής προέλευσης, γιος ενός ξεπεσμένου αριστοκράτη των Ιονίων νήσων και μίας χωρικής, με περιορισμένα οικονομικά, αποφοίτησε από την σχολή Ευελπίδων, με το αξίωμα του ανθυπολοχαγού. Χάρη στον διάδοχο Κωνσταντίνο, εστάλη το 1899, για σπουδές στην Ακαδημία Πολέμου του Βερολίνου και εξαιτίας αυτής της εύνοιας, από την πλευρά του μελλοντικού βασιλιά, ο Μεταξάς εμποτίστηκε με την ιδέα της υποταγής στη μοναρχία. Με άλλα λόγια, ήταν ένας αντιπρόσωπος του γερμανικού

¹⁸³ , Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π., σσ. 305-306, Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 82, Δημήτρης Κιτσίκης, *Η Ελλάς της 4ης Αυγούστου και οι Μεγάλες Δυνάμεις, Τα αρχεία του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών 1936-1941*, ό.π., σσ. 42-43, Μαρίνα Πετράκη, *Ο μύθος του Μεταξά, Δικτατορία και προπαγάνδα στην Ελλάδα* (μτφρ. Μάρα Μοίρα), εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 2006, σ. 83, Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαίρεται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας*, ό.π., σσ. 189-190 και Ιωάννης Κολιόπουλος, *«Το καθεστώς και οι φορείς του»*, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π. .

ρομαντισμού του 19^{ου} αιώνα, πολέμιος της γαλλικής επανάστασης και της αστικής κοινωνίας της Δύσης, που προήλθε από αυτήν. Ταυτόχρονα, ως πολιτικός, δεν είχε κατορθώσει να ηγηθεί ενός μεγάλου πολιτικού κόμματος. Αναμείχθηκε στον κοινοβουλευτισμό σχετικά αργά και το κόμμα του, το κόμμα των Ελευθεροφρόνων, γνώρισε την μεγαλύτερη επιτυχία του στις εκλογές του 1926, λαμβάνοντας το 15,7% των ψήφων, ενώ στις υπόλοιπες εκλογικές αναμετρήσεις δεν μπόρεσε να συγκεντρώσει παραπάνω από 4%. Έτσι η φιλοδοξία του να γίνει ένας μεγάλος κοινοβουλευτικός πολιτικός έμεινε ανικανοποίητη. Επιπροσθέτως, η εμφάνιση του δεν προδιάθετε την εικόνα ενός χαρισματικού ηγέτη.¹⁸⁴

Την εικόνα αυτή, ήθελε να αναπλάσει η προπαγάνδα της 4^{ης} Αυγούστου και να πείσει τον ελληνικό λαό για κάτι διαφορετικό από αυτό που έβλεπε, προσπαθώντας να αποδώσουν στα χαρακτηριστικά του ηγέτη ένα εθνικό περίβλημα. Έτσι, ο Μεταξάς εμφανιζόταν, ως θεόπνευστος και θεόσταλτος ήρωας, στοργικός πατέρας που αγκάλιαζε όλο τον λαό, πρώτος εργάτης και αγρότης, ο οποίος συγκέντρωνε όλες τις εξουσίες στο πρόσωπο του. Φυσικά όλες αυτές οι προσφωνήσεις, οι πομπώδεις εορτασμοί και η κάλυψη κοινωφελών δράσεων και αγαθοεργιών, στόχο είχαν να φέρουν, ανεπιτυχώς, με το μέρος του Μεταξά και του καθεστώτος, την ελληνική κοινωνία.¹⁸⁵

Παρότι, σύμφωνα με την Ελένη Μαχαιρά, ο βασιλιάς ενσάρκωνε την εθνική προσδοκία και ο Μεταξάς την εθνική προσπάθεια και καθήκον, πηγή και θεμέλιο των πολιτικών θεσμών του κράτους ήταν το έθνος, σε αντίθεση με την έννοια λαός, που αποτελούσε απλώς ένα αριθμητικό σύνολο που ζούσε στην χώρα. Με βάση και

¹⁸⁴ Δημήτρης Κιτσίκης, *Η Ελλάδα της 4ης Αυγούστου και οι Μεγάλες Δυνάμεις, Τα αρχεία του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών 1936-1941*, ό.π., σ. 40, Harry C. Clidakis, Greece, 1935-1941, *The Metaxas regime and the diplomatic background to World War II*, ό.π., σσ. 80-81, Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 81, Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, ό.π., σσ. 2-44 και Δημήτρης Κιτσίκης, *Η Τρίτη ιδεολογία και η ορθοδοξία*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1990, σσ. 257-259.

¹⁸⁵ Μαρίνα Πετράκη, *Ο μύθος του Μεταξά, Δικτατορία και προπαγάνδα στην Ελλάδα*, ό.π., σσ. 51-58, 78-80 και 94-111, Ελένη Μαχαιρά, *Η νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου, φωτογραφίες*, ό.π., σσ.181-192, Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, ό.π., σ. 117, Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας*, ό.π., σσ. 193-195, Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 110-114, Γιώργος Κόκκινος, *Η φασίζουσα ιδεολογία στην Ελλάδα, Η περίπτωση του περιοδικού “Νέον Κράτος” (1937-1941)*, εκδ. Παπαζήση, σσ. 76-77 και Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π., σ. 304.

τον παραπάνω συλλογισμό, δικαιολογήθηκαν πρακτικές του καθεστώτος έναντι των κομμουνιστών και των αντιφρονούντων που έρχονταν αντιμέτωποι με την εθνική συνείδηση και των μειονοτικών πληθυσμών του βόρειου ελλαδικού χώρου, οι οποίοι, αν και γεννημένοι στην ελληνική επικράτεια, δεν αποτελούσαν μέλος της οργανικής κοινότητας που ονομαζόταν έθνος. Βέβαια ακόμη και για τους ίδιους τους Μεταξικούς, αποτελούσε μία απροσδιόριστη έννοια, οριοθετημένη από το χώρο, την γλώσσα και την κοινή συνείδηση. Όσο δε αφορά το χώρο, άξιο αναφοράς είναι ότι ο ελληνικός αλυτρωτισμός, της εποχής της δικτατορίας, εκφράστηκε, όχι με την επέκταση των συνόρων αλλά με την μεταλαμπάδευση του ελληνικού πνεύματος. Αυτό μπορούσε να πραγματοποιηθεί, μόνο μέσα στα όρια ενός οργανωμένου ολοκληρωτικού κράτους, με αποτέλεσμα οι ιδεολόγοι του καθεστώτος να επιμένουν στην ταύτιση των συμφερόντων του έθνους με του κράτους.¹⁸⁶

Σε αυτή του την προσπάθεια, η Μεταξική δικτατορία χρησιμοποίησε τους θεσμούς της θρησκείας και της οικογένειας. Το πρόγραμμα της κυβέρνησης, υποστηρίζει η Ελένη Μαχαιρά, προέβλεπε την ενδυνάμωση της εκκλησίας και την ανύψωση του κλήρου για την παραπέρα ανάπτυξη και στερέωση του θρησκευτικού συναισθήματος, οριζόμενο από τον ίδιο το Μεταξά ως παράγοντας διατήρησης του ελληνικού πολιτισμού επί σειρά αιώνων. Με άλλα λόγια, τα ζητήματα πίστης και θρησκείας χρησιμοποιούνταν ως όχημα για να τονίσουν την εθνική ταυτότητα ή για να προπαγανδίσουν τον Μεταξά. Λίγες μόνο φορές τα θρησκευτικά θέματα αναφέρονταν αυτόνομα για να εμφυτεύσουν το θρησκευτικό αίσθημα καθαυτό.

¹⁸⁶ Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π., σ. 305, Ελένη Μαχαιρά, *Η νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου, φωτογραφίες*, ό.π., σσ. 25-31 και 41-46, Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας*, ό.π., σσ. 172-181, Jon V. Kofas, *Authoritarianism in Greece, The Metaxas regime*, ό.π., σσ. 54-55, Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Το ακροδεξιό κίνημα στην Ελλάδα, 1936-1949-Καταβολές, συνέχειες και ασυνέχειες», *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες*, ό.π., σ. 141, Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, ό.π., σσ. 122-127, Harry C. Cliadakis, *Greece, 1935-1941, The Metaxas regime and the diplomatic background to World War II*, ό.π., σ. 99, Δέσποινα Ι. Παπαδημητρίου, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων, Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-196*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2006, σσ. 62-63 και Γιώργος Κόκκινος, *Η φασίζουσα ιδεολογία στην Ελλάδα, Η περίπτωση του περιοδικού “Νέον Κράτος” (1937-1941)*, ό.π., σσ. 78-83.

Στις άλλες περιπτώσεις, το θείο είτε αναφέρονταν ως προστάτης της Ελλάδας είτε ως συστατικό στοιχείο της εθνικής ταυτότητας με τη μορφή της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης, γεγονός που καταδεικνύει ξανά πως οι ταυτίσεις που είχαν να κάνουν με το έθνος ήταν πρωταρχικές και κυριαρχούσαν στις υπόλοιπες ιδεολογικές αναφορές του καθεστώτος¹⁸⁷. Επιπλέον, η εκκλησία χρησιμοποιήθηκε ως όπλο κατά του φιλελευθερισμού¹⁸⁸ και του κομμουνισμού¹⁸⁹ και ειδικότερα προβλήθηκαν δυσχέρειες που ενέσκηψαν κατά τις προηγούμενες περιόδους δημοκρατικής διακυβέρνησης της χώρας.¹⁹⁰

Ένας ακόμη βασικός συντελεστής για τη ζωή του καθεστώτος υπήρξε αναμφισβήτητα η οικογένεια και η κοινωνική του επιβολή επιτεύχθηκε μέσα απ' αυτό το κοινωνικό κύτταρο¹⁹¹. Σε αρκετούς λόγους στελεχών της δικτατορίας, τονιζόταν ότι δεν μπορούσε να υπάρξει πατριωτικό και θρησκευτικό συναίσθημα, εάν δεν υπήρχε το οικογενειακό, υποστηρίζοντας, με άλλα λόγια, ότι ήταν απόλυτα

¹⁸⁷ Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαίρεται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας*, ό.π., σ. 185.

¹⁸⁸ Στον Γιώργο Κόκκινο υπογραμμίζεται ότι ο φιλελευθερισμός είναι α) η θεωρητική έκφραση του καπιταλισμού στο επίπεδο της οικονομίας· β) της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας στο επίπεδο των πολιτικών θεσμών· γ) της προσωπικής αυτονομίας στο επίπεδο του Δικαίου και δ) των ιδεών του μετεξελιγμένου Διαφωτισμού στο επίπεδο της φιλοσοφικής θεωρίας. Συνεπώς ο αντιφιλελευθερισμός του Νέου Κράτους βασιζόταν στον αντικαπιταλισμό, αφού αυτός βασιζόταν στα υλικά συμφέροντα ανατρέποντας τις καταξιωμένες παραδοσιακά ηθικές αξίες και επειδή καθιστά το κράτος έρμαιο των ισχυρών ομάδων πίεσης, στον αντικοινοβουλευτισμό, αφού δημιουργούνταν πολιτική αταξία με την επικράτηση ενός κόμματος μετά από κάθε εκλογική αναμέτρηση, στον αντιατομικισμό και στην πολεμική του αστικού δικαίου, αφού αυτό δεν είναι τίποτα άλλο παρά η εφαρμογή της βίας του ισχυρότερου και στην κριτική της φιλοσοφίας του Διαφωτισμού που κατέληξε στον πραγματισμό, στο θετικισμό και στον επιστημονισμό, εγκαθιδρύοντας ένα κόσμο σκοπιμότητας, προξενώντας με τον τρόπο αυτό την καταστροφή πανανθρώπινων αρετών. Σχετικά βλπ. (Γιώργος Κόκκινος, *Η φασίζουσα ιδεολογία στην Ελλάδα, Η περίπτωση του περιοδικού “Νέον Κράτος” (1937-1941)*, ό.π., σσ. 56-58).

¹⁸⁹ Για το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου, ο κομμουνισμός σήμαινε καθυστέρηση, αντίδραση, θάνατος της ατομικότητας, στρατιωτικοποίηση, αναχρονισμός στο επίπεδο της κοινωνικής και οικονομικής δομής, επιβολή μιας παραχαραγμένης ηθικής στην πολιτική, λιγνιώδης κύκλος εγκλήματος στο επίπεδο της εξουσίας, πρωτογονισμός και βαρβαρότητα στο επίπεδο της ιδεολογίας. Έτσι, ο αντικομμουνισμός της δικτατορίας είχε κατά βάση ιδεολογική προέλευση αν και οι πιο ουσιαστικοί λόγοι ήταν κυρίως η δικαιολόγηση της επιβολής του καθεστώτος εξαιτίας του κομμουνιστικού κινδύνου και η ανεύρεση του αποδιοπομπαίου τράγου. Σχετικά βλ. (Γιώργος Κόκκινος, *Η φασίζουσα ιδεολογία στην Ελλάδα, Η περίπτωση του περιοδικού “Νέον Κράτος” (1937-1941)*, ό.π., σ. 59) και (Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαίρεται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας*, ό.π., σ. 206).

¹⁹⁰ Ελένη Μαχαιρά, *Η νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου, φωτογραφίες*, ό.π., σσ. 51-62, Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαίρεται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας*, ό.π., σσ. 69-70.

¹⁹¹ Ελένη Μαχαιρά, *Η νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου, φωτογραφίες*, ό.π., σ. 67.

αναγκαίο το οικογενειακό δέσιμο, ως βάση της κοινωνίας και καθ' επέκταση του έθνους. Βεβαίως, μεγαλύτερη έμφαση δινόταν στην σημασία της οικογένειας για την επιβίωση του έθνους παρά στην ίδια την οικογένεια ως θεσμού αυτόνομου με τις ηθικές, παιδαγωγικές ή άλλες προεκτάσεις της. Αυτή η αναγκαιότητα, διατήρησης του έθνους με βάση και την οικογένεια, ήταν που διαμόρφωσε και τις πεποιθήσεις των ιθυνόντων του καθεστώτος σχετικά με το ρόλο και τη θέση και του άνδρα και πολύ περισσότερο της γυναίκας. Για την 4^η Αυγούστου, τα δύο φύλα ήταν διαφορετικά και συνεπώς και η εκπαίδευση που λάμβαναν διαφορετική και ξεχωριστά. Η εκπαίδευση που λάμβαναν οι γυναίκες είχαν ως κέντρο τους την οικιακή οικονομία και τα οικοκυρικά σε συνδυασμό με μαθήματα που θα τις ολοκλήρωναν για την επίτευξη του σκοπού τους, δηλαδή της συνέχισης της ελληνικής φυλής.¹⁹²

Παρά τις προσπάθειες που κατέβαλε για να αποκτήσει σταθερές πολιτικές δομές, η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου δεν κατάφερε να κινητοποιήσει τον ελληνικό λαό στις φασίζουσες θέσεις της. Και τούτο, παρά την αμείλικτη δίωξη των πολιτικών αντιπάλων της και την πολύ συγκεκριμένη επιδίωξη να υποκαταστήσει στην έννοια του ατομικού δικαιώματος την έννοια του κοινωνικού καθήκοντος.¹⁹³

Στο θεωρητικό επίπεδο, η θέση του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου ως προς το πρόβλημα των ελευθεριών ήταν η υποταγή των ατομικών δικαιωμάτων στα συμφέροντα του συνόλου της κοινωνίας¹⁹⁴ και η ελαστικότητα στην εξαγγελία τους. Η παραπάνω τοποθέτηση όμως δεν αποτελούσε βασικό κανόνα μιας θεωρητικής προσέγγισης των σχέσεων κράτους και πολίτη, ούτε εντασσόταν σε μία γενικότερη πολιτική κοσμοθεωρία, διότι η τεταρτοαυγουστιάτικη δικτατορία, λειτουργούσε

¹⁹² Ελένη Μαχαιρά, *Η νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου, φωτογραφίες, ό.π.*, σσ. 68-76, Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας, ό.π.*, σσ. 186-189.

¹⁹³ Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010, ό.π.*, σ. 306.

¹⁹⁴ Όπως τονίζει και ο Αγγελής για την 4^η Αυγούστου το ύπατο αγαθό δεν είναι η προσωπική ελευθερία, αλλά η εθνική ελευθερία που αποτελεί «κυριώτατον μέλημα του Νέου Κράτους», εφόσον η πρώτη μορφή ελευθερίας είναι σχετική και εξαρτημένη από τη δεύτερη, ενώ η δεύτερη απόλυτη. Έτσι, η πολιτική ελευθερία ως έκφραση της προσωπικής ελευθερίας αποκτά νόημα μόνο μέσα στα πλαίσια της εθνικής ελευθερίας. Σχετικά βλ. (Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας, ό.π.*, σ. 70).

περισσότερο εμπειρικά. Για να επιτύχει τον φιλόδοξο αυτόν στόχο, ο οποίος θα μπορούσε ενδεχομένως να της εξασφαλίσει και τη λαϊκή μαζική βάση που της έλειπε, η δικτατορία κατήγγησε τις ατομικές ελευθερίες¹⁹⁵, διέλυσε τους δεσμούς αντιπροσώπευσης που της κληροδότησε η προηγούμενη περίοδος και επεδίωξε να αποκτήσει μαζικό έρεισμα εκδίδοντας μια σειρά από νομοθετήματα¹⁹⁶ που αφορούσαν, όπως υπογραμμίζει και ο Νίκος Αλιβιζάτος τρεις τομείς, τον τομέα της καταπολέμησης της λεγόμενης ανατρεπτικής κομμουνιστικής προπαγάνδας, τον τομέα του κρατικού ελέγχου του Τύπου και τον τομέα θέσπισης ενός ιδιαίτερου καθεστώτος για τις παραμεθόριες περιοχές με στόχο την καταστολή της κατασκοπείας.¹⁹⁷

Στα μέτρα που περιελάμβαναν την καταπολέμηση του κομμουνισμού, περιλαμβάνονταν και η έκδοση του αναγκαστικού νόμου 117, στις 18 Σεπτεμβρίου 1936, ο οποίος, ερχόταν να επαναλάβει, προς μία αυταρχικότερη κατεύθυνση, τις διατάξεις του νόμου 4229¹⁹⁸ του 1928. Ο νόμος αυτός, που έλαβε την χαρακτηριστική ονομασία «ιδιώνυμο»¹⁹⁹, τιμωρούσε την άμεση ή έμμεση διάδοση ιδεών, θεωριών και συστημάτων, που αποσκοπούσαν στην βίαιη ή και μη ανατροπή της καθεστηκυίας τάξης. Περαιτέρω, οι ίδιες ρυθμίσεις ποινικοποιούσαν την έκδοση βιβλίων ή εντύπων με ανατρεπτικό χαρακτήρα αλλά και τη συμμετοχή σε

¹⁹⁵ Τα άρθρα του συντάγματος του 1911 που ανέστειλε το καθεστώς του Μεταξά ήταν τα εξής: 5 (προσωπική ασφάλεια), 6 (ειδική προστασία των πολιτικών εγκλημάτων), 10 (δικαίωμα του συνέχεσθαι), 11 (δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι), 12 (άσυλο της οικίας), 14 (ελευθερία της έκφρασης), 20 (απόρρητο των επιστολών) και 95 (υπαγωγή των πολιτικών εγκλημάτων στα ορκωτά δικαστήρια). Σχετικά βλ. (Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π., σσ. 307-308).

¹⁹⁶ Η “ανεξάρτητος” Δικαιοσύνη έγινε πειθήνιο όργανο της δικτατορίας. Γ’ αυτό βέβαια σοβαρή ευθύνη φέρουν και οι Έλληνες δικαστές οι οποίοι στη μεγάλη πλειοψηφία τους όχι μόνο δεν προέβαλαν καμιά αντίσταση στα σχέδια και τις παρανομίες της μεταξικής τυραννίας, αλλά και δέχτηκαν να καλύπτουν αντισυνταγματικά μέτρα όπως οι εκτοπίσεις, βασανισμοί κ.λ.π. Σχετικά βλ. (Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 82).

¹⁹⁷ Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π., Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, ό.π., σσ. 414-417.

¹⁹⁸ Για το περιεχόμενο του νόμου 4229 του 1928 σχετικά βλπ. (Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 54).

¹⁹⁹ Για το ακριβές περιεχόμενο του αναγκαστικού νόμου 117 σχετικά βλπ. (Ιωάννης Κολιόπουλος, «Το καθεστώς και οι φορείς του», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., σσ. 384-385).

συγκεντρώσεις, στις οποίες αναπτύσσονταν οι παραπάνω ιδέες.²⁰⁰ Επιπλέον, στις 11 Φεβρουαρίου 1938, με τον αναγκαστικό νόμο 1075, κωδικοποιήθηκαν οι διατάξεις του νόμου 117, καθώς και ανάλογες διατάξεις, οι οποίες ήταν διασκορπισμένες σε πολλά νομοθετικά κείμενα, υιοθετημένα ήδη από την δεκαετία του 1920. Ο νόμος αυτός, δεν περιορίζονταν στην επανάληψη του προηγούμενου νόμου αλλά θέσπιζε και ορισμένες πρωτότυπες μεθοδεύσεις που είχαν αναπτυχθεί στην κατασταλτική πρακτική του καθεστώτος. Μία από τις πρακτικές που είχε αναπτύξει η δικτατορία, ήταν και η θέσπιση στρατοπέδων συγκέντρωσης που σκοπός τους ήταν η κράτηση των προσώπων που εκτοπίζονταν για τα αντικαθεστωτικά τους φρονήματα και δράσεις, με στόχο να τους απομονώσουν από το κοινωνικό σύνολο και να εξασθενίσουν το αντιδικτατορικό κίνημα. Συμπληρωματικά με τον εκτοπισμό και τις φυλακίσεις, το Μεταξικό σύστημα καθιέρωσε τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων, δηλαδή ενός πιστοποιητικού που χορηγούνταν από το Υφυπουργείου Δημοσίας Ασφαλείας, για τον έλεγχο των πολιτικών πεποιθήσεων των δημοσίων και ορισμένων ιδιωτικών υπαλλήλων, καθώς και των δηλώσεων μετανοίας, τις οποίες καλούνταν²⁰¹ να υπογράψουν οι πολιτικά ύποπτοι, για μία πληθώρα νομικών διαδικαστικών, που περιελάμβαναν από την απόλυση των πολιτικών κρατουμένων μέχρι την έκδοση διαβατηρίου και διπλώματος οδήγησης.²⁰²

Ως προς τον τομέα του κρατικού ελέγχου του Τύπου, αυτός έγινε εφικτός με την έκδοση, μιας σειράς από μέτρα. Μεταξύ άλλων, απαγορεύονταν η εμφάνιση των λευκών, δηλαδή των κενών που δημιουργούσε η λογοκρισία, κάθε κρίση για το κυβερνητικό έργο, εκτός και αν ήταν ευμενής, ειδήσεις για πολιτικούς, για τα

²⁰⁰ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας, ό.π.*, σσ. 417-419, Margaret E. Kennan, *Η κοινωνική οργάνωση της εξορίας, πολιτικοί κρατούμενοι στον Μεσοπόλεμο* (επιμ. Μάρω Βασιλειάδου), εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σσ. 22-25, Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου, ό.π.*, σσ. 71-73 και Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010, ό.π.*, σ. 308.

²⁰¹ Όπως υποστηρίζεται και στο έργο της Μαρίνας Πετράκη ξυλοδαρμοί, ανακρίσεις και οι περιβόητες μέθοδοι χρήσης πάγου και ρετσινόλαδου ήταν τα μέσα με τα οποία πείθονταν για να υπογράψουν, υπό την άσκηση μεγάλης ψυχολογικής και σωματικής πίεσης. Σχετικά βλ. (Μαρίνα Πετράκη, *Ο μύθος του Μεταξά, Δικτατορία και προπαγάνδα στην Ελλάδα, ό.π.*, σ. 67).

²⁰² Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας, ό.π.*, σσ. 420-422, Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010, ό.π.*, Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου, ό.π.*, σσ. 99-100 και Margaret E. Kennan, «Αντιφρονούντες και κοινωνική οργάνωση-Φυλακή, εξορία και στρατόπεδο συγκέντρωσης», *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες, ό.π.*, σσ. 309-310.

ταξίδια του βασιλιά, εκτός αν ανακοινώνονταν, για το εθνικό νόμισμα, το συνάλλαγμα, την οικονομία του κράτους, το υψηλό κόστος ζωής, την υπερτίμηση των ειδών και την ύπαρξη καπνεμπορικού τραστ. Επιπλέον, η δικτατορία θέλησε να θεσπίσει ένα σημαντικό αριθμό διατάξεων μακροπρόθεσμης σκοπιμότητας και σημασίας, που θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν τη χειραγώγηση των οργάνων του Τύπου μετά την άρση των προληπτικών μέτρων²⁰³. Ως εκ τούτου, στις 22 Φεβρουαρίου 1938, εκδόθηκαν δύο αναγκαστικοί νόμοι, που μεταξύ των άλλων πολλαπλασίαζαν τον αριθμό των περιπτώσεων που συνεπάγονταν την κατάσχεση των εφημερίδων, επιβάρυνση των προβλεπόμενων ποινών για τα αδικήματα του Τύπου, πολλαπλασιασμός των προϋποθέσεων που απαιτούσε ο νόμος για την έκδοση εφημερίδων και θέσπιση ενός μητρώου Τύπου και ενός περίπλοκου συντεχνιακού συστήματος υπό την άμεση εποπτεία του Υφυπουργείου Τύπου και Τουρισμού. Αποτελεί γεγονός, ότι το μεγαλύτερο μέρος του κόσμου του Τύπου, ακολούθησε ή συστρατεύθηκε αρκετά σύντομα με το καθεστώς, αφού για να τους προσελκύσει ο Μεταξάς, προσέφερε μία σειρά προνομίων, όπως η αύξηση της τιμής των εφημερίδων, η αύξηση των μισθών, η αργία της Κυριακής και η κατάρτιση συλλογικών συμβάσεων ανάμεσα στους ιδιοκτήτες και το προσωπικό των εφημερίδων.²⁰⁴

Θα αποτελούσε παράλειψη αν δεν αναφερόμασταν στο γεγονός ότι στο ενεργητικό του Μεταξικού καθεστώτος, μπορούν να σημειωθούν αρκετά θετικά όπως για παράδειγμα, η ως ένα ικανοποιητικό βαθμό, πολεμική προπαρασκευή της χώρας, η διεύρυνση του θεσμού των κοινωνικών ασφαλίσεων, η προώθηση της δημοτικής γλώσσας στην εκπαίδευση, η οριστική εξάλειψη της ληστείας, τα

²⁰³ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, ό.π., σ. 423.

²⁰⁴ Μαρίνα Πετράκη, *Ο μύθος του Μεταξά, Δικτατορία και προπαγάνδα στην Ελλάδα*, ό.π., σσ. 23-41, Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας*, ό.π., σσ. 40-45, Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα κατά το Μεσοπόλεμο: Το παράδειγμα του νομού Ιωαννίνων*, ό.π., σ. 434, Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 76, Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, ό.π., Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, ό.π., σ. 405, Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σ. 65 και Ιωάννης Κολιόπουλος, *«Το καθεστώς και οι φορείς του»*, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π. .

κατώτερα όρια ημερομισθίων με την εφαρμογή του οκταώρου και η ρύθμιση των αγροτικών χρεών.²⁰⁵ Μολοταύτα, τα παραπάνω δεν αναιρούν το γεγονός ότι η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου, ήταν το πρώτο καθεστώς στη νεότερη ελληνική ιστορία, το οποίο επιδίωξε, να οικοδομήσει ένα ολοκληρωτικό αυταρχικό πολίτευμα στη χώρα, προσπαθώντας, να προσεταιριστεί την νέα γενιά, με την δημιουργία της Εθνικής Οργανώσεως Νεολαίας (Ε.Ο.Ν.)²⁰⁶ και τα τάγματα εργασίας²⁰⁷. Χρησιμοποιώντας και τα λεγόμενα του Νίκου Αλιβιζάτου μπορεί να υποστηριχθεί ότι το ιδεολόγημα του Γ' ελληνικού πολιτισμού και τις αστυνομικές πρακτικές που ακολούθησε, η 4^η Αυγούστου έμελλε να αφήσει ανεξίτηλα ίχνη στη δημόσια ζωή του τόπου, τα οποία χρειάστηκε να περάσουν πολλές δεκαετίες για να εξαλειφθούν²⁰⁸.

²⁰⁵ Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σ. 70, Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα κατά το Μεσοπόλεμο: Το παράδειγμα του νομού Ιωαννίνων*, ό.π., σ. 436, Ροσέτος Φακιολάς, «Οικονομικές εξελίξεις στις δεκαετίες '30 και '40», *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες*, ό.π., σ. 333, Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Το ακροδεξιό κίνημα στην Ελλάδα, 1936-1949-Καταβολές, συνέχειες και ασυνέχειες», *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες*, ό.π., σ. 142, Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 120-126, Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 88-96, John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, ό.π., σσ. 140-141, Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, ό.π., σ. 408, Χρήστος Χατζηϊωσήφ, *Η γηραιά σελήνη, η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία 1830-1940*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1993, σ. 308.

²⁰⁶ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, ό.π., σ. 407, Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 188-189, Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα κατά το Μεσοπόλεμο: Το παράδειγμα του νομού Ιωαννίνων*, ό.π., σσ. 436-437, Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, ό.π., σσ. 440-443, Μαρίνα Πετράκη, *Ο μύθος του Μεταξά, Δικτατορία και προπαγάνδα στην Ελλάδα*, ό.π., σσ. 41-51, Ελένη Μαχειρά, *Η νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου, φωτογραφίες*, ό.π., σσ. 87-145, Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 102, Αθανασία Μπάλτα, «Η ΕΟΝ: προπαγάνδα και πολιτική διαφώτιση», *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας*, ό.π., εδώ σσ. 70-75, Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π., σσ. 309-310, Βαγγέλης Αγγελής, «Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...», «Μαθήματα Εθνικής Αγωγής» και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας, ό.π., σσ. 81-107, Οντέτ Βαρών-Βασάρ, «Από την ΕΟΝ στην ΕΠΟΝ, 1936-1946-Μνήμες και βιώματα από δύο νεανικές οργανώσεις», *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες*, ό.π., σσ. 151-160, Jon V. Kofas, *Authoritarianism in Greece, The Metaxas regime*, ό.π., σσ. 83-97, Harry C. Clidakis, *Greece, 1935-1941, The Metaxas regime and the diplomatic background to World War II*, ό.π., σσ. 101-107, Ιωάννης Κολιόπουλος, «Ιδεολογικοί προσανατολισμοί και κυβερνητικοί στόχοι», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., σσ. 387-389 και Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-1941, ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 129.

²⁰⁷ Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σσ. 89-90, Jon V. Kofas, *Authoritarianism in Greece, The Metaxas regime*, ό.π., σσ. 96-97 και Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 176.

²⁰⁸ Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π., σσ. 310-311.

Μέρος Β'

Το «Νέον Κράτος» στη Λάρισα

Κεφάλαιο 1^ο

Προπαγανδιστικοί μηχανισμοί του καθεστώτος

1.1. Επέτειοι, Εορτασμοί και Τελετές

Με βάση και τα εισαγωγικά κεφάλαια, διαπιστώθηκε, ότι, το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου, δεν αποτελεί μία πρωτοτυπία, ένα σύστημα διακυβέρνησης ανεξάρτητο και ανεπηρέαστο από τα γενικότερα κοινωνικοπολιτικά πεπραγμένα στην ευρωπαϊκή ήπειρο της εποχής εκείνης. Πράγματι, η Μεταξική δικτατορία είναι δυνατόν, να ενταχθεί στο σύνολο των ολοκληρωτικών αυταρχικών καθεστώτων της Μεσοπολεμικής Ευρώπης. Πέρα όμως από τον ισχυρισμό ότι το καθένα από αυτά διέθετε ιδιαιτερότητες, θα αποτελούσε παράλειψη η απόκρυψη και των κοινών τους χαρακτηριστικών, όπως για παράδειγμα η προπαγάνδα για την επίτευξη της επιβολής ή της διάχυσης τους.

Σύμφωνα με τον Βαγγέλη Αγγελή, ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της προπαγάνδας είναι η έντονη σύνδεση της με το κοινωνικό της περίγυρο, οι περιορισμένες δυνατότητες της, αφού είναι δέσμια μιας σειράς ορίων που τίθενται από το περιβάλλον και ότι περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων.²⁰⁹

Στην τελευταία αυτή τοποθέτηση του μελετητή, ότι ως προπαγάνδα είναι δυνατόν να χαρακτηριστεί η συστηματική προσπάθεια διάδοσης ιδεών, βασίζεται και η μελέτη των εορτασμών και των επετείων από το Μεταξικό καθεστώς. Η ανάλυση των επετείων, των τελετών και των εορτασμών, αποτελεί αντικείμενο της ιστορικής έρευνας εδώ και αρκετό καιρό, εξαιτίας των ιδιαίτερων δεσμών της γιορτής με τον χρόνο, την ανάμνηση και την επαναφορά του παρελθόντος.

Παραλλάσσοντας τα λόγια των Κιμουρτζή-Μανδουλαρά, υπογραμμίζουμε ότι επί Μεταξά το κράτος, πέρα των ήδη θεσμοθετημένων τελετών, οι οποίες όμως

²⁰⁹ Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής”* και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας, ό.π., σσ. 21-24.

διαμορφώθηκαν, έτσι ώστε να ικανοποιούν τις επιδιώξεις του, ήταν υποχρεωμένο να διενεργεί καταστατικές, ιδρυτικές και ορισμένες φορές επινοημένες πράξεις, οι οποίες μέσω της διαπαιδαγώγησης να οδηγούν σε σταθερές διαθέσεις, σε συνήθειες, σε έθιμα. Για να είναι, δε, αποτελεσματικές, οι εναρκτήριες αυτές πράξεις, έπρεπε να λαμβάνουν υπόψη τις διαφορές, ανάμεσα στους Έλληνες την εποχή προ της εγκαθίδρυσης της δικτατορίας και μετά και την 4^η Αυγούστου. Συνεχίζοντας υποστηρίζουν ότι οι επίσημες δημόσιες εορτές αποτελούσαν το προνομιακό πεδίο των κρατικών συμβολισμών, οι οποίες με το τελετουργικό τους επιχειρούσαν να επενεργήσουν στο πραγματικό, μεταβάλλοντας την παράσταση του πραγματικού²¹⁰.

Την περίοδο του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου, οι εορτές, τελετές και οι εορτασμοί, θα μπορούσαν να χωριστούν με βάση την εμβέλεια που καλύπτουν (πανελλήνιες και τοπικές), αν ήταν παλιές ή θεσμοθετημένες από το καινούργιο καθεστώς²¹¹ και τέλος αν ήταν ετήσιες, επαναλαμβάνονταν δηλαδή κάθε χρονιά ή οργανώνονταν για ειδικές περιστάσεις, για μία και μόνο φορά.

Την Μεταξική περίοδο, για την πόλη της Λάρισας, μελετήθηκαν τέσσερις ετήσιες εορτές, εκ των οποίων, οι δύο προϋπήρχαν του καθεστώτος, αυτή της Πρωτοχρονιάς και αυτή της 25^{ης} Μαρτίου και δύο νεοθεσμοθετημένες, αυτή της 7^{ης} Ιανουαρίου και της 4^{ης} Αυγούστου. Επιπλέον, στην κατηγορία, εορτές-τελετές, μπορούν να συμπεριληφθούν και τέσσερις ιδιαίτερες εκδηλώσεις, οι οποίες αν και δεν αποτελούσαν χαρακτηρισμένες από το κράτος επέτειοι, είτε διοργανώθηκαν από το δήμο της πόλης, είτε από άλλους φορείς όπως η Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών και προσέλκυσαν το ενδιαφέρον της τοπικής κοινωνίας. Οι

²¹⁰ Παναγιώτης Κιμουρτζής - Άννα Μανδουλαρά, *Δημόσιες Εορτές στην Ελλάδα, 1830-1860, Γένεση του κρατικού συμβολισμού*, Δωδώνη, Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, τόμος 38 - 42, Ιωάννινα 2008-2013.

²¹¹ Νέες τοπικές εορτές καθιερωθήκαν από την προπαγάνδα του Μεταξά. Η επέτειος της 4^{ης} Αυγούστου, όπως και η 7^η Νοεμβρίου, που ονομάστηκε «Ημέρα της ΕΟΝ», συμπεριελήφθησαν στις εθνικές επετείους με αποκλειστικό αντικείμενο του εορτασμού τους την εξύμνηση του καθεστώτος. Αλλά και οι ήδη υπάρχουσες εθνικές επέτειοι εμπλουτίστηκαν επιδέξια και υιοθετήθηκαν από την προπαγάνδα του καθεστώτος, ώστε αφ' ενός να καλύψουν τις ανάγκες της νέας πολιτικής πραγματικότητας. Σχετικά βλ. (Μαρίνα Πετράκη, *Ο μύθος του Μεταξά, Δικτατορία και προπαγάνδα στην Ελλάδα, ό.π.*, σ. 56) και (Γιώργος Μαργαρίτης, «Από τον Μεταξά στον Εμφύλιο- Τα σύμβολα της πατρίδας», *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες, ό.π.*, σσ. 121-125).

προαναφερόμενες εκδηλώσεις ήταν η διεξαγωγή Κτηνοτροφικής έκθεσης και ιππικών αγώνων το 1937, η διοργάνωση συνεδρίου των Γεωργικών Συνεταιριστικών Οργανώσεων Θεσσαλίας στις 9 Μαΐου 1938, η διοργάνωση των Πανθεσσαλικών μαθητικών επιδείξεων και αγώνων στις 29 Μαΐου 1938 και η διοργάνωση γεωργικού συνεδρίου στις 21 Μαΐου 1939.

Αναφορά για τον εορτασμό του ερχομού του νέου έτους, γίνονται λίγες φορές όπως το άρθρο στην εφημερίδα «Ελευθερία» το 1938, σε περίοπτη θέση στο μέσο της τρίτης σελίδας. Η περιγραφή, χαρακτηρίζεται από λιτότητα όσον αφορά τις λεπτομέρειες που παραθέτει, με μόνη εξαίρεση, την παράθεση των ονομάτων και των αξιωμάτων των επισήμων που παραβρέθηκαν στην δοξολογία που έλαβε χώρα στον μητροπολιτικό ναό της πόλης. Το υπόλοιπο του άρθρου καλύπτεται από την περιγραφή των εορτασμών, που πραγματοποιήθηκαν την ημέρα εκείνη. Λεπτομερέστερα, η τελετή της Πρωτοχρονιάς, είχε έντονο μιλιταριστικό περιεχόμενο, αναλογιζόμενοι την ύπαρξη τμημάτων στρατού, χωροφυλακής και φαλαγγιτών στους κεντρικούς δρόμους της πόλης, όπως επίσης και ο χαιρετισμός με κανονιοβολισμούς από το λόφο του Φρουρίου. Παράλληλα δεν υπολείπεται σε κανένα βαθμό το έντονο εθνικιστικό στοιχείο, στοιχείο που γίνεται φανερό από τον λόγο του Νομάρχη υπέρ του έθνους όπως επίσης και από τον στολισμό της πόλης στα εθνικά χρώματα. Με βάση την παραπάνω περιγραφή, γίνεται αντιληπτό ότι ο εορτασμός του νέου έτους στην πόλη, ακολούθησε την πεπατημένη οδό εορτασμού των υπολοίπων εθνικών επετείων. Επιπλέον, οι ελάχιστες αναφορές, αφήνουν να εννοηθεί ότι για το καθεστώς, η εν λόγω τελετή δεν έχαιρε μεγάλης σημασίας, καθώς δεν μπορούσε να χρησιμοποιηθεί εντελώς για την επίτευξη των σκοπών της²¹².

Αντίθετα οι αναφορές και οι πληροφορίες για τον εορτασμό της 7^{ης} Ιανουαρίου, της ονομαστικής εορτής του Ιωάννη Μεταξά είναι περισσότερες και καλύπτουν σχεδόν το σύνολο των χρόνων διακυβέρνησης της χώρας από τον ίδιο²¹³.

²¹² «Μεγαλοπρεπής η εορτή της 1^{ης} του έτους εις την πόλιν μας. Η δοξολογία εις την μητρόπολιν», *Ελευθερία* της 3-1-1939, αριθμ. 5440.

²¹³ Ακόμα και η 7^η Ιανουαρίου, ημέρα της ονομαστικής εορτής του Αρχηγού, χρησιμοποιήθηκε με τρόπο που παρέπεμπε σε αισθήματα συνάφειας με την επέτειο της 4^{ης} Αυγούστου, μιας και η

Πρώτη αναφορά, γίνεται σε άρθρο της εφημερίδας «Ελευθερία», στις 7-1-1938, όπου σε ένα μικρό άρθρο δίνονται λίγες πληροφορίες για την οργανωμένη, από σωματεία της πόλης, τελετή, η οποία δεν εμπεριείχε τίποτα περισσότερο από δοξολογία, παρουσία των επισήμων της πόλης στο μητροπολιτικό ναό, δεξίωση σε λέσχη της πόλης και αποστολή ευχετήριων τηλεγραφημάτων²¹⁴. Αντίθετα, ένα χρόνο αργότερα, ο εορτασμός αποτελούσε ευθύνη, μίας επιτροπής υπό το Δήμαρχο της πόλης Στυλιανό Αστεριάδη. Αν, και με βάση το πρόγραμμα του εορτασμού²¹⁵, δεν παρατηρούνται, ιδιαίτερες αλλαγές στην όλη διαδικασία²¹⁶, μολοταύτα, η κάλυψη του τύπου δίνει την εντύπωση της πλήρης αποδοχής του Μεταξά από το λαό της Λάρισας²¹⁷. Το παραπάνω γίνεται ακόμη πιο πιστευτό και από την ανάλυση του λόγου του Ξενοφώντα Ριζόπουλου, μέλους του Δημοτικού Συμβουλίου της πόλης, που εκφωνήθηκε εκείνη την ημέρα. Στον μακροσκελή λόγο του, γίνεται συσχετισμός της 7^{ης} Ιανουαρίου με την 4^η Αυγούστου, αφού αποτελούσε την ονομαστική εορτή του Μεταξά, ο οποίος έσωσε την χώρα, όπως υποστηρίζεται στο άρθρο από την εμφύλια σύγκρουση. Πολύ περισσότερο, προσθέτει, η 7^η Ιανουαρίου, αποτελούσε μια γιορτή για τους Έλληνες οι οποίοι πίστεψαν και αισθάνθηκαν την σημασία της εγκαθίδρυσης του καθεστώτος και οι οποίοι δεν έμειναν κουφοί ή τυφλοί, όπως λίγοι αμετανόητοι και ολιγόψυχοι, παρά το τεράστιο έργο που συντελέστηκε. Στο σημείο εκείνο, ο Ριζόπουλος έκανε μία απαρίθμηση των έργων της δικτατορίας, δίνοντας βάση στις ενέργειες της για τους εργάτες και τους αγρότες. Ο εγκωμιαστικός αυτός λόγος έκλεισε, με την εξύψωση του ήθους και του χαρακτήρα του ιδίου του Μεταξά, ο οποίος, απελευθέρωσε τον ελληνικό λαό από τα δεσμά του κοινοβουλευτισμού και του ελεύθερου οικονομικού

παρουσία του Ιωάννη Μεταξά κυριαρχούσε και στις δύο. Σχετικά βλ. (Μαρίνα Πετράκη, *Ο μύθος του Μεταξά, Δικτατορία και προπαγάνδα στην Ελλάδα, ό.π., σ. 57*).

²¹⁴ «Η σημερινή δοξολογία επί τη εορτή του κ Ι. Μεταξά» *Ελευθερία* της 7-1-1938, αριθμ. 5124.

²¹⁵ «Πρόγραμμα εορτασμού ονομαστικής εορτής εθνικού κυβερνήτου κ. Ιωάννου Μεταξά», *Ελευθερία* της 5-1-1939, αριθμ. 5442.

²¹⁶ «Ο σημερινός μεγαλοπρεπής πανηγυρισμός επί τη ονομαστική εορτή του κ. πρωθυπουργού», *Ελευθερία* της 7-1-1939, αριθμ. 5444.

²¹⁷ «...σύσσωμος ο Λαρισαϊκός Λαός πάσης τάξεως και φύλου θα διατρανώση δια πολλοστήν φοράν την αγάπην, αφοσίωσιν και ευγνωμοσύνην του προς τον Αρχηγόν της Κυβερνήσεως, τον οδηγούν σήμερον την Ελλάδα εις τον ποθητόν λιμένα της ευημερίας», «Ευχαί των Ελλήνων. Κρίσεις-Γνώμαι», *Ελευθερία*, 7-1-1939, αριθμ. 5444.

κεφαλαίου, γενόμενος πρότυπο προς μίμηση για την νέα γενιά.²¹⁸ Για τους εορτασμούς του 1940, πληροφορίες αντλούμε από τα πρακτικά της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λάρισας, Τυρνάβου και Αγιάς, σε συνέλευση που πραγματοποιήθηκε στις 3 Ιανουαρίου 1940. Μεταξύ των άλλων θεμάτων, τα μέλη του συνεταιρισμού αποφάσισαν την συμμετοχή της Ένωσης στις εορταστικές εκδηλώσεις της πόλης της Λάρισας και την οικονομική τους ενίσχυση με το ποσό των 15.000 δρχ. Πολύ περισσότερο, μας δίνουν πληροφορίες για το περιεχόμενο των εκδηλώσεων τα οποίο σε τίποτα δεν διαφέρει από αυτό των προηγούμενων ετών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον όμως παρουσιάζει, η αναφορά για τον αγροτικό χαρακτήρα που οφείλουν να έχουν οι εορτασμοί, κυρίως στα παραρτήματα της Ένωσης στην Αγιά και τον Τύρναβο, σημάδι της ιδιαίτερης θέσης που κατείχε για την ιδεολογία του καθεστώτος ο αγροτικός κόσμος, και την προσπάθεια του να τον προσεταιριστεί²¹⁹.

Αντίστοιχο πρόγραμμα εκδηλώσεων με αυτή της ονομαστικής εορτής του Ιωάννη Μεταξά, είχε και ο εορτασμός της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου. Σύμφωνα με τα προγράμματα που κυκλοφόρησαν στην εφημερίδα «Ελευθερία» και το 1938²²⁰ και το 1939²²¹, ο εορτασμός περιελάμβανε δοξολογία στο ναό του Αγίου Αχιλλείου, από τον μητροπολίτη, παρουσία όλων των πολιτικών, στρατιωτικών και δικαστικών αρχών, ακολουθημένη από παράθεση δεξίωσης των αρχών της πόλης στο δημαρχείο και πραγματοποίηση παρέλασης, του στρατού, των μαθητών, της ΕΟΝ και των επαγγελματικών οργανώσεων της Λάρισας. Οι εορτασμοί ολοκληρώνονταν με χορευτικές επιδείξεις, πατριωτικά άσματα και φωταγώγηση των δημόσιων και ιδιωτικών κτιρίων. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πραγματοποίηση

²¹⁸ «Η ιστορική για την Ελλάδα ημέρα. Ο χθεςινός παλλαϊκός εορτασμός της ονομαστικής επετείου του Εθν. Κυβερνήτου. Χιλιάδες ενθουσιώντος λαρισσαϊκού λαού παρέστησαν κατά την λαμπράν τελετήν. Ο εκφωνηθείς εμπνευσμένος πανηγυρικός υπό του δικηγόρου κ. Ξεν. Ριζόπουλου», *Ελευθερία* της 8-1-1939, αριθμ. 5445.

²¹⁹ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Αρχείο Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών, ΑΒΕ 170, Βιβλίον Πράξεων Διοικητικού Συμβουλίου της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λαρίσης-Τυρνάβου-Αγιάς (στο εξής Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ), Αρχόμενον την 28/9/1939 και λήγον την 26/3/1942, 3-1-1940, ζτμ. 11^ο.

²²⁰ «Ο σημερινός εορτασμός της Εθνικ. Παλιγγενεσίας», *Ελευθερία* της 25-3-1938, αριθμ. 5197.

²²¹ «Βασίλειον της Ελλάδος, πρόγραμμα τελετής επί τη επετείω της ανακηρύξεως της εθνικής ανεξαρτησίας», *Ελευθερία* της 24-3-1939, αριθμ. 5509.

λαμπαδηδρομίας²²² και τα πυροτεχνήματα, με τα οποία ολοκληρώθηκαν οι εορτασμοί το 1939, δείγμα της υιοθέτησης πρακτικών ξένων ολοκληρωτικών καθεστώτων από την τεταρτοαυγουστιάτικη δικτατορία και ίσως πρόδηλο της φιλογερμανικής ιδεολογικής της κατεύθυνσης.

Όπως τονίζει και ο Βαγγέλης Αγγελής, λίγες μέρες πριν από όλους τους εορτασμούς, στις εφημερίδες εμφανίζονταν σταδιακά άρθρα, που ενημέρωναν για τις επερχόμενες τελετές, έχοντας ως στόχο τη δημιουργία κατάλληλης εορταστικής ατμόσφαιρας²²³. Ένα τέτοιο άρθρο κυκλοφόρησε και στις 23-3-1939, δύο μέρες πριν την επέτειο της εθνικής εορτής, προδικάζοντας, ότι η συμμετοχή του λαρισινού κόσμου θα ήταν τεράστια και ότι «έμπλεος ενθουσιασμού και πίστewος θα πανηγυρίση την ιστορική επέτειον της απελευθέρωσης της Ελλάδος»²²⁴.

Όπως και η 7^η Ιανουαρίου έγινε προσπάθεια να συνδεθεί με την ημερομηνία, τον εορτασμό της επετείου και του μηνύματος της 4^η Αυγούστου, όμοιες προσπάθειες συντελέστηκαν και για την ταύτιση ή έστω παραλληλισμό της σημασίας της 25^{ης} Μαρτίου με την επέτειο κήρυξης της δικτατορίας. Αυτό, είναι δυνατόν να υποστηριχθεί και μέσω ενός άρθρου στις 24-3-1939 με το χαρακτηριστικό τίτλο «25 Μαρτίου-4 Αυγούστου»²²⁵. Στο συγκεκριμένο δημοσίευμα, παρατηρείται η προσπάθεια, να συσχετιστούν οι αγώνες των αγωνιστών της επανάστασης του 1821 με το έργο του Ιωάννη Μεταξά. Πιο αναλυτικά, ενώ για τους επαναστάτες γίνεται αναφορά στην αυτοθυσία τους για την ανεξαρτητοποίηση του ελληνικού κράτους, στην περίπτωση του Ιωάννη

²²² Στην Ελένη Μαχαιρά, σημειώνεται οι λαμπαδηδρομίες, συμβόλιζαν την συνέχεια των παραδόσεων των Σαλαμινομάχων και των Μαραθωνομάχων. Το συμπέρασμα αυτό το εξάγει από τα κείμενα θεωρητικής διαμόρφωσης διανοούμενων, στα πλαίσια του προπαγανδισμού του καθεστώτος κυρίως στη νέα γενιά. Σχετικά βλ. (Ελένη Μαχαιρά, *Η νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου, φωτογραφίες, ό.π.*, σσ. 83-85) όπως επίσης και τον Γιώργο Μαργαρίτη όπου υποστηρίζει ότι η λαμπαδηδρομία συμβόλιζε το πέρασμα των γενεών τη μετάβαση της παράδοσης και της ιστορίας, την υποταγή του ατόμου επίσης στον υπέρτατο σκοπό, την παραλαβή και το πέρασμα της σκυτάλης του πολιτισμού και του έθνους. Σχετικά βλπ. (Γιώργος Μαργαρίτης, «Από τον Μεταξά στον Εμφύλιο-Τα σύμβολα της πατρίδας», *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες, ό.π.*).

²²³ Βαγγέλης Αγγελής, «Γιατί χαιρείται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...», «Μαθήματα Εθνικής Αγωγής» και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας, *ό.π.*, σ. 65.

²²⁴ «Η Λάρισα ετοιμάζεται δια τον μεθauριανόν εορτασμόν. Η συμμετοχή της νεολαίας μας». *Ελευθερία* της 23-3-1939, αριθμ. 5508.

²²⁵ «25 Μαρτίου-4 Αυγούστου. Κρίσεις-Γνώμαι», *Ελευθερία* της 24-3-1939, αριθμ. 5509.

Μεταξύ, τονίζεται η καθοδηγητική και σωτήρια δράση του αλλά αυτή δεν υποστηρίζεται από την παράθεση κανενός έργου της κυβέρνησης του. Πολύ ενδιαφέρον όμως είναι το σχόλιο «*τη συγκαταθέσει της Α. Μ. του Βασιλέως*», με το οποίο παρουσιάζεται η δευτερεύουσα θέση του δικτάτορα έναντι του μονάρχη και κατ' επέκταση η εξάρτηση του από το θεσμό της βασιλείας.

Από όλες τις ετήσιες εορτές και τελετές, οι εορτασμοί για την επέτειο της κήρυξης της δικτατορίας την 4^η Αυγούστου, ήταν αυτή που κάλυπτε το μεγαλύτερο μέρος του τοπικού Τύπου της εποχής αλλά απασχόλησε και τους τοπικούς φορείς, όπως ο δήμος και ο γεωργικός συνεταιρισμός. Πιο συγκεκριμένα, η μόνη φορά που ο εορτασμός της επετείου της δικτατορίας εμφανίζεται στα πρακτικά του δημοτικού συμβουλίου είναι στις 19-7-1937. Με εισήγηση του δημάρχου το συμβούλιο ενέκρινε την χορήγηση 20.000 δρχ. για την συμμετοχή στους εορτασμούς της πόλης και ειδικότερα «*δια την καλλιτέραν παράστασιν της πόλεως*», επιβαρύνοντας τον προϋπολογισμό του 1937-1938, καθότι δεν επαρκούσαν τα χρηματικά αποθέματα του δήμου για το τότε τρέχον έτος²²⁶. Η παραπάνω απόφαση, αν και δείχνει τη σημασία που είχε η διοργάνωση των εορτασμών αυτών για τον δήμο, δεν πληροφορεί επαρκώς για το περιεχόμενο των τελετών. Οι παραπάνω πληροφορίες δίνονται κυρίως μέσω των άρθρων της εφημερίδας «*Ελευθερίας*» και ειδικότερα με το πρόγραμμα που μοιράστηκε στις 4-8-1938²²⁷ και στις 3-8-1939²²⁸. Έτσι, παρατηρείται η ομοιότητα με τους εορτασμούς για την επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου, με την τέλεση δοξολογίας, παρέλασης²²⁹, χορών, δεξιώσεων, εκφώνηση λόγων διοργανωμένα όλα από μία επιτροπή εορτασμού υπό τον δήμαρχο της πόλης²³⁰, που χωριζόταν σε υποεπιτροπές για την καλύτερη οργάνωση και διεξαγωγή του εορτασμού. Σε αυτή συμμετείχαν πληθώρα κόσμου της πόλης, ενώ δεν προκαλεί

²²⁶ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 19-7-1937.

²²⁷ «Βασίλειον της Ελλάδος. Πρόγραμμα εορτασμού 4^{ης} Αυγούστου 1938 (Παράταξις-Παρέλασις)», *Ελευθερία* της 4-8-1938, αριθμ. 5310.

²²⁸ «Βασίλειον της Ελλάδος. Πρόγραμμα εορτασμού 4^{ης} Αυγούστου. Παράταξις-Παρέλασις», *Ελευθερία* της 3-8-1939, αριθμ. 5622.

²²⁹ «Ανακοίνωσις Οργανωτικής Επιτροπής 4^{ης} Αυγούστου σχετικώς με την παρέλασιν», *Ελευθερία* της 3-8-1939, αριθμ. 5622.

²³⁰ «Ο εορτασμός εις την πόλιν μας της επετείου της 4^{ης} Αυγούστου. Αι καταρτισθείσαι επιτροπαί», *Ελευθερία* της 14-7-1938, αριθμ. 5291.

αίσθηση και η συμμετοχή των αγροτών²³¹. Πράγματι, ο αγροτικός κόσμος της ευρύτερης περιοχής της Λάρισας συμμετείχε ενεργά στους εορτασμούς για την επέτειο εγκαθίδρυσης του καθεστώτος, αφού από το 1938, έως το 1940 παρατηρούμε στα πρακτικά των συνελεύσεων της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών, αποφάσεις του Διοικητικού Συμβουλίου να συμμετάσχει όχι μόνο έμμεσα, με τον καλλωπισμό και τον στολισμό των γραφείων της, αλλά και άμεσα, με την οικονομική υποστήριξη των εορτασμών και με συμμετοχή αγροτών στην παρέλαση. Παρότι και στις τρεις αποφάσεις του Συμβουλίου, παρατηρείται μία επανάληψη, όσον αφορά τη συμμετοχή στους εορτασμούς, ο λόγος που χρησιμοποιείται, αλλάζει με το πέρασμα των χρόνων. Έτσι, το 1938²³², υπάρχει αναφορά στην 4^η Αυγούστου, απλά ως επέτειο, το 1939²³³ ως εθνική ανασυγκρότηση και το 1940²³⁴ ως εθνική ανασυγκρότηση και εκδήλωση της αφοσίωσης και της ευγνωμοσύνης του λαού.

Όπως έχει ήδη ειπωθεί, στις τελετές και εορτασμούς, μπορούν να συμπεριληφθούν και εκείνες οι εκδηλώσεις που προσέλκυαν το ενδιαφέρον της τοπικής κοινωνίας και οι οποίες πραγματοποιήθηκαν ή υποστηρίχθηκαν με διάφορους τρόπους από δύο φορείς, το δήμο και το Γεωργικό Συνεταιρισμό Λάρισας. Πιο συγκεκριμένα, στα πρακτικά του Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, στις 25 Ιουνίου 1937, εντοπίζεται η προσπάθεια επίλυσης ενός προβλήματος, που σχετιζόταν με την χρηματοδότηση της κτηνοτροφικής έκθεσης και των ιππικών αγώνων. Το ζήτημα είχε να κάνει με το μεγάλο κόστος διεξαγωγής της έκθεσης ύψους 120.000 δρχ. και την απόφαση της νομαρχίας να περιορίσει την χρηματοδότηση στο μισό. Εξαιτίας λοιπόν των εξόδων της έκθεσης αποφασίστηκε η αναζήτηση πόρων και η οικονομική επιχορήγηση της έκθεσης από τον ίδιο τον δήμο, με χρήση ποσών από τον προϋπολογισμό του έτους 1937-1938, μετά και την

²³¹ «Η Επιτροπή θα συνέλθη και πάλιν αύριον προκειμένου να συμπληρωθή δι' αντιπροσώπων των αγροτών», ό.π. .

²³² Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 30-7-1938, ζτμ. 4^ο.

²³³ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 2-8-1939, ζτμ. 2^ο .

²³⁴ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 28/9/1939 και λήγον την 26/3/1942, 21-7-1940, ζτμ. 8^ο.

σύμφωνη γνώμη του Υπουργού Εσωτερικών²³⁵. Κάτι αντίστοιχο, την χρήση δηλαδή χρηματικών ποσών από το αποθεματικό του δήμου, παρατηρείται και έναν χρόνο ύστερα, στη συνέλευση του Δημοτικού Συμβουλίου στις 2 Μαΐου 1939. Και σε αυτή την περίπτωση, η νομαρχία, με έγγραφο της ζητούσε από την πόλη της Λάρισας, να μεριμνήσει για την διαρρύθμιση των γηπέδων στο χώρο του Αλκαζάρ, για την διεξαγωγή των Πανθεσσαλικών Σχολικών Αθλητικών Αγώνων και επιδείξεων, οι οποίες θα λάμβαναν μέρος στις 29 του ίδιου μήνα. Παράλληλα, ο δήμος, επιβαρυνόταν και με την περιποίηση των μαθητών που συμμετείχαν στους αγώνες, από ποσά του ετήσιου προϋπολογισμού του²³⁶. Αντίθετα, στις διοργανώσεις της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λάρισας, Τυρνάβου και Αγιάς δεν σημειώθηκε ποτέ ζήτημα εξωτερικής επέμβασης, τουλάχιστον όσον αφορούσε το οικονομικό κομμάτι. Πέραν όμως των οικονομικών ζητημάτων, γίνεται ευδιάκριτη η άνωθεν επέμβαση. Το παραπάνω είναι ευκρινές, στην διοργάνωση και των δύο συνεταιριστικών συνεδρίων στις 9 Μαΐου 1938²³⁷ και 21 Μαΐου 1939²³⁸ αντιστοίχως, τα οποία είχαν αποφασισθεί από την Εθνική Συνομοσπονδία Γεωργικών Συνεταιρισμών Ελλάδος. Βεβαίως, αν και η απόφαση διοργάνωσης τέτοιων εκδηλώσεων, ήταν διαταγή ανωτέρου κλιμάκιου, οι όποιες δράσεις οργάνωσης και διεξαγωγής τους, ήταν υπόθεση των μελών της ένωσης Λάρισας. Ανάμεσα στις άλλες δράσεις ξεχωρίζουν, η αναζήτηση καταλλήλων αιθουσών για την διοργάνωση των εργασιών των συνεδρίων, η συγκέντρωση συμμετοχών στα συνέδρια και η παράλληλη προσπάθεια προσέλκυσης και απλών παραγωγών, η μεταφορά και η παραμονή των συνέδρων στην πόλη. Για όλες αυτές τις ενέργειες, το οικονομικό κομμάτι αποτελούσε δευτερεύουσας σημασίας, αν αναλογιστούμε και την προτροπή του Διοικητικού Συμβουλίου πως «δικαιούται να ενεργήσει κάθε αναγκαία κατά την κρίση της δαπάνη, καταβάλουσα εν καιρώ προς έγκριση».

²³⁵ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 25-9-1937.

²³⁶ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 2-5-1939.

²³⁷ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 5-5-1938, ζτμ. 6^ο.

²³⁸ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 16-5-1939, ζτμ, 4^ο.

1.2. Επισκέψεις-Συγκεντρώσεις

Ένας ακόμη μηχανισμός επιβολής της Μεταξικής ιδεολογίας, ήταν οι οργανωμένες επισκέψεις στελεχών και προσωπικοτήτων του καθεστώτος σε διάφορες επαρχίες του ελληνικού κράτους και οι υποδοχές που τους επεφύλασσαν οι κάτοικοι των περιοχών αυτών. Με άλλα λόγια, το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου, θέλοντας να περιληφθεί με μία επίφαση λαϊκής επιδοκίμασίας, διοργάνωνε συγκεντρώσεις, όπου ο κόσμος, οδηγούνταν για να ακούσει τους λόγους του Αρχηγού ή των μελών της κυβέρνησης του, συγκεντρώσεις που ο Μεταξάς και οι θεωρητικοί του, εκμεταλλεύονταν και χρησιμοποιούσαν ως επιχείρημα για τη λαϊκότητα του πολιτικού συστήματος τους. Αντιγράφοντας αντίστοιχες πρακτικές από τα ολοκληρωτικά καθεστώτα της Ευρώπης, έγινε προσπάθεια εισαγωγής της έννοιας της χαρισματικής ηγεσίας από μία χαρισματική προσωπικότητα, ελκυστικής ιδεολογίας, υποτιθέμενα ταυτισμένης με τις πεποιθήσεις και τις προσδοκίες των μαζών.²³⁹

Ίσως από τις σημαντικότερες εκδηλώσεις, που χρησιμοποιήθηκε από το καθεστώς για να προβάλλει την αποδοχή από το θεσσαλικό λαό, ήταν και η έλευση του Ιωάννη Μεταξά, στις 6 Δεκεμβρίου του 1937, στη πόλη της Λάρισας. Η επίσκεψη αυτή πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια γεωπονικού συνεδρίου που λάμβανε χώρα εκείνες τις μέρες στην πόλη και του οποίου την έναρξη θα πραγματοποιούσε ο ίδιος ο δικτάτορας. Πληροφορίες για την επικείμενη επίσκεψη, λαμβάνονται από άρθρα στην εφημερίδα «Κήρυξ» της Λάρισας. Συγκεκριμένα, λίγα εικοσιτετράωρα πριν την άφιξη του, στην εν λόγω εφημερίδα, κυκλοφόρησαν το πρόγραμμα²⁴⁰ υποδοχής του Μεταξά και πολύ περισσότερο οι οδηγίες προς το συγκεντρωμένο πλήθος. Ειδικότερα, εντοπίζονται στοιχεία για την ακριβή ώρα έλευσης της αμαξοστοιχίας και των δραστηριοτήτων του δικτάτορα καθ' όλη την ημέρα παραμονής του στην πόλη. Παράλληλα, περιγράφεται με πλήρη λεπτομέρεια ο τόπος συγκέντρωσης και παράταξης όχι μόνο των αρχών αλλά και των

²³⁹ Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου, ό.π.*, σ. 110 και Μαρίνα Πετράκη, *Ο μύθος του Μεταξά, Δικτατορία και προπαγάνδα στην Ελλάδα, ό.π.*, σ. 52.

²⁴⁰ «Πως ο θεσσαλικός λαός σήμερα θα υποδεχθή μετ' απεριγράπτου χαράς τον Εθνικόν Κυβερνήτην. Πλήρες το πρόγραμμα της της υποδοχής.», *Κήρυξ* της 5-12-1937, αριθμ. 2971.

αντιπροσώπων σωματείων, συλλόγων και των μαθητικών κοινοτήτων καθώς και ο στολισμός της πόλης. Πολύ περισσότερο, οι τόποι και οι ώρες συγκέντρωσης όλων αυτών των συλλόγων, είχαν προαποφασισθεί και δημοσιευθεί στον τοπικό Τύπο, μέσω προσκλήσεων που εξέδιδαν τα διοικητικά συμβούλια προς τα μέλη τους.²⁴¹ Πιο σημαντικό όμως, μπορεί να θεωρηθεί η ψυχολογική προετοιμασία του λαρισινού λαού. Σαφέστερα, σε άρθρα στην ίδια εφημερίδα, οι κάτοικοι της πόλης και όχι μόνο, υποβάλλονταν σε μια διαδικασία, που θα τους οδηγούσε στην αποδοχή και επιβράβευση του έργου της δικτατορίας. Το παραπάνω γινόταν προσπάθεια να πραγματοποιηθεί με την παράθεση των έργων του καθεστώτος για την Θεσσαλία και τον αγροτικό κόσμο όπως τα εγγειοβελτιωτικά έργα, η οικονομική ενίσχυση από το κράτος και την Αγροτική Τράπεζα, η προμήθεια σπόρων, η ρύθμιση των αγροτικών χρεών, πάντα σε σύγκριση με την υποτιθέμενη αδιαφορία των προηγούμενων κυβερνήσεων.²⁴²

Κορωνίδα της προπαγανδιστικής χρήσης αυτής της επίσκεψης, αποτελούσε η περιγραφή της άφιξης του δικτάτορα και άλλων παραγόντων του καθεστώτος και ο εκφωνηθείς λόγος του Μεταξά. Όσον αφορά την περιγραφή της άφιξης και των δράσεων του δικτάτορα²⁴³, δεν παρατηρείται καμία διαφοροποίηση από το οργανωμένο πρόγραμμα που είχε κυκλοφορήσει λίγες μέρες πριν. Από την άλλη ο λόγος του Μεταξά προς τους συμμετέχοντες του συνεδρίου, αποτελεί σημαντικό τεκμήριο, διότι μεταξύ των άλλων φανέρωσε την οικονομική πολιτική του καθεστώτος που σαν στόχο είχε την γεωργικοποίηση της ελληνικής οικονομίας²⁴⁴. Ταυτόχρονα, μπορούν να αντληθούν αρκετά στοιχεία και για τις πολιτειακές απόψεις του δικτάτορα, αφού στο λόγο του αυτόν, υποστήριξε την ανάγκη

²⁴¹ Ενδεικτικά παρατίθενται «Ομοσπονδία Επαγγελματιών Λαρίσης. Γενική πρόσκλησις.», «Εμποροβιομηχανικός σύλλογος Λαρίσης. Πρόσκλησις.» και «Σύλλογος Πολυτέκνων γονέων Λαρίσης. Πρόσκλησις.», *Κήρυξ* της 5-12-1937, αριθμ. 2971.

²⁴² «Καλώς όρισες μεγάλε αρχηγέ», *Κήρυξ* της 5-12-1937, αριθμ. 2971.

²⁴³ «Ο Θεσσαλικός λαός απεθέωσε χθες τον Εθν. Κυβερνήτην. Με φρενίτιδα ενθουσιασμού τον υπεδέχθη την πρωίαν εις τον σταθμόν. Συγκινητικά εκδηλώσεις των αγροτών και των εργατών της Θεσσαλίας. Η Θεσσαλική πρωτεύουσα έζησε χθες μίαν ιστορικήν ημέραν. Ο πρωινός συναγερμός.», *Κήρυξ* της 6-12-1937, αριθμ. 2972.

²⁴⁴ Μάλιστα ο Harry. C. Cliadakis, υποστηρίζει ότι στο συγκεκριμένο λόγο ο Μεταξάς παρουσίασε τις αρχές του κορπορατιστικού ή συντεχνιακού κράτους. Σχετικά βλπ. (Harry C. Cliadakis, Greece, 1935-1941, *The Metaxas regime and the diplomatic background to World War II*, ό.π., σσ. 93-94

ανάπτυξης του αντιπροσωπευτικού συστήματος²⁴⁵ στη χώρα και του διαλόγου του λαού με την κυβέρνηση μέσω της διοργάνωσης συνεδρίων, έτσι ώστε να γνωρίζει τα προβλήματα της χώρας και να τα επιλύει.²⁴⁶ Μολοταύτα, η προσπάθεια παρουσίασης της μαζικής αποθέωσης του δικτάτορα, η απόλυτα οργανωμένη διαδικασία άφιξης και υποδοχής του από το λαρισινό λαό, η έλλειψη πρωτοτυπίας και του τοπικού στοιχείου από τις εκδηλώσεις και η χρήση ιδεολογικά φορτισμένου λόγου στα άρθρα του Τύπου, αφήνουν να εννοηθούν ότι η όλη αυτή πομπώδης εκδήλωση σχεδιάστηκε από το ίδιο το καθεστώς ή φορείς του στην πόλη, με στόχο να παρουσιασθεί η επιδοκιμασία του λαού της Θεσσαλίας προς την 4^η Αυγούστου.

Μία ακόμη τέτοια εκδήλωση, την οποία το καθεστώς χρησιμοποίησε για να προβάλει την ταύτιση του με τον απλό λαό, ήταν και η διέλευση του Ιωάννη Μεταξά σιδηροδρομικώς, από την πόλη της Λάρισας, όπως πληροφορεί άρθρο στην «Ελευθερία», στις 24-2-1939. Σύμφωνα με το δημοσίευμα, ο Πρόεδρος της κυβέρνησης, μετά του Υπουργού Εξωτερικών της Τουρκίας, θα μετέβαιναν από την Θεσσαλονίκη στην Αθήνα, μετά και την επιστροφή τους «*εκ θριαμβευτικού [...] ταξιδιού*» στο Βουκουρέστι. Η παραπάνω είδηση, κινητοποίησε το λαό της πόλης, ο οποίος ετοίμαζε ενθουσιώδη υποδοχή, στα πλαίσια της οποίας, συμπεριλαμβάνονταν ο στολισμός του σιδηροδρομικού σταθμού με ελληνικές και τουρκικές σημαίες, με εικόνες του βασιλιά και του Μεταξά, ενώ οι αρχές της πόλης και εκπρόσωποι συλλόγων, σωματείων, σχολείων και της ΕΟΝ όφειλαν να παραβρεθούν για να υποβάλλουν τα σέβη τους στο δικτάτορα. Η απλή διέλευση της αμαξοστοιχίας από τη θεσσαλική μητρόπολη και η αδικαιολόγητη προετοιμασία κυρίως των επισήμων αρχών και φορέων της πόλης, αφήνει να εννοηθεί, ότι όλη

²⁴⁵ Για το συνταγματικό σχέδιο του Ιωάννη Μεταξά σχετικά βλπ. (Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας, ό.π.*, σσ. 129-134.

²⁴⁶ «... είσθε πραγματικοί αντιπρόσωποι του λαού, πραγματικοί αντιπρόσωποι των συμφερόντων αυτού, εν πλήρει γνώσει δρώντες και άνευ ουδενός ωφελήματος.», «Ο βαρυσήμαντος λόγος του Εθνικού Κυβερνήτου εις το συνέδριο. Η επαφή της κυβερνήσεως μετά του λαού δια την εξέτασιν των ζητημάτων. Πατρικά συστάσεις δια την εντατικήν εκμετάλλευσιν της ευφόρου Θεσσαλίας. Αγαπητοί αγρόται: εσείς κρατάτε την ευτυχία της Ελλάδος εις τα στιβαρά χέρια σας. Χρυσούν μετάλλιον απενεμήθη εις τον “Πρώτον Αγρότην”.», *Κήρυξ* της 6-12-1937, αριθμ. 2972.

αυτή η πομπώδης υποδοχή ενορχηστρώθηκε από το ίδιο το καθεστώς για καθαρά ιδεολογική χρήση²⁴⁷.

Αντιστοίχως, με τον ίδιο τρόπο χρησιμοποιήθηκε και η διέλευση του βασιλιά Γεωργίου του Β' το 1938. Πιο συγκεκριμένα σε μία σειρά άρθρων από τις 8 έως και τις 14 Μαΐου, εξαγγέλθηκε, περιγράφηκε και αναλύθηκε η σημασία της απλής διέλευσης του μονάρχη στα πλαίσια της περιοδείας του στο θεσσαλικό κάμπο. Η όλη διαδικασία έλαβε αδικαιολόγητο πανηγυρικό χαρακτήρα, ιδιαίτερα αν αναλογιστούμε, με βάση το πρόγραμμα²⁴⁸ που μοιράστηκε το στήσιμο αψίδας, τους σημαιοστολισμούς, το κλείσιμο των καταστημάτων και των εργοστασίων, την απαγόρευση ή επιβολή εναλλακτικής κυκλοφορίας των οχημάτων, την υποχρεωτική παρουσία και αυστηρή παράταξη των σωματείων και των συλλόγων²⁴⁹. Επιπλέον, η νωρίτερα του προκαθορισμένου, γρήγορη και απλή διέλευση του άνακτα²⁵⁰, δεν αποθάρρυνε σε κανένα βαθμό τον ημερήσιο Τύπο, από το να προβάλλει τις αντιδράσεις των κατοίκων ως αυθόρμητες και ως δείγμα αισθημάτων αγάπης και αφοσίωσης, που δημιουργήθηκαν σε αυτούς από το βίο και το έργο του βασιλιά, ο οποίος με συνεργάτη τον Μεταξά, συνεχίζουν κατά τον αρθρογράφο το αναδημιουργικό και ανοικοδομητικό τους έργο.²⁵¹ Έτσι, η αναγκαστική και άνευ λόγου παρουσία του λαρισσαϊκού κόσμου σε ένα πέρασμα ενός σημαντικού προσώπου του πολιτικού σκηνικού της χώρας, παρουσιάστηκε ως πυλώνας στήριξης και αποδοχής της 4^η Αυγούστου.

Σε διαφορετικό μοτίβο, όμως κινήθηκαν οι περιγραφές επισκέψεων άλλων μελών της κυβέρνησης κυρίως Υπουργών στην πόλη. Πράγματι, στις περιπτώσεις όπου συναντάται η αναφορά υποδοχής τους, παρατηρείται μία οικονομία

²⁴⁷ «Ο λαρισσαϊκός λαός θα υποδεχθή με ενθουσιασμό τον διερχόμενον αύριον κ. πρωθ/γόν», *Ελευθερία* της 24-2-1939, αριθμ. 5484.

²⁴⁸ «Βασιλείον της Ελλάδος. Δήμος Λαρίσης. Πρόγραμμα υποδοχής της Α. Μ. του Βασιλέως», *Ελευθερία* της 8-5-1938, αριθμ. 5234.

²⁴⁹ «Ο λαρισσαϊκός λαός υποδέχεται αύριον εν εξάλλω ενθουσιασμό τον λατρευτόν βασιλέα», *Ελευθερία* της 8-5-1938, αριθμ. 5234.

²⁵⁰ «Η θριαμβευτική περιοδεία του λατρευτού μας βασιλέως ανά την Θεσσαλίαν. Η χθεσινή διέλευση αυτού εκ της πόλεως μας και της επαρχίας Ελασσώνος. Εις όλας τας πόλεις ο άναξ εγένετο δεκτός με αφάνταστον ενθουσιασμόν», *Ελευθερία* της 10-5-1938, αριθμ. 5235.

²⁵¹ «Ενθουσιώσεις εκδηλώσεις του λαού υπέρ του βασιλέως μας», *Ελευθερία*, 14-5-1938, αριθμ. 5239.

εκφράσεων και λέξεων όσον αφορά τις αντιδράσεις και τα συναισθήματα του απλού λαού και επικεντρώνονται απλά στην παράθεση λεπτομερειών για την άφιξη και για τις δράσεις των προσώπων αυτών τόσο στην πόλη όσο και στην ευρύτερη περιοχή. Διαπιστώνεται λοιπόν, ότι στην επίσκεψη του Υπουργού Συγκοινωνίας ο Τύπος αναλώθηκε περισσότερο στην περιγραφή των αντιπλημμυρικών έργων που συντελέστηκαν στην περιοχή²⁵², στην επίσκεψη του Υπουργού Οικονομικών στις συζητήσεις με φορείς της πόλης και στον έλεγχο που πραγματοποίησε στην οικονομική εφορία²⁵³ και στην επίσκεψη του Υπουργού Γεωργίας στις δράσεις που θα προέβαινε, στην λήψη δηλαδή των παραπόνων των κτηνοτρόφων της περιοχής και στην ανάλυση της δασικής και κτηνοτροφικής πολιτικής του καθεστώτος²⁵⁴.

Στοιχεία όμως, για επισκέψεις προσωπικοτήτων του καθεστώτος, συναντώνται και σε έγγραφα άλλων φορέων όπως η Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών. Πιο αναλυτικά, σε συνέλευση στις 3 Ιανουαρίου 1940, πληροφορούμαστε για την ομιλία που είχε πραγματοποιήσει στα πλαίσια του συνεταιριστικού συνεδρίου στις 29 Μαΐου 1939, ο πρόεδρος της Ε.Σ.Σ.Ε., δίχως όμως να δίνεται επιπλέον περιεχόμενο των δράσεων του ή της ομιλίας του, παρά μόνο ότι έγινε «ενώπιον συγκεντρώσεως αγροτών».²⁵⁵

²⁵² «Αφίχθη εις την πόλιν μας ο υπουργός συγκοινωνίας», *Ελευθερία* της 17-4-1938, αριθμ. 5217 και «Τα έργα. Κρίσεις-Γνώμαι», *Ελευθερία* της 22-4-1938, αριθμ. 5221.

²⁵³ «Αφίκετο χθες ο κ. υπουργός των οικονομικών. Αι παρουσιασθείσαι εις τον κ. υπουργόν επιτροπαί. Το γεύμα και η πρόποσις του κ. δημάρχου», *Ελευθερία* της 6-4-1939, αριθμ.5520.

²⁵⁴ «Σήμερον αφικνεΐται ο κ. υπουργός γεωργίας. Σύσκεψις των κτηνοτρόφων», *Ελευθερία* της 29-4-1939, αριθμ. 5540.

²⁵⁵ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 28/9/1939 και λήγον την 26/3/1942, 3-1-1940, ζτμ. 6^ο

1.3. Προσωπολατρία-Εγκωμιασμοί

Η προπαγάνδα της 4^{ης} Αυγούστου, προσπάθησε να περιληφθεί με λαϊκή επιδοκιμασία και αποδοχή. Επιδιώκοντας να πείσει τον ελληνικό λαό για τις χαρισματικές ικανότητες της προσωπικότητας του Ιωάννη Μεταξά και την ελκυστική ιδεολογία του, προχώρησε σε μια άκρατη προσωπολατρία και εγκωμιασμό του καθεστώτος και των μελών του²⁵⁶.

Έρεισμα της δικτατορίας προήλθε από τις προσωπικότητες της ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού, καταβάλλοντας κάθε προσπάθεια για να ενδυναμώσει στη συνείδηση του Νεοέλληνα την υπεροχή του παρελθόντος, αποφεύγοντας την κατασκευή ενός αντιστραμμένου προτύπου, αντίθετο και άρα επικίνδυνο για την τεταρτοαυγουσιτιάτικη δικτατορία²⁵⁷. Σε αυτή την προσπάθεια, η εικόνα του Αρχηγού και της σωτήριας καθεστωτικής μεταβολής ενισχύθηκε με σειρά άρθρων στον τοπικό λαρισαϊκό Τύπο, αλλά και ψηφισμάτων και αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου και του Συμβουλίου του Γεωργικού Συνεταιρισμού.

Όσον αφορά την εκδήλωση ευγνωμοσύνης προς τη δικτατορία, σημειώνεται μεγάλη προθυμία να φανεί η τοπική κοινωνία σύμφωνη προς την πολιτειακή αλλαγή. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρείται μια προσπάθεια να εμφανιστούν όλες οι εκδηλώσεις αφοσίωσης, ως αυθόρμητες από την πλευρά του λαρισαϊκού λαού. Φαινομενικά, τηλεγραφήματα και επιστολές απλών ανθρώπων και οργανώσεων αποστέλλονταν καθημερινά στην κυβέρνηση, τονίζοντας το ανορθωτικό έργο που αυτή συντελούσε, ήδη από την πρώτη ημέρα που ανέλαβε τα ηνία της χώρας.²⁵⁸ Και παρότι, δηλώσεις εμπιστοσύνης τέτοιας μορφής στον Τύπο, δεν μπορούν να ληφθούν υπόψη, λόγω της λογοκρισίας, αντίθετα ψηφίσματα συλλόγων όπως της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λάρισας, πληροφορούν σημαντικά για τις

²⁵⁶Μαρίνα Πετράκη, *Ο μύθος του Μεταξά, Δικτατορία και προπαγάνδα στην Ελλάδα, ό.π.*, σσ. 51-58, 78-80 και 94-111, Ελένη Μαχαιρά, *Η νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου, φωτογραφίες, ό.π.*, σσ. 181-192, Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας, ό.π.*, σ. 117, Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”, “Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας, ό.π.*, σσ. 193-195, Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου, ό.π.*, σσ. 110-114, Γιώργος Κόκκινος, *Η φασίζουσα ιδεολογία στην Ελλάδα, Η περίπτωση του περιοδικού “Νέον Κράτος” (1937-1941), ό.π.*, σσ. 76-77 και Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010, ό.π.*, σ. 304.

²⁵⁷ Ελένη Μαχαιρά, *Η νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου, φωτογραφίες, ό.π.*

²⁵⁸ «Η ευγνωμοσύνη», *Ελευθερία* της 28-1-1938, αριθμ. 5145.

απόψεις μίας μερίδας του κόσμου, αυτής των αγροτών. Πράγματι, σε ψήφισμα του συλλόγου με ημερομηνία 7-2-1940, το συμβούλιο, λαμβάνοντας υπόψη εγκύκλιο της Ε.Σ.Σ.Ε., αποφάσισε να εκφράσει την ευγνωμοσύνη του προς την κυβέρνηση²⁵⁹ και ιδιαίτερα προς το πρόσωπο του Μεταξά, για την προσπάθεια του να εισαγάγει στην χώρα, το συνεταιριστικό θεσμό, ευχόμενοι να προχωρήσει γρήγορα στην εφαρμογή του²⁶⁰. Από την παραπάνω απόφαση, άξια αναφοράς είναι η ιδιοποίηση του κοινού αισθήματος των αγροτών από μία μικρή ομάδα που αποτελούσαν τα μέλη του συλλόγου, η γνώση και εμβάθυνση σε βασικά ιδεολογικά στοιχεία του καθεστώτος όπως ήταν το κορπορατιστικό σύστημα και η εκθείαση του δικτάτορα.

Το τελευταίο αποτελεί κοινό στοιχείο και σε απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου. Στις 1-12-1937²⁶¹, αποδέχτηκαν την πρόταση του δημάρχου να ανακηρύξουν τον δικτάτορα επίτιμο δημότη Λάρισας για το πολύτιμο έργο του σε τοπικό και πανελλήνιο επίπεδο, σε εκδήλωση που θα πραγματοποιούνταν παρουσία του. Αντίστοιχα, η ένωση γεωργικών συνεταιρισμών, τρία χρόνια αργότερα, αποδέχτηκε να αποστείλει σε συνεργασία με τους άλλους συνεταιρισμούς της Θεσσαλίας, τοπικά γεωργικά προϊόντα στην Αθήνα, ανήμερα της ονομαστικής εορτής του δικτάτορα, αναλαμβάνοντας τα έξοδα αγοράς ορισμένων εξ αυτών καθώς και τα έξοδα αποστολής εκπροσώπου της στην πρωτεύουσα²⁶². Οι παραπάνω δράσεις αποτελούσαν μέρος μιας γενικότερης στρατευμένης πολιτικής του καθεστώτος, παρουσίασης της λαϊκότητας του και σε κανένα βαθμό δεν μπορούν να αποτελούσαν γνήσια δείγματα αποδοχής από την πλευρά του απλού κόσμου. Αυτό γίνεται ακόμη πιο κατανοητό, αν αναλογιστούμε ότι οι περισσότερες από αυτές τις αποφάσεις-ψηφίσματα, έγιναν μετά από εγκυκλίους και εντολές ανώτερων κρατικών φορέων, που αποστάληκαν στον δήμο ή σε συλλόγους.

²⁵⁹ Εκδήλωση ευγνωμοσύνης προς την κυβέρνηση για το έργο της υπέρ του αγροτικού κόσμου συναντάμε και άλλη φορά στα πρακτικά του γεωργικού συνεταιρισμού Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 25-6-1939, ζτμ. 12^ο.

²⁶⁰ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 28/9/1939 και λήγον την 26/3/1942, 7-2-1940, ζτμ. 2^ο.

²⁶¹ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 1-12-1937.

²⁶² Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 28/9/1939 και λήγον την 26/3/1942, 3-1-1940, ζτμ. 9^ο.

Μολοταύτα τέτοιου είδους πρακτικές, αν και ικανοποιούσαν το καθεστώς, δεν επέτρεπαν να φανεί η αποδοχή του από τον απλό λαό, πολύ περισσότερο να αποδείξει ο κόσμος την αποδοχή του. Μία καλή ευκαιρία αποτελούσαν οι διάφορες εθνικές εορτές που διοργάνωνε η κυβέρνηση με αφορμή επετείους όπως αυτή της 4^{ης} Αυγούστου. Οι περιγραφές, ιδιαίτερα στον Τύπο, περιελάμβαναν αρκετά κοσμητικά επίθετα, που διατυμπάνιζαν την μαζική συμμετοχή του λαού²⁶³, ο οποίος συναισθανόταν το αναμορφωτικό έργο της κυβέρνησης. Βαρύγδουπες δηλώσεις για την σημαντικότητα της τεταρτοαυγουστιάτικης δικτατορίας και του ιδιαίτερου ρόλου που έπαιζε ο κυβερνήτης²⁶⁴, σημειώνονται σε μεγάλο βαθμό σε άρθρα της «Ελευθερίας», θέλοντας να γεμίσουν την κενότητα της δράσης του καθεστώτος και της αποδοκμασίας που έχαιρε από τους κατοίκους της Θεσσαλικής πρωτεύουσας²⁶⁵. Επίσης δεν εντυπωσιάζει η χρήση στρατευμένου λόγου και η παρερμηνεία των σημασιών των λέξεων καθώς αποτελούσε συχνή τακτική του καθεστώτος. Οι λέξεις έχαναν το νόημα τους και ορισμένες από αυτές θεωρούνταν ως απόλυτες αλήθειες που δεν χρειάζονταν επιχειρήματα για να αποδειχθούν, στοιχείο ιδιοτυπίας όλων των φασιστικών ιδεολογημάτων.²⁶⁶

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η δικτατορία θέλοντας να νομιμοποιήσει τον εαυτό της χρησιμοποίησε προσωπικότητες της ελληνικής ιστορίας και παρελθόντος, θέλοντας να αποδείξει ότι αποτελεί στοιχείο της ελληνικής κουλτούρας και εξελικτικό στάδιο στη γραμμική αντίληψη της ιστορίας. Σε επίπεδο χρήσης προσώπων του ελληνικού παρελθόντος, στην πόλη της Λάρισας, αυτό γίνεται φανερό με την χρήση των ονομάτων τους σε ονοματοδοσίες πλατειών και δρόμων. Αρχικά, με διαταγή του Νομάρχη, με αφορμή μία εγκύκλιο του Υπουργείου Εσωτερικών κλήθηκε και το Δημοτικό Συμβούλιο να προβεί στην παραπάνω πράξη,

²⁶³ «Ιδιαιτέρως οι κάτοικοι της πόλεως μας και των περιχώρων από της πρώτης στιγμής εξεδήλωσαν ζωηρώς την απέραντον προσήλωσιν των προς τας αρχάς του νέου Κράτους.» «Ημείς και η 4 Αυγούστου. Κρίσεις-Γνώμαι», *Ελευθερία* της 22-7-1938, αριθμ. 5298.

²⁶⁴ «Η στιβαρά χείρ του Εθνικού Κυβερνήτου κ. Μεταξά απέτρεψε τον κίνδυνον και κατηύθυνε το Ελληνικόν σκάφος εις τον δρόμον ων πεπρωμένων του Έθνους», «Η Δευτέρα Επέτειος», *Ελευθερία* της 17-7-1938, αριθμ. 5294.

²⁶⁵ «Η Τρίτη Επέτειος», *Ελευθερία* της 10-7-1938, αριθμ. 5287.

²⁶⁶ Ελένη Μαχαιρά, *Η νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου, φωτογραφίες, ό.π.* .

για την διευκόλυνση της υπηρεσίας τουρισμού²⁶⁷. Όμως, πληροφορούμαστε ότι στη Λάρισα ήδη υπήρχε αρίθμηση των κτηρίων και ονόματα στις οδούς, τουλάχιστον στις κυριότερες, αφού σε επόμενες συνεδριάσεις του²⁶⁸, το Συμβούλιο προχώρησε σε παραχώρηση ονομάτων σε δρόμους και πλατείες. Μία γρήγορη ανάγνωση των δοσμένων ονομάτων μας δίνει την δυνατότητα να κατανοήσουμε τις ιδεολογικές απόψεις των συμβούλων του δήμου και σε ευρύτερο πλαίσιο και ποιες προσωπικότητες ήθελε να σφετεριστεί το καθεστώς. Έτσι, πέραν των ονομάτων του Μεταξά και της 4^{ης} Αυγούστου, συναντώνται ονόματα ηρώων της ελληνικής μυθολογίας, προσωπικοτήτων της αρχαίας Ελλάδας, εξαιρουμένων ατόμων που συνδέονταν με το πολίτευμα της δημοκρατίας, αυτοκράτορες του Βυζαντίου, άγιοι της ορθόδοξης εκκλησίας, πολιτικοί άνδρες της νεώτερης ελληνικής ιστορίας προ του Εθνικού Διχασμού, πόλεων και σε πολύ μικρότερο βαθμό τοπικών προσωπικοτήτων. Εξάιρεση αποτελεί ο λογοτέχνης Σωτήρης Σκίπης, του οποίου το όνομα δόθηκε σε οδό της πόλης²⁶⁹. Η ονοματοδοσία αυτή πραγματοποιήθηκε μετά από πρόταση του δημάρχου. Σε συνδυασμό με την αιτιολόγηση που δόθηκε στα πρακτικά του Συμβουλίου, ότι ο συγκεκριμένος λογοτέχνης, αν και δεν γεννήθηκε στην πόλη, αλλά έζησε τα εφηβικά του χρόνια σε αυτή, σε οίκημα που ακόμα τότε διατηρούνταν, αντλώντας θέματα για το συγγραφικό του έργο από την ζωή σε αυτή, επιτρέπει να εξαχθεί το συμπέρασμα, ότι αυτή έλαβε χώρα καθαρά από προσωπικό ενδιαφέρον του Δημάρχου, ανεπηρέαστη από ιδεολογικές σκοπιμότητες όπως έγινε σε άλλες περιπτώσεις. Μία τέτοια περίπτωση αποτελούσε η μετονομασία, με εντολή του Νομάρχη, της οδού Πρωτεσιλάου σε οδό Χαριλάου Τρικούπη «*ίνα μην εκλίψη εκ της πόλεως Λαρίσης το όνομα του Μεγάλου τούτου ανδρός της Μοντέρνας Ελλάδος*». Το γεγονός ότι αυτή η ονοματοδοσία αποτελούσε επιθυμία του Νομάρχη, αποκαλώντας μάλιστα αυτόν τον Έλληνα πολιτικό, μεγάλο άνδρα της χώρας, αφήνει να εννοηθεί ότι το καθεστώς ήθελε να συνδυάσει το μεταρρυθμιστικό έργο της διακυβέρνησης Τρικούπη με το αντίστοιχο δικό της.²⁷⁰

²⁶⁷ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισα, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισα, 19-7-1937.

²⁶⁸ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισα, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισα, 30-8-1937, 21-9-1937 και 1-12-1937.

²⁶⁹ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισα, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισα, 14-1-1938.

²⁷⁰ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισα, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισα, 21-3-1938.

1.4. Εθνική Οργάνωση Νεολαίας

Μία από τις διαφορές του Μεταξικού καθεστώτος με τα αντίστοιχα της ευρωπαϊκής ηπείρου, ήταν η έλλειψη λαϊκού ερείσματος που θα έδινε την βεβαιότητα και σιγουριά που χρειαζόταν για την επίτευξη των επιδιώξεων του. Θέλοντας συνεπώς να δημιουργήσει αυτή την βάση στο λαό, έγιναν προσπάθειες για τον προσεταιρισμό των ασθενών ομάδων, όπως ήταν η νέα γενιά.²⁷¹ Πιο συγκεκριμένα για να μπορέσει να στρέψει τους νέους και τις νέες της Ελλάδας προς τα ιδανικά του πολιτικού του συστήματος, προχώρησε στην σύσταση της Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας (ΕΟΝ).

Η ΕΟΝ ιδρύθηκε με Αναγκαστικό Νόμο το Νοέμβριο του 1936, με πρότυπα την φασιστική νεολαία στην Ιταλία και την ναζιστική στη Γερμανία . Οι πρώτες εμφανίσεις της έγιναν στην Πελοπόννησο, ενώ τα πρώτα οργανωμένα τμήματα εμφανίστηκαν μπροστά στον Μεταξά στις 7 Νοεμβρίου του 1937, ημερομηνία που ορίστηκε ως επίσημη επέτειος της Οργάνωσης.²⁷² Αποτελούσε, νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, κάτω από την άμεση εποπτεία του κυβερνήτη και επιχορηγούνταν από το κράτος και τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης. Ανάμεσε στους σκοπούς της ήταν η ωφέλιμη διαχείριση του ελεύθερου χρόνου της νεολαίας στοχεύοντας στην σωματική και ψυχική της ανάπτυξη, δημιουργία εθνικού και θρησκευτικού συναισθήματος και έγκαιρου επαγγελματικού προσανατολισμού των νέων ανάλογα με τις ιδιαίτερες κλίσεις τους. Στην ουσία όμως, η ΕΟΝ ιδρύθηκε για να δώσει μακροπρόθεσμη προοπτική στο Μεταξικό εγχείρημα και να διαπαιδαγωγήσει την νέα γενιά με τα ιδεώδη του καθεστώτος.²⁷³

²⁷¹ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας, ό.π.,* σσ. 108-111, Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα κατά το Μεσοπόλεμο: Το παράδειγμα του νομού Ιωαννίνων, ό.π.,* σ. 436 και Μαρίνα Πετράκη, *Ο μύθος του Μεταξά, Δικτατορία και προπαγάνδα στην Ελλάδα, ό.π.,* σσ. 41-43.

²⁷² Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας, ό.π.,* σ. 81, Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας, ό.π.,* σ. 441 και Μαρίνα Πετράκη, *Ο μύθος του Μεταξά, Δικτατορία και προπαγάνδα στην Ελλάδα, ό.π. .*

²⁷³ Αθανασία Μπάλτα, *«Η ΕΟΝ: προπαγάνδα και πολιτική διαφώτιση», Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση, Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας, ό.π.,* σ. 70 και Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας, ό.π..*

Αρχηγός της Νεολαίας ορίστηκε ο Αλέξανδρος Κανελλόπουλος υπό του οποίου δημιουργήθηκε μια πυραμίδα αξιωματούχων²⁷⁴. Για την συμμετοχή στην Οργάνωση υπήρχαν ορισμένες παράμετροι στο θέμα της ηλικίας²⁷⁵, στο θρήσκευμα και στην υιοθέτηση των αρχών της 4^{ης} Αυγούστου.²⁷⁶ Παρά τις προσπάθειες του καθεστώτος να προσελκύσει τους νέους, κάτι τέτοιο δεν έγινε εφικτό, γεγονός που αποδεικνύει και η χαμηλή συμμετοχή, παρά τις διευκολύνσεις τις οποίες προσέφερε η εγγραφή σε αυτήν.²⁷⁷ Μόνο μετά τη διάλυση όλων των άλλων νεολαιίστικων σωματείων, την ανάληψη της Οργάνωσης αμεσότερα και επισημότερα από το κράτος και την υποχρεωτική εγγραφή όλων των μαθητών σε αυτή κατάφερε να έχει πάνω από ένα εκατομμύριο μέλη στις αρχές του 1940.²⁷⁸

Στην πόλη της Λάρισας, πρώτες προσπάθειες για την δημιουργία τμημάτων της νεολαίας, εντοπίζονται στις αρχές του 1938, μετά και την επίσκεψη του Γενικού Κυβερνητικού Επιτρόπου Αλ. Κανελλόπουλου με τον Υπουργό πρωτεύουσας Κοτζιά, στην ευρύτερη περιοχή. Σε εκείνη την επίσκεψη, μεταξύ των άλλων ζητημάτων για τα οποία συνομίλησαν οι δύο άνδρες με τον Νομόρχη Λάρισας, ήταν και η σύσταση φαλαγγών της ΕΟΝ σε διάφορες πόλεις της Θεσσαλίας²⁷⁹. Μάλιστα «κατά την συνεργασίαν ταύτην ετέθησαν οι βάσεις δια τον τρόπον της οργανώσεως και λειτουργίας των τμημάτων τούτων» και δόθηκαν «σχετικάς οδηγίας εις τρόπον ώστε λίαν προσεχώς να λειτουργήσουν τα τμήματα ταύτα εις την πόλιν μας»²⁸⁰. Πράγματι, σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, ο Νομόρχης, ως αρχηγός της Νεολαίας στο νομό, προχώρησε στη δημιουργία τμημάτων στις κυριότερες Θεσσαλικές πόλεις, παραγγέλλοντας και 150 στολές για τα μέλη, έτσι ώστε αυτά να

²⁷⁴ Η ΕΟΝ, όπως πληροφορεί ο Σπύρος Λιναρδάτος, ήταν οργανωμένη στρατιωτικά σε τάγματα, λόχος, διμοιρίες, ενωμοτίες κ.λ.π. . Σχετικά βλπ. (Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 188).

²⁷⁵ Όπως σημειώνει και ο Βαγγέλης Αγγελής, τα μέλη χωρίζονταν ανάλογα με την ηλικία τους στις κατηγορίες: σκαπανείς (7-13), φαλαγγίτες Β (14-18) και φαλαγγίτες Α (19-25). Σχετικά βλπ. (Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας*, ό.π.).

²⁷⁶ Jon V. Kofas, *Authoritarianism in Greece, The Metaxas regime*, ό.π., σ. 89.

²⁷⁷ Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σ. 70 και Jon V. Kofas, *Authoritarianism in Greece, The Metaxas regime*, ό.π., σ. 91.

²⁷⁸ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, ό.π., σσ. 441-443.

²⁷⁹ «Η χθεσινή άφιξις του κ. Κοτζιά εις την πόλιν μας», *Ελευθερία* της 24-1-1938, αριθμ. 5141.

²⁸⁰ «Θα ιδρυθή και ενταύθα τμήμα της Εθνικής Νεολαίας», *Ελευθερία* της 28-1-1938, αριθμ. 5145.

μπορέσουν να παρουσιασθούν στους εορτασμούς της 25^{ης} Μαρτίου²⁸¹. Τελικώς, το κόστος για την ένδυση των τμημάτων όχι μόνο της πόλης αλλά και ολόκληρου του νομού είχαν ο δήμος Λάρισας, όπως μας πληροφορούν οι συνεδριάσεις στις 11 Μαρτίου²⁸² και 14 Απριλίου²⁸³, καθώς και οι τοπικές κοινότητες²⁸⁴, δεδομένο που μας επιτρέπει να εξαγάγουμε το συμπέρασμα, ότι τη δημιουργία της ΕΟΝ στο νομό επιβαρύνθηκε η τοπική αυτοδιοίκηση και όχι το καθεστώς. Μολοταύτα, οι εγγραφές στην Οργάνωση ξεκίνησαν και επίσημα στις 15 Μαρτίου 1938, με τον ταυτόχρονο διορισμό ατόμων σε καίριες διευθυντικές θέσεις.²⁸⁵ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει, η ανακοίνωση σε άρθρο της «Ελευθερίας», όπου πέρα των λοιπών στοιχείων που δίνει για την ΕΟΝ, αναφέρει ότι «*οι φαλαγγίται θα προτιμώνται δια την κατάληψην θέσεων εις δημοσίας και ιδιωτικές υπηρεσίας*»²⁸⁶. Με βάση την παραπάνω αναφορά αλλά και δύο άρθρα στις 25-1-1939²⁸⁷ και 5-2-1939²⁸⁸, στο λαρισινό κοινό παρουσιάζονται ως δέλεαρ για την εγγραφή της νέας γενιάς στην Οργάνωση, οι δωρεάν ιατρικές εξετάσεις και μετακινήσεις με λεωφορεία για τα μέλη της. Οι εν λόγω διευκολύνσεις και η συγχώνευση του σώματος των προσκόπων στην ΕΟΝ²⁸⁹, ήταν πιθανώς ο λόγος που παρατηρείται αύξηση των φαλαγγών και ισχυροποίηση²⁹⁰ της οργάνωσης στην Λάρισα, ακόμη και στα κορίτσια²⁹¹, παρά το φαινομενικά αναμορφωτικό και εξυψωτικό έργο που υποτίθεται συντελούσε²⁹².

²⁸¹ «Η σύστασις τμήματος της Εθνικής Νεολαίας», *Ελευθερία* της 11-3-1938, αριθμ. 5185.

²⁸² Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 11-3-1938.

²⁸³ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 14-4-1938.

²⁸⁴ «Εισφοραί των κοινοτήτων υπέρ της Εθνικής Νεολαίας», *Ελευθερία* της 18-3-1938, αριθμ. 5121, «Εισφοραί διαφόρων χωριών υπέρ της Εθνικής Νεολαίας», *Ελευθερία* της 19-3-1938, αριθμ. 5122, «Αι κοινότητες υπέρ της Εθνικής Νεολαίας», *Ελευθερία* της 22-3-1938, αριθμ. 5194.

²⁸⁵ «Η οργάνωσις της Εθνικής Νεολαίας εις την πόλιν μας», *Ελευθερία* της 15-3-1938, αριθμ. 5188.

²⁸⁶ *Ο.π.*

²⁸⁷ «Θα τους μιμηθούν. Κρίσεις-Γνώμαι», *Ελευθερία* της 25-1-1939, αριθμ. 5459.

²⁸⁸ «Δωρεάν μεταφορά φαλαγγιτών με τα λεωφορεία», *Ελευθερία* της 5-2-1939, αριθμ. 5468.

²⁸⁹ «Οι πρόσκοποι συνεχωνεύθησαν εις ΕΟΝ», *Ελευθερία* της 27-5-1939, αριθμ. 5487.

²⁹⁰ «Τα γραφεία της νεολαίας. Θα γίνουν τμήματα φαλαγγιτιστών», *Ελευθερία* της 21-4-1938, αριθμ. 5220.

²⁹¹ «Αι φαλαγγίτισσαι», *Ελευθερία* της 28-5-1938, αριθμ. 5251, «Η Περιφερειακή Διοίκησης θηλέων της ΕΟΝ νομού Λαρίσης», *Ελευθερία* της 18-1-1939, αριθμ. 5453.

²⁹² «*Η αναδιοργάνωσις και επί εθνικών θέσεων συσσωμάτωσις της Ελληνικής νεότητος αυτόν τον μέγα σκοπόν έχουν: Την εξύψωσιν αυτής και μετά φανατισμού προσήλωσιν της εις τον προορισμόν της.*» «Αι φάλαγγαις της νεολαίας. Κρίσεις-Γνώμαι», *Ελευθερία* της 16-3-1938, αριθμ. 5189.

Σημαντικό κομμάτι της δράσης της οργάνωσης ήταν οι διάφορες δραστηριότητες με τις οποίες απασχολούνταν τα μέλη της. Μία κύρια ενασχόληση ήταν η προετοιμασία και η συμμετοχή στις εθνικές επετείους και εορτές της 25^{ης} Μαρτίου και 4^{ης} Αυγούστου, όπως και της 7^{ης} Νοεμβρίου, της θεσμοθετημένης μέρας της ΕΟΝ. Πιο συγκεκριμένα, οι τοπικές φάλαγγες της ευρύτερης περιοχής συμμετείχαν στους εορτασμούς της 25^{ης} Μαρτίου και 4^{ης} Αυγούστου²⁹³ στην Αθήνα. Έτσι, τμήματα της νεολαίας από διάφορα μέρη του νομού, αφού συγκεντρώθηκαν στην Λάρισα, επιθεωρήθηκαν από τον περιφερειακό διοικητή της ΕΟΝ του νομού και το Νομάρχη, παρέλασαν από τους κεντρικότερους δρόμους της πόλης και μετέβησαν στην πρωτεύουσα²⁹⁴ όπου θα «*αποσπάση και πάλιν τον έπαινον και τας επευφημίας, έπαινον προς όλην την Θεσσαλικήν νεολαίαν*»²⁹⁵.

Πολύ πιο σημαντικοί για την οργάνωση ήταν οι εορτασμοί για την 7^η Νοεμβρίου, ημερομηνία της επετείου της ίδρυσης της. Όπως έχει ξαναειπωθεί, λίγες μέρες πριν από όλους τους εορτασμούς, στις εφημερίδες εμφανίζονταν σταδιακά άρθρα, που ενημέρωναν για τις επερχόμενες τελετές, έχοντας ως στόχο τη δημιουργία κατάλληλης εορταστικής ατμόσφαιρας²⁹⁶. Έτσι και στην περίπτωση του εορτασμού της επετείου της ΕΟΝ, εμφανίζονται άρθρα, σχεδόν ένα μήνα νωρίτερα που πληροφορούν για τον τρόπο διεξαγωγής των εορτασμών. Συγκεκριμένα, εντοπίζεται στις 25 Οκτώβρη 1939, άρθρο με το οποίο το κοινό πληροφορείται για τους εορτασμούς στα σχολεία, μέσω ομιλιών που θα λάμβαναν χώρα κατά την διάρκεια της σχολικού ωραρίου²⁹⁷. Επίσης, την εμφάνιση τους έκαναν και άρθρα τα οποία έκαναν γνωστά στο ευρύ κοινό τους σκοπούς και τα επιτεύγματα της οργάνωσης. Ειδικότερα, υπογραμμίζεται η σωματική και εθνική διαπαιδαγώγηση που προσέφερε η νεολαία σε ένα σύνολο 700.000 νέων²⁹⁸, καθώς επίσης και η στρατιωτική προετοιμασία και εκπαίδευση που λάμβαναν, εκπαίδευση που

²⁹³ «Υποδιοίκησις Ε.Ο.Ν. Λαρίσης. Πρόσκλησις», *Ελευθερία* της 21-7-1938, αριθμ. 5297.

²⁹⁴ «Η αναχώρησις των τμημάτων νεολαίας», *Ελευθερία* της 22-3-1938, αριθμ. 5194, «Οι φαλαγγίται του νομού μας αναχωρούν σήμερον δι' Αθήνας», *Ελευθερία* της 23-3-1938, αριθμ. 5195.

²⁹⁵ «Η Θεσσαλική νεολαία. Κρίσεις-Γνώμαι», *Ελευθερία* της 29-7-1938, αριθμ. 5304.

²⁹⁶ Βαγγέλης Αγγελής, «Γιατί χαιρείται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...», «Μαθήματα Εθνικής Αγωγής» και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας, ό.π., σ. 65.

²⁹⁷ «Η επέτειος της ΕΟΝ», *Ελευθερία* της 25-10-1939, αριθμ. 5692.

²⁹⁸ «Επ' ευκαιρία της επετείου της ΕΟΝ», *Ελευθερία* της 3-11-1939, αριθμ. 5700.

«ξαναζωντανεύει την χρυσή νεολαία της Σπάρτης²⁹⁹ και δίνει πνοή εις τας ιεράς των προγόνων παρακαταθήκας» έτσι ώστε να «συντελέση με κάθε τρόπον εις την δημιουργίαν ενός Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού, ανταξίου των δύο άλλων που προηγήθησαν»³⁰⁰. Σε μεγάλο βαθμό, δε, οι τελετές της επετείου δεν διέφεραν σε τίποτα, από αντίστοιχους εορτασμούς. Έτσι παρατηρείται, η τέλεση δοξολογίας στο μητροπολιτικό ναό, η παρέλαση των τμημάτων της οργάνωσης έμπροσθεν των επισήμων της πόλης και της ΕΟΝ του νομού, η δεξίωση των επίσημων αρχών, αθλητικές επιδείξεις, εκφώνηση λόγων και ένα επιπρόσθετο στοιχείο, η διεξαγωγή υποδειγματικής παρέλασης από μέλη της³⁰¹.

Έχει σημειωθεί αρκετές φορές ότι μεγάλη βαρύτητα έριχνε η οργάνωση στην σωματική αγωγή των νέων³⁰², με απώτερο στόχο, την αύξηση της φυσικής αποδοτικότητας των νέων και στη βελτίωση του μέσου φυλετικού τύπου³⁰³. Αυτό συνήθως, σύμφωνα με την Ελένη Μαχαιρά, συντελούνταν μέσω της δαπάνης μεγάλων χρηματικών ποσών για την αγορά αθλητικού εξοπλισμού, ίδρυση και συμπλήρωση δημόσιων σχολικών γυμναστηρίων και την ενίσχυση σωματείων για την ενίσχυση του αθλητισμού.³⁰⁴ Επιπροσθέτως, ο πρωταθλητισμός, ως ανάδειξη της ατομικότητας των αθλούμενων, αποτελούσε στοιχείο που δεν συμβάδιζε με την ιδεολογία του καθεστώτος.³⁰⁵ Έτσι σε όλες τις αθλητικές εκδηλώσεις³⁰⁶ που έλαβαν χώρα στην πόλη βαρύτητα δεν δόθηκε τόσο στα αποτελέσματα και τους νικητές όσο

²⁹⁹ Σύμφωνα με αρκετούς μελετητές, ανάμεσα τους και ο Νίκος Ψυρούκης, ο νέος ελληνικός πολιτισμός ή ο «Τρίτος Ελληνικός πολιτισμός» της 4^{ης} Αυγούστου παρουσιαζόταν, ότι στηριζόταν στην αρχαία Σπάρτη και το Βυζάντιο. Η αρχαία Σπάρτη διαλέχτηκε, γιατί βόλευε τον κρατικό παρεμβατισμό του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού και το Βυζάντιο, γιατί δικαίωνε την συντηρητικότητα. Σχετικά βλπ. (Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 105).

³⁰⁰ «Η επέτειος πλησιάζει», *Ελευθερία* της 2-11-1939, αριθμ. 5699.

³⁰¹ «Η νεολαία αναγεννάται. Ο αυριανός εορτασμός της Γ! Επετείου της ΕΟΝ. Το πρόγραμμα της εορτής», *Ελευθερία* της 11-11-1939, αριθμ. 5707.

³⁰² «Της συντελεσθείσης και επί του πεδίου του αθλητισμού προόδου», «Η αθλητική κίνησης της ΕΟΝ του νομού μας», *Ελευθερία* της 21-4-1939, αριθμ. 5533.

³⁰³ Ελένη Μαχαιρά, *Η νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου, φωτογραφίες*, ό.π., σ. 99.

³⁰⁴ Ό.π.

³⁰⁵ Ό.π., σ.134.

³⁰⁶ «Οι σημερινοί αθλητικοί αγώνες της ΕΟΝ εις την πόλιν μας», *Ελευθερία* της 29-1-1939, αριθμ. 5463, «Η ομάδα Λαρίσης ενίκησε την ομάδα Τρικκάλων», *Ελευθερία* της 27-2-1939, αριθμ. 5487.

στην θέση που κατείχε ο αθλητισμός στην αρχαιότητα και στο χρέος της νέας γενιάς να φανεί αντάξια των αθλητών του αρχαίου ελληνικού κόσμου³⁰⁷.

Αντίστοιχα πολλές ήταν και οι διαλέξεις και οι προβολές ταινιών, που στόχο είχαν την προβολή του έργου και της αναγκαιότητας ύπαρξης της οργάνωσης τόσο στη νέα γενιά όσο και στο ευρύ κοινό της Λάρισας³⁰⁸. Τρανταχτό παράδειγμα αποτελεί, η ομιλία που πραγματοποιήθηκε από τον διευθυντή του γυμνασίου θηλέων Λάρισας, μετά από πρόσκληση της ΕΟΝ θηλέων του νομού, στις 27-1-1939. Στο λόγο του αυτόν ο γυμνασιάρχης τόνιζε την άθλια κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η νεολαία, παραπλανημένη από ανατρεπτικά στοιχεία που στόχο είχαν να οδηγήσουν την χώρα στον όλεθρο. Από την κατάσταση αυτή, σύμφωνα με τα λεγόμενα του, την έσωσε ο κυβερνήτης Ιωάννης Μεταξάς, με την έγκριση του λαοφιλούς βασιλιά. Έπειτα, ο ομιλητής, παρέθεσε τους στόχους και τους σκοπούς της οργάνωσης μεταξύ των οποίων συναντάται η διάπλαση «της νεανικής ψυχής σύμφωνα με τις ωραίας ευγενικής πατροπαραδότους αρχάς της αθανάτου Ελλάδος»³⁰⁹. Παραπλήσιο ήταν και το μήνυμα που ήθελα να περάσει η δικτατορία, μέσω της προβολής κινηματογραφικής ταινίας σε κεντρικό κινηματοθέατρο της πόλης. Στην ταινία, η οποία προβλήθηκε διαφορετικές ημερομηνίες για τους ΕΟΝίτες και τους κατοίκους της πόλης, παρουσιάζονταν η ζωή από ένα στρατόπεδο της οργάνωσης στην Αττική, όπου οι φαλαγγίτες, μέσω του κοινού τρόπου ζωής και των δραστηριοτήτων τους, αποδείκνυαν τον σωτήριο και εξελικτικό προορισμό της ΕΟΝ, «της οποίας η αποστολή δεόντως εξετιμηθή υπό πάντων των Ελλήνων»³¹⁰.

³⁰⁷ «Η Ελλάς νεαροί ευέλπιδες έχει μεγάλην αθλητικήν ιστορίαν και παράδοσιν. Υπήρξεν από αιώνων η κοιτίς του αθλητισμού ως ιδέας ευγενούς αμίλλης και γι' αυτό σεις πρέπει να φανήτε αντάξιοι της ιδέας αυτής» «Οι αθλητικοί αγώνες της παρελθούσης Κυριακής» *Ελευθερία* της 1-2-1939, αριθμ. 5464.

³⁰⁸ «Η Εθνική Οργάνωσις της Ε.Ο.Ν., ως είχε υποσχεθή συνεχίζει και εφέτος την σειράν των ομιλιών της προς το κοινόν, με απώτερον σκοπόν να καταστήση γνωστούς τους σκοπούς και τας προθέσεις της Οργανώσεως προς την Κοινωνίας και τους πολίτας», «Περιφερειακή Διοίκησης Ε.Ο.Ν. Λαρίσης. Ειδοποίησις», *Ελευθερία* της 26-10-1939, αριθμ. 5693 και «Η ΕΟΝ εν τη επιθυμία της όπως παράσχη εις το ευρύ κοινόν, μίαν σαφή ιδέαν του προορισμού της, απεφάσισε να εκθέση, εις σειράν ομιλιών τους λόγους υπάρξεως της, ίνα κατανοηθή εν πάση λεπτομέρεια ο ρόλος της Οργανώσεως εν τη κοινωνική και Εθνική ζωή», «Εθνική Οργάνωσις Νεολαίας», *Ελευθερία* της 4-6-1939, αριθμ. 5571.

³⁰⁹ «Η κίνησις της Ε.Ο.Ν. Η προχθεσινή διάλεξις του σχηματισμού θηλέων. Ομιλητής ο κ. Γιαννουκάκος», *Ελευθερία* της 29-1-1939, αριθμ. 5463.

³¹⁰ «Από την ζωήν της Ε.Ο.Ν.», *Ελευθερία* της 11-3-1939, αριθμ. 5498.

Γενικότερα, το μοτίβο της παραπλανημένης και λησμονημένης νεολαίας, παραστρατημένης από θεωρίες και ιδέες που στρέφονταν κατά της πατρίδας και η οποία χάρη στο σωτήριο πρόγραμμα του κυβερνήτη, μπορούσε πλέον οργανωμένη και πειθαρχημένη να δημιουργήσει τον ωραίο πολιτισμό, αποτελούσε κοινό χαρακτηριστικό των λόγων όλων των επίσημων φορέων της εξουσίας του καθεστώτος³¹¹. Πέραν όμως των κοινοτοπιών που χαρακτήριζε το σύνολο των λόγων των φορέων εξουσίας, μέσα από αυτούς μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες για ειδικότερα θέματα, όπως για την θέση της γυναίκας μέσα στο ιδεολόγημα της δικτατορίας. Σε άρθρο στην εφημερίδα «Ελευθερία», στις 23-3-1939, με αφορμή την επίσκεψη της περιφερειακής διοικητού ΕΟΝ θηλέων του νομού σε εργοστάσια, με στόχο να προπαγανδίσει και στην εργαζόμενη νεολαία την οργάνωση, σημειώνεται η διάσταση του φύλου, αφού οι γυναίκες εμφανίζονται ως αβοήθητες απέναντι στο κεφάλαιο και στην εκμετάλλευση, από όπου μόνο το «Νέον Κράτος» μπορεί να της σώσει και προστατεύσει. Ταυτόχρονα, μέσω της ΕΟΝ, οι γυναίκες μπορούν να ενημερωθούν για θέματα υγείας, μουσικής και να ψυχαγωγούνται πολιτισμένα με βάση τις αρχές της κοινωνίας, της οικογένειας και της θρησκείας. Η όλη αυτή διαπαιδαγώγηση φυσικά δεν αποσκοπούσε πουθενά αλλού, πέρα από το να μετατρέψει τις γυναίκες σε «μητέρες, σύζυγοι και αδερφές»³¹².

Η διάσταση δε του φύλου συναντάται ακόμη πιο έντονα σε δύο άρθρα με μικρή χρονική διαφορά μεταξύ τους, στα οποία οι περιφερειακοί διοικητές ΕΟΝ αρρένων και θηλέων του νομού, προτρέπουν τους νέους και τις νέες, μέλη της οργάνωσης να στραφούν προς την καλλιέργεια κάθε σπιθαμής γης με στόχο την αυτάρκεια σε τρόφιμα. Η διαφορά όμως έγκειται στους λόγους για τους οποίους όφειλαν να στραφούν προς αυτή τη δραστηριότητα, λόγοι που συνάδουν με το ρόλο που καλούνταν να παίξουν στην Μεταξική κοινωνία. Έτσι, οι γυναίκες όφειλαν

³¹¹ «Ο χθεσινός πανηγυρισμός. Ο λόγος του κ. νομάρχου προς τους φαλαγγίτας. Χοροί-Λαμπαδηφορία-Πυροτεχνήματα-Γεύμα. Αι εγερθείσαι προπόσεις», *Ελευθερία* της 5-8-1938, αριθμ. 5311, «Η φωνή της Νεολαίας. Γιατί ο εορτασμός θα είναι πανηγυρικός», *Ελευθερία* της 3-8-1939, αριθμ. 5622.

³¹² «Για την Ελλάδα. Με ενθουσιασμό η εργάτριες εγγράφονται εις την Ε.Ο.Ν. Ένας εμπνευσμένος λόγος», *Ελευθερία* της 23-2-1939, αριθμ. 5483.

να καλλιεργούν την γη, βοηθώντας τους άνδρες τους και την πατρίδα τους, που για το γυναικείο φύλο σύμφωνα με την εκφωνήτρια του λόγου, ήταν πέραν της θρησκείας και της πνευματικής κληρονομιάς των προγόνων και οι δικοί τους άνθρωποι, δηλαδή οι οικογένειες τους. Αντίθετα, στη διαταγή που εξέδωσε η ΕΟΝ αρρένων, δεν παρουσιάζεται πουθενά το στοιχείο της βοήθειας προς το έτερο φύλο και υπάρχει παντελής απουσία της έννοιας της οικογένειας. Αντί αυτού κυριαρχεί το χρέος προς τον αρχηγό, την πατρίδα και κατ' επέκταση προς τον ίδιο τους τον εαυτό. Συμπερασματικά λοιπόν, μπορούμε να εκφράσουμε την άποψη, ότι μέσα και από αυτά τα δύο άρθρα, που παρουσιάζουν τις διαταγές της ΕΟΝ Λάρισας, προβάλλεται η διαφορετική θέαση του άνδρα και της γυναίκας στο απολυταρχικό καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου. Ο άνδρας εμφανίζεται ως «στρατιώτης μιας ιδέας» ενώ αντίθετα η γυναίκα ως «έναν μικρόν απαραίτητον τροχόν στο μηχανισμό της κρατικής μηχανής»³¹³.

³¹³ «Το κήρυγμα της αυτάρκειας. Τα μέλη της Ε.Ο.Ν. εις την εκστρατείαν της καλλιέργειας», *Ελευθερία* της 29-9-1939, αριθμ. 5670, «Δια την αυτάρκειαν. Ο περιφερειακός διοικητής προς την νεολαίαν του νομού μας», *Ελευθερία* της 3-10-1939, αριθμ. 5673.

Κεφάλαιο 2^ο

Πολιτικά Φρονήματα και διώξεις

Στα μέτρα που περιελάμβαναν την καταπολέμηση του κομμουνισμού, περιλαμβάνονταν και η έκδοση του αναγκαστικού νόμου 117, στις 18 Σεπτεμβρίου 1936, ο οποίος, ερχόταν να επαναλάβει, προς μία αυταρχικότερη κατεύθυνση, τις διατάξεις του νόμου 4229³¹⁴ του 1928. Ο νόμος αυτός, με την χαρακτηριστική ονομασία «ιδιώνυμο»³¹⁵, τιμωρούσε την άμεση ή έμμεση διάδοση ιδεών, θεωριών και συστημάτων, που αποσκοπούσαν στην βίαιη ή και μη ανατροπή της καθεστηκυίας τάξης. Περαιτέρω, με τον ίδιο νόμο ποινικοποιούνταν η έκδοση βιβλίων ή εντύπων με ανατρεπτικό χαρακτήρα αλλά και η συμμετοχή σε συγκεντρώσεις, στις οποίες αναπτύσσονταν οι παραπάνω ιδέες.³¹⁶ Επιπροσθέτως, στις 11 Φεβρουαρίου 1938, με τον αναγκαστικό νόμο 1075, κωδικοποιήθηκαν οι διατάξεις του νόμου 117, καθώς και ανάλογες διατάξεις, οι οποίες ήταν διασκορπισμένες σε πολλά νομοθετικά κείμενα. Ο νόμος αυτός, θέσπιζε και ορισμένες πρωτότυπες μεθοδεύσεις που είχαν αναπτυχθεί στην κατασταλτική πρακτική του καθεστώτος. Μία από αυτές ήταν και η θέσπιση στρατοπέδων συγκέντρωσης που σκοπός τους ήταν η κράτηση των προσώπων που εκτοπίζονταν για τα αντικαθεστωτικά τους φρονήματα και δράσεις. Επιπλέον, με τον εκτοπισμό και τις φυλακίσεις, το Μεταξικό σύστημα καθιέρωσε τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων, δηλαδή ενός πιστοποιητικού που χορηγούνταν για τον έλεγχο των πολιτικών πεποιθήσεων των δημοσίων και ορισμένων ιδιωτικών υπαλλήλων, καθώς και των δηλώσεων μετανοίας, τις οποίες καλούνταν να υπογράψουν οι πολιτικά ύποπτοι, για μία πληθώρα νομικών διαδικαστικών.³¹⁷

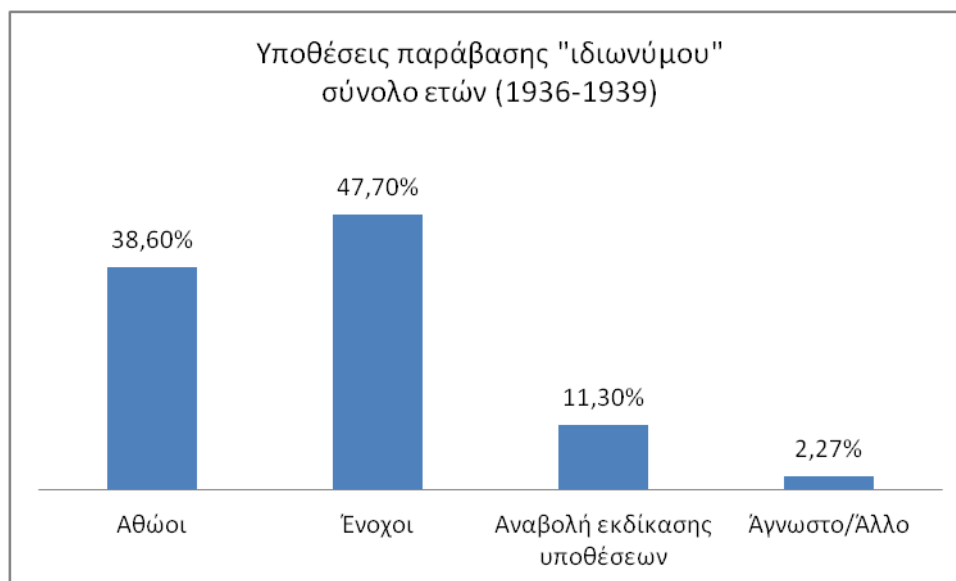
³¹⁴ Για το περιεχόμενο του νόμου 4229 του 1928 σχετικά βλπ. (Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 54).

³¹⁵ Για το ακριβές περιεχόμενο του αναγκαστικού νόμου 117 σχετικά βλπ. (Ιωάννης Κολιόπουλος, «Το καθεστώς και οι φορείς του», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., σσ. 384-385).

³¹⁶ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, ό.π., σσ. 417-419, Margaret E. Kennan, *Η κοινωνική οργάνωση της εξορίας, πολιτικοί κρατούμενοι στον Μεσοπόλεμο*, ό.π., Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 71-73 και Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π., σ. 308.

³¹⁷ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, ό.π., σσ. 420-422, Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*,

Μέσα στα πλαίσια αυτού του νόμου, στην πόλη της Λάρισας πραγματοποιήθηκαν 44 δίκες που αφορούσαν την διάδοση ιδεών, επικίνδυνων για το καθεστώς. Το ποσοστό των νομικών αυτών υποθέσεων ανέρχεται σε 0,48% στο σύνολο 9132 υποθέσεων που εκδικάστηκαν από το Πολυμελές Πρωτοδικείο Λάρισας, την περίοδο 1936-1939. Από αυτές, στις 17 οι κατηγορούμενοι κρίθηκαν αθώοι, στις 21 ένοχοι, στις 5 η απόφαση δεν πάρθηκε ποτέ καθώς αναβλήθηκαν οι δίκες και σε μία το αποτέλεσμα τις δίκες παραμένει δυσδιάκριτο (Πίνακας ν.1).

Πίνακας ν.1

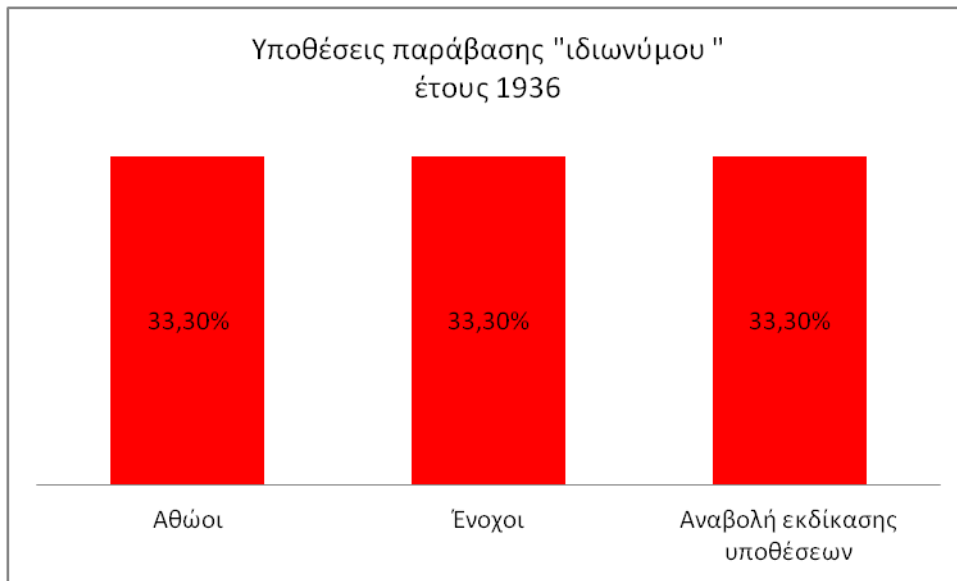
Πιο συγκεκριμένα την χρονιά 1936, εκδικάστηκαν 3 υποθέσεις παραβίασης του νόμου 4229, εκ των οποίων στη μία μόνο ο κατηγορούμενος καταδικάστηκε³¹⁸. Αντίστοιχα, από τις δύο άλλες υποθέσεις η μία έληξε με αθώωση³¹⁹ του εναγομένου και η εκδίκαση της άλλης αναβλήθηκε επ άοριστον³²⁰ (Πίνακας ν.2).

ό.π., Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 99-100 και Margaret E. Kenna, *Η κοινωνική οργάνωση της εξορίας, πολιτικοί κρατούμενοι στον Μεσοπόλεμο*, ό.π., σσ. 39-41

³¹⁸ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρωτοδικείο Λάρισας (στο εξής ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ.), Πολυμελές 1936, υποθ. 2531.

³¹⁹ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές 1936, υποθ. 2532.

³²⁰ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές 1936, υποθ. 2530.

Πίνακας ν.2

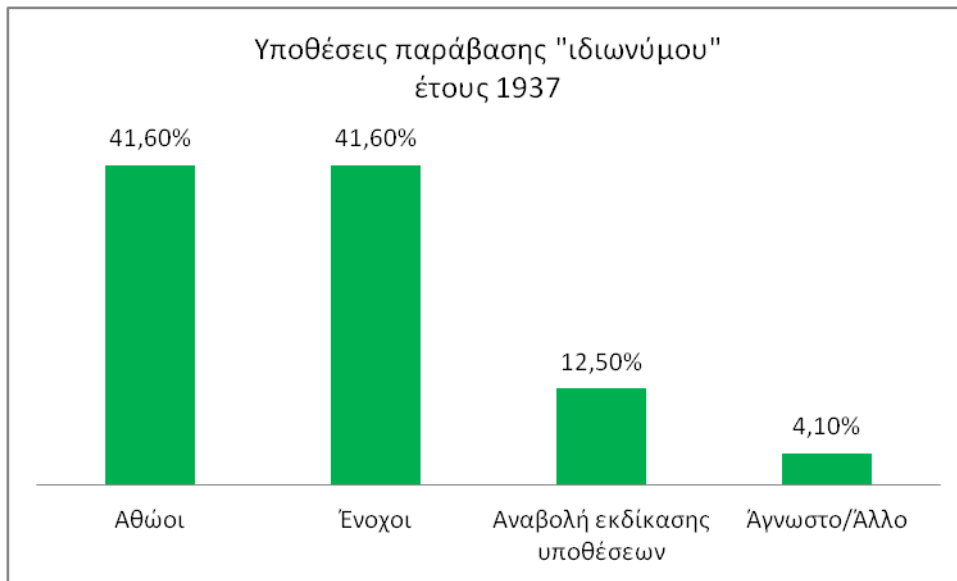
Μία χρονιά αργότερα, παρατηρούνται οι περισσότερες δίκες, με βάση το ιδιώνυμο. Οι υποθέσεις δίωξης κομμουνιστών, έφτασαν τον αριθμό των 24 δηλαδή ποσοστό 0,92% στο σύνολο των υποθέσεων. Από αυτές τις δίκες, σε δέκα οι υπόδικοι κρίθηκαν ένοχοι³²¹, σε δέκα αθώωθηκαν³²², 3 υποθέσεις αναβλήθηκαν³²³ και για μία τα στοιχεία είναι δυσδιάκριτα³²⁴ (Πίνακας ν.3).

³²¹ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1937, υποθ. 949, υποθ. 990, υποθ. 1050, υποθ. 1181, υποθ. 1182, υποθ. 1277, υποθ. 1572, υποθ. 1941, υποθ. 2267 και υποθ. 2552.

³²² Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1937, υποθ. 388, υποθ. 782, υποθ. 915, υποθ. 963, υποθ. 1085, υποθ. 1249, υποθ. 1271, υποθ. 2123, υποθ. 2654 και υποθ. 2780.

³²³ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1937, υποθ. 885, υποθ. 1243 και υποθ. 2388.

³²⁴ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1937, υποθ. 2054.

Πίνακας ν.3

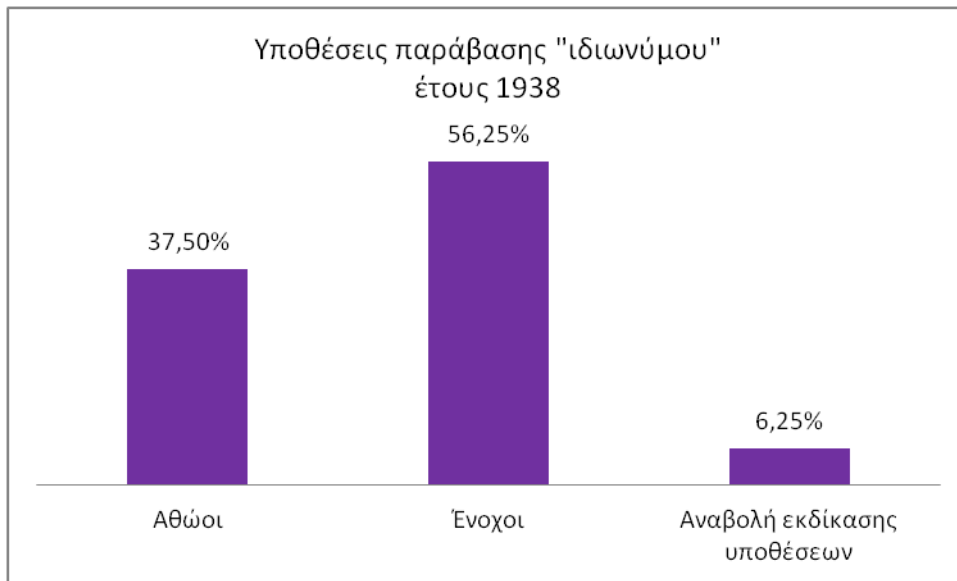
Το 1938, έτος που ο αναγκαστικός νόμος 1075, κωδικοποίησε τις διατάξεις του νόμου 117/36, σημειώνεται μείωση των υποθέσεων που αφορούσαν την καταπολέμηση του κομμουνισμού. Πιο αναλυτικά από τις 16 υποθέσεις (0,7% στο σύνολο των υποθέσεων), μόνο σε εννιά κρίθηκαν ένοχοι³²⁵ οι κατηγορούμενοι, έξι αθώωθηκαν³²⁶ και υπήρξε και μία αναβολή εκδίκασης³²⁷ (Πίνακας ν.4). Ένας από τους λόγους που πιθανώς να γίνεται αισθητή αυτή η μείωση στις διώξεις αριστερών, να είναι και το γεγονός ότι οι μηχανισμοί του καθεστώτος, είχαν αποκτήσει εμπειρία στην καταστολή τέτοιων φαινομένων, προλαμβάνοντας τα προτού εκδηλωθούν. Πάντως, στην πόλη της Λάρισας, την συγκεκριμένη χρονιά, πραγματοποιήθηκαν τρεις από τις μεγαλύτερες δίκες δίωξης κομμουνιστών, από άποψη αριθμητική, ποινών και κατηγοριών καθώς ενοχοποιήθηκαν αρκετά άτομα με ενεργή κομμουνιστική δράση, ταυτοχρόνως, στα οποία επιβλήθηκαν αυστηρότατες ποινές³²⁸.

³²⁵ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1938, που. 276, υποθ. 472, υποθ. 740, υποθ. 910, υποθ. 944, υποθ. 1188, υποθ. 1453, υποθ. 1573 και υποθ. 1672.

³²⁶ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1938, υποθ. 277, υποθ. 815, υποθ. 1266, υποθ. 1267, υποθ. 1535 και υποθ. 1815.

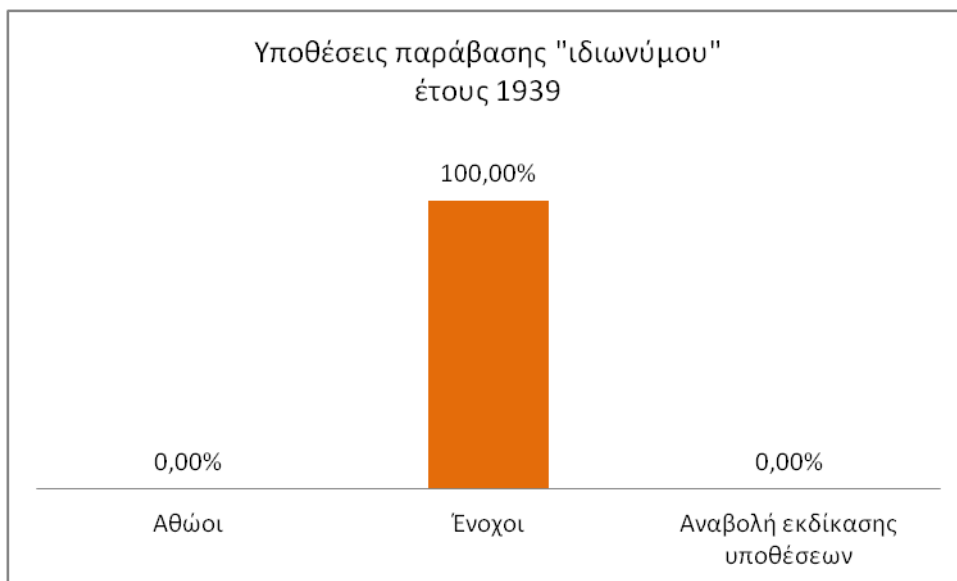
³²⁷ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1938, υποθ. 1359.

³²⁸ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1938, υποθ. 472, υποθ. 740 και υποθ. 944.

Πίνακας ν.4

Τέλος την χρονιά 1939, εκδικάστηκε μόνο μία υπόθεση ιδιωνύμου στην οποία οι κατηγορούμενοι κρίθηκαν ένοχοι³²⁹(Πίνακας ν. 5).

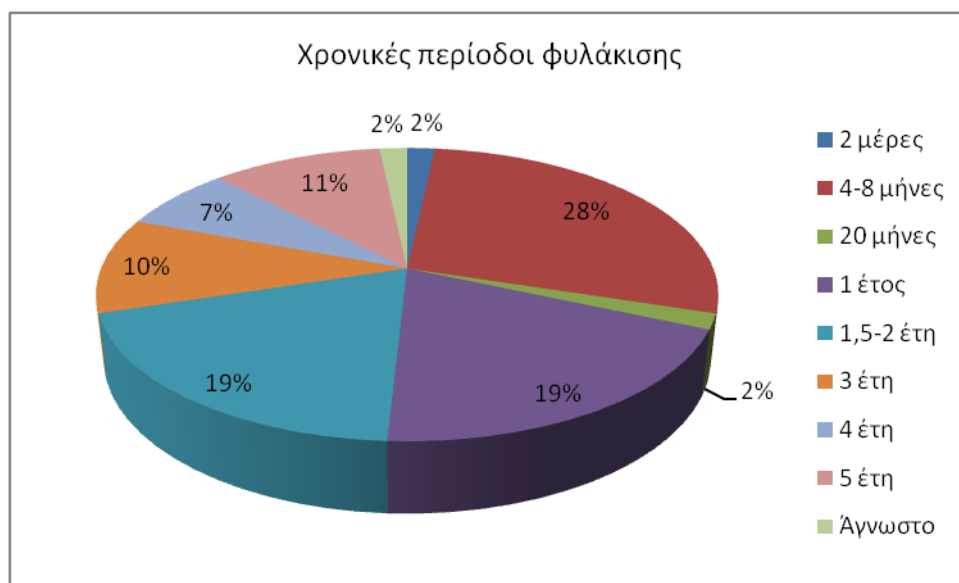

Πίνακας ν.5

Σε αρκετές από αυτές τις νομικές υποθέσεις, ο αριθμός των υπόδικων ξεπερνούσε την αντιστοιχία της μίας δίκης για έναν κατηγορούμενο. Υπολογίστηκε,

³²⁹ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1939, υποθ. 528β.

ότι 57 άτομα καταδικάστηκαν με βάση το «ιδιώνυμο». Σε όλους επιβλήθηκε η ποινή της φυλάκισης, η οποία διέφερε χρονικά για τον καθένα από τους εναγόμενους, ακόμη και αν δικάζονταν ταυτόχρονα (Πίνακας ν. 6).

Πίνακας ν.6

Από τους 57 κατάδικους, οι 49 οδηγήθηκαν σε τόπους εξορίας³³⁰. Το μεγαλύτερο ποσοστό εξορίστηκε στην Ανάφη³³¹, στην Φολέγανδρο³³² και στη Σίκυνο, ενώ μικρότερος αριθμός κρατούμενων στάλθηκε στην Σίφνο³³³, στον Άγιο

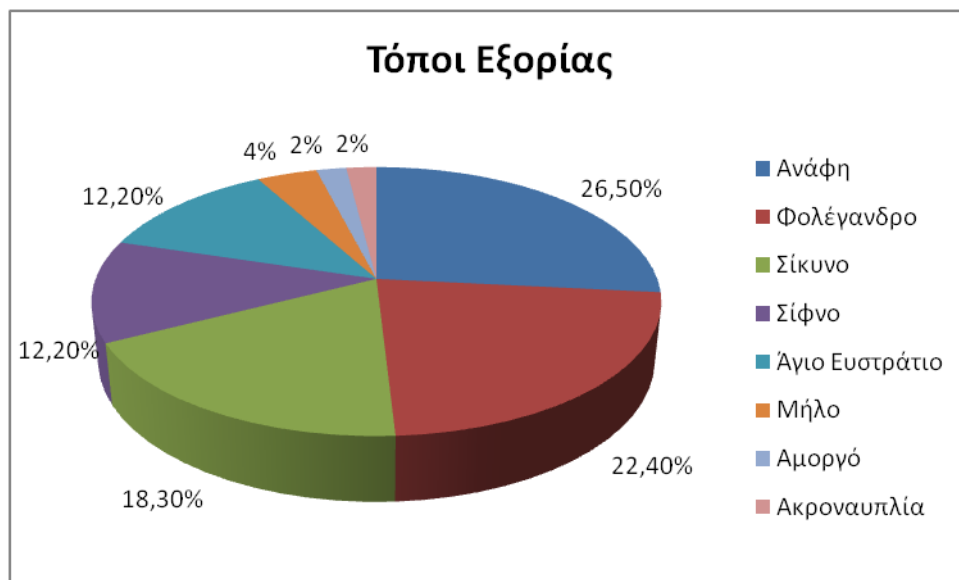
³³⁰ Κατά την διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας φυλακίστηκε και εξορίστηκε στα νησιά ένα ευρύ φάσμα ανθρώπων, μεταξύ των οποίων εκείνοι που ήταν γνωστό ότι είχαν ανάμειξη και συμπάθειες σε κομμουνιστικές, αριστερές και σοσιαλιστικές οργανώσεις, εκείνοι που ήταν ύποπτοι ότι τις είχαν και ο οποιοσδήποτε που εξέφραζε με κάθε τρόπο την αντίθεση του προς την δικτατορία. Σχετικά βλπ. (Margaret E. Kennan, *Η κοινωνική οργάνωση της εξορίας, πολιτικοί κρατούμενοι στον Μεσοπόλεμο, ό.π.*) όπως επίσης σχετικά βλπ. (Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου, ό.π.*, σσ. 411-413) και (Margaret E. Kennan, «Αντιφρονούντες και κοινωνική οργάνωση-Φυλακή, εξορία και στρατόπεδο συγκέντρωσης», », *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες, ό.π.*).

³³¹ Πληροφορίες για την Ανάφη ως τόπο εξορίας και για τον τρόπο ζωής των εκτοπισμένων σε αυτή σχετικά βλπ. (Margaret E. Kennan, «Αντιφρονούντες και κοινωνική οργάνωση-Φυλακή, εξορία και στρατόπεδο συγκέντρωσης», *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες, ό.π.*, σσ. 58-115). Ενδεικτικά παραθέτονται οι ισχυρισμοί του Σπύρου Λιναρδάτου ότι στην Ανάφη υπήρχε η μεγαλύτερη και καλύτερα οργανωμένη ομάδα πολιτικών εξορίστων. Σχετικά βλπ. (Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου, ό.π.*, σσ. 446-457).

³³² Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου, ό.π.*, σσ. 457-460.

³³³ Στη Σίφνο, όπως υποστηρίζεται από τον Σπύρο Λιναρδάτο, η ομάδα των εξορίστων δημιουργήθηκε για πρώτη φορά με την κήρυξη της δικτατορίας. Από τις στερήσεις και την έλλειψη και στοιχειώδους ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, πολλοί εξορίστοι της Σίφνου αρρώστησαν βαριά

Ευστράτιο³³⁴, στην Μήλο και στην Ακροναυπλία³³⁵ (Πίνακας ν.7). Άξιο αναφοράς είναι και το γεγονός ότι σε 19 από τους εκτοπισμένους και σε έναν μόνο που καταδικάστηκε με απλή φυλάκιση, τους στέρησαν και τα πολιτικά τους δικαιώματα, για χρονική περίοδο 5 χρόνων.

Πίνακας ν.7

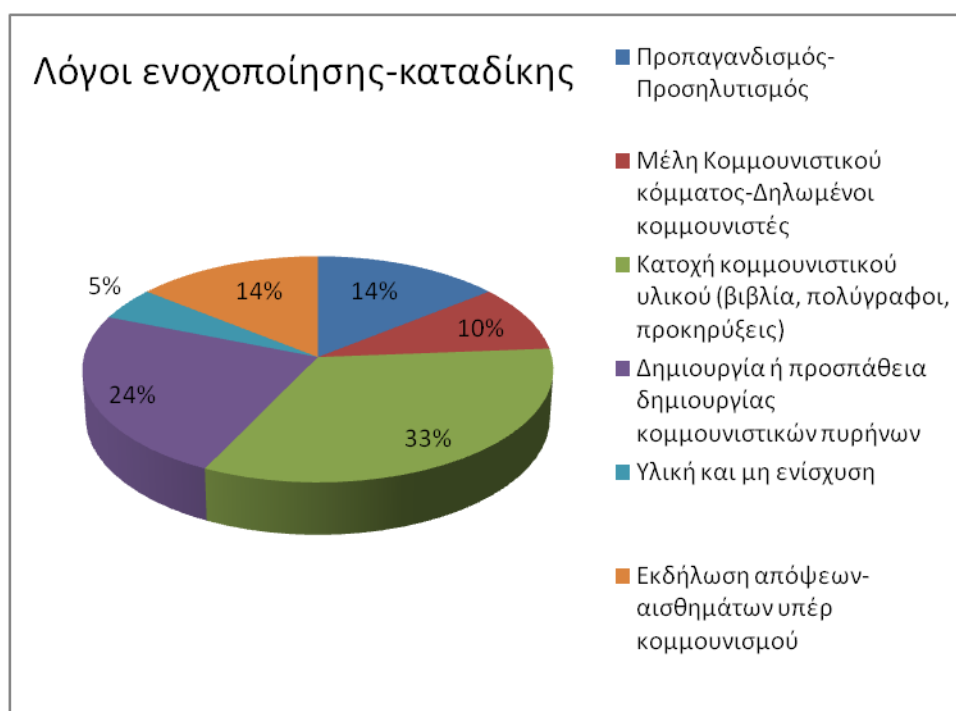
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι κατηγορίες που απαγγέλθηκαν στους εναγόμενους. Αν και στις περισσότερες των περιπτώσεων, ο κάθε κατηγορούμενος ενοχοποιούνταν για μια σειρά από αδικήματα, μολοταύτα για την καλύτερη ανάλυση τους έγινε η παραπάνω ομαδοποίηση τους, κατατάσσοντας την κάθε υπόθεση σε μία από τις παρακάτω κατηγορίες. Προχωρώντας λοιπόν γίνεται αντιληπτό, ότι υπόδικοι, καταδικάστηκαν για προπαγανδισμό της κομμουνιστικής ιδεολογίας και προσπάθεια προσηλυτισμού νέων ατόμων σε αυτήν, σε ποσοστό 14% των υποθέσεων, ποσοστό αντίστοιχο με τις κατηγορίες για φανερή εκδήλωση

κι ορισμένοι πέθαναν. Επιπλέον, η δικτατορία τους παρέδωσε στους Ιταλούς, που τους άφησαν ελεύθερους. Σχετικά βλπ. (Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 463-464).

³³⁴ Ο Άη Στράτης χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά σαν τόπος εξορίας στα 1929 από την κυβέρνηση Ελ. Βενιζέλου. Από τότε δεν έπαψε να δέχεται πολιτικούς εξόριστους. Σ' όλη τη διάρκεια της 4^{ης} Αυγούστου η δικτατορία έστελνε στον Άη Στράτη δεκάδες εξόριστους από όλες τις γωνιές της Ελλάδας. σχετικά βλπ. (Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 430-431).

³³⁵ Η Ακροναυπλία, ως στρατόπεδο πολιτικών κρατουμένων, ιδρύθηκε στις 22 Φεβρουαρίου του 1937 και θα χρησιμοποιούνταν ως κέντρο επιβολής της πειθαρχίας στα εξέχοντα μέλη του ΚΚΕ. Σχετικά βλπ. (Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 414-425).

θετικών απόψεων και αισθημάτων για την αριστερά. Παράλληλα, καταδίκες ατόμων ως μέλη του κομμουνιστικού κόμματος και δηλωμένοι κομμουνιστές, σημειώνονται σε ποσοστό 10%, ενώ λιγότερες ήταν οι καταδίκες για υλική ή μη ενίσχυση του κινήματος, της τάξεως του 5%. Το μεγαλύτερο ποσοστό υποθέσεων, 33%, στην ενοχοποίηση των υποδίκων, συναντάται στις κατηγορίες για κατοχή κομμουνιστικού υλικού, στο οποίο συμπεριλαμβάνονταν βιβλία κομμουνιστικής ιδεολογίας, προκηρύξεις, τις οποίες είτε τύπωναν είτε απλά κατείχαν οι εναγόμενοι και οι πολύγραφοι (Πίνακας ν.8).

Πίνακας ν.8

Όπως αναφέρθηκε, η καθιέρωση των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων, υπήρξε ένας ακόμη ανασταλτικός παράγοντας διάδοσης των αριστερών ιδεών ή τουλάχιστον μέσο ελέγχου του ελληνικού λαού και εξακρίβωσης της υποταγής του στο καθεστώς. Τα πιστοποιητικά αυτά ήταν απαραίτητα για μία σειρά διαδικαστικών τα οποία αφορούσαν τον δημόσιο βίο της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, η έκδοση ενός τέτοιου εγγράφου, θεωρούνταν υποχρεωτική για πολλές υποθέσεις του κρατικού μηχανισμού όπως για παράδειγμα του διορισμού σε μία θέση δημόσιου λειτουργού. Στον τομέα της εκπαίδευσης, ο οποίος αποτελεί

και έναν ενδεικτικό χώρο, όπου η ιδεολογία έπαιζε σημαντικό ρόλο, εξαιτίας του ιδιαίτερου σκοπού της διαπαιδαγώγησης της νέας γενιάς, το Υπουργείου ενημέρωνε για την κρισιμότητα αυτών των εγγράφων. Μάλιστα σε ανακοίνωση του, ο Υφυπουργός, πληροφορούσε διάφορους οργανισμούς και υπηρεσίες, ότι η έκδοση του πιστοποιητικού αφορούσε την κάλυψη συγκεκριμένης θέσης και ότι για οποιαδήποτε άλλο λόγο, ο ενδιαφερόμενος όφειλε να προμηθευτεί άλλο πιστοποιητικό. Ενδεικτικά παρατίθενται «τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων εκδίδονται δι' ωρισμένην θέσιν, ην δύνανται να καταλάβωσιν οι δι' ους εξεδόθησαν ταύτα»³³⁶. Όμως αν και το πιστοποιητικά και γενικώς τα υγιή κοινωνικά φρονήματα³³⁷ θεωρούνταν υποχρεωτικά για την κάλυψη μιας θέσης στον κρατικό μηχανισμό, το ίδιο το καθεστώς ήθελε αυτές οι ενυπόγραφες δηλώσεις αποδοχής των ιδεών της δικτατορίας να γίνονται ηθελημένα από τον εκάστοτε ενδιαφερόμενο και να μην είναι αποτέλεσμα ανωτέρας πίεσης και βίας «διότι τότε έχει την αξίαν ειλικρινούς ομολογίας και πραγματικής μεταμελείας»³³⁸.

Η απόδειξη ορθών, κατά το καθεστώς, ιδεών για την απόκτηση μίας θέσης στο χώρο της εκπαίδευσης, αποτελούσε μία επίπονη γραφειοκρατική διαδικασία. Το πιστοποιητικό³³⁹, που εκδιδόταν για την κάλυψη συγκεκριμένης θέσης από το Υφυπουργείο Δημοσίας Ασφάλειας, αποστέλλονταν στον αρμόδιο φορέα³⁴⁰. Ο

³³⁶ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχείο Δ/νσης Α'/βάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Λάρισας (Στο εξής ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχ. Δ. Α' Εκ. Ν. Λάρισας), Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Εμπιστευτική Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 7: Διάφορα 1937-1944, Κοινωνικά Φρονήματα-Κοινωνικά θέματα, Αριθ. Πρωτ. Εμπ. 670, 2-4-1940.

³³⁷ Ένα από τα πολλά παραδείγματα όπου τα αποδεδειγμένα υγιή κοινωνικά φρονήματα, συνήθως από άτομα με κύρος και ανώτερα στην ιεραρχία από τον ενδιαφερόμενο, αποτέλεσαν επιχείρημα υπέρ ενός δημοσίου υπαλλήλου, ήταν και στην υπόθεση Αργυρακούλη. Ο εν λόγω δάσκαλος του δημοτικού σχολείου Γόννων, επιθυμούσε να παραμείνει μέλος του συλλόγου πολυτέκνων, όντας και ο ίδιος πολύτεκνος. Για να πάρει την έγκριση, την οποία χρειαζόταν από το υπουργείο, ήταν υποχρεωμένος να απευθυνθεί στον επιθεωρητή του, ο οποίος όφειλε να αποδείξει τα υγιή φρονήματα του κατωτέρου του, όπως και συνέβη. Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχ. Δ. Α' Εκ. Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Εμπιστευτική Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 2: Αλληλογραφία περί ΑΝ. 906/1937 Συνεταιρισμού Δημοσίων Υπαλλήλων (1938). Αριθ. Πρωτ. 120, Αριθ. Πρωτ. 105698 και επιστολή του επιθεωρητή στο υπουργείο στις 4-6-1938.

³³⁸ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 105. ΔΙΟΙΚ. 9.5., Αρχείο Δ/νσης Α'βάθμιας Εκπαίδευσης Β' Εκπ. Περιφέρειας, Εμπιστευτικά 1939-1975 (α), Φάκελος εμπιστευτικών εγγράφων 1939-1948, Αριθ. Πρωτ. Εμπ. 1605.

³³⁹ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχ. Δ. Α' Εκ. Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Εμπιστευτική Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 7: Διάφορα 1937-1944, Κοινωνικά Φρονήματα-Κοινωνικά θέματα, Αριθ. Πρωτ. 15/7022/1.

³⁴⁰ Ο.π., Αριθ. Πρωτ. Εμπ. 1836.

αρμόδιος φορέας, στον οποίο είχε κάνει αίτηση πρόσληψης ο ενδιαφερόμενος³⁴¹, απέστειλε στις κατά τόπους υπηρεσίες, το εν λόγω έγγραφο, έτσι ώστε να ολοκληρωθεί ο διορισμός του ατόμου³⁴². Ακόμη πιο δύσκολος θεωρούνταν ο αποχαρακτηρισμός ενός ατόμου ως κομμουνιστή, ιδιότητα που μπορεί να του είχε δοθεί με βάση ενέργειες που θεωρούνταν ύποπτες. Μεταξύ αυτών μπορεί να συμπεριλαμβάνονταν η συνδρομή σε κάποιο έντυπο με αριστερές ή αριστερίζουσες ιδέες, η έκφραση παραπόνων ακόμη και η συκοφαντική δυσφήμιση για προσωπικούς λόγους από τρίτους. Σε περίπτωση που για κάποιον δημόσιο λειτουργό υπήρχαν υποψίες ότι απέκλινε προς κομμουνιστικές ιδέες, οι ανώτεροι του, προσπαθούσαν να συλλέξουν υλικό που να το αποδεικνυαν, συνδιαλεγόμενοι με πρώην εργοδότες³⁴³ και άτομα του κύκλου³⁴⁴ τού εν δυνάμει κατηγορούμενου, για τις δράσεις του και τη ζωή του γενικότερα³⁴⁵. Παράλληλα απαιτούσαν απόδειξη της αθωότητας του ατόμου, με μια σειρά στοιχείων, τα οποία, σε συνδυασμό με καταθέσεις μαρτύρων, παρουσιάζονταν σε ανακριτική διαδικασία³⁴⁶ ενώπιον του αντίστοιχου Εποπτικού Συμβουλίου της περιοχής³⁴⁷. Το Εποπτικό Συμβούλιο έπειτα, έκρινε για την αθωότητα ή μη του εναγόμενου και στην συνέχεια προχωρούσε στις ανάλογες ενέργειες, είτε παραπομπής του κατηγορουμένου στο δικαστήριο, σε περίπτωση που εξακριβωνόταν η κομμουνιστική του δράση ή σε αποχαρακτηρισμό του από το Υφυπουργείο Δημόσιας Ασφάλειας³⁴⁸.

³⁴¹ Ό.π., Αριθ. Πρωτ. 100192.

³⁴² Ό.π., Αριθ. Πρωτ. Εμπ. 28.

³⁴³ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχ. Δ. Α' Εκ. Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Εμπιστευτική Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 6: Υπόθεση Γερορίζου 1937-1938, Αριθ. Πρωτ. 66 και επιστολή επιθεωρητή δημοτικών σχολείων Λαρίσης στις 15-9-1937.

³⁴⁴ Ό.π., Αριθ. Πρωτ. 16.

³⁴⁵ Ό.π., Αριθ. Πρωτ. 17, Αριθ. Πρωτ. 1835ι.

³⁴⁶ Ό.π., υποθ. χωρίς αριθ. πρωτ. στις 29-1-1938.

³⁴⁷ Τα Εποπτικά Συμβούλια αποτελούσαν όργανα του κράτους, τα οποία επιφορτίζονταν με την εκδίκαση πειθαρχικών υποθέσεων. Πιο συγκεκριμένα, τα συμβούλια αυτά, στα οποία συμμετείχαν και στρατιωτικοί, ήταν αρμόδια για εκδίκαση και επιβολή κυρώσεων και ποινών, μέχρι και απόλυσης εκπαιδευτικών, της εκπαιδευτικής περιφέρειας την οποία είχαν υπό την επίβλεψη τους. Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχ. Δ. Α' Εκ. Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Αλληλογραφία 1937-1954, Φάκελος 1: Α' ΕΣΣΕ ΑΥΣΕΕ 1937-1938, επιδόματα, συστάσεις, ίδρυση σχολείων, μεταθέσεις, προαγωγές 1948-1954, Αριθ. Πρωτ. 101651, Αριθ. Πρωτ. 3464, Αριθ. Πρωτ. 125328, Αριθ. Πρωτ. 121977.

³⁴⁸ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχ. Δ. Α' Εκ. Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Εμπιστευτική Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 6: Υπόθεση Γερορίζου 1937-1938, Αριθ. Πρωτ. 14/41/8ιβ, Αριθ. Πρωτ. 6/188/ιγ.

Η δικτατορία επιδιώκοντας να εξασφαλίσει τη λαϊκή μαζική βάση που της έλειπε προχώρησε στην έκδοση μιας σειράς από νομοθετήματα που αφορούσαν, μεταξύ άλλων τη θέσπιση ενός ιδιαίτερου καθεστώτος για τις παραμεθόριες περιοχές με στόχο την καταστολή της κατασκοπείας και της προπαγάνδας ξένων κρατών σε περιοχές του ελληνικού κράτους. Ανάμεσα στα νομοθετήματα που αφορούσαν την καταπολέμηση της ξένης προπαγάνδας, ήταν και ο αναγκαστικός νόμος 375, «περί μέτρων ασφαλείας οχυρών θέσεων», ο οποίος έδωσε στο καθεστώς τη δυνατότητα να προχωρήσει σε δυσμενείς διακρίσεις, σε βάρος ενός σημαντικού αριθμού πολιτών, που θεωρήθηκαν ύποπτοι. Με βάση το νόμο αυτό αρκετές περιοχές, μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως αμυντικές, στις οποίες επικρατούσαν ιδιαίτερες συνθήκες διοίκησης για τους κατοίκους. Στα πλαίσια αυτής της ιδιόζουσας κατάστασης, οι δημόσιοι λειτουργοί καλούνταν να έχουν στενή συνεργασία με τις αρμόδιες δικαστικές αρχές, ενώ κάθε απροθυμία τους, μπορούσε να τους οδηγήσει σε πειθαρχικές διώξεις εις βάρος τους.³⁴⁹ Στη περιοχή της Λάρισας, αν και δεν αποτελούσε παραμεθόρια περιοχή, λόγω του μητροπολιτικού χαρακτήρα της πρωτεύουσας της και εξαιτίας της ύπαρξης μεγάλων βλαχόφωνων πληθυσμών, ιδίως στα βόρεια τμήματα του νομού, διενεργούνταν, κυρίως στο κομμάτι της εκπαίδευσης, πολλές ενέργειες ενημέρωσης, δύο διακριτών πληθυσμιακών ομάδων, των Αρμενίων και των Βλάχων³⁵⁰.

Για την πρώτη ομάδα, το Υπουργείο Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, στα πλαίσια, της γενικότερης αναμόρφωσης της εκπαίδευσης των Αρμενίων μαθητών, απέστειλε στις 3 Δεκεμβρίου 1937, έγγραφο προς τους επιθεωρητές δημοτικών σχολείων όλης της χώρας, με το οποίο τούς καλούσε να το ενημερώσουν για την ύπαρξη αρμενικών σχολών, τον αριθμό και το θρήσκευμα των φοιτούντων μαθητών, τον αριθμό και την προέλευση των δασκάλων και την γλώσσα

³⁴⁹ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας, ό.π.*, σσ. 426-431.

³⁵⁰ Επιπλέον για την εκπαίδευση των μειονοτήτων σχετικά βλπ. (Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής”* και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας, ό.π., σσ. 155-170).

διδασκαλίας.³⁵¹ Στην περίπτωση της θεσσαλικής πρωτεύουσας, η χωροφυλακή ενημέρωσε τον επιθεωρητή δημοτικών σχολείων της περιοχής, για την μη λειτουργία της αρμενικής σχολής στην πόλη³⁵². Με τη σειρά του, ο ίδιος αποπέμφθηκε³⁵³ στους διευθυντές των δημοτικών σχολείων της πόλης για την καταγραφή μαθητών αρμενικής καταγωγής σε αυτά³⁵⁴.

Αν και το θέμα των Αρμενίων μαθητών, δεν αποτελούσε πρωταρχικό στόχο του καθεστώτος για την εξάλειψη της ξένης προπαγάνδας στην ελληνική επικράτεια, το αντίθετο συνέβαινε με την ρουμάνικη, κυρίως σε περιοχές με συγκεντρωμένο μεγάλο αριθμό βλαχόφωνων πληθυσμών³⁵⁵. Πολύ περισσότερο, αυτό το ζήτημα αφορούσε την περιοχή της Ελασσόνας και του Τυρνάβου, περιοχών που συνορεύουν, αν δεν αποτελούν μέρος του ορεινού όγκου της Πίνδου, τόπου εγκατάστασης βλάχικων πληθυσμών. Ακόμη και αν αποδεικνυόταν, ότι στο σχολείο μίας περιοχής δεν πραγματοποιούνταν ρουμάνικη προπαγάνδα³⁵⁶ και μόνο οι υποψίες για σχέσεις εκπαιδευτικών με το ρουμανικό κράτος, θεωρούνταν δείγμα ικανοποίησης ξένων συμφερόντων. Μία τέτοια υπόθεση, ήταν του δασκάλου Εμμανουήλ Χ., του οποίου ο αδερφός σπούδαζε σε ρουμάνικο πανεπιστήμιο³⁵⁷. Τελικώς, όπως και σε άλλες περιπτώσεις, τα αποδεδειγμένα υγιή εθνικά φρονήματα, μέσω πράξεων και δράσεων του ατόμου, μπορούσαν να το βοηθήσουν να αποφύγει δυσχέρειες στον βίο του και την εκπλήρωση του παιδαγωγικού του έργου³⁵⁸.

Οι δηλώσεις μετανοίας, αποτελούσαν ένα ακόμη μέτρο της πολιτείας της 4^{ης} Αυγούστου, για την καταπολέμηση του κομμουνισμού. Αρχικά προβλεπόταν ως

³⁵¹ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχ. Δ. Α' Εκ. Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Εμπιστευτική Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 3: Αλληλογραφία για Αρμένιους μαθητές και μονοφυσίτες (1937), Αριθ. Πρωτ. Εμπ. 1558.

³⁵² Ο.π., Αριθ. Πρωτ. 6/102/8γ.

³⁵³ Ο.π., Αριθ. Πρωτ. Εμπ. 28.

³⁵⁴ Ο.π., Αριθ. Πρωτ. 93, Αριθ. Πρωτ. 13, Αριθ. Πρωτ. 55, Αριθ. Πρωτ. 96, Αριθ. Πρωτ. 120, Αριθ. Πρωτ. 63 και δύο επιστολές των διευθυντών του Α' και Ε' δημοτικών σχολείων Λάρισας με ημερομηνίες 22-12-1937 και 27-12-1937 αντίστοιχα.

³⁵⁵ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχ. Δ. Α' Εκ. Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Εμπιστευτική Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 5: Ρουμάνικα Σχολεία, δάσκαλος Εμμανουήλ Χατζηπύρος 1937-1938, Αριθ. Πρωτ. Εμπ. 297.

³⁵⁶ Ο.π., Αριθ. Πρωτ. Εμπ. 30.

³⁵⁷ Ο.π., Αριθ. Πρωτ. Εμπ. 5 (β).

³⁵⁸ Ο.π., Αριθ. Πρωτ. 30.

τυπική προϋπόθεση για την προσωρινή απόλυση πολιτικών κρατουμένων, γρήγορα όμως εξελίχθηκαν σε μέσο άσκησης πίεσης προς τους πολίτες, αφού η χρήση του γενικεύτηκε με τον καιρό. Σαν άμεσο στόχο του, το σύστημα των δηλώσεων μετανοίας, είχε την ηθική καταρράκωση των αριστερών και του κύρους του Κ.Κ.Ε. και σαν βραχυπρόθεσμο την υποδούλωση του ατόμου, μέσω της εξάλειψης του φρονήματος και της αξιοπρέπειας του. Βεβαίως, η πλειονότητα των δηλώσεων αυτών, υπογράφονταν από άτομα, που δεν είχαν καμία σχέση με τον χώρο της αριστεράς, ενώ άλλοι τα υπέγραφαν ως δείγμα αφοσίωσης προς το καθεστώς. Όμως, οι αρνητικές συνέπειες που προκαλούσε στους «μετανοημένους» κομμουνιστές, ήταν αρκετές, καθότι το κόμμα, αποκήρυσσε όλους όσους υπέγραφαν, καθότι, η δήλωση περιλάμβανε λεπτομέρειες για συμμετοχή σε συγκεντρώσεις, ανάληψη δράσης καθώς και ονόματα άλλων συμμετεχόντων.³⁵⁹ Τα κείμενα των δηλώσεων αυτών, η δικτατορία, τα δημοσίευε κατά σύστημα αυτούσια στον ημερήσιο τύπο και μάλιστα σε περίοπτη θέση, αποσκοπώντας στην όλο και μεγαλύτερη έκθεση των δηλωσιών.³⁶⁰

Η χρήση δηλώσεων μετανοίας από το καθεστώς για εξουθένωση του κομμουνιστικού κινήματος, προκάλεσε απορία στην κοινωνία και της Λάρισας σχετικά με το αν αυτές οι ενυπόγραφες δηλώσεις αποτελούσαν προϊόν ειλικρινούς μεταμέλειας ή παραπλάνησης. Έτσι στην εφημερίδα «Ελευθερία», στις 4-6-1938, ο αρθρογράφος, διερωτάται για την ειλικρίνεια των δηλώσεων, ιδίως των πρώην ενεργών κομμουνιστών. Γρήγορα όμως καταλήγει στο συμπέρασμα ότι για διάφορους λόγους, μεταξύ των οποίων η διαφώτιση και οι δράσεις του καθεστώτος σε συνδυασμό με την διεθνή αποτυχία του κομμουνισμού, οδηγούσε τους δηλωσίες στην ενυπόγραφη αποκήρυξη του κομμουνισμού.³⁶¹ Πέρα όμως από το αν οι

³⁵⁹ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, ό.π., σσ. 421-422, Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π., σ. 309, Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, ό.π., και Margaret E. Kenna, *Η κοινωνική οργάνωση της εξορίας, πολιτικοί κρατούμενοι στον Μεσοπόλεμο*, ό.π.

³⁶⁰ Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π. και Margaret E. Kenna, *Η κοινωνική οργάνωση της εξορίας, πολιτικοί κρατούμενοι στον Μεσοπόλεμο*, ό.π.

³⁶¹ «Αι αθρόαι δηλώσεις περί μετανοίας των κομμουνιστών», *Ελευθερία* της 4-6-1938, Αριθμ. 5257.

δηλώσεις ήταν ειλικρινείς, αυτό που με βεβαιότητα μπορεί να σημειωθεί, ήταν ο διαχωρισμός των δηλώσιών ανάλογα με την πρότερη δράση τους ή και μη.

Με μία πρώτη ματιά, είναι δυνατόν να εντοπιστούν οι δηλωμένοι με πρώην κομμουνιστική δράση. Κοινό τους χαρακτηριστικό ήταν το γεγονός, ότι είχαν συλληφθεί και καταδικαστεί για την δράση τους. Συνήθως, στις δηλώσεις τους περιέγραφαν τις πράξεις τους, που περιλάμβανε οικονομική ενίσχυση του κόμματος ή άλλων φορέων του, εκλογική υποστήριξη τους την περίοδο της δημοκρατίας, την συμμετοχή σε συγκεντρώσεις και τον προπαγανδισμό των αριστερών ιδεών. Η σύλληψη τους όμως και η έκτιση της ποινής που τους επέβαλε το δικαστήριο³⁶², τους οδηγούσε στην αποκήρυξη του κομμουνισμού και των «μισθάρνων οργάνων της Μόσχας»³⁶³.

Μία άλλη υποκατηγορία μετανοημένων, περιελάμβανε αυτούς οι οποίοι είχαν παρασυρθεί στην κομμουνιστική ιδεολογία. Η δράση τους περιοριζόταν στην ανάγνωση κομμουνιστικών εντύπων, στην συμμετοχή τους σε συγκεντρώσεις και στην οικονομική ενίσχυση του κινήματος. Ο προσηλυτισμός τους συνέβαινε στους επαγγελματικούς³⁶⁴ και εκπαιδευτικούς χώρους³⁶⁵, δίχως να λείπει και ο προσεταιρισμός τους μέσω επιστημονικών συλλόγων³⁶⁶. Στο σύνολο τους πάντως, όλοι οι δηλωσίες τάσσονταν στο πλευρό του καθεστώτος και στην καταπολέμηση «μετά φανατισμού τον κομμουνισμόν έστω και με κίνδυνον» της ζωής τους³⁶⁷.

Πολύ μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα άτομα που ασχολήθηκαν με την αριστερή ιδεολογία εξαιτίας του επιστημονικού τους ενδιαφέροντος, φιλολογικού και πολιτικοκοινωνικού, του νεαρού της ηλικίας τους³⁶⁸ και της γενικότερης απογοήτευσης τους από το προηγούμενο πολιτικό γίνεσθαι της χώρας³⁶⁹. Στους συγκεκριμένους, κοινός τόπος είναι ότι απέβαλλαν τις κομμουνιστικές θεωρίες πολύ πριν την πολιτειακή μεταβολή και την επιβολή της

³⁶² «Δήλωσης», *Ελευθερία* της 22-2-1939, Αριθμ. 5482.

³⁶³ «Δήλωσης», *Ελευθερία* της 5-5-1939, Αριθμ. 5545.

³⁶⁴ «Δήλωσης», *Ελευθερία* της 8-4-1939, Αριθμ. 5524.

³⁶⁵ «Οι μετανοούντες», *Ελευθερία* της 16-6-1938, Αριθμ. 5267.

³⁶⁶ «Αυθόρμητος δήλωσης μετανοίας», *Ελευθερία* της 6-9-1938, Αριθμ. 5337.

³⁶⁷ «Δήλωσης Σωτηρίου Δ. Παπαϊωάννου», *Ελευθερία* της 5-2-1939, Αριθμ. 5468.

³⁶⁸ «Δήλωσης», *Ελευθερία* της 4-1-1939, Αριθμ. 5441.

³⁶⁹ «Ομολογούν την πλάνην των. Μετάνοια κομμουνιστού διδασκάλου. Η δράσις του κομμουνισμού», *Ελευθερία* της 11-3-1939, Αριθμ. 5498.

δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου καθώς συνειδητοποίησαν από νωρίς τα φθοροποιά αποτελέσματα του κομμουνισμού και του γενικότερου καλού που προσέφερε το έργο του καθεστώτος. Επιπλέον, τα εν λόγω άτομα, δεν αποκήρυσσαν την πρότερη δράση τους, μιας και αυτή είναι ανύπαρκτη και δικαιολογούσαν την όποια παρελθούσα πράξη τους, είτε στο ότι ενήργησαν με βάση τη λογική δίχως ιδεολογικά εφελθήρια³⁷⁰ είτε στην συκοφάντηση και παρερμηνεία των δράσεων τους.

Μία ακόμη μικρή αλλά υπαρκτή υποκατηγορία, ήταν οι δηλώσεις που δεν είχαν κομμουνιστική δράση και οι οποίοι δεν κατηγορήθηκαν ποτέ ως αριστεροί. Αυτοί αποτελούσαν τους ανθρώπους, που όπως υποστηρίζει και η Margaret Kenna, υπέγραφαν δηλώσεις μετανοίας προκειμένου να φανούν αρεστοί στο καθεστώς.³⁷¹ Πολύ πιθανώς, για κάποιες ενέργειες τους, μπορούσαν να κατηγορηθούν ως αριστεροί. Μόνο που αυτές περιορίζονταν σε απλές πράξεις, όπως η ανάγνωση του Ριζοσπάστη και η ψήφιση κομμουνιστών ή αριστερών γενικά υποψηφίων σε παλαιότερες εκλογικές αναμετρήσεις³⁷². Οι πράξεις τους αυτές όμως, δεν τους απέδιδε αυτομάτως τον τίτλο του κομμουνιστή, καθότι δικαιολογούνταν ως πραγματοποιημένες στα πλαίσια της προ 4^{ης} Αυγούστου κοινωνίας.³⁷³

³⁷⁰ «Δήλωσης», *Ελευθερία* της 12-1-1939, Αριθμ. 5448.

³⁷¹ Margaret E. Kenna, *Η κοινωνική οργάνωση της εξορίας, πολιτικοί κρατούμενοι στον Μεσοπόλεμο*, ό.π. .

³⁷² «Δήλωσης», *Ελευθερία* της 17-1-1939, Αριθμ. 5462.

³⁷³ «Δήλωσης», *Ελευθερία* της 28-1-1939, Αριθμ. 5462.

Κεφάλαιο 3^ο

Η κοινωνική και οικονομική μέριμνα της 4^{ης} Αυγούστου

3.1. Δημόσια Έργα

Με βάση την έρευνα του Χρήστου Χατζηϊωσήφ, είναι δυνατόν να υποστηριχθεί, ότι η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά, παρά τη διευθυνόμενη οικονομία που επαγγελλόταν, δεν στάθηκε δυνατόν να προχωρήσει σε ουσιαστικές παρεμβάσεις. Αντίθετα, περιορίστηκε σε επανάληψη πρακτικών προηγούμενων κυβερνήσεων και ενίσχυση της γραφειοκρατίας, ενισχύοντας το μονοπωλιακό συμφέρον.³⁷⁴ Στα πλαίσια αυτού του μονοπωλιακού καπιταλισμού και της διευθυνόμενης οικονομίας, το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου, ανέπτυξε τον τομέα των δημοσίων έργων. Η σημασία, αυτής της εκτόξευσης της υλοποίησης έργων από την πλευρά της δικτατορίας, έχει διπλή σημασία. Από τη μία ικανοποιούσε τα συμφέροντα του ίδιου του μονοπωλιακού καπιταλισμού, που απαλλάχθηκε από άλλες αναγκαίες δαπάνες και από την άλλη ελάττωσε την ανεργία, αποσυμφορίζοντας την δυσαρέσκεια του λαού. Το καθεστώς, είχε καταρτίσει ένα δεκαετές πρόγραμμα παραγωγικότητας, με πρόβλεψη για έξοδα πολλών εκατομμυρίων στα δημόσια έργα, ιδίως στην οδοποιία. Έτσι, μέσα σε διάστημα τεσσάρων ετών, δαπανήθηκαν 1 δισεκατομμύριο δρχ. για κατασκευή δρόμων.³⁷⁵

Αυτός ο οργανισμός κατασκευής δρόμων και έργων οδοποιίας γενικότερα, παρατηρήθηκε σε όλη την επικράτεια του ελληνικού κράτους. Έτσι και στην Λάρισα, δεν είναι λίγες οι αναφορές για την κατασκευή, επέκταση ή βελτίωση του οδικού συστήματος της πόλης. Τέτοιες αποφάσεις, όπως είναι εύλογο παίρνονταν φυσικά από το Δημοτικό Συμβούλιο της θεσσαλικής πρωτεύουσας. Σε αρκετές περιπτώσεις δε, η όποια έγκριση του δήμου για την οδοποιία, γινόταν μετά και από παραίνεση ή διαμαρτυρία των κατοίκων του.

³⁷⁴ Χρήστος Χατζηϊωσήφ, *Η γηραιά σελήνη, η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία 1830-1940*, ό.π. σσ. 312-313.

³⁷⁵ Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 93-94 και Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, ό.π., σ. 141.

Ένα από τα βασικά προβλήματα, που αντιμετώπιζε η δημοτική αρχή, ήταν η άναρχη αστική δόμηση της πόλης, κατάλοιπο του οθωμανικού παρελθόντος της.³⁷⁶ Το παραπάνω ζήτημα, κλίθηκε πολλές φορές να λύσει το Δημοτικό Συμβούλιο, του οποίου ένα από τα κύρια μελήματα, ενταγμένο φυσικά και στην γενικότερη φιλοσοφία της 4^{ης} Αυγούστου, ήταν η διάνοιξη ή επέκταση του οδικού δικτύου της. Εμπόδιο τις περισσότερες φορές, αποτελούσε το ιδιοκτησιακό καθεστώς των κτισμάτων, τα οποία, όφειλε η τοπική διοίκηση να αποκτήσει, έναντι χρηματικής αποζημίωσης³⁷⁷. Το παραπάνω, η ύπαρξη δηλαδή κτιρίων, πάνω σε σχεδιασμένους δρόμους, σε μεγάλο βαθμό, προκαλούσε την αγανάκτηση και του ντόπιου πληθυσμού, ο οποίος επιθυμούσε την ολοκλήρωση των οδοποιητικών έργων, αποστέλλοντας συχνά αιτήματα στην διοίκηση της πόλης.³⁷⁸ Επιπροσθέτως, τροχοπέδη στην πραγμάτωση της τελειοποίησης του οδικού δικτύου της πόλης, έπαιζε και η έλλειψη των καταλλήλων μηχανικών και μηχανημάτων. Πράγματι, σε σύσκεψη με ημερομηνία 28-10-1937, μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του δήμου, πρότειναν την απευθείας ανάθεση της γρανιτοασφαλτοδρόμησης κεντρικών αρτηριών της πόλης, στον μοναδικό μηχανικό που διέθετε τα κατάλληλα μηχανήματα για την συγκεκριμένη εργασία. Όπως, υπογράμμιζαν και οι ίδιοι οι σύμβουλοι, μία διαδικασία μειοδοτικής δημοπρασίας θα καθυστερούσε το έργο, αναλογιζόμενοι και την άφιξη του χειμώνα, που δεν επέτρεπε τέτοιου είδους εργασίες.³⁷⁹ Παρότι λοιπόν, η δημοτική αρχή, ήθελε να ακολουθήσει τους ορθούς τρόπους ανάληψης ενός έργου, οι αντικειμενικές συνθήκες ήταν αυτές που την οδηγούσαν στην λήψη τέτοιων μέτρων. Δείγμα, της πρόθεσης της αρχής για διατήρηση του αδιάβλητου, μπορεί να υποστηριχθεί ότι αποτελούσε και ο ορισμός επιτροπής παραλαβής του έργου από ενεργά μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου³⁸⁰,

³⁷⁶ Βίλμα Χαστάογλου, «Οι Θεσσαλικές πόλεις πριν και μετά το 1881: Η παραδοσιακή πόλη και ο πολεοδομικός εκσυγχρονισμός της», *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας, ό.π.*, σσ. 169-197.

³⁷⁷ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 20-9-1937.

³⁷⁸ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αίτηση που απέστειλαν οι περίοικοι της οδού Πατρόκλου στο δήμο, ζητώντας την ολοκλήρωση της διάνοιξης του δρόμου, έργου που είχε υλοποιηθεί κατά 7/8. Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 20-9-1937.

³⁷⁹ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 28-10-1937.

³⁸⁰ Το έργο παραδόθηκε λίγους μήνες αργότερα όπως μαρτυράει και το πρωτόκολλο που παρέδωσε η επιτροπή στο δήμο προς έγκριση. Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 18-2-1939.

καθώς και η εκπόνηση της σύμβασης ανάληψης του έργου, από τον μηχανικό του δήμου από κοινού με τον Δήμαρχο.

Η επέκταση του οδικού δικτύου της πόλης και γενικότερα του σχεδίου της πόλης, ιδιαίτερα προς τις συνοικίες πέρα του κέντρου, σε αρκετές περιπτώσεις απαιτούσε την σύμφωνη γνώμη του Υπουργείου Συγκοινωνιών. Μάλιστα, το Υπουργείο, σε συνεργασία με τους αντίστοιχους φορείς του δήμου, εκπονούσαν μελέτη για την μελλοντική επέκταση του άστεως, προτείνοντας αλλαγές, τροποποιήσεις και απαγορεύσεις³⁸¹. Πολύ περισσότερο, το εγκεκριμένο και ψηφισμένο, από το Συμβούλιο, πολεοδομικό σχέδιο, έδινε στην τοπική διοίκηση την δυνατότητα να προχωρά στην απαλλοτρίωση κτιρίων για την εφαρμογή των μέτρων για την οδοποιία, πολύ ευκολότερα³⁸². Όμως, ένα σχέδιο πόλης δεν περιοριζόταν απλά στην χάραξη δρόμων και οικοδομικών τετραγώνων, αλλά προχωρούσε ακόμη περισσότερο, με την βελτίωση της ποιότητας του βίου των κατοίκων, πράγμα το οποίο αποδεικνύεται και με την υιοθέτηση της πρότασης Δημοτικού Συμβούλου, για την δεντροφύτευση ορισμένων δρόμων της πόλης, καλύπτοντας μία αρκετά σημαντική έκταση της³⁸³.

Όπως είναι φυσικό, η επέκταση της πόλεως και η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων της, συνοδεύονταν και από την πραγμάτωση εγγειοβελτιωτικών έργων. Τα έργα αυτά, χωρίζονταν στην επέκταση του δικτύου ύδρευσης και σε αντιπλημμυρικά έργα μέσα στην πόλη και την περιφέρεια της. Τα κωλύματα που είχε να αντιμετωπίσει ο δήμος, για τα έργα της πρώτης κατηγορίας, είχαν να κάνουν με το υψηλό κόστος υλοποίησής τους. Ενδεικτικά, η επέκταση του υδρευτικού δικτύου προς μία απομακρυσμένη συνοικία, υπολογιζόταν σε 380.000 δρχ.³⁸⁴ Όπως είναι λογικό, ποσά τέτοιου ύψους, ήταν αδύνατο να εξευρεθούν από το δήμο, γι αυτό κατέφευγε στην χρηματοδότηση και από το δημόσιο, όποτε αυτό ήταν δυνατό. Σε αντίθετη περίπτωση, όπως στο παραπάνω παράδειγμα, όταν το

³⁸¹ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 13-10-1937.

³⁸² Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 1-12-1937.

³⁸³ «Εγκρίνει την δενδροφύτευση των κάτωθι οδών της πόλεως [...] ως και του βορείως του Φρουρίου και εβδομαδιαίας αγοράς χώρου», Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 8-12-1937.

³⁸⁴ «Η επέκτασις της υδρεύσεως εις τον συνοικισμόν “Αβέρωφ”» *Ελευθερία* της 12-2-1938, αριθ. 5160.

κόστος των έργων ήταν υψηλό, η κρατική συνεισφορά μικρή και ο δήμος αδυνατούσε να το υλοποιήσει αναζητούσαν εναλλακτικές προτάσεις.³⁸⁵

Δημοτική χρηματοδότηση, υπήρχε και για τα αντιπλημμυρικά έργα εντός της πόλης, σε αντίθεση με τα αντίστοιχα έργα, τα οποία χρηματοδοτούσε το κράτος. Όσον αφορά τα εντός της πόλης έργα, παρατηρείται, ότι αυτά περιορίζονταν σε μικρής κλίμακας βελτιωτικές παρεμβάσεις. Αφορούσαν κυρίως την κάλυψη τάφρων ή την δημιουργία νέων, και την κατασκευή γεφυρών³⁸⁶. Ανάλογα με την σοβαρότητα του κάθε προβλήματος, ο δήμος εξουσιοδοτούσε τον μηχανικό του, να επιβλέπει τις εργασίες, να εκπονήσει τα σχέδια των έργων ή να ελέγξει το συνεργείο που είχε αναλάβει την υλοποίηση του έργου³⁸⁷.

Η κρατική χρηματοδότηση για τα εγγειοβελτιωτικά έργα στην περιφέρεια της πόλης, γίνεται κατανοητή λόγω του μεγέθους των εργασιών και της σημασίας τους για την εθνική οικονομία³⁸⁸. Ιδιαίτερα, για την περιοχή τη Λάρισας, το κύριο μέλημα του κράτους ήταν η διευθέτηση των επιφανειακών υδάτων, ποταμών και λιμνών. Πιο συγκεκριμένα, η ευθυγράμμιση του Πηνειού ποταμού, η εκτροπή της κοίτης του και η δημιουργία αναχωμάτων στις όχθες του, αποτελούσε το μεγαλύτερο και σημαντικότερο έργο για την περιοχή³⁸⁹. Το κόστος όλων αυτών των εργασιών ανερχόταν σε 1 δισεκατομμύριο δραχμές³⁹⁰ ενώ οι εργάτες σε αυτά από 500 άτομα υπολογιζόταν να φτάσουν τα 2.000.

Οι εργασίες στον Πηνειό ποταμό, συνοδευόταν και με άλλες, μικρότερης κλίμακας. Στην πλειονότητα τους όμως, όπως και με τα έργα στον ποταμό, είχαν να κάνουν με την αποφυγή των πλημμυρών κατά την διάρκεια των χειμερινών μηνών και με την σταδιακή αποκοπή των πηγών νερού της λίμνης Κάρλας. Πράγματι,

³⁸⁵ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 1-3-1938.

³⁸⁶ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 1-3-1938.

³⁸⁷ «παρίσταται ανάγκη όπως ορισθή δι' αποφάσεως του Δημοτικού Συμβουλίου και συνεπιβλέπων Μηχανικός ο συντάξας την μελέτην του έργου» Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 30-8-1937.

³⁸⁸ «Η παρούσα Εθνική Κυβέρνησις εξαιρετικήν σημασίαν αποδίδουσα εις την προστασίαν και την αυξησιν της παραγωγής», «Τα αντιπλημμυρικά», *Ελευθερία* της 6-4-1938, αριθμ. 5207.

³⁸⁹ «Τα αντιπλημμυρικά», *Ελευθερία* της 6-4-1938, αριθμ. 5207.

³⁹⁰ «υπάρχουν χρηματικά περιθώρια από τας πέρυσιν διατεθείσας πιστώσεις, όσων ούπω δε διατίθενται και νέαι τοιαύται εκ του κρατικού προϋπολογισμού της νέας οικονομικής χρήσεως.», «Ό,τι άλλοτε ήτο όνειρον. Η πορεία των αντιπλημμυρικών έργων της Εταιρίας Μπούντ», *Ελευθερία* της 6-4-1938, αριθμ. 5207.

απώτερος σκοπός των εργασιών αυτών ήταν να περιοριστούν οι χείμαρροι που τροφοδοτούσαν την εν λόγω λίμνη με ύδατα και στην συνέχεια να προχωρήσουν στην σταδιακή αποξήρανση της και την γεωργική εκμετάλλευση των νέων επιφανειών γης που θα αποκαλύπτονταν.³⁹¹

Η γεωργική εκμετάλλευση των νέων επιφανειών γης, ενδιέφερε πολύ το καθεστώς, στοιχείο που το μαρτυράει και η επιμονή του να μην λείψει η χρηματοδότηση του. Έτσι, το 1939, τρία χρόνια μετά την έναρξη των εργασιών³⁹², ο λαός της Λάρισας, πληροφορούνταν, ότι μέρος των εργασιών που αφορούσαν κυρίως της λίμνη, χρηματοδοτούνταν από την Αγροτική Τράπεζα.³⁹³ Άξιο αναφοράς πάντως είναι το γεγονός ότι οι εργασίες προχωρούσαν σταδιακά και αδιάκοπα³⁹⁴, με αποτέλεσμα αρκετά από αυτά, να ολοκληρωθούν σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, στα μέσα του 1939.³⁹⁵

Ένα ακόμη στοιχείο που αποδεικνύει το ενδιαφέρον της τοπικής αρχής και κατ' επέκταση του καθεστώτος, για την βελτίωση του τρόπου ζωής των κατοίκων της Λάρισας, ήταν και η διαχείριση των απορριμμάτων της πόλης. Αν και ο δήμος διέθετε δικά του αυτοκίνητα για την συλλογή των απορριμμάτων, μολοταύτα, το δικαίωμα επεξεργασίας τους, παραχωρούνταν μετά από δημοπρασία σε ιδιώτη³⁹⁶, όπως μας πληροφορεί η συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου με ημερομηνία 30-8-1937.³⁹⁷ Σε αυτή την σύσκεψη του Δημοτικού Συμβουλίου, τα μέλη του, αποφάσισαν να εγκρίνουν το αποτέλεσμα της πλειοδοτικής δημοπρασίας επεξεργασίας των αποβλήτων, μόνο όμως για τον ανατολικό τομέα της πόλης. Από το παραπάνω μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα, ότι για τις άλλες περιοχές της

³⁹¹ «Αντιπλημμυρικά. Η πορεία των έργων της Εταιρίας Μπόνυτ. Τα αποστραγγιστικά», *Ελευθερία* της 6-7-1938, αριθμ 5284.

³⁹² Το 1938 διαβάζουμε στον τοπικό Τύπο ότι «Δύο έτη πέρασαν από την ημέραν καθ' ην ήρχισαν τα έργα εις την πεδιάδα της Λαρίσης», «Αντιπλημμυρικά. Η πορεία των έργων της Εταιρίας Μπόνυτ. Τα αποστραγγιστικά», *Ελευθερία* της 6-7-1938, αριθμ 5284.

³⁹³ «Η εκτέλεσις αντιπλημμυρικών έργων εις την Θεσσαλίαν», *Ελευθερία* της 12-3-1939, αριθμ. 5499.

³⁹⁴ «Εντός ενός έτους η πεδιάς Λαρίσης δεν θα κινδυνεύη εκ πλημμυρών. Τα έργα της Μπόνυτ», *Ελευθερία* της 25-3-1939, αριθμ. 5510.

³⁹⁵ «Η προστασία της Θεσσαλικής γης. Τα μεγάλα αντιπλημμυρικά έργα εις την πεδιάδα της επαρχίας Λαρίσης. Η σημειωθείσα πρόοδος εργασιών», *Ελευθερία* της 10-5-1939, αριθμ. 5549.

³⁹⁶ Η παραχώρηση της καθαριότητας της πόλης σε ιδιώτη, συνεχίστηκε μέχρι και το 1938, όπου σε άλλη συνέλευση, τα μέλη του συμβουλίου αποφάσισαν την ανάληψη της καθαριότητας της πόλης απευθείας από τον δήμο. Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 21-3-1939.

³⁹⁷ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 30-8-1937.

πόλης και για άλλες χρήσεις των απορριμμάτων, υπήρχαν και άλλοι ιδιώτες, που ανοικίαζαν αυτό το δικαίωμα, συνεπώς ο εν λόγω τομέας, επέφερε σημαντικά κέρδη στην τοπική αρχή. Αν και η παραχώρηση του δικαιώματος επεξεργασίας και χρήσης των απορριμμάτων σε ιδιώτη, απέφερε έσοδα στην πόλη, το αντίθετο συνέβαινε με τις εισφορές των κατοίκων για την υπηρεσία συλλογής τους από τα οικήματα τους. Η αδυναμία ή άρνηση των κατοίκων της θεσσαλικής πρωτεύουσας, να εξοφλούν τους λογαριασμούς τους προς το δήμο, ήταν που τον οδήγησε, μετά και από την έγκριση του Νομάρχη, στην δημιουργία προσωρινού οργανισμού καταγραφής των χρεών των πολιτών προς το δήμο.³⁹⁸

Ταυτόχρονα η τοπική διοίκηση της πόλης, προσπαθούσε να προσφέρει και άλλες υπηρεσίες στο λαρισινό λαό. Μεταξύ αυτών ήταν η δημιουργία αστικών συγκοινωνιών. Πράγματι, σε συνέλευση με ημερομηνία 4-2-1938, πληροφορούμαστε, ότι ο δήμος έκανε όλες τις απαραίτητες ενέργειες για την παραχώρηση του προνομίου στο δήμο, λειτουργίας μέσου μαζικής μεταφοράς από το κράτος, ένα έργο που «μέγιστα θέλει εξυπηρετήσει την πόλιν Λαρίσης»³⁹⁹. Ο κύριος λόγος είχε να κάνει κυρίως με την γρήγορη επέκταση του πολεοδομικού ιστού της Λάρισας, με αποτέλεσμα πολλοί κάτοικοι να δυσκολεύονται με τις μετακινήσεις τους προς και από το κέντρο της πόλης⁴⁰⁰. Αν και το προνόμιο παραχωρήθηκε σχετικά εύκολα και γρήγορα στην τοπική αρχή⁴⁰¹, το κράτος είχε ακόμη την ευθύνη για την οργάνωση του νέου φορέα. Έτσι, στα τέλη του 1938, το Υπουργείου Σιδηροδρόμων και Αυτοκινήτων, απέστειλε στην πόλη μηχανικό, ο οποίος έπειτα από επιτόπια μελέτη και σε συνεννόηση με την τοπική εξουσία, θα προχωρούσαν στην εκπόνηση του έργου. Συγκεκριμένα, θα μελετούσαν και θα αποφάσιζαν για τον αριθμό και τον τύπο των λεωφορείων που θα χρησιμοποιούνταν, τις γραμμές που θα δημιουργούνταν και τις διαδρομές που θα ακολουθούσαν. Παράλληλα έπρεπε να λάβουν υπόψη τους ότι τα καινούργια οχήματα όφειλαν να πληρούν ορισμένες προϋποθέσεις, όπως όριζε ο νόμος, ότι

³⁹⁸ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 30-8-197.

³⁹⁹ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 4-2-1938.

⁴⁰⁰ «Η αστική. Κρίσεις-Γνώμαι», *Ελευθερία* της 15-6-1938, αριθμ. 5266.

⁴⁰¹ «Η αστική συγκοινωνία», *Ελευθερία* της 10-3-1938, αριθμ. 5184.

ορισμένα λεωφορεία έπρεπε να μεταφερθούν από την εκτέλεση υπεραστικών δρομολογίων και να ενταχθούν στον νέο οργανισμό και γενικώς να αναλογιστούν πάνω στα όποια προβλήματα και ζητήματα προέκυπταν από την επιτόπια έρευνα του μηχανικού⁴⁰². Σημαντικό επίσης είναι και το γεγονός ότι το προνόμιο της λειτουργίας αστικής συγκοινωνίας, ακόμη και αν παραχωρήθηκε στο δήμο, αυτός με την σειρά του σκόπευε να το παραχωρήσει μέσα από δημοπρασία σε ιδιώτη⁴⁰³. Έτσι με αυτό τον τρόπο, όπως και με την συλλογή απορριμμάτων, ο δήμος πρόσθετε και άλλο ένα εισόδημα στον προϋπολογισμό του.

Εξίσου σημαντική ήταν και η δημιουργία πυροσβεστικής υπηρεσίας στην πόλη. Η σύσταση σώματος πυροσβεστών έγινε με διαταγή του Υφυπουργείου Δημοσίας Ασφάλειας, μέσω ανακοίνωσης στον Νομόρχη της περιοχής. Από την πλευρά του ο δήμος όφειλε να προχωρήσει σε μία σειρά από ενέργειες που θα διευκόλυναν το έργο της νέας υπηρεσίας. Μεταξύ άλλων, ο δήμος όφειλε να μεριμνήσει για την παραχώρηση οικοπέδου και την ανέγερση κτηρίου για τη στέγαση του πυροσβεστικού σταθμού. Παράλληλα, στο νέο κτήριο το δίκτυο διοχέτευσης και κατανάλωσης νερού καθώς και οι τηλεφωνικές συνδέσεις θα αποτελούσαν υποχρέωση της δημοτικής αρχής ενώ μέχρι την ολοκλήρωση της κατασκευής του καινούργιου οικήματος του πυροσβεστικού σώματος, ο δήμος όφειλε να παραχωρήσει δικό του οίκημα για την προσωρινή στέγαση του⁴⁰⁴. Επίσης θα παραχωρούσε τα οχήματα καταβρέγματος των οδών μέχρι την αγορά καινούργιων για την εξυπηρέτηση της πυροσβεστικής, ενώ ταυτοχρόνως προχώρησε στην εγκατάσταση και άλλων πυροσβεστικών κρουών, πέρα των υπάρχόντων μέσα στο αστικό δίκτυο καθώς και μέτρων πυρασφάλειας στο Δημοτικό νοσοκομείο και σε όλα τα σχολεία της πόλης⁴⁰⁵.

Ανάμεσα στις άλλες ενέργειες και έργα στα οποία προέβη η δημοτική αρχή για την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και της οικονομικής κατάστασης των κατοίκων της ήταν και η δημιουργία επιβητορικού σταθμού. Από τις συνελεύσεις

⁴⁰² «Η ίδρυση αστικής συγκοινωνίας», *Ελευθερία* της 21-11-1939, αριθμ. 5715.

⁴⁰³ «Ανάγκη επιτακτική», *Ελευθερία* της 3-12-1939, αριθμ. 5726.

⁴⁰⁴ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 21-3-1938.

⁴⁰⁵ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 1-12-1937.

του δήμου, αποδεικνύεται ότι το Συμβούλιο είχε ήδη εκλέξει οικοπέδο προς παραχώρηση το οποίο όμως το Υπουργείο είχε κρίνει ως ακατάλληλο⁴⁰⁶. Η ακαταλληλότητα του οικοπέδου και η πίεση από την τοπική κοινωνία, κυρίως μέσω της αρθρογραφίας του Τύπου, ανάγκασε το Συμβούλιο να προχωρήσει στην σύσταση επιτροπής η οποία θα προχωρούσε σε κατάθεση σχετικής έκθεσης σε επόμενη συνεδρία⁴⁰⁷. Η σύσταση της επιτροπής, αποτελούμενη από μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου, έναν μηχανικό του δήμου και έναν κτηνίατρο του νομού, φανερώνει την σημασία του όλου εγχειρήματος και την σοβαρότητα με την οποία στράφηκε προς την επίλυση του εν λόγω ζητήματος, η δημοτική αρχή. Η δριμύ κριτική που άσκησε ο Τύπος, επιδείνωσε την όλη κατάσταση και ώθησε την δημοτική αρχή στην έγκυρη εξεύρεση λύσης⁴⁰⁸. Πράγματι, η δημοσίευση άρθρων στην «Ελευθερία», όπου υπογραμμίζονταν τα οφέλη στην οικονομία της πόλης, από την δημιουργία αυτού του σταθμού, είχε ως αποτέλεσμα , να παρθεί η απόφαση για την δημιουργία του μέσα σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα. Έτσι, στις 28-1-1938, σε συνέλευση του Συμβουλίου, ο δήμος αποφάσισε να οικοδομηθεί ο επιβητορικός σταθμός στην τοποθεσία που είχε υποδείξει ο ειδικός που είχε αποστείλει το υπουργείο. Μολοταύτα, υπήρξαν αντιδράσεις στην εκλογή του συγκεκριμένου οικοπέδου, αρχικώς από την πλευρά των κατοίκων του εγγύτερου συνοικισμού και δευτερευόντως από μέλη του Συμβουλίου. Και οι δύο πλευρές, παρουσίασαν τους λόγους για τους οποίους διαφωνούσαν με την δημιουργία του σταθμού σε αυτό το σημείο και πρότειναν την δημιουργία του στο διπλανό οικοπέδο. Πιο συγκεκριμένα, οι κάτοικοι της περιοχής, υποστήριξαν ότι η υποδεδειγμένη έκταση χρησιμοποιούνταν από τους ίδιους για τις πραγμάτωση των γεωργικών και κτηνοτροφικών ασχολιών τους, δεχόμενοι όμως την παραχώρηση ετέρας έκτασης σε περίπτωση που αδυνατούσε το Συμβούλιο να εκλέξει άλλο τόπο. Οι πιο έντονες αντιδράσεις, προήλθαν από μέλος του Δημοτικού Συμβουλίου και Προέδρου της Ισραηλίτικης Κοινότητας Λάρισας, ο οποίος υποστήριζε ότι το οικοπέδο που είχε υποδείξει ο εντεταλμένος από το Υπουργείο ειδικός, αποτελούσε

⁴⁰⁶ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 1-12-1937.

⁴⁰⁷ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 14-1-1938.

⁴⁰⁸ «Εντός της σήμερον. Κρίσεις-Γνώμαι», *Ελευθερία* της 25-1-1938, αριθμ. 5142.

παλιό εβραϊκό νεκροταφείο. Όμως, παρά την σημαντικότητα αυτού του τόπου για μία θρησκευτική κοινότητα της πόλης και εξαιτίας της άρνησης του δήμου να έρθει σε ρήξη με το υπουργείο, το Δημοτικό Συμβούλιο ψήφισε την δημιουργία του σταθμού στο περί ου ο λόγος οικόπεδο.⁴⁰⁹ Η παραπάνω απόφαση χαιρετίστηκε από την τοπική κοινωνία και ιδιαίτερα από τον Τύπο, ο οποίος με άρθρα⁴¹⁰ του συνεχάρη την δημοτική αρχή για την απόφαση του περί «*παραχωρήσεως οικοπέδου δια την ανέγερσιν Σταθμού επιβητόρων υπό του Υπουργείου Γεωργίας*»⁴¹¹.

⁴⁰⁹ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 28-1-1938.

⁴¹⁰ «Επί τέλους», *Ελευθερία* της 30-1-1938, αριθμ. 5147.

⁴¹¹ «Η παραχώρησις γηπέδου δια τον σταθμόν επιβητόρων απόφασις του δημ. συμβουλίου», *Ελευθερία* της 31-1-1938, αριθμ. 5148.

3.2. Δημόσια Υγιεινή

Αποτελεί κοινό τόπο, το γεγονός, ότι το «Νέον Κράτος», είχε διευρυμένο ρόλο, συγκριτικά με το φιλελεύθερο καθεστώς των προηγούμενων δεκαετιών. Η δράση του είχε επεκταθεί, καλύπτοντας τομείς όπως ο οικονομικός και ο κοινωνικός, πεδία στα οποία, οι δημόσιοι φορείς του παρελθόντος λειτουργούσαν αποσπασματικά.⁴¹² Στον κοινωνικό τομέα, το καθεστώς έδινε προτεραιότητα στους ενδεείς και οικονομικά αδύναμους, παρέχοντας τους πρόνοια και μέριμνα στην περίθαλψη, ανάγοντας την κοινωνική πολιτική σε εθνικό ζήτημα. Στόχοι αυτής της εθνικής αλληλεγγύης, ενταγμένης σε μια κορπορατιστική πολιτική, ήταν η αρμονία του συνόλου και της ενότητας του έθνους, σε αντίθεση με την ταξική συνείδηση των παρελθόντων ετών.⁴¹³ Στο θέμα της δημόσιας υγιεινής και ευημερίας, ο Μεταξάς, ξεκίνησε ένα φιλόδοξο πρόγραμμα βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης, επενδύοντας 500.000.000 δραχμές. Μέρος του ποσού αυτού δόθηκε στην ανακούφιση των ευπαθών ομάδων και στην στελέχωση δημόσιων κλινικών σε όλη την χώρα.⁴¹⁴ Αυτή η ενασχόληση της 4^{ης} Αυγούστου με την βελτίωση του σώματος και της υγείας, εντάσσεται στο γενικότερο πνεύμα του Μεσοπολέμου, όπου το σώμα μπήκε στο επίκεντρο της κρατικής προσοχής. Σε αυτό συνέτειναν κάποιες

⁴¹² Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, ό.π., σ. 127, Ροσέτος Φακιολάς, «Οικονομικές εξελίξεις και αγορά εργασίας στην περίοδο 1936-1940», *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας*, ό.π., σσ. 169-170, Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, ό.π., σ. 70-71 και Ιωάννης Κολιόπουλος, «Το καθεστώς και οι φορείς του», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., σ. 390.

⁴¹³ Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Το ακροδεξιό κίνημα στην Ελλάδα, 1936-1949-Καταβολές, συνέχειες και ασυνέχειες», *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες*, ό.π., σ. 143. Επιπλέον η Σεβαστή Τρουμπέτα υποστηρίζει ότι στο γενικότερο πλαίσιο διαχείρισης του κοινωνικού ζητήματος, επιχειρούνταν μία αντιμετώπιση των κοινωνικών νοσημάτων όπως προσδιορίζονταν η παρέκκλιση από την ηφιστάμενη κοινωνική κανονικότητα. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, οι έννοιες της υγείας και της ασθένειας προσδιορίζονταν με όρους ηθικής, με κυρίαρχη την ιδέα ότι τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα θεωρούνταν τουλάχιστον επιρρεπή στη διάρρηξη των κυρίαρχων κανόνων και άρα αντιμετωπίζονταν ως ομάδες υψηλού κινδύνου. Σχετικά βλπ. (Σεβαστή Τρουμπέτα, «Κοινωνική Ιστορία της Ιατρικής: Θεωρητικές προσεγγίσεις και προκλήσεις», *Διευρύνοντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας και ασθένειας, Η κοινωνική ιστορία της ιατρικής ως ερευνητικό πεδίο* (επιστ. επιμ. Λήδα Παπαστεφανάνη-Μανόλης Τζανάκης-Σεβαστή Τρουμπέτα), εκδ. Πανεπιστημίου Κρήτης, Ηράκλειο 2013, σ. 39.

⁴¹⁴ John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, ό.π., σσ. 145-146 ενώ ο Κώστας Κόμης υποστηρίζει ότι τον 20^ο αιώνα συντελέστηκε μία αξια λόγου εξάπλωση του ιδρυματισμού και της ιατροποίησης και της ελληνικής κοινωνίας, εγκαταλείποντας παλαιότερες πρακτικές διαχείρισης των προβλημάτων υγείας. Σχετικά βλπ. (Κώστας Κόμης, *Η λέπρα στον ελλαδικό χώρο, Ιστορία και Ιστορικά τεκμήρια [19^{ος}-20^{ος} αιώνες]*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2014, σ. 43).

βιολογικές θεωρίες και ο κρατικός εθνικισμός, με βάση την ζωτικότητα του έθνους. Η υγιεινή από την άλλη, είχε ως στόχο την αντιμετώπιση των ασθενειών, του υποσιτισμού και την αναβάθμιση, σε μικρότερο βαθμό στη Μεταξική δικτατορία, της φυλετικής ζωτικότητας.⁴¹⁵ Τα μέτρα που ελήφθησαν, από το τεταρτοαυγουστιάτικο καθεστώς στόχευαν περισσότερο στην εθνική αναδημιουργία παρά στην ατομική ευτυχία του πολίτη.⁴¹⁶

Όπως αναφέρει και ο John Macris, η δικτατορία του Μεταξά, επένδυσε μεγάλα χρηματικά ποσά για την ίδρυση και στελέχωση κλινικών, κυρίως στις πόλεις της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Αυτό μπορεί να υποστηριχθεί, δεδομένου ότι, στην θεσσαλική πρωτεύουσα, αν και από τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα της χώρας, από εκείνη την εποχή, το μόνο υγειονομικό ίδρυμα που υπήρχε, λειτουργούσε με έξοδα του δήμου. Ακόμη και η οποιαδήποτε επέκταση και ανακαίνιση που λάμβανε χώρα γινόταν με έξοδα της τοπικής αυτοδιοίκησης.

⁴¹⁵ Μάλιστα όπως συναντάμε και στη Λήδα Παπαστεφανάκη, ήδη από τα τέλη του 19^{ου} και στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, μέσω της γέννησης του επιστημονικού και πολιτικού ενδιαφέροντος για την υγεία των εργαζομένων, την παρεμβατική δράση των κρατών και τη σταδιακή θεσμική κατοχύρωση της έννοιας του επαγγελματικού κινδύνου διαμορφώθηκε μια πολιτική οικονομία της εργασιακής υγείας σε εθνικό και υπερεθνικό πλαίσιο, η οποία επεδίωκε αφενός να εξασφαλίσει την αναγκαία εργατική δύναμη στο βιομηχανικό καπιταλισμό, αφετέρου να μειώσει το κόστος από τις δαπάνες νοσηλείας και φθοράς της εργατικής δύναμης. Αναμφίβολα ο αναβαθμισμένος ρόλος της υγιεινής στις ευρωπαϊκές κοινωνίες την συγκεκριμένη περίοδο συνδεόταν με τις επιστημονικές εξελίξεις στην ιατρική και την βιολογία, αλλά και με την διάδοση της ιδέας ότι η βελτίωση της υγείας του πληθυσμού θα συνέβαλε στην οικονομική ανάπτυξη των εθνικών κρατών. Σχετικά βλπ. (Λήδα Παπαστεφανάκη, « “ Άρρωστοι από εργασία”; Ιστοριογραφικά και μεθοδολογικά ζητήματα στην ιστορία της υγείας των εργαζομένων», *Διευρύνοντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας και ασθένειας, Η κοινωνική ιστορία της ιατρικής ως ερευνητικό πεδίο* (επιστ. επιμ. Λήδα Παπαστεφανάκη-Μανόλης Τζανάκης-Σεβαστή Τρουμπέτα) , εκδ. Πανεπιστημίου Κρήτης, Ηράκλειο 2013, σσ. 91-92 και Marc Ferro, *Κοινωνίες άρρωστες από πρόοδο*, εκδ. «Νέα Σύνορα»-Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα 1999, σ. 134 και σσ. 154-155.

⁴¹⁶ Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαιρείται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας*, ό.π., σσ. 234-236, Χρήστος Χατζηϊωσήφ, *Η γηραιά σελήνη, η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία 1830-1940*, ό.π. και Κώστας Κόμης, *Η λέπρα στον ελλαδικό χώρο, Ιστορία και Ιστορικά τεκμήρια [19^{ος}-20^{ος} αιώνες]*, ό.π., σσ. 49-50 ενώ στο ίδιο σ. 62 ο συγγραφέας υποστηρίζει το δίπολο του ακάθαρτου φορτωμένου με μία νόσο και κάθε λογής αρνητικές σημάνσεις και του μεταφορικά ακάθαρτου φορέα αμφισβήτησης του πολιτικού καθεστώτος και της κοινωνικής σταθερότητας. Αλλού ο Κώστας Κόμης υπογραμμίζει ότι κυρίως στο Μεσοπόλεμο είχε παγιωθεί η άποψη ότι η παραβατικότητα αποτελούσε μία νόσο, θεώρηση που είχε επικρατήσει λόγω της εμπλοκής των ιατρών σε κοινωνικά ζητήματα. Σχετικά βλπ. (Κώστα Κόμης, «Λεπρός και Κομμουνιστής; Δύο φορές “Λεπρός”», *Διευρύνοντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας και ασθένειας, Η κοινωνική ιστορία της ιατρικής ως ερευνητικό πεδίο* (επιστ. επιμ. Λήδα Παπαστεφανάκη-Μανόλης Τζανάκης-Σεβαστή Τρουμπέτα) , εκδ. Πανεπιστημίου Κρήτης, Ηράκλειο 2013, σ. 154.

Την περίοδο μελέτης μας, από τα πρακτικά του Δημοτικού Συμβουλίου μπορούμε να πληροφορηθούμε, ότι στο Δημοτικό νοσοκομείο Λάρισας, πραγματοποιήθηκε ανακαίνιση του. Ο χρόνος αυτής της αναμόρφωσης, αν και παραμένει άγνωστος, σίγουρα συντελέστηκε σε περίοδο, που ήδη την διακυβέρνηση του κράτους είχε αναλάβει ο Μεταξάς. Το παραπάνω συμπέρασμα είναι δυνατόν να εξαχθεί, αναλογιζόμενοι, ότι το υπόστεγο αυτοκινήτων του νοσοκομείου, δεν είχε αντικατασταθεί από καινούργιο καθιστώντας το «*μεγάλην ασχημίαν*»⁴¹⁷. Έτσι, ο δήμος προχώρησε στην κατασκευή ενός νέου, αντικαθιστώντας το παλιό, με χρήματα από το αποθεματικό του προϋπολογισμού του '37-'38.⁴¹⁸

Η αναπροσαρμογή και η βελτίωση αυτής της μονάδας υγείας, πιθανώς να αποτελούσε ιδιαίτερα σημαντικό έργο για την ευρύτερη περιοχή, όπως αποδεικνύει και η επίσκεψη του Νομάρχη σε αυτή, τρεις μήνες μετά και την αναφορά στα πρακτικά του δήμου. Η επίσκεψη στο νοσοκομείο, του εκπροσώπου του καθεστώτος στον Νομό, έφερε στο προσκήνιο ένα μεγάλο ζήτημα, που μας επιτρέπει να υποστηρίξουμε τον αρχικό μας συλλογισμό. Οι πόροι που εξασφάλιζε το ίδρυμα δεν επαρκούσαν για την κάλυψη και των καινούργιων αναγκών που δημιουργούσε η επέκταση του, με αποτέλεσμα, να επιβάλλεται η χρηματοδότηση του και από τις κοινότητες που εξυπηρετούσε.⁴¹⁹

Το θέμα της χρηματοδότησης του και από τις κοινότητες του νομού, ανακαινίστηκε λίγους μήνες αργότερα, σε άρθρο της «Ελευθερίας», από το οποίο πληροφορούμαστε για την επικείμενη νέα επέκταση της μονάδας υγείας, με πόρους, ύψους 2.000.000. δραχμών που εξασφαλίστηκαν από το κράτος.⁴²⁰ Η διεύρυνση του, που θα το μετέτρεπε σε «*εν εκ των μεγαλυτέρων Υγειονομικών Ιδρυμάτων*»⁴²¹, πιθανότατα να μην υλοποιήθηκε σύντομα, καθώς, έναν χρόνο αργότερα, ο λαρισινός λαός, πληροφορήθηκε για τα καινούργια εργαστήρια και εξωτερικά ιατρεία που θα περιλάμβανε το ανακαινισμένο νοσοκομείο της πόλης,

⁴¹⁷ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 22-10-1937.

⁴¹⁸ Ό.π.

⁴¹⁹ «Ο κ. Νομάρχης εις το δημ. νοσοκομείον», *Ελευθερία* της 13-1-1938, αριθμ. 5130.

⁴²⁰ «Το νοσοκομείον», *Ελευθερία* της 8-7-1938, αριθμ. 5286.

⁴²¹ Ό.π..

του οποίου όμως η λειτουργία, μπορούσε να υλοποιηθεί μόνο με την σύγχρονη οικονομική του στήριξη από το κράτος και την τοπική αυτοδιοίκηση.⁴²²

Το μεγαλύτερο πρόβλημα της εν λόγω κλινικής, αποτελούσε η ετήσια κρατική επιχορήγηση παρά η χρηματοδότηση για κάλυψη του κόστους των εργασιών επέκτασης του. Τα παραπάνω αποτέλεσαν και τη βασική αποστολή του Νομάρχη στην Αθήνα, όπου σε συζητήσεις με τον Υπουργό Υγιεινής, θα προσπαθούσε να εξασφαλίσει την ετήσια οικονομική στήριξη του καθεστώτος και να πιέσει για την έναρξη των έργων ανάπλασης του.⁴²³ Μολοταύτα, το πάγιο αυτό αίτημα, φαίνεται δεν ικανοποιήθηκε, καθότι, στα τέλη του 1939, στην «Ελευθερία», ο αρθρογράφος τονίζει την αναγκαιότητα κρατικής επιχορήγησης. Αντίθετα, το έργο της ανακαίνισης του ιδρύματος, φαίνεται ότι έβαινε καλώς, αφού ο ίδιος ο Νομάρχης δήλωσε με ανακοινώσεις του, για τις επικείμενες αλλαγές.⁴²⁴

Ένα επίσης μεγάλο ζήτημα δημόσιας υγιεινής για την πόλη και την ευρύτερη περιοχή της Λάρισας, αποτελούσε το θέμα της ελονοσίας. Η λοιμώδης αυτή ασθένεια, εκδηλωνόταν σε μεγάλο βαθμό στην περιφέρεια της θεσσαλικής πρωτεύουσας, καθότι ο αριθμός ελών και ποσοτήτων στάσιμων υδάτων ήταν αρκετά μεγάλος σε αυτή⁴²⁵. Το έργο του συντονισμού του ανθελονοσιακού αγώνα είχε αναλάβει, από παρελθόντα έτη, η τοπική αυτοδιοίκηση, σε συνεργασία με το στρατό και ιδιώτες, σύμβουλους ιατρούς. Σε σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε παρουσία των τοπικών αρχών, κύριο πρόβλημα που προέκυψε ήταν η ανεύρεση πόρων⁴²⁶ για την έναρξη των έργων καταπολέμησης, πόροι, οι οποίοι όφειλαν να αναβρεθούν πριν την έναρξη της θερινής περιόδου, όπου ανέκυπταν οι λοιμώξεις.⁴²⁷ Λόγω της σοβαρότητας της κατάστασης, πραγματοποιήθηκε επιτόπια

⁴²² «Το Δημοτικόν Νοσοκομείον», *Ελευθερία* της 19-2-1939, αριθμ. 5480.

⁴²³ «Ζητήματα της πόλεως. Κρίσεις-Γνώμαι», *Ελευθερία* της 9-8-1939. Αριθμ. 5627.

⁴²⁴ «Απαραίτητος», *Ελευθερία* της 15-11-1939, αριθμ. 5710.

⁴²⁵ Για το πλήθος των εστιών μόλυνσης ενδεικτικά παρατίθεται το απόσπασμα «*ιδιαιτέρα προσοχή εις τα χωρία της περιφέρειας μας, όπου υπάρχουν αι περισσότεραι ελονοσογενείς εστίαι*», «Ο ανθελονοσιακός. Κρίσεις-Γνώμαι», *Ελευθερία* της 9-3-1939, αριθμ. 5496 και για τα μεγέθη των στάσιμων ελωδών περιοχών παρατίθεται το απόσπασμα «*Η ελοσιγενής έκτασις μήκους 3-4 χιλιομέτρων έχει εξ άλλου λάκκους, φρέατα και άλλα παντοειδή κουλώματα*», «Το έλος Τόϊβασι», *Ελευθερία* της 17-8-1938, αριθμ. 5320.

⁴²⁶ «Η χθεσινή σύσκεψις δια τον ανθελονοσιακόν αγώνα» *Ελευθερία* της 20-2-1938, αριθμ. 5168.

⁴²⁷ «Το έλος Τόϊβασι», *Ελευθερία* της 13-1-1938, αριθμ. 5130, σ. 1^η.

έρευνα εκ μέρους του Νομάρχη, όπου, πέρα της καταγραφής της υφιστάμενης κατάστασης, προτάθηκαν και μελλοντικά μέτρα αξιοποίησης των ελωδών περιοχών, με στόχο, την εξασφάλιση οικονομικής βοήθειας.⁴²⁸

Μολοταύτα, οι παραπάνω προτάσεις, δεν ελήφθησαν υπόψη από κρατικούς φορείς, με αποτέλεσμα, η όποια προσπάθεια καταπολέμησης της ελονοσίας, για το έτος 1938, να λάβει χώρα από την τοπική διοίκηση. Μάλιστα, η νομαρχία ανέλαβε, να ενημερώσει τις κοινότητες για τους τρόπους απομάκρυνσης των λιμναζόντων νερών⁴²⁹ καθώς και την αποστολή ειδικών ιατρών για ενημέρωση των κατοίκων της περιφέρειας⁴³⁰.

Παρά την έλλειψη της κρατικής μέριμνας για τον ανθελονοσιακό αγώνα, η νομαρχία σε συνεργασία με τον στρατό κατάφεραν να προχωρήσουν ικανοποιητικά στην καταπολέμηση της ασθένειας, βασιζόμενοι στην πείρα που είχαν αποκομίσει από τριετίας, χάριν του προγράμματος που είχε καταρτίσει η στρατιωτική υγειονομική υπηρεσία⁴³¹. Μεταξύ των εργασιών αντιμετώπισης της ελονοσίας σημειώνεται η ρίψη πετρελαίου στα λιμνάζοντα ύδατα⁴³², η πραγματοποίηση ψεκασμών, οι επιχωματώσεις και οι αποξηράνσεις ελών⁴³³. Στην περίπτωση όμως μεγάλων ελών, οι ψεκασμοί και οι προσπάθειες αποξήρανσης μικρών τμημάτων τους, αποδεικνυόταν άκαρπα, όπως πληροφορεί άρθρο στον Τύπο, στις 17-8-1938. Οι λόγοι είχαν να κάνουν με την ποσότητα ελωδών νερών στις κοιλάτες αυτές, με μόνο τρόπο αντιμετώπισης τους, την εκτροπή των ρεμάτων που τις τροφοδοτούσαν.⁴³⁴

Τέτοιες ενέργειες μπορούσαν να υλοποιηθούν μόνο με την οικονομική αρωγή του καθεστώτος. Πράγματι, το έτος 1939, το Υπουργείο Υγιεινής και Κρατικής Αντιλήψεως, αποφάσισε την ένταξη της Θεσσαλίας στο πρόγραμμα καταπολέμησης

⁴²⁸ «Το έλος Τόϊβασι», *Ελευθερία* της 13-1-1938, αριθμ. 5130, σ. 4^η.

⁴²⁹ «Διατάξει το κλείσιμον των πηγαδιών άτινα δεν χρησιμοποιούνται, καθ' όσον υπάρχουν κίνδυνοι να μεταβληθούν ταύτα εις ετσίας διατροφής ανωφελών κωνώπων», «Ο αγών κατά της ελονοσίας. Συστάσεις της Νομαρχίας μας», *Ελευθερία* της 3-7-1938, αριθμ. 5318.

⁴³⁰ «Το ζήτημα του Τόϊβασι. Η επίσκεψις του Νομάρχου μας», *Ελευθερία* της 11-2-1938, αριθμ. 5159

⁴³¹ «Υπάρχουν αι βάσεις», *Ελευθερία* της 2-3-1939, αριθμ. 5490.

⁴³² «Το έλος Τόϊβασι. Κρίσεις-Γνώμαι», *Ελευθερία* της 13-8-1938, αριθμ. 5318.

⁴³³ «Υποχρέωσις της πόλεως. Κρίσεις-Γνώμαι», *Ελευθερία* της 29-7-1939, αριθμ. 5618.

⁴³⁴ «Το έλος Τόϊβασι», *Ελευθερία* της 17-8-1938, αριθμ. 5320.

της ελονοσίας, που είχε αναλάβει η υγειονομική σχολή της Αθήνας⁴³⁵. Έτσι, το υπουργείο, απέστειλε ειδικευμένους ιατρούς, οι οποίοι συνεργαζόμενοι με το ενταύθα υγειονομικό σταθμό και με βάση το προϋπάρχον πρόγραμμα της αντίστοιχης στρατιωτικής υπηρεσίας κατάφεραν να λάβουν μέτρα για τον περιορισμό της ασθένειας, ιδιαίτερα στα χωριά της περιοχής, που πλήττονταν περισσότερο⁴³⁶.

Η ανάληψη του ανθελονοσιακού αγώνα από το κράτος και η καθοδήγηση των τοπικών φορέων από αυτό, συνέβαλε, ώστε στα τέλη του καλοκαιριού του 1939, να υπάρξει πρόοδος όσον αφορά την αντιμετώπιση της ασθένειας. Επιπλέον, πέρα των δράσεων για περιορισμό των μολυσμένων περιοχών, η δικτατορία, προέβη και σε άλλες ενέργειες, όπως στην στελέχωση ειδικών ιατρείων για την εξέταση και θεραπεία των αρρώστων, δωρεάν διανομή φαρμάκων στους άπορους και εκπόνηση μελετών για μελλοντικά έργα, έτσι ώστε να εκλείψει η λοιμώδης αυτή ασθένεια, «η καταπολέμησις της οποίας αποτελεί ένα των κυριωτέρων σκοπών της κυβερνητικής προσπάθειας δια την υγείαν του Ελληνικού Λαού»⁴³⁷.

⁴³⁵ «Ο ανθελονοσιακός αγών εις την Θεσσαλίαν. Θα σταλούν συνεργεία», *Ελευθερία* της 17-2-1939, αριθμ. 5478.

⁴³⁶ «Ο ανθελονοσιακός. Κρίσεις-Γνώμαι», *Ελευθερία* της 9-3-1939, αριθμ. 5496.

⁴³⁷ «Ο ανθελονοσιακός. Κρίσεις-Γνώμαι», *Ελευθερία* της 31-8-1939, αριθμ. 5645.

3.3. Παραβάσεις Αγορανομικού κώδικα

Η επιβολή της δικτατορίας και η αύξηση της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία, δεν περιόρισε το δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής και την ιδιωτική επιχειρηματική πρωτοβουλία ενώ παράλληλα διατήρησε την ελεύθερη διάθεση της παραγωγής.⁴³⁸ Παρότι διατηρήθηκε η ελεύθερη διάθεση της παραγωγής προϊόντων στο εσωτερικό και στο εξωτερικό, μολοταύτα, το καθεστώς εισήγαγε έναν πολύπλοκο αγορανομικό κώδικα, αποτελούμενο από περισσότερα από 60 άρθρα.⁴³⁹

Για την ακρίβεια, η θέσπιση διαδοχικών αγορανομικών κωδίκων, αποτέλεσε κεντρική προτεραιότητα της νομοθετικής διαδικασίας, ενώ η διερεύνηση του αξιόποινου παρατηρήθηκε στη λογική των αγορανομικών διατάξεων. Όπως έχει τονιστεί πρωτύτερα, τα παραπάνω λαμβανόμενα μέτρα στόχευαν περισσότερο στην κρατική ανάπτυξη και εθνική αναδημιουργία παρά στην ατομική ανάπτυξη, στη βελτίωση δηλαδή του βιοτικού επιπέδου των απλών ανθρώπων. Δεχόμενοι συνεπώς την άποψη του Νικόλαου Αναστασόπουλου, είναι δυνατόν να υποστηρίξουμε ότι επιδίωξη της Μεταξικής πολιτικής ήταν η επικράτηση εννοιών, όπως η τακτοποίηση και γενικά ο επιφανειακός ευπρεπισμός στον καθημερινό βίο, απ' ό,τι στο παρελθόν. Χώροι όπως η υγεία, η διατροφή, το εμπόριο τροφίμων και η άθληση, αποτέλεσαν εξαιρετικά ιδανικό πεδίο εφαρμογής αυτής της πρόθεσης και επίκεντρο των βελτιωτικών προσπαθειών της δικτατορίας. Φυσικά, αυτή η εμμονή του καθεστώτος στη βιολογική και σωματική τελειότητα, εντάσσεται στο γενικότερο πνεύμα που επικρατούσε στον ευρωπαϊκό χώρο την περίοδο του Μεσοπολέμου.⁴⁴⁰

Μεταξύ άλλων ο αγορανομικός κώδικας, τον οποίο θέσπισε η 4^η Αυγούστου, όριζε αυστηρούς κανόνες για τους καταστηματάρχες, εμπόρους και παραγωγούς προϊόντων. Συγκεκριμένα επέβαλλε την τοποθέτηση πινακίδων όπου θα αναγραφόταν το βάρος, τα μέτρα μέτρησης και τα τεμάχια των προς πώληση

⁴³⁸ Ροσέτος Φακιολάς, «Οικονομικές εξελίξεις στις δεκαετίες '30 και '40», *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες*, ό.π. .

⁴³⁹ Χρήστος Χατζηϊωσήφ, *Η γηραιά σελήνη, η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία 1830-1940*, ό.π. .

⁴⁴⁰ Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα κατά το Μεσοπόλεμο: Το παράδειγμα του νομού Ιωαννίνων*, ό.π., σσ. 494-496.

αγαθών, συνοδευόμενα από την τιμή τους σε δραχμές. Παράλληλα, απαγόρευε την πώληση σε διαφορετικές τιμές από τις αναγραφόμενες⁴⁴¹ Φυσικά, οι αυστηρές αυτές διατάξεις προκαλούσαν σύγχυση στους καταστηματάρχες και το αγοραστικό κοινό, με αποτέλεσμα ανά τακτά διαστήματα το Υφυπουργείο να δημοσιεύει επιπλέον ρυθμίσεις και επεξηγήσεις του κώδικα.⁴⁴²

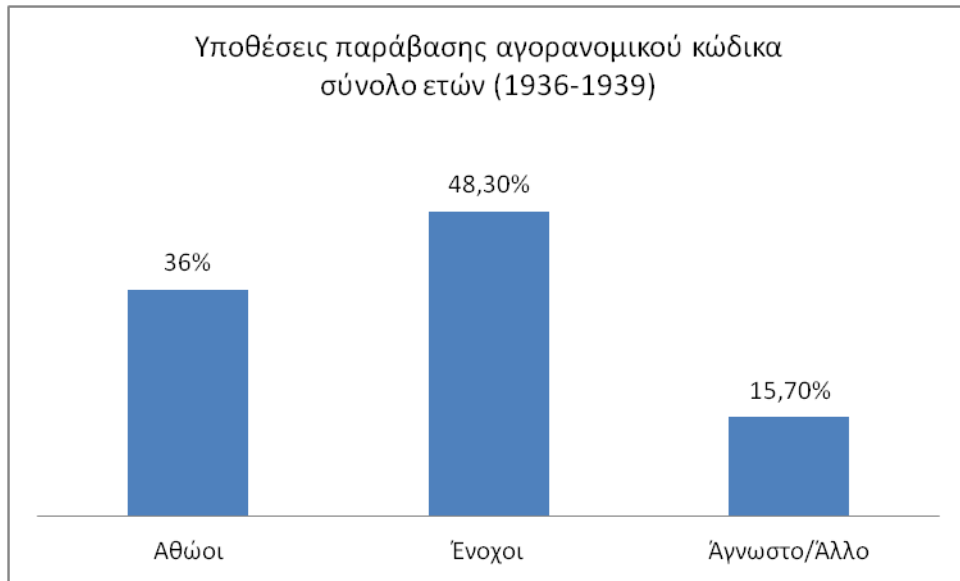
Πέρα όμως από τις διάφορες αλλαγές και διευκρινήσεις ο έλεγχος από την αγορανομία ήταν προκαθορισμένος και αρκετά κατανοητός, όπως μας πληροφορεί και άρθρο στον τοπικό Τύπο. Πιο ειδικά, η αγορανομία αυτοβούλως ή έπειτα από καταγγελία πελάτη, διενεργούσε ελέγχους. Οι καταστηματάρχες, στους οποίους είχε εντοπιστεί παράβαση, προσκόμιζαν τα απαραίτητα δικαιολογητικά στην αγορανομία, η οποία στη συνέχεια κατέθετε σχετική έκθεση, συνοδευόμενη με όλα τα δικαιολογητικά σε αρμόδια επιτροπή. Η γνωμοδοτική αυτή επιτροπή, αποτελούμενη από μέλη των τοπικών δικαστικών αρχών και αντιπροσώπων του εμπορίου, έκρινε για την σοβαρότητα του θέματος και αν θεωρούσε τον πωλητή ως παραβάτη, τον μήνυε και τον παρέπεμπε στην δικαιοσύνη.⁴⁴³

Το σύνολο τέτοιων περιπτώσεων που κατέληγαν στην εκδίκαση τους από τη δικαιοσύνη, ανέρχονταν σε 1086 υποθέσεις στο Πολυμελές Πρωτοδικείο Λάρισας, δηλαδή ποσοστό 11,8% σε ένα αριθμό 9132 υποθέσεων για τα έτη 1936-1939. Από αυτό το ποσοστό, 36% των υποθέσεων (390), κρίθηκαν αθώοι οι εναγόμενοι, 48,30% των υποθέσεων (525) κρίθηκαν ένοχοι και 15,7% (171), είτε η εκδίκαση της υπόθεσης τους αναβλήθηκε, είτε τα αποτελέσματα ήταν δυσδιάκριτα. (Πίνακας ν.1).

⁴⁴¹ «Θα αναγράφονται αι τιμαί εμπορευμάτων. Αγορανομική διάταξις» *Ελευθερία* της 8-2-1938, αριθμ. 5156.

⁴⁴² «Επαγγελματικά. Η ανάρτησις των πινακίδων. Μία εγκύκλιος», *Ελευθερία* της 14-4-1938. Αριθμ. 5214.

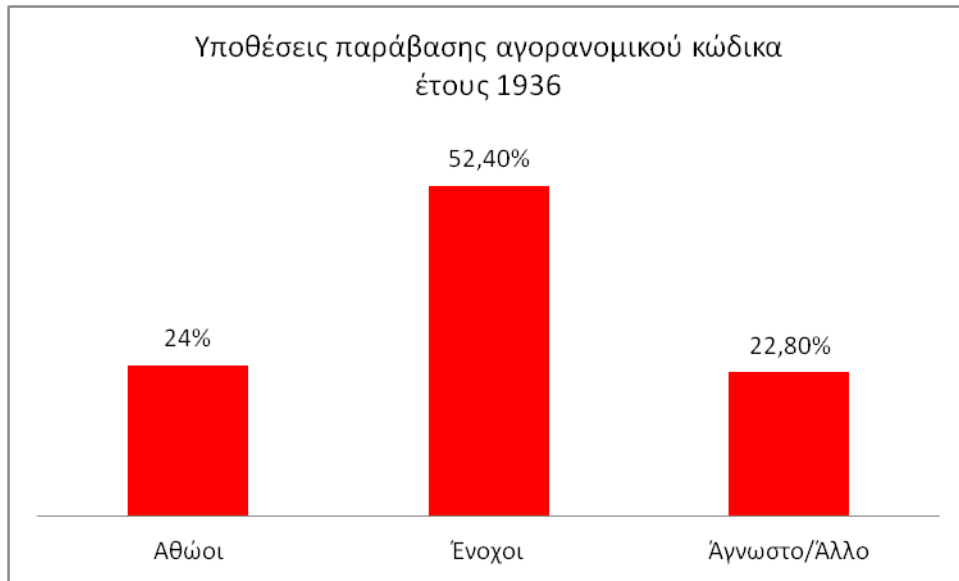
⁴⁴³ «Ο υπολογισμός της τιμής και του κέρδους διαφόρων ειδών», *Ελευθερία* της 12-2-1938, αριθμ. 5160.

Πίνακας ν.1

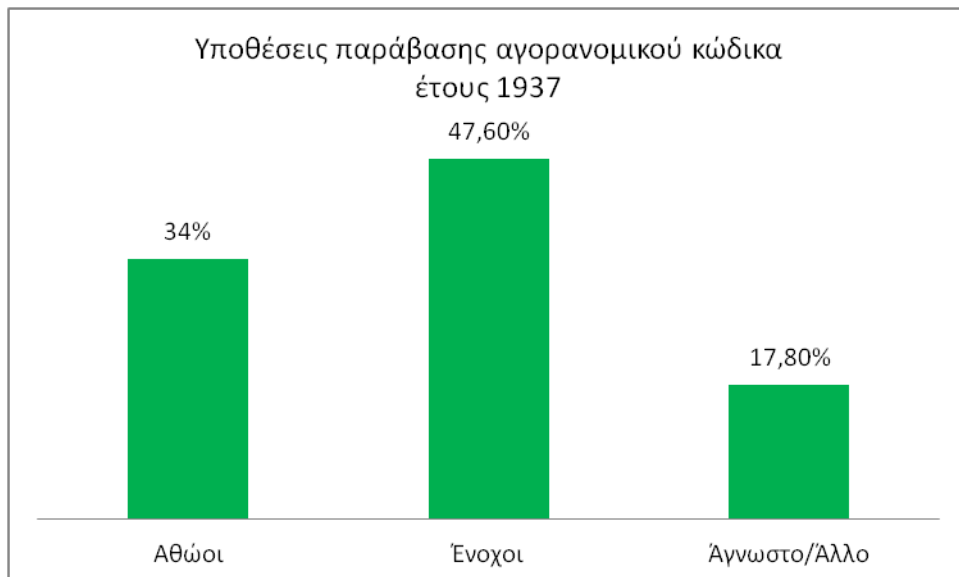
Ειδικότερα για το πρώτο έτος της δικτατορίας, το πολυμελές πρωτοδικείο Λάρισας, εκδίκασε 57 υποθέσεις παραβίασης του αγορανομικού κώδικα, εκ των οποίων, για την πλειονότητα, η απόφαση ήταν καταδικαστική. Από την άλλη πλευρά, οι υποθέσεις, όπου οι εναγόμενοι κρίθηκαν αθώοι, πλησιάζει λιγότερο από το μισό του ποσοστού των καταδικασμένων. Συνεπώς, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα, ότι από τις πρώτες μέρες εφαρμογής του κώδικα, οι αρμόδιες αρχές, έπραξαν τα δέοντα, για να φανούν αντάξιοι της αυστηρότητας του νομοθετήματος (Πίνακας ν.2).⁴⁴⁴

⁴⁴⁴Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές 1936.

Πίνακας ν.2

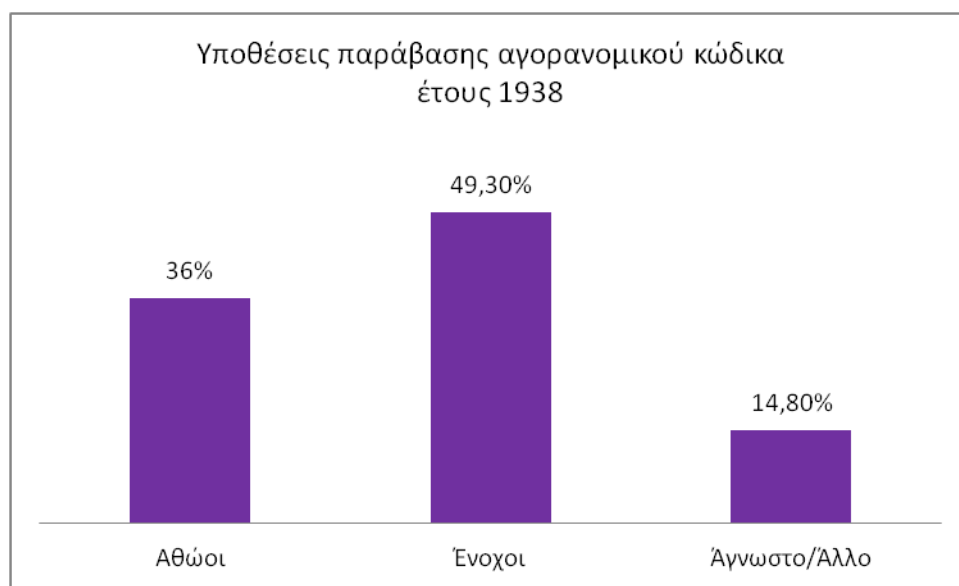
Το 1937, υπάρχει αύξηση στην εκδίκαση υποθέσεων παράβασης του κώδικα. Την συγκεκριμένη χρονιά, οδηγήθηκαν στην δικαιοσύνη 258 υποθέσεις.⁴⁴⁵ Από αυτές, σε 89, οι κατηγορούμενοι κρίθηκαν αθώοι, σε 123 ένοχοι, ενώ για 46, οι υποθέσεις αναβλήθηκαν, τα στοιχεία είναι δυσανάγνωστα, ενώ υπάρχει και μία περίπτωση απεβίωσης του υποδίκου πριν την εκδίκαση της υπόθεσης του⁴⁴⁶ (Πίνακας ν.3).

⁴⁴⁵ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1937.

⁴⁴⁶ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1937, υποθ. 1555.

Το επόμενο έτος, χρονιά που παρουσιάζονται και στον τοπικό Τύπο, αρκετές αναδημοσιεύσεις εγκυκλίων⁴⁴⁷ από το Υφυπουργείο Αγορανομίας, συναντάται η εκδίκαση των περισσότερων δικών που αφορούν το συγκεκριμένο νομοθέτημα. Αυτή η αύξηση στην εκδίκαση υποθέσεων, γίνεται αισθητή και στον αριθμό των καταδικασμένων. Σε 255 υποθέσεις, οι εναγόμενοι κρίθηκαν ένοχοι, σε 185 αθώοι και σε 77 δεν διαθέτουμε την ετυμηγορία, λόγω αναβολής ή δυσαναγνωσίας⁴⁴⁸ (Πίνακας ν.4).

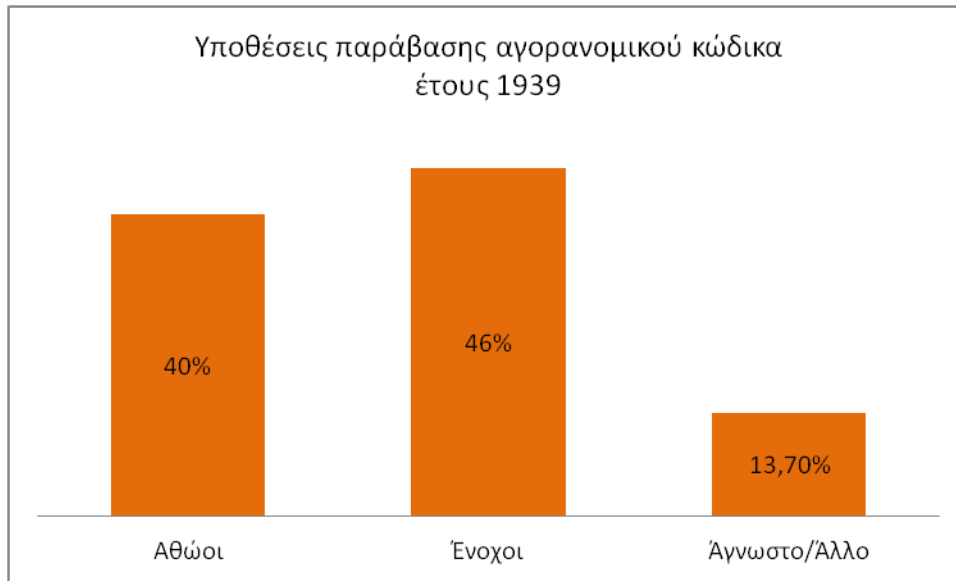
Πίνακας ν.4

Επίσης, την τελευταία χρονιά για την οποία διαθέτουμε στοιχεία από το Πολυμελές Πρωτοδικείο Λάρισας, από τις 254 υποθέσεις που οδηγήθηκαν σε αυτό, 117, καταδικάστηκαν, 102 αθωώθηκαν και 35 εντάσσονται στην κατηγορία άγνωστο/άλλο (Πίνακας ν.5)⁴⁴⁹.

⁴⁴⁷ Ενδεικτικά παραθέτω το άρθρο «Η τιμή του γάλακτος και των τυροκομικών προϊόντων», *Ελευθερία* της 30-6-1938, αριθμ. 5279

⁴⁴⁸ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1938.

⁴⁴⁹ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1939.

Πίνακας ν.5

Σε αρκετές περιπτώσεις, οι εναγόμενοι δεν ξεπερνούσαν την αντιστοιχία ένας προς κάθε μία υπόθεση⁴⁵⁰. Επίσης, δεν ήταν λίγες οι δικάσιμοι, όπου οι υπόδικοι, κατηγορούνταν για παραβίαση παραπάνω διατάξεων του κώδικα⁴⁵¹. Για την καλύτερη όμως ανάλυση και σύγκριση των υποθέσεων, έγινε μία ομαδοποίηση των λόγων ενοχοποίησης και καταδίκης των κατηγορουμένων. Σημειώνεται λοιπόν, ότι τα μεγαλύτερα ποσοστά συγκεντρώνουν οι δίκες που τελέστηκαν για πώληση ή αγορά ακατάλληλων προς κατανάλωση προϊόντων και για πώληση ή αγορά αγαθών σε τιμές μεγαλύτερες των εγκεκριμένων⁴⁵², με ποσοστά 47% και 42% αντίστοιχα. Τρίτες στη σειρά αλλά με αρκετά περιορισμένο ποσοστό, της τάξης του 6%, έρχονται οι υποθέσεις, των οποίων οι εναγόμενοι κατηγορήθηκαν για χρήση μη εγκεκριμένων σταθμών μέτρησης, για έλλειψη πινακίδων και τιμών. Τέλος, σχετικά

⁴⁵⁰ Συγκεκριμένα οι υποθέσεις, όπου, δικάζονταν πέραν του ενός εναγομένου είναι Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1937, υποθ. 1382 και υποθ. 1988, Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1938, υποθ. 665, υποθ. 924, υποθ. 1163, υποθ. 1166, υποθ. 1429, υποθ. 1566, υποθ. 1664 και υποθ. 2000 και Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1939, υποθ. 117, υποθ. 515, υποθ. 925, υποθ. 1425 και υποθ. 2024.

⁴⁵¹ Ενδεικτικά παρατίθεται ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές 1936, υποθ. 2541.

⁴⁵² «Αγορανομικά μέτρα. Η πώλησις των ζυμαρικών. Αι τιμαί των βιοτικών ειδών», *Ελευθερία* της 15-9-1939, αριθμ. 5658.

μικρό είναι το ποσοστό (5%) των υποθέσεων όπου οι κατηγορούμενοι καταδικάστηκαν για άλλους λόγους⁴⁵³ (Πίνακας ν.6).

Πίνακας ν.6

Κατηγοριοποίηση έγινε και στις ποινές που επιβλήθηκαν στους καταδικασμένους με βάση την παράβαση του αγορανομικού κώδικα. Σε ένα σύνολο 525 δικών, στους εναγομένους 215 υποθέσεων επιβλήθηκε μόνο χρηματική ποινή.⁴⁵⁴ Συνήθως, οι χρηματικές ποινές κυμαίνονταν μεταξύ των 100 έως 500 δραχμών με ελάχιστες εξαιρέσεις να υπερβαίνουν τις 1.000 και 2.000 δραχμές.⁴⁵⁵ Δεύτερη κατηγορία, αποτελούν οι δίκες (148), των οποίων οι κατηγορούμενοι καταδικάστηκαν και με χρηματική ποινή και με φυλάκιση⁴⁵⁶, με τις περισσότερες

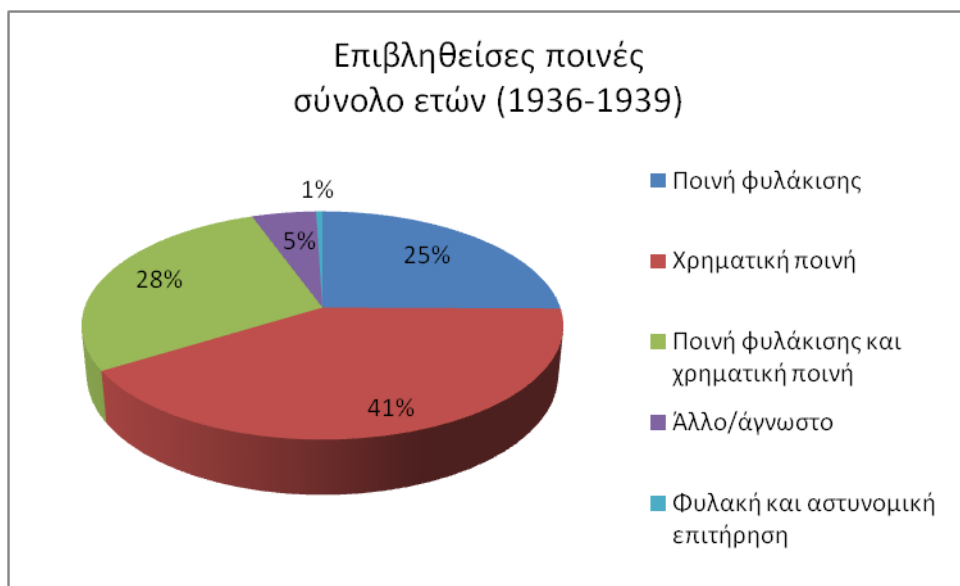
⁴⁵³ Μεταξύ των οποίων ήταν και η καταδίκη για πώληση φαγητών που εμπεριείχαν κρέας σε μέρες ακρεωφαγίας. «Αγορανομικά διατάξεις δια τα άλευρα, κρέας μακαρόνια κ.τ.λ.», *Ελευθερία* της 3-11-1939, αριθμ. 5700.

⁴⁵⁴ Ενδεικτικά παρατίθεται Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1938, υποθ. 1023 και υποθ. 1053.

⁴⁵⁵ Ενδεικτικά παρατίθεται Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1937, υποθ. 49.

⁴⁵⁶ Ενδεικτικά παρατίθεται Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1938, υποθ. 1135, υποθ. 1601, υποθ. 1666 και ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1939, υποθ. 575.

των περιπτώσεων να δίνεται η δυνατότητα της εξαγοράς του χρόνου φυλάκισης.⁴⁵⁷ Σε 132, ανέρχεται ο αριθμός των υποθέσεων, όπου οι υπόδικοι καταδικάστηκαν σε φυλάκιση, με κατώτερο χρόνο κράτησης τις 3 μέρες⁴⁵⁸ και ανώτερο τους 2,5 μήνες⁴⁵⁹, ενώ σε 27 περιπτώσεις οι ποινές μας είναι άγνωστες λόγω δυσαναγνωσίας. Τέλος, υπήρξαν και τρεις υποθέσεις όπου, επιβλήθηκε η ποινή της φυλάκισης και της αστυνομικής επιτήρησης⁴⁶⁰ (Πίνακας ν.7).

Πίνακας ν.7

⁴⁵⁷ Ενδεικτικά παρατίθεται Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1938, υποθ. 1441.

⁴⁵⁸ Ενδεικτικά παρατίθεται Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές 1936, υποθ. 2545.

⁴⁵⁹ Ενδεικτικά παρατίθεται Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1937, υποθ. 1471.

⁴⁶⁰ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1937, υποθ. 978, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1938, υποθ. 1671 και ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1939, υποθ. 1587.

3.4. Κρατική Οικονομική Ενίσχυση

Όπως αναφέρει και ο Ροσέτος Φακιόλας, στη περίοδο από το 1930 μέχρι και το 1949, παρατηρήθηκε μία συχνή διαδοχή ασυνεχειών στον πολιτικό και οικονομικό τομέα. Από βαθμιαίες αλλαγές μέχρι ακραίες μεταβολές στον τρόπο διακυβέρνησης, σε κοινωνικές συγκρούσεις και έντονες διακυμάνσεις στο μέγεθος της παραγωγής, της παραγωγικής δυναμικότητας και του εισοδήματος. Σε κάθε προσπάθεια όμως επίτευξης ισορροπίας, οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, όπως η διεθνής οικονομική κρίση του 1929, ενίσχυαν αντίρροπες τάσεις και οδηγούσαν σε νέες πολιτικές ακρότητες και οικονομικές παλινδρομήσεις.⁴⁶¹ Η αλήθεια είναι, ότι η κρίση εκδηλώθηκε στον ελληνικό χώρο, πριν από την κατάρρευση του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης, λόγω του αγροτικού χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας. Τα προβλήματα της γεωργίας απέκτησαν όμως εθνική σημασία μόνο μέσα από τις αρνητικές επιπτώσεις τους στη ζήτηση των βιομηχανικών προϊόντων, των οποίων οι παραγωγοί αντιμετώπιζαν ήδη εσωτερικά διαρθρωτικά προβλήματα. Το αποτέλεσμα ήταν τα προβλήματα στην αγροτική οικονομία, να οδηγήσουν σε μια συνολική κρίση της εθνικής οικονομίας.⁴⁶²

Η οικονομική πολιτική του καθεστώτος, αν και κάπως ασαφής ως προς τις αρχές της, φαίνεται ότι ευνοούσε την αυτάρκεια και τη διευθυνόμενη οικονομία. Ο προστατευτισμός αυτός, απόρροια της δεκαετίας του 1930, δεν μπόρεσε να συμφιλιώσει τα αντιτιθέμενα συμφέροντα των διάφορων κοινωνικών κατηγοριών και να εξαλείψει τις αντιφάσεις ανάμεσα στους διάφορους στόχους της κρατικής πολιτικής. Την περίοδο δε, της δικτατορίας του Μεταξά, δεν παρατηρήθηκε καμία προσπάθεια αλλαγής της οικονομικής πολιτικής. Ο προσανατολισμός της έμεινε ίδιος με αυτόν των προηγούμενων κυβερνήσεων, έχοντας ως στόχο την

⁴⁶¹ Ροσέτος Φακιόλας, «Οικονομικές εξελίξεις στις δεκαετίες '30 και '40», *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες*, ό.π., σ. 321.

⁴⁶² Χρήστος Χατζηϊωσήφ, *Η γηραιά σελήνη, η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία 1830-1940*, ό.π., σ. 250.

μονοπωλιακή εκμετάλλευση της εσωτερικής αγοράς και την δημιουργία μεσαίων οικονομικοκοινωνικών στρωμάτων, άρρηκτα συνδεδεμένων με το κεφάλαιο.⁴⁶³

Η φιλοσοφία του καθεστώτος, για επίτευξη της αυτάρκειας και ελέγχου της οικονομίας, μπορεί να γίνει αισθητή και στα οικονομικά των τοπικών οργανισμών διοίκησης, όπως ο δήμος της πόλης της Λάρισας. Παρότι, η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου, τοποθέτησε σε πολλές καίριες θέσεις δικά της άτομα, θέλοντας να προβάλλει μία εικόνα διαφάνειας και φερεγγυότητας προς τον λαό, προωθούσε ενέργειες όπως η δημοσίευση του προϋπολογισμού του δήμου στον τοπικό Τύπο. Έτσι, μέσα από τις σελίδες της εφημερίδας «Ελευθερία», πληροφορούμαστε για τα οικονομικά της πόλης, για τα οικονομικά έτη 1938-1939⁴⁶⁴ και 1939-1940⁴⁶⁵. Από το σύνολο των εσόδων και εξόδων, όπως παρουσιάζονται στα άρθρα, εξάγεται το συμπέρασμα ότι ο δήμος διατηρούσε μία υγιή ισορροπία μεταξύ εσόδων και εξόδων⁴⁶⁶. Οι εισφορές και στα δύο έτη, εμφανίζονται υψηλότερες από τις δαπάνες, ενώ η αύξηση των ποσών, εσόδων και εξόδων, από το ένα έτος στο άλλο είναι ανάλογη⁴⁶⁷. Μολοταύτα κάνοντας μία πρόσθεση των ποσών των εξόδων του έτους 1938-1939 και παρότι το άρθρο παρουσιάζει, στην αρχή του, το σύνολο των χρηματικών κονδυλίων και το αποθεματικό του, εντοπίζεται μία απόκλιση του ενός εκατομμυρίου. Η απόκλιση αυτή δεν είναι δυνατόν να χαρακτηριστεί, ως απρόβλεπτα έξοδα, μιας και τέτοια κατηγορία υπάρχει στον παρατιθέμενο προϋπολογισμό. Συνεπώς, μία τέτοια αστοχία, μπορεί να αποδοθεί σε προσπάθεια συγκάλυψης οικονομικής κακοδιαχείρισης. Την άποψη αυτή μπορεί να ενισχύσει

⁴⁶³ Χρήστος Χατζηϊωσήφ, *Η γηραιά σελήνη, η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία 1830-1940*, όπ., σσ. 110-111, Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας*, ό.π., σ. 31, Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, ό.π., σσ. 95-96 και Σπύρος Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 146.

⁴⁶⁴ «Ο προϋπολογισμός του δήμου. Τα έσοδα και τα έξοδα αυτού. Τρία εκατομ. δια δημοτικά έργα», *Ελευθερία* της 31-7-1938, αριθμ. 5305.

⁴⁶⁵ «Ενεκρίθη ο προϋπολογισμός του δήμου 39-40. Τα προβλεπόμενα έσοδα και έξοδα αυτού», *Ελευθερία* της 19-4-1939, αριθμ. 5531.

⁴⁶⁶ Για το οικονομικό έτος 1938-1939, παρουσιάζεται σύνολο εσόδων 17287634 δρχ., έξοδα 16744515 δρχ. και αποθεματικό 543117 δρχ. Αντίστοιχα για το έτος 1939-1940 έσοδα 19632150 δρχ. και μέρος των εξόδων ύψους 13899997 δρχ. .

⁴⁶⁷ Για το οικονομικό έτος 1939-1940, παρουσιάζονται ορισμένα μόνο από τα έξοδα. Ενδεικτικά παρατίθεται το απόσπασμα «*Εκ των εξόδων τα κυριώτερα κεφάλαια έχουν ως εξής:*», «Ενεκρίθη ο προϋπολογισμός του δήμου 39-40. Τα προβλεπόμενα έσοδα και έξοδα αυτού», *Ελευθερία* της 19-4-1939, αριθμ. 5531.

και απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου, ένα εξάμηνο νωρίτερα, όπου ο Δήμαρχος πληροφορεί το Συμβούλιο για την αδυναμία του δήμου να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του⁴⁶⁸. Πιο συγκεκριμένα, από ένα σύνολο υποχρεώσεων που ανέρχονταν στο ύψος των 995.356 δρχ. ο δήμος μπορούσε να εξοφλήσει το 1/3 ήτι 301.803 δρχ.

Παρότι, τα οικονομικά στοιχεία του δήμου, είναι περιορισμένα για δύο μόνο έτη και παρά την ελλειμματικότητα που παρουσιάζουν, επιτρέπουν να κατανοηθούν οι τομείς στους οποίους, διοχέτευσε τα ποσά του η τοπική διοίκηση. Ειδικότερα, την μεγαλύτερη διάθεση χρηματικών ποσών, ύψους 4 και 5 εκατομμυρίων αντίστοιχα, ο δήμος φαίνεται πως έδωσε για έργα υποδομής, οδοποιίας και ηλεκτροδότησης της πόλης. Μάλιστα, από τα δύο άρθρα αλλά και αποσπασματικά από τα πρακτικά του δήμου μπορούν να αντληθούν πληροφορίες για το τι είδους έργα πραγματοποιούνταν στην πόλη. Έτσι, μεταξύ άλλων διακρίνονται έργα για εκπόνηση σχεδίου πόλης με την χρήση αεροφωτογραφιών, διάνοιξη, χάραξη και στρώσιμο νέων οδών, πλατειών και πεζοδρομίων, δημιουργίας και βελτίωσης του συστήματος διαχείρισης αποβλήτων υδάτων, περιποίησης και καλλωπισμού των δημοτικών κήπων και των δεντροστοιχιών⁴⁶⁹ και επισκευής και συντήρησης δημοτικών κτηρίων⁴⁷⁰.

Δεύτερη μεγαλύτερη διάθεση πόρων, η τοπική διοίκηση προσέφερε στην αποπληρωμή προηγούμενων δανείων. Και τα δύο έτη το ποσό χρεολυσίων ανερχόταν κοντά στα 3,5 εκατομμύρια δραχμές. Αν και δεν είναι γνωστό για ποιους λόγους και από ποιον φορέα δόθηκαν το σύνολο των δανείων, μέσα από δύο συνελεύσεις του δήμου, πληροφορούμαστε ότι δάνειο 1,5 εκατομμυρίου,

⁴⁶⁸ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 22-10-1937.

⁴⁶⁹ Μάλιστα για την συντήρηση και την υδροδότηση των δημοτικών κήπων, τα πρακτικά του συμβουλίου πληροφορούν για δαπάνες 26806,50 δρχ. πιθανότητα για το έτος 1937-1938, στηριζόμενοι στην ημερομηνία έκδοσης της απόφασης. Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 14-4-138.

⁴⁷⁰ Χαρακτηριστικό δείγμα, αποτελεί η έγκριση κονδυλίου, ύψους 15000 δρχ. για την κατασκευή των δημοτικών αποχωρητηρίων και ουρητηρίων και την επισκευή των υπαρχόντων, όπως επίσης και της επισκευής και συντήρησης του ρολογιού ύψους 100 δρχ. Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 30-8-1937.

συνάφθηκε μεταξύ δήμου και Ταχυδρομικού Ταμειυτηρίου, για αντιπλημμυρικά έργα⁴⁷¹, ενοποιημένο με προϋπάρχον δάνειο 2.793.299,35 δρχ.⁴⁷²

Αρκετά υψηλά ποσά, φαίνεται ότι κατέθετε ο δήμος και για την καθαριότητα της πόλης και για έργα ύδρευσης, ποσά σχετικά αντίστοιχα με αυτά που ξόδευε για υποχρεωτικές δαπάνες. Παρατηρούμε, ότι για υπηρεσίες όπως, η λειτουργία της δημοτικής βιβλιοθήκης, των δημοτικών σφαιρών, του δικαστικού μεγάρου, την παθητικής αεράμυνας⁴⁷³, της παροχής επιδομάτων⁴⁷⁴, της διοργάνωσης συσσιτίων, της ενίσχυσης σωματείων⁴⁷⁵ όπως η Ε.Ο.Ν. και για εισφορές σε ταμία υπαλλήλων, δαπανούνταν 1,5 εκατομμύριο. Παράλληλα, τα έξοδα για το Δημοτικό Νοσοκομείο, το βρεφονηπιακό σταθμό, το σανατόριο για την δωρεάν περίθαλψη απόρων Λαρισαίων και γενικά για ζητήματα υγείας και δημόσιας υγιεινής, ο δήμος παραχώρησε 519.000 δρχ. για το έτος 1938-1939. Τον επόμενο χρόνο παρατηρείται μία αύξηση της χρηματοδότησης, ύψους 500.000 δεδομένης της δημιουργίας του σανατορίου στην Θεσσαλική πρωτεύουσα.⁴⁷⁶ Ταυτοχρόνως, η σχετικά χαμηλή οικονομική ενίσχυση του Δημοτικού νοσοκομείου της Λάρισας, πιθανώς να οφείλεται και στην καλή διαχείριση από πλευράς του Διοικητικού του Συμβουλίου, υπόθεση που μπορεί να στηριχθεί στον θετικό απολογισμό του για παρελθόντα έτη.⁴⁷⁷ Τέλος ισχνή, συγκριτικά με τις άλλες επιδοτήσεις, ήταν η επιχορήγηση για θέματα εκπαίδευσης, αγωγής, αθλητισμού και ψυχαγωγίας, με ποσά που δεν ξεπερνούσαν το ύψος των 600.000 δραχμών.

⁴⁷¹ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 17-12-1937.

⁴⁷² Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 4-2-1938.

⁴⁷³ Παράδειγμα αποτελεί η χορήγηση 30.000 δρχ. για αγορά διαφόρων αντιαεροπορικών συσκευών και ειδών εκπαίδευσης αεράμυνας. Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 30-8-1937.

⁴⁷⁴ Ενδεικτικά παρατίθεται η παροχή βοηθήματος 1.000 δρχ. σε άπορο πρώην δημοτικό κλητήρα Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 19-7-1937.

⁴⁷⁵ Παραδείγματα αποτελούν και οι χορηγίες ύψους 10.000 δρχ. υπέρ του Μουσικού Συλλόγου Λάρισας και της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρίας Θεσσαλών. Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 14-1-1938 και Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 19-7-1937 αντίστοιχα .

⁴⁷⁶ «Ιδρύεται δημόσιον νοσηλευτικόν ίδρυμα εις την πόλιν μας», *Ελευθερία* της 23-3-1938, αριθμ. 5195.

⁴⁷⁷ «Είτα το Δημοτικόν Συμβούλιον μετά λεπτομερή έλεγchon και εξέτασιν του κονδυλίου εσόδων και εξόδων του απολογισμού του Δημοτ. Νοσοκομείου χρήσεως 1936-1937 εγκρίνει ως καλώς έχουσαν» Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 14-4-1938.

Άξονας της οικονομικής πολιτικής του καθεστώτος υπήρξε η επιδίωξη της για την πλήρη και συστηματική γεωργικοποίηση της χώρας, που κατά τις εκτιμήσεις της δικτατορίας αποτελούσε ιστορική ανάγκη του ελληνικού λαού. Το παραπάνω γίνεται κατανοητό αναλογιζόμενοι ότι, αν και πάνω από το 60% του πληθυσμού ζούσε από τη γη, η χώρα αναγκαζόταν να εισαγάγει μεγάλο μέρος των προμηθειών της σε τρόφιμα. Η 4^η Αυγούστου, ενέτεινε το πρόγραμμα βελτίωσης της αγροτικής οικονομίας, που είχε ήδη ξεκινήσει από τις προηγούμενες κυβερνήσεις και το οποίο είχε σταματήσει λόγω της διεθνούς οικονομικής κρίσης. Ανάμεσα στις κυριότερες εκδηλώσεις του προγράμματος αυτού, υπήρξαν η στήριξη της τιμής των γεωργικών προϊόντων και κυρίως του σιταριού. Πράγματι η μισή περίπου γη χρησιμοποιούνταν για την παραγωγή σιτηρών με στόχο την αυτάρκεια. Έτσι, ενώ το 1936 η Ελλάδα έπρεπε να εισαγάγει το 47% του σιταριού που χρειαζόταν, το 1939 το ποσοστό αυτό ανατράπηκε στο 26%. Ταυτόχρονα η παραγωγή άλλων σπόρων αυξήθηκε κατά 20%, ενώ προωθήθηκε και η εντατική καλλιέργεια. Η εντατική καλλιέργεια συνδέθηκε με την ενίσχυση της μικρής αγροτικής ιδιοκτησίας. Η παραπάνω πραγματοποιήθηκε μέσα από την ολοκλήρωση της απαλλοτρίωσης εδαφών και της πρόσθεσης νέων εκτάσεων, μετά από αποστραγγιστικά έργα, σε ακτήμονες και αποκαταστημένους πρόσφυγες. Συγκεκριμένα στην Μακεδονία και τη Θεσσαλία το ποσοστό της αρόσιμης γης αυξήθηκε από 1.600.000 εκτάρια, σε 2.400.000 σύμφωνα με τις στατιστικές του καθεστώτος. Απώτερος σκοπός όλων αυτών ήταν, πέραν της εξασφάλισης της αυτάρκειας και η δημιουργία μιας συμπαγούς τάξης μικροϊδιοκτητών καλλιεργητών. Περαιτέρω, η παραχώρηση γεωργικών κλήρων και η μετατροπή των καλλιεργητών σε ιδιοκτήτες μικρής περιουσίας, είχε σαν μακροπρόθεσμο στόχο, την εκμετάλλευση τους από την δικτατορία, ως προπύργια της. Το παραπάνω το κατάφερε, όπως υποστηρίζει και ο Νίκος Ψυρούκης, με την από-προλεταριοποίηση τους και την απομάκρυνση τους από την εργατική τάξη. Επιπροσθέτως, ο Μεταξάς, χρησιμοποίησε τον θεσμό των γεωργικών συνεταιρισμών για τον έλεγχο της παραγωγής και των καλλιεργητών. Μένοντας συνεπώς πιστός στις αρχές του, ενίσχυσε με πιστωτικές και άλλες διευκολύνσεις

τους αγροτικούς συνεταιρισμούς, ιδρύοντας Υπουργείο Συνεταιρισμών και διοχετεύοντας τους με το μεγαλύτερο μέρος των γεωργικών δανείων.⁴⁷⁸

Μέσα στα πλαίσια αυτής της αγροτικής οικονομικής πολιτικής του καθεστώτος, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η εικόνα των οικονομικών της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λάρισας. Για το συγκεκριμένο φορέα, μπορεί να γίνει λεπτομερέστερη αναφορά, καθώς έχουν διασωθεί οι προϋπολογισμοί όλων σχεδόν των ετών της τεταρτοαυγουστιάτικης δικτατορίας, εκτός από του 1937⁴⁷⁹. Παρατηρώντας τους προϋπολογισμούς των συγκεκριμένων ετών, διαπιστώνεται, ότι τάση των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου της Ένωσης, που τους κατάρτιζαν, ήταν να εμφανίζουν τα έσοδα και τα έξοδα τους, ισόποσα, δηλαδή, να εμφανίζεται ο συνεταιρισμός ότι ξόδευε όσα χρηματικά ποσά κέρδιζε. Μόνη εξαίρεση αποτελεί το έτος 1936, του οποίου η μελλοντική οικονομική κατάσταση, συντάχθηκε λίγους μήνες πριν την ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας από το Μεταξά, στις 31 Ιανουαρίου του 1936⁴⁸⁰.

Στα κατάστιχα αυτής της χρονιάς, λοιπόν, σημειώνονται δύο παράδοξα. Αρχικά, αν και οι ιθύνοντες της Ένωσης, προσπάθησαν να παρουσιάσουν τον ίδιο εξισορροπημένο λογαριασμό, στη επίσημη καταγραφή τους, μία προσεκτική παρατήρηση επιτρέπει τον εντοπισμό ενός λάθους. Τα έσοδα για το 1936 παρουσιάζονται κατά 1 εκατομμύριο χαμηλότερα από ότι τα έξοδα, επιτρέποντας να διατυπωθούν αρκετές υποθέσεις περί του αν αυτό ήταν ένα απλό αριθμητικό λάθος ή μια προσπάθεια κάλυψης οικονομικής κακοδιαχείρισης. Δυστυχώς η οποιαδήποτε υπόθεση δεν μπορεί να υποστηριχθεί καθότι, τα έγγραφα για το υπόλοιπο έτος του 1936 και για το επόμενο του, 1937, δεν διασώθηκαν.

⁴⁷⁸ Ιωάννης Κολιόπουλος, «Ιδεολογικοί προσανατολισμοί και κυβερνητικοί στόχοι», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., σ. 390, Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 96, Ροσέτος Φακιολάς, «Οικονομικές εξελίξεις στις δεκαετίες '30 και '40», *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες*, ό.π., σσ. 330-332, Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, ό.π., σσ. 144-145.

⁴⁷⁹ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 8/3/1933 και λήγον την 26/2/1936, 31-1-1936, ζτμ. 1^ο. Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 2-3-1938, ζτμ. 8^ο, Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 1-2-1939, ζτμ. 10^ο και Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 28/9/1939 και λήγον την 26/3/1942, 7-2-1940, ζτμ. 13^ο.

⁴⁸⁰ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 8/3/1933 και λήγον την 26/2/1936, 31-1-1936, ζτμ. 1^ο.

Παράλληλα, αν και στις υπόλοιπες χρονιές, η κατηγορία των μισθοδοσιών καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος των εξόδων του συνεταιρισμού, ετούτο το έτος, τα περισσότερα έξοδα καλύπτει η κατηγορία των οδοιπορικών και αποζημιώσεων, κυρίως των μελών του Διοικητικού και Εποπτικού Συμβουλίου.

Με αφορμή την αναφορά στην ξεχωριστή κατηγορία εξόδων των οδοιπορικών και αποζημιώσεων, αρεστό θα ήταν για να γίνει απαρίθμηση των πόρων και των δαπανών της Ένωσης, όπως παρουσιάζονται μέσα από τους παρατιθέμενους, στα πρακτικά, οικονομικούς υπολογισμούς. Διαπιστώνεται, ότι, τα περισσότερα έσοδα της, η Ένωση, τα λάμβανε από τις διάφορες εργασίες που καλούνταν να επιτελέσει. Ανάμεσα τους, σημαντική θέση, καταλάμβανε η προμήθεια θεριστικού σπάγγου στα μέλη των συνεταιρισμών. Το παραπάνω, ο ρόλος δηλαδή του μεσάζοντα αγοραστή-πωλητή μεταξύ συνεταιρισμών και αγροτών, αποτελούσε σημαντική εργασία κάτι που αποδεικνύει και η αίτηση της ένωσης για σύναψη δανείου ύψους 2.400.000 δραχμών. για την αγορά του γεωργικού αυτού μέσου, προς μετέπειτα προσφορά του στους αγρότες⁴⁸¹. Ένα ακόμη έσοδο, μέρος των εργασιών της Ένωσης, αποτελούσε και η συγκομιδή του σίτου και άλλων σιτηρών από τους αγρότες της περιοχής, έτσι ώστε να παραδοθεί στην συνέχεια συγκεντρωμένο στο κράτος. Έτσι, λόγω και του χρέους της απέναντι στο καθεστώς⁴⁸², πολλές φορές η Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών της Λάρισας, για να φανεί αντάξια του έργου που της είχε ανατεθεί, καλούνταν να προβεί και σε αυτή την περίπτωση σε σύναψη δανείων.⁴⁸³ Τα υπόλοιπα έσοδα των Γεωργικών Συνεταιρισμών της Ένωσης, συναποτελούνταν από τις ετήσιες εισφορές των μελών τους, τους τόκους των καταθέσεων τους και τα έκτακτα έσοδα που μπορεί να προέκυπταν.

⁴⁸¹ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 28/9/1939 και λήγον την 26/3/1942, 9-5-1940, ζτμ. 10^ο.

⁴⁸² Υπέρ του μονοπωλιακού κεφαλαίου ήταν και η παρέμβαση του κράτους με τη γενίκευση του θεσμού των υποχρεωτικών συγκεντρώσεων των αγροτικών προϊόντων. Σχετικά βλπ. (Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, ό.π., σ. 94).

⁴⁸³ Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 4-9-1938, ζτμ. 4^ο, Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 25-6-1939, ζτμ. 1^ο και Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 25-6-1939, ζτμ. 9^ο.

Από την άλλη πλευρά, ιδιαίτερο ενδιαφέρον, παρουσιάζουν και το είδος των εξόδων της Ένωσης. Όπως προαναφέρθηκε, με εξαίρεση το έτος 1936, στις υπόλοιπες τέσσερις χρονιές για τις οποίες διαθέτουμε στοιχεία, τα περισσότερα ποσά δαπανούνταν στις μισθοδοσίες. Η Ένωση διέθετε ένα μεγάλο αριθμό προσωπικού, ο οποίος με το πέρασμα των ετών αυξανόταν, μεταξύ των οποίων τακτικό και εποχιακό προσωπικό, πιθανώς για τις περιόδους που πραγματοποιούνταν εργασίες όπως η συλλογή προϊόντων καθώς και νομικούς συμβούλους. Αυτή η σταδιακή αύξηση των χρηματικών εξόδων στις μισθοδοσίες, που συνεπάγεται και αύξηση του προσωπικού, πολύ εύκολα μπορεί να ενταχθεί στην ευρύτερη κοινωνική και οικονομική πολιτική του καθεστώτος, που μέσω τέτοιων οργανισμών προσπαθούσε να ελαττώσει την δυσαρέσκεια του ελληνικού λαού, μέσα από την εύρεση εργασίας και της εξασφάλισης μίας οικονομικής ανεξαρτησίας και ασφάλειας.

Τα οδοιπορικά και οι αποζημιώσεις του προσωπικού, ακόμη και αν μετά το 1936, παρουσιάζουν μία απότομη πτώση, ως προς το σύνολο των εξόδων, εντούτοις συνέχισαν να αποτελούν τη δεύτερη μεγαλύτερη κατηγορία δαπανών. Παρατηρείται, ότι αν και μετά το πρώτο έτος διακυβέρνησης της χώρας από το Μεταξά, η κατασπατάληση πόρων για κάλυψη αποζημιώσεων στα μέλη του Διοικητικού και Εποπτικού Συμβουλίου πρωτίστως και των εκπροσώπων των συνεταιρισμών και των μελών διαφόρων επιτροπών δευτερευόντως, για συμμετοχή σε τακτικές και έκτακτες συνεδριάσεις, μειώθηκε κατά 80%, αυτό δεν εμπόδισε την σταδιακή αύξηση τους ξανά, χωρίς βέβαια να φτάσει τα επίπεδα της προ δικτατορίας περιόδου.⁴⁸⁴

Στα ίδια επίπεδα κινούνταν και η διοχέτευση ποσών για τον υλικοτεχνικό εξοπλισμό, την ηλεκτροδότηση, την ύδρευση και θέρμανση των κτιρίων της ένωσης, την αλληλογραφία, την ασφάλιση της περιουσίας της, την εξόφληση φόρων και την

⁴⁸⁴ Ενδεικτικά παραδείγματα, ότι υπήρχε διοχέτευση πολλών πόρων σε αποζημιώσεις και οδοιπορικά, αποτελούν η απόφαση του διοικητικού συμβουλίου στις 5-10-1938, για χορήγηση δύο μισθών στους υπαλλήλους που θα μετέβαιναν στην Αθήνα για επιμόρφωση στη συνεταιριστική σχολή και η απόφαση για οικονομική ενίσχυση των μετεκπαιδευομένων ανάλογα με τον μισθό τους για τις μέρες που θα έμεναν στην πρωτεύουσα. Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 5-10-1948, ζτμ. 1^ο και Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 1-2-1939, ζτμ. 7^ο αντίστοιχα.

καθαριότητα. Η προσφορά μεγάλων ποσών για τέτοιο είδους δράσεις και δραστηριότητες, αφήνει να γίνει αισθητό το μέγεθος και η δυναμική που είχε αυτή η Ένωση, που κάλυπτε τρεις πόλεις μίας αμιγούς γεωργικής περιοχής. Παράλληλα, μεγάλο μέρος των εξόδων της Ένωσης καταλάμβανε η εξόφληση χρεών από προηγούμενες χρήσεις.

Σε μικρότερο βαθμό, η Ένωση ξόδευε πόρους για έκτακτα έξοδα και προβλέψεις και αποσβήσεις και ακόμη μικρότερα για τόκους και προμήθειες και στην επιμόρφωση των αγροτών πάνω σε νέους τρόπους καλλιέργειας και διαχείρισης της γης, σε διάδοση νέων ειδών προς σπορά, στην βελτίωση των οικονομικών των επιχειρήσεων των μελών, στη σύσταση βιβλιοθηκών στην Ένωση και εμπλουτισμού της με βιβλία και περιοδικά αγροτικού περιεχομένου, όπως επίσης και οι εισφορές υπέρ τριτοβάθμιων συνεταιριστικών οργανισμών. Ακόμη περισσότερο το γεγονός ότι κάθε χρονιά υπήρχε πρόβλεψη για αύξηση των δαπανών σε αυτό το τομέα από την ένωση, επιτρέπει την εξαγωγή του συμπεράσματος ότι οι γεωργικοί συνεταιρισμοί είτε ενδιαφερόταν ειλικρινά για την ενίσχυση και επιμόρφωση των μελών τους σε θεωρητικό επίπεδο αρχικά και σε υλικό ύστερα είτε ότι όλες αυτές οι ενέργειες αποτελούσαν μέρος της ευρύτερης πολιτικής του καθεστώτος για προσεταιρισμό του αγροτικού κόσμου, μέσα από τέτοιες δράσεις.

Μολοταύτα, για να είναι δυνατή η συνειδητοποίηση της οικονομικής δύναμης και των δυνατοτήτων που είχε αυτή η συνεταιριστική ένωση, αρεστό είναι να γίνει σύγκριση των προϋπολογισμών και των αναλογισμών του οργανισμού. Για την σύγκριση αυτή θα χρησιμοποιήσουμε τα οικονομικά στοιχεία των ετών 1938 και 1939⁴⁸⁵. Και οι δυο χρονιές για την ένωση αποδείχτηκαν κερδοφόρες, μιας και τα έσοδα τους ήταν περισσότερα από τα έξοδα τους. Πολύ περισσότερο, οι προβλέψεις που είχαν γίνει στην αρχή των ετών από τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου, κατέληξαν λιγότερο ακριβείς καθότι, για την κατηγορία των εσόδων

⁴⁸⁵ Προϋπολογισμός 1938 Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 2-3-1938, ζτμ. 8°, αναλογισμός 1938 Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 1-2-1939, ζτμ. 8°, προϋπολογισμός 1939 Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 1-2-1939, ζτμ. 10° και αναλογισμός 1939 Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 28/9/1939 και λήγον την 26/3/1942, 7-2-1940, ζτμ. 13°.

προέβλεψαν λιγότερα κέρδη, ενώ για την κατηγορία των εξόδων περισσότερα. Πιο αναλυτικά, μελετώντας κανείς τους αναλογισμούς των ετών 1938 και 1939, παρατηρεί, ότι οι εισφορές από διάφορες εργασίες, όπως η συγκέντρωση σιτηρών και τα έκτακτα έσοδα σημείωσαν μεγάλη διαφορά σχεδόν διπλάσια και τετραπλάσια στην περίπτωση των έκτακτων εσόδων, αναλογικά με τα ποσά που προέβλεψαν στην αρχή του έτους. Αυτό καθιστούσε τις δύο αυτές κατηγορίες από τις πιο δυναμικές στην πρόσληψη κερδοφόρων ποσών στους συνεταιρισμούς. Αντίθετα οι εισφορές από τα μέλη, που αν και αποτελεί ένα σίγουρο κέρδος και που όφειλε να παρουσιάζει αύξηση, αφότου αυξάνονταν και τα μέλη, άρα και οι εισφορές τους, παρουσίαζε, τουλάχιστον για το έτος 1938, αρνητικό πρόσημο συγκριτικά με τα ποσά του προϋπολογισμού.

Στον τομέα των εξόδων, και για τις δυο χρονιές, αν και σε σχεδόν όλες τις υποκατηγορίες εξόδων οι προβλέψεις τους αποδείχθηκαν λάθος, με αποτέλεσμα στην πραγματικότητα να χρεωθεί με λιγότερα ποσά η ένωση, το αντίθετο συνέβη με την υποκατηγορία των προβλέψεων και αποσβήσεων. Στο κομμάτι αυτό, τα μέλη που κατήρτισαν τον προϋπολογισμό, πρόβλεψαν έξω κατά 50% για το 1938 και κατά 90% για το έτος 1939. Αυτό είναι κατανοητό, αν αναλογιστούμε το πλήθος των εργασιών στις οποίες επιδόθηκαν τα μέλη των συνεταιρισμών με αποτέλεσμα την αύξηση των εσόδων από διάφορες εργασίες ύψους 55.000 και 5 εκατομμυρίων δραχμών αντιστοίχως.

Μέρος Γ'

Συμπεράσματα

Η διεθνής κρίση στον οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό τομέα, επηρέασε βαθύτατα, όπως ήταν αναμενόμενο, και την ευρωπαϊκή ήπειρο. Η κρίση που ξέσπασε το 1929 στην Αμερική και οι αλυσιδωτές και ανεξέλεγκτες παρενέργειες που προκάλεσε είχαν συνέπειες και στον πολιτικό τομέα. Συγκεκριμένα, ενίσχυσε την εντύπωση ότι η αστική δημοκρατία είχε χρεοκοπήσει και οδήγησε στην αναζήτηση εναλλακτικών προτάσεων για την αντιμετώπιση των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών αδιεξόδων στα οποία, υποτίθεται, είχε οδηγήσει την Ευρώπη. Οι λόγοι της παρακμής και της αποτυχίας της δημοκρατίας, ποικίλουν ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούσαν σε κάθε χώρα. Πέρα από τις ιδιαίτερες οικονομικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν μετά τον πόλεμο, ως αίτια φθοράς της, μπορεί να θεωρηθούν οι ταξικές συγκρούσεις, καθώς και το εθνικιστικό αίσθημα σε αρκετές χώρες της ηπείρου. Κράτη εξασθενημένα από συγκρούσεις μεταξύ μειονοτήτων σε συνδυασμό με εργατικές και αγροτικές ταραχές, έδιναν την εντύπωση ότι σε αυτά κυριαρχούσε η αστάθεια και η αβεβαιότητα και όπως ήταν φυσικό αποτέλεσαν πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη ολοκληρωτικών καθεστώτων.

Στην Ελλάδα, η αγροτική μεταρρύθμιση, η βιομηχανική ανάπτυξη και η αποκατάσταση των προσφύγων, διεύρυναν το ρόλο του κράτους που αντιμετώπιζε παράλληλα σημαντικές προκλήσεις από τις κοινωνικές ομάδες που συγκροτήθηκαν την εποχή εκείνη. Η κατάσταση στην χώρα οδηγούσε στην πόλωση και τον ερεθισμό των πνευμάτων εντός και εκτός του κοινοβουλίου. Οι πολιτικές διαμάχες των μεγάλων κομμάτων, που αφορούσαν κυρίως στην κατάκτηση της εξουσίας και όχι τους βασικούς κοινωνικούς και οικονομικούς στόχους, οξύνθηκαν ακόμη περισσότερο καθώς το κράτος έγινε ακόμη πιο αυταρχικό για να αντιμετωπίσει τους εσωτερικούς κινδύνους. Η διαδοχή στην εξουσία συνοδεύτηκε από έντονα πολιτικά πάθη και στρατιωτικές συνωμοσίες. Οι πλατιές λαϊκές μάζες, έχοντας κουραστεί από τα συνεχιζόμενα κινήματα και τους υποστηρικτές τους, που μόνο στόχο είχαν να κρατηθούν στην εξουσία και πιεσμένες ταυτοχρόνως από την

οικονομική κρίση, υιοθέτησαν την ιδέα ότι όλες οι αιτίες των κακών ήταν οι επαναστατικές απόπειρες και οι κυβερνώντες πολιτικοί. Οι παραπάνω πεποιθήσεις ήταν που οδήγησαν στην σταδιακή επικράτηση αδιάλλακτων απόψεων από όλες τις πλευρές, οδηγώντας την χώρα προς νέες περιπέτειες και κινδύνους, προς το χάος και τη δικτατορία. Μέσα σε αυτό το κλίμα, τη διακυβέρνηση του κράτους, ανέλαβε ο Ιωάννης Μεταξάς. Εξαιτίας των εργατικών κινητοποιήσεων που έλαβαν χώρα κυρίως στην βόρεια Ελλάδα, την επιταχυνόμενη εκτράχυνση των διεθνών σχέσεων και την μετριοπαθή, έως απαθή στάση των αστικών κομμάτων, ο Μεταξάς μετατράπηκε σε απόλυτο κύριο του πολιτικού παιχνιδιού και με την στήριξη του παλατιού, του δόθηκε η δυνατότητα να εκφράσει τις έμμονες σκέψεις του για κήρυξη δικτατορίας, πράγμα το οποίο συνέβη στις 4 Αυγούστου 1936.

Η Λάρισα, την περίοδο του Μεσοπολέμου, ήρθε αντιμέτωπη με μια σειρά πρωτοφανών αλλαγών και προκλήσεων. Η απότομη μετατροπή της από μια πολυπολιτισμική πόλη του οθωμανικού κόσμου σε μία σχετικά ομοιογενής εθνικά, γλωσσικά και θρησκευτικά πόλη, ιδίως μετά το 1922, συνέβαλε τα μέγιστα στην εκδήλωση πόλωσης και συγκρούσεων. Η γεωγραφική της θέση στο μέσο της Θεσσαλικού κάμπου επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη φύση των οικονομικών δραστηριοτήτων των κατοίκων της, κυρίως γεωργικών. Η διεκδίκηση από μέρους τους, για αναδιανομή της γης και βελτίωση των συνθηκών εργασίας και διαβίωσης, δημιούργησαν αλυσιδωτές αντιδράσεις που επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό και το σύνολο της χώρας. Η ικανοποίηση μεγάλου μέρους των αιτημάτων του αγροτικού κόσμου της περιοχής την περίοδο της μεταξικής δικτατορίας, μπορεί να ενταχθεί στην προσπάθεια του καθεστώτος για απόκτηση λαϊκής βάσης και γενικότερα στα ευρύτερα πλαίσια της οικονομικής και κοινωνικής του πολιτικής.

Η τεταρτοαυγουστιάτικη δικτατορία, αναζητώντας τη λαϊκή βάση που της έλειπε οδηγήθηκε σε μια σειρά πράξεων και δράσεων. Συγκεκριμένα, μέσα από τελετές δημοσίου χαρακτήρα προσπάθησε να διατυμπανίσει τις ιδεολογικές της αρχές και να τις γνωστοποιήσει στο λαρισινό λαό. Πολύ περισσότερο να παρουσιάσει τον κόσμο της πόλης ως συμμετοχο της. Πιο αναλυτικά, οι εορτασμοί διαφόρων επετείων και η τέλεση εκδηλώσεων σε περιστάσεις ακολουθούσαν την πεπατημένη οδό, αντιγράφοντας αντίστοιχες τελετές της πρωτεύουσας. Αισθητή

ήταν συνεπώς, η απουσία του τοπικού στοιχείου που θα τις διαφοροποιούσε και θα προσέλκυε τους κατοίκους της Λάρισας. Επιπλέον, η οικονομική επιβάρυνση της διοργάνωσης αυτών των εορτασμών από την τοπική κοινωνία, δημιουργούσε αρνητικές εντυπώσεις στους κατοίκους της Θεσσαλικής πόλης. Ένας ακόμη τρόπος προσπάθειας απόκτησης λαϊκής επίφασης αποτελούσαν οι οργανωμένες συγκεντρώσεις υποδοχής μελών της δικτατορίας. Ειδικότερα, για την Λάρισα, αν εξαιρέσουμε την επίσκεψη του Ιωάννη Μεταξά το 1937 καθώς και την απλή διέλευση των δύο πυλώνων του καθεστώτος, του δικτάτορα και του βασιλιά Γεωργίου του Β' από αυτήν, λίγα χρόνια αργότερα, το σύνολο των υπολοίπων συγκεντρώσεων αφορούσε Υπουργούς και μέλη επισήμων οργάνων της 4^{ης} Αυγούστου. Σε όλες όμως τις περιπτώσεις, η ενορχηστρωμένη από την δικτατορία υποδοχή των προσώπων αυτών φανέρωνε την ανάγκη της να τις χρησιμοποιήσει ως δείγμα στήριξης και αποδοχής της. Και εδώ όμως, είναι δυνατόν να υποστηριχθεί η άποψη, ότι η έλλειψη του τοπικού χαρακτήρα και της αυθόρμητης εκδήλωσης συναισθημάτων από το λαό, δημιουργούσε αρνητικές εντυπώσεις και συνεπώς το άκρως αντίθετο από τις επιδιώξεις του καθεστώτος. Το παραπάνω δύναται να υποστηριχθεί και από τον ξύλινο λόγο στον τοπικό Τύπο, παρά την επιβολή άκρατης λογοκρισίας. Επιπροσθέτως, η λογοκρισία και ο άκρατος έλεγχος των εφημερίδων και των τοπικών φορέων είχε ως αποτέλεσμα η προσωπολατρία και ο εγκωμιασμός προσώπων της δικτατορίας να παρουσιαζόταν ως δείγμα ειλικρινούς εκδήλωσης θετικής άποψης του λαού για το Μεταξά και τους οικείους του. Επιπλέον, η χρήση προσωπικοτήτων του ελληνικού παρελθόντος, που γινόταν από το καθεστώς για να δικαιολογήσει την αναγκαιότητα της ύπαρξής του, σε μικρό βαθμό επηρέασε την ψυχρότητα των κατοίκων της πόλης. Το παραπάνω γίνεται κατανοητό και από το απλό γεγονός ότι δρόμοι της Θεσσαλικής πρωτεύουσας, με ονόματα μελών της 4^{ης} Αυγούστου ή της βασιλικής οικογένειας που την στήριξε, την σημερινή εποχή έχουν εντελώς διαφορετικές ονομασίες.

Φυσικά μεγαλύτερη προσοχή δόθηκε από την δικτατορία στον προσεταιρισμό της νέας γενιάς της Θεσσαλικής πρωτεύουσας και της ευρύτερης περιοχής της. Η δημιουργία της ΕΟΝ στην Λάρισα, ταυτίζεται χρονικά με την περίοδο όπου ο Ι. Μεταξάς στήριξε τα μέγιστα την αναδιοργάνωση και επέκταση

της νεολαίας του σε όλη την επικράτεια. Οι εντολές του μέσω φερέφωνων μελών του καθεστώτος στις τοπικές αρχές, βρήκαν ανταπόκριση, δείγμα της τρομοκρατίας που είχε επιβληθεί. Το παραπάνω υποστηρίζεται από το γεγονός ότι η αύξηση των εγγραφών στην οργάνωση στο νομό Λάρισας, σημειώνεται μόνο μετά τη δημοσίευση στον τοπικό Τύπο των διευκολύνσεων που προσέφερε το κράτος στα μέλη της και μετά την συγχώνευση του σώματος των προσκόπων στην ΕΟΝ. Από όλα αυτά μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι, μέχρι την κυκλοφορία των συγκεκριμένων δημοσιευμάτων, ο λαρισινός λαός απέφευγε την εγγραφή των τέκνων του στη νεολαία, αποδοκιμάζοντας τις αρχές της 4^{ης} Αυγούστου. Πάντως πέρα από τη δημοτικότητα ή όχι της οργάνωσης, οι φάλαγγες της στην πόλη, μέσα από δράσεις τους, όπως παρελάσεις, συμμετοχές στους εορτασμούς, ομιλίες και προβολές ταινιών, διοργάνωση αθλητικών και άλλων εκδηλώσεων, επιτρέπουν να διακρίνουμε τη μιλιταριστική υπόστασή της καθώς και τις απόψεις του καθεστώτος για τη διάσταση του φύλου και της νέας γενιάς, το χρέος προς την πατρίδα και την αντίληψη της για την ερμηνεία της ελληνικής ιστορίας.

Πέρα όμως από τις προσπάθειες προσεταιρισμού του ελληνικού λαού η 4^η Αυγούστου προχώρησε στην καταπολέμηση του κομμουνισμού και των πολιτικών και ιδεολογικών της αντιπάλων. Αυτό όντας κοινό χαρακτηριστικό της δεκαετίας του 1930, την μεταξική περίοδο έφτασε στην συστηματικότερη μορφή του, με την κωδικοποίηση του νόμου 117 το 1938, γνωστού και ως «ιδιωνύμου», τη θέσπιση πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων και των δηλώσεων μετανοίας. Μέσα από τις δίκες που αφορούσαν την παράβαση του νόμου 117 και αργότερα 1075, συμπεραίνουμε ότι στην πόλη και στη ευρύτερη περιοχή της Λάρισας δεν σημειώθηκε μεγάλη κομμουνιστική δράση. Συγκεκριμένα, σε ένα σύνολο 9132 υποθέσεων για τέσσερα χρόνια, οι υποθέσεις που αφορούσαν σε καταδίκες ατόμων για αριστερή ιδεολογία, έφτανε το 0,48%. Το γεγονός αυτό είναι κατανοητό, αν αναλογιστούμε το πεδινό της περιοχής που προσδιόριζε τις οικονομικές δραστηριότητες των κατοίκων του νομού στο γεωργικό τομέα. Η φύση των δραστηριοτήτων των κατοίκων της περιοχής σε συνδυασμό με την αγροτική πολιτική, όχι μόνο της δικτατορίας αλλά και προηγούμενων κυβερνήσεων, που σαν στόχο είχαν την δημιουργία μικρών ιδιοκτητών γης, απομακρυσμένων ιδεολογικά,

οικονομικά και κοινωνικά από την εργατική τάξη, καθώς και η απουσία μεγάλων βιομηχανικών μονάδων που θα επέτρεπαν τη δημιουργία προλεταριάτου, είναι οι λόγοι της ισχνής αριστερής παρουσίας. Ακόμη όμως και αυτή η μικρή παρουσία μας επιτρέπει να διακρίνουμε εκείνα τα στοιχεία που ήταν γνώριμα και στην υπόλοιπη χώρα. Παρατηρείται συνεπώς ότι οι κομμουνιστές δραστηριοποιήθηκαν κυρίως στην πόλη και λιγότερο στην ύπαιθρο, πράγμα λογικό αφού οι φορείς διαμόρφωσης πολιτικών ιδεών συναντώνται στα μεγάλα αστικά κέντρα. Παράλληλα, υπογραμμίζεται ότι οι συστηματικές κατασταλτικές μέθοδοι του καθεστώτος, ιδίως το 1938, για την πάταξη του κομμουνισμού είχαν αποτελέσματα και στην πόλη της Λάρισας, καθώς παρατηρείται από τη χρονιά εκείνη μία πτώση των δικών παράβασης του «ιδιωνύμου». Πάντως το σύνολο των καταδικασμένων αντιμετώπισε στο μεγαλύτερο τμήμα του τις ίδιες τιμωρίες, όπως φυλάκιση, εξορία και στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων.

Αντίστοιχα, τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων, αποτελούσαν με την ισχύ τους, τουλάχιστον στον χώρο της εκπαίδευσης, ένα ισχυρό μέσο διατήρησης της ελεύθερης δράσης του ατόμου. Γενικά, οι υγιείς κοινωνικές και εθνικές ιδέες των δημοσίων λειτουργών, ήταν από τις πρωταρχικές έγνοιες της 4^{ης} Αυγούστου, πράγμα που δικαιολογεί την πολύπλοκη, πολύχρονη και δύσκολη διαδικασία απόδειξης τους. Αυτό φυσικά ήταν ενταγμένο στην ευρύτερη πολιτική της δικτατορίας για την καταπολέμηση όχι μόνο των ιδεολογικών και πολιτικών εχθρών της αλλά και της προπαγάνδας ξένων δυνάμεων που εποφθαλμιούσαν την απόσπαση εδαφών ή την αύξηση της επιρροής τους στο εσωτερικό της χώρας. Στον πόλεμο δε κατά των αριστερών ιδεολογικών εχθρών του, το καθεστώς χρησιμοποίησε τις δηλώσεις μετανοίας οι οποίες παρουσιάζουν ικανοποιητικά μεγάλο αριθμό στα φύλλα του λαρισινού Τύπου. Η περαιτέρω μελέτη τους, επιτρέπει να κατανοήσουμε τα είδη των μετανοημένων και τους λόγους για τους οποίους προέβηκαν σε αυτή τους τη δράση, ενταγμένους φυσικά στο ευρύτερο κλίμα καταπολέμησης του κομμουνισμού.

Ταυτοχρόνως, η δικτατορία παρουσίαζε μία εικόνα αναμορφωτική της χώρας που οδηγούσε το ελληνικό κράτος στην ανάπτυξη και την ευημερία. Αν και μέσα από άλλες έρευνες έχει διαπιστωθεί ότι το τεταρτοαυγουστιάτικο σύστημα

ακολουθούσε την οικονομική πολιτική των προκατόχων του, στο κομμάτι των δημοσίων έργων στην περιοχή της Θεσσαλικής πρωτεύουσας παρατηρείται ένας οργανισμός ολοκλήρωσης των παλαιών και έναρξης νέων. Ειδικότερα, μέσω της βελτίωσης και επέκτασης του οδικού, πολεοδομικού και αρδούδρευτικού δικτύου, η πόλη άρχισε να απομακρύνεται από την πρότερη μορφή της. Παράλληλα, μικρότερης κλίμακας έργα, όπως η δενδροφύτευση περιοχών της, η δημιουργία υπηρεσίας αποκομιδής και διαχείρισης απορριμμάτων, αστικής συγκοινωνίας, πυροσβεστικής ομάδας και επιβητορικού σταθμού, άλλαξε την όψη της Λάρισας βελτιώνοντας και τον τρόπο ζωής των κατοίκων της. Επιπροσθέτως, εγγειοβελτιωτικά έργα στον ποταμό Πηνειό, στην λίμνη Κάρλα και σε ρέματα και τάφρους ώθησαν την τοπική αλλά και την εθνική οικονομία μέσω της γεωργικής εκμετάλλευσης των νέων αποκαλυμμένων περιοχών. Όμως, μία προσεκτικότερη ματιά, επιτρέπει να εξαχθεί το συμπέρασμα, ότι το καθεστώς ενδιαφερόταν για τα έργα εκείνα, τα οποία θα την βοηθούσαν στην επίτευξη των σκοπών του, δηλαδή τον προσεταιρισμό του αγροτικού κόσμου και την εκμετάλλευση των νέων πλουτοπαραγωγικών εκτάσεων. Αυτό το συμπεραίνουμε από το γεγονός ότι κρατική επιχορήγηση υπήρξε μόνο για τα έργα διαχείρισης των επιφανειακών υδάτων, πιο συγκεκριμένα την ευθυγράμμιση του Πηνειού ποταμού, την εκτροπή της κοίτης του, τη δημιουργία αναχωμάτων στις όχθες του, την σταδιακή αποκοπή των πηγών νερού της λίμνης Κάρλας με απώτερο σκοπό την σταδιακή αποξήρανση της. Από την άλλη πλευρά, τα έργα που αφορούσαν στη βελτίωση του αστικού χώρου και κατ' επέκταση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών, χρηματοδοτούνταν από το δήμο, έχοντας βέβαια πάντα την έγκριση της 4^{ης} Αυγούστου. Εν ολίγοις, η δικτατορία χρηματοδοτούσε εκείνες τις εργασίες που θα της προσέφεραν κάποιο κέρδος, αφήνοντας την διεύθυνση των ελάχιστων σημασίας για εκείνη έργων στην τοπική διοίκηση.

Αν και το Μεταξική καθεστώς δεν ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για την πρόοδο της καθημερινότητας της ζωής των κατοίκων της χώρας, έδωσε τη μέγιστη προσοχή στο θέμα της δημόσιας υγιεινής και καθαριότητας. Οι επεμβάσεις στις οποίες προέβη, ενταγμένες στο γενικότερο κλίμα του Μεσοπολέμου και των βιολογικών και εθνικιστικών θεωριών του, στην πόλη της Λάρισας και της ενδοχώρας της,

περιορίστηκε στον ανθελονοσιακό αγώνα αν και κάπως καθυστερημένα. Πράγματι οι πρώτες προσπάθειες καταπολέμησης αυτής της μολυσματικής αρρώστιας χρηματοδοτήθηκαν και πραγματοποιήθηκαν από την τοπική διοίκηση σε συνεργασία με το στρατό. Μολοταύτα, κατανοώντας τον κίνδυνο που επέφερε στον ντόπιο πληθυσμό και υπολογίζοντας ότι οι απώλειες του έμψυχου εργατικού δυναμικού εξαιτίας της, επιδρούσε αρνητικά στην εθνική οικονομία, το 1939 ενέταξε τη Θεσσαλία στο πρόγραμμα ανθελονοσιακού αγώνα. Αντιθέτως, αν και για τα δύο μεγαλύτερα αστικά κέντρα της χώρας, η 4^η Αυγούστου μερίμνησε για την κατασκευή και επάνδρωση νοσοκομειακών ιδρυμάτων, κάτι αντίστοιχο δεν συνέβη και για το νοσοκομείο Λάρισας, του οποίου η λειτουργία και ανακατασκευή χρηματοδοτούνταν από το δήμο και τις γύρω κοινότητες, γεγονός που αποδεικνύει τη σημασία που απέδιδαν και οι τοπικές αρχές στην εξασφάλιση της δημόσιας υγείας.

Στα πλαίσια βεβαίως, παρουσίασης μιας ηγεσίας που ενδιαφερόταν για την υγεία του ελληνικού λαού και για την εμπέδωση ενός κλίματος καθωσπρεπισμού στη δημόσια ζωή, η δικτατορία προχώρησε στην υιοθέτηση ενός πολύπλοκου αγορανομικού κώδικα με πολύ αυστηρούς κανόνες. Με την αρωγή του Τύπου, οι διάφορες διατάξεις και διευκρινήσεις του εν λόγω κώδικα γίνονταν γνωστές στο ευρύ κοινό. Έτσι και στην θεσσαλική πρωτεύουσα οι πολίτες ενημερώνονταν για τα δικαιώματά τους και οι ιδιοκτήτες καταστημάτων για τις υποχρεώσεις τους. Η έρευνα πάντως στα αρχεία του Πολυμελούς Πρωτοδικείου επιτρέπει, με βάση τον αριθμό των υποθέσεων, να συμπεράνουμε ότι αν και το ποσοστό δικών που αφορούσαν στην παράβαση του αγορανομικού κώδικα δεν ήταν αρκετά υψηλό, εντούτοις μας δίνει την δυνατότητα να αντλήσουμε στοιχεία για τους λόγους για τους οποίους παρανόμησαν οι εναγόμενοι και κατ' επέκταση για το αν είχε επιτυχία η πολιτική της 4^{ης} Αυγούστου. Δύναται να υποστηριχθεί ότι ο κώδικας σε ορισμένα σημεία του επέτυχε ενώ σε ορισμένα άλλα όχι. Η επιτυχία έγκειται στο ότι από το σύνολο των λόγων για τους οποίους ενοχοποιήθηκαν οι υπόδικοι ήταν η πώληση ή αγορά ακατάλληλων προς κατανάλωση προϊόντων, όταν στο μεγαλύτερο μέρος των δημοσιευμένων εγκυκλίων βαρύτητα δίνονταν στην τοποθέτηση πινακίδων με αναγραφόμενες τιμές και στη χρήση εγκεκριμένων σταθμών μέτρησης. Η αποτυχία

δε μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι τα έτη 1937, 1938 και 1939 τα ποσοστά των δικών για παράβαση αγορανομικού κώδικα και τα ποσοστά αυτών που καταδικάστηκαν παραμένουν σχετικά όμοια. Το τελευταίο συνεπώς μας επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι η αυστηρότητα της νομοθεσίας των ποινών δεν απέτρεπαν τους Λαρισαίους από την τέλεση της παράβασης.

Συνεχίζοντας την προσέγγιση μας, καταλήγουμε ότι το Μεταξικό καθεστώς, συνεχιστής της οικονομικής πολιτικής των προηγούμενων κυβερνήσεων, δεν μπόρεσε να γεφυρώσει το χάσμα ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές και οικονομικές ομάδες, παρά συνέδεσε ακόμα περισσότερο την εθνική οικονομία με το μονοπωλιακό κεφάλαιο. Μένοντας πιστό στο στόχο της μετατροπής της χώρας σε οικονομία καθαρά αγροτικού χαρακτήρα, ενίσχυσε τους γεωργικούς συνεταιρισμούς τόσο χρηματικά όσο και θεσμικά. Παράλληλα, κατηύθυνε την τοπική διοίκηση έτσι ώστε να χρηματοδοτήσει τομείς τους οποίους δεν μπορούσε ή δεν επιζητούσε να καλύψει η δικτατορία. Ειδικότερα στην πόλη της Λάρισας, ο δήμος καλούνταν να στηρίξει οικονομικά έργα για τα οποία δεν υπήρχε κρατική μέριμνα, με αποτέλεσμα να χρειάζεται να καταφύγει το Συμβούλιο της πόλης, στη σύναψη δανείων για να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του, παρότι στους δημοσιευμένους προϋπολογισμούς του ο δήμος παρουσιάζεται κερδοφόρος. Από την άλλη πλευρά η Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών, έχοντας την στήριξη του κράτους, το μονοπώλιο σε αρκετές αγροτικές εργασίες και έσοδα λόγω του χαρακτήρα του συνεταιρισμού και της οικονομίας της περιοχής είναι απολύτως λογικό να παρουσιάζει μια θετική οικονομική εικόνα. Όμως δεν πρέπει να παρακάμπτεται το γεγονός ότι αυτές οι άριστες οικονομικές διαχειρίσεις και στο δήμο και στην Ένωση, πιθανώς να είναι κατασκευασμένες και τα ποσά πλασματικά. Η παραπάνω υπόθεση, αν και δεν μπορεί να υποστηριχθεί έχει αρκετές πιθανότητες να ισχύει, βασιζόμενοι σε ορισμένα αριθμητικά λάθη που σημειώθηκαν στους προϋπολογισμούς και των δύο φορέων αλλά και από την ανάγκη του καθεστώτος να παρουσιάσει ένα κλίμα ευταξίας στο σύνολο του δημοσίου βίου της χώρας.

Εν κατακλείδι, είναι δυνατόν να υποστηρίξουμε ότι, με βάση τις ανώτερες διαπιστώσεις μας που προέκυψαν από την έρευνα των αρχείων, ο υπό εξέταση θεσσαλικός χώρος γενικότερα και η περιοχή και πόλη της Λάρισας πιο

συγκεκριμένα, αντικατοπτρίζουν ικανοποιητικά σε μικρογραφία τις επικρατούσες δομές και τα στοιχεία της Μεταξικής περιόδου.

Πηγές

Γενικά Αρχεία του Κράτους Νομού Λάρισας

Αρχείο Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Λάρισας

- ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχείο Δ/νσης Α'/βάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 1: Α' ΕΣΣΕ ΑΥΣΕΕ 1937-1938, επιδόματα, συστάσεις, ίδρυση σχολείων, μεταθέσεις, προαγωγές 1948-1954
- ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχείο Δ/νσης Α'/βάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Εμπιστευτική Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 2: Αλληλογραφία περί ΑΝ. 906/1937 Συνεταιρισμού Δημοσίων Υπαλλήλων (1938)
- ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχείο Δ/νσης Α'/βάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Εμπιστευτική Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 3: Αλληλογραφία για Αρμένιους μαθητές και μονοφυσίτες (1937)
- ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχείο Δ/νσης Α'/βάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Εμπιστευτική Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 5: Ρουμάνικα Σχολεία, δάσκαλος Εμμανουήλ Χατζηπύρος 1937-1938
- ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχείο Δ/νσης Α'/βάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Εμπιστευτική Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 6: Υπόθεση Γερορίζου 1937-1938
- ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχείο Δ/νσης Α'/βάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Εμπιστευτική Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 7: Διάφορα 1937-1944, Κοινωνικά Φρονήματα-Κοινωνικά θέματα
- ΑΒΕ 105. ΔΙΟΙΚ. 9.5., Αρχείο Δ/νσης Α'βάθμιας Εκπαίδευσης Β' Εκπ. Περιφέρειας, Εμπιστευτικά 1939-1975 (α) , Φάκελος εμπιστευτικών εγγράφων 1939-1948

Αρχείο Πολυμελούς Πρωτοδικείου Λάρισας

- ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρωτοδικείο Λάρισας, Πολυμελές 1936, αριθ. 1-400, αριθ. 401-650, αριθ.651-900, αριθ. 901-1150, αριθ. 1151-1400, αριθ. 1401-1646, αριθ. 1651-1900, αριθ. 2401-2613
- ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρωτοδικείο Λάρισας, Πολυμελές Πρωτοδικείο 1937, αριθ. 1-200, αριθ. 401-600, αριθ. 601-800, αριθ. 801-1000, αριθ. 1001-1200, αριθ. 1201-1400, αριθ. 1401-1600, αριθ. 16001-1800, αριθ. 1801-2000, αριθ. 2001-2200, αριθ. 2201-2400, αριθ. 2401-2600, αριθ. 2601-2866
- ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρωτοδικείο Λάρισας, Πολυμελές Πρωτοδικείο 1938, αριθ. 1-200, αριθ. 201-400, αριθ. 401-600, αριθ. 601-800, αριθ. 801-1000, αριθ. 1001-1200, αριθ. 1201-1399, αριθ. 1400-1500, αριθ. 1501-1700, αριθ. 1701-1999, αριθ. 2000-2199, αριθ. 2200-2380
- ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρωτοδικείο Λάρισας, Πολυμελές Πρωτοδικείο 1939, αριθ. 1-400, αριθ. 401-800, αριθ. 801-1200, αριθ. 1201-1600, αριθ. 1601-1899, αριθ. 1900-2135

Αρχείο Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λάρισας-Τυρνάβου-Αγιάς

- ΑΒΕ 170, Βιβλίο Πράξεων Διοικητικού Συμβουλίου της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λαρίσης-Τυρνάβου-Αγιάς, Αρχόμενον την 8/3/1933 και λήγον την 26/2/1936
- ΑΒΕ 170, Βιβλίο Πράξεων Διοικητικού Συμβουλίου της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λαρίσης-Τυρνάβου-Αγιάς, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939
- ΑΒΕ 170, Βιβλίο Πράξεων Διοικητικού Συμβουλίου της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λαρίσης-Τυρνάβου-Αγιάς, Αρχόμενον την 28/9/1939 και λήγον την 26/3/1942

Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας

- Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, Φάκελος ν. 20, 1/7/1937-27/6/1938

Τύπος

- εφημ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (Λάρισα), έτη 1938-1939
- εφημ. ΚΗΡΥΞ (Λάρισα), έτη 1936-1940

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Harry C. Cliadakis, Greece, 1935-1941, *The Metaxas regime and the diplomatic background to World War II*, εκδ. University Microfilms International, Michican 1971
- Joachim G. Joachim, *Ioannis Metaxas, The Formative Years 1871-1922*, εκδ. Bibliopolis, Mannheim und Möhnesee 2000
- Jon V. Kofas, *Authoritarianism in Greece, The Metaxas regime*, εκδ. Boulder, New York 1983
- Bobby John Macris, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, εκδ. University Microfilms International, Michican 1979
- Robert O. Paxton, *The Anatomy of Fascism*, εκδ. Alfred A. Knopf, New York 2004

Ελληνόγλωσση

- Derek H. Aldcroft, *Η ευρωπαϊκή οικονομία, 1914-2000* (μτφρ. Νικηφόρος Σταματάκης), εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2007
- Judith Bell, *Μεθοδολογικός σχεδιασμός παιδαγωγικής και κοινωνικής έρευνας, Οδηγός για φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1997
- G.Bell-Fr.Chesnais-R.Coombs-G.Dosi-J.Fagerberg-Chr.Freeman-N.Kay-B.A.Lundvall-C.Perez-L.Soete-Fr.Stewart-D.J.Teece-K.Unger, *Οικονομική Θεωρία και Τεχνολογία*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1991

- Ivan T. Berend, *Οικονομική Ιστορία του Ευρωπαϊκού 20^{ου} αιώνα, Τα οικονομικά καθεστώτα από το Laissez-Faire στην Παγκοσμιοποίηση* (επιμ.-μτφρ. Θανάσης Α. Βασιλείου), εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2009
- Sierge Berstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως Σήμερα* (μτφρ. Μιχάλης Κκολάκης), том. 3, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997
- E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο Δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι* (επιμ. Ι. Σ. Κολιόπουλος), εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006
- Shepard b. Clough – Richard T. Rapp, *Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία, Η Οικονομική Ανάπτυξη του Δυτικού Πολιτισμού* (μτφρ. Φ. Διαμαντόπουλος-Μ. Κολλιάκος-Γ. Ταλαρούγκας-Φ. Χαμόδρακος), εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1980
- Marc Ferro, *Ο πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος 1914-1918*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997
- Marc Ferro, *Κοινωνίες άρρωστες από πρόοδο*, εκδ. «Νέα Σύνορα»-Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα 1999
- Michael Howard, *Ο Ρόλος του Πολέμου στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία* (μτφρ. Ηρακλεία Στροϊκού), εκδ. Ποιότητα, Αθήνα 2003
- Margaret E. Kenna, *Η κοινωνική οργάνωση της εξορίας, πολιτικοί κρατούμενοι στον Μεσοπόλεμο* (επιμ. Μάρω Βασιλειάδου), εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004
- Denis Richards, *Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης, 1789-2000*, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 2001

- Michel Sivignon, *Θεσσαλία, γεωγραφική ανάλυση μιας ελληνικής περιφέρειας* (μτφρ. Γιούλη Αναστοπούλου), εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα 1992
- Βαγγέλης Αγγελής, *“Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...”*, *“Μαθήματα Εθνικής Αγωγής” και νεολαϊστική προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2006
- Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας* (μτφρ. Βενετία Σταυροπούλου), εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1986
- Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2011
- Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα κατά το Μεσοπόλεμο: Το παράδειγμα του νομού Ιωαννίνων*, εκδ. Εταιρία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 2012
- Κώστας Ανδρουλιδάκης, *Οι Θεσσαλικοί Σιδηρόδρομοι (1881-1955)*, Μουσείο φωτογραφίας «Χρήστος Καλεμκερής» Δήμου Καλαμαριάς, Θεσσαλονίκη 2002
- Λάζαρος Αρσενίου-Βάσως Καλογιάννης, *Ιστορία του Οργανισμού Υδρεύσεως και Ηλεκτροφωτισμού Λαρίσης, α.ε.*, Λάρισα 1960
- Λάζαρος. Αρσ. Αρσενίου, *Το έπος των Θεσσαλών αγροτών και οι εξεγέρσεις τους 1881-1993*, εκδ. Δωδώνη, Τρίκαλα 1994
- Γεώργιος Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, εκδ. Χρήσιμα Βιβλία, Αθήνα 1963

- Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005
- Θάνος Βερέμης, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική 1916-1936*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1983
- Βασίλης Βουτσιλάς, *Οδοιπορικό νομού Λάρισας : από τους Λαπίθες και Κενταύρους στο κατώφλι του 21ου αιώνα, χ.ό.*, Λάρισα 2001
- Νικόλαος Γεωργιάδης, *Θεσσαλία* (επιμ. Αλέξανδρος Ζούκας), εκδ. έλλα, Λάρισα 1995
- Πύρρος Γιαννόπουλος Ηπειρώτου, *Ο Κωνσταντινισμός και ο Ι. Μεταξάς*, [χ.τ.], Αθήναι [χ.ο], 19—
- Λένα Γουργιώτη-Γιώργος Ν. Μητροφάνης, *Θεσσαλία, Σιτάρι-Αλεύρι-Ψωμί, Παράδοση και Εκσυγχρονισμός*, εκδ. ΚΑΠΟΝ, Λάρισα 1999
- Νίκος Δεμερτζής, *Τοπική δημοσιότητα και επαρχιακός Τύπος στην Ελλάδα*, εκδ. Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1996
- Αίγλη Δημόγλου (επιμ.), *Θεσσαλία, Θέματα Ιστορίας*, εκδ. Ε.Τ.Ε.Δ.Κ. Θεσσαλίας, Βόλος 2006
- Λουκία Δρούλια (επιμ.), *Ο ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα, Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002*, εκδ. Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2005

- Λουκία Δρούλια – Γιούλα Κουτσουπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784-1974: εφημερίδες, περιοδικά, δημοσιογράφοι, εκδότες*, εκδ. Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008
- Δημήτριος Καλλονάς, *Ιωάννης Μεταξάς: μαθητής, στρατιώτης, πολιτικός, αγωνιστής, κυβερνήτης*, [χ.ο.], Αθήνα 1938
- Βάσος Καλογιάννης, *Λάρισα, Μάντρε ντ' Ίσραελ, η ιστορία του Εβραϊσμού της Λαρίσης και της περιοχής*, α.ε., Λάρισα 1959
- Βάσος Καλογιάννης, *Η Χρυσή Βίβλος του Δήμου Λαρίσης, Από την μακραίωνη ιστορία της Θεσσαλικής πρωτεύουσής*, εκδ. Δημητρακοπούλου, Λάρισα 1963
- Βάσος Καλογιάννης, *Λεύκωμα: Από τη ζωή και ιστορία του δήμου Λάρισας (από το 1881 ως το 1991)*, εκδ. Δήμου Λάρισας, Λάρισα 1990
- Παναγιώτης Κιμουρτζής - Άννα Μανδυλαρά, *Δημόσιες Εορτές στην Ελλάδα, 1830-1860, Γένεση του κρατικού συμβολισμού*, Δωδώνη, Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, τόμος 38 - 42, Ιωάννινα 2008-2013
- Δημήτρης Κιτσίκης, *Η Ελλάς της 4ης Αυγούστου και οι Μεγάλες Δυνάμεις, Τα αρχεία του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών 1936-1941*, εκδ. Ελεύθερη Σκέψις, Αθήνα 1990
- Μαρούλα Κλιάφα, *Θεσσαλία 1881-1981, εκατό χρόνια ζωής* (επιμ. Διονύσης Βαλάσης), εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1983

- Γιώργος Κόκκινος, *Η φασίζουσα ιδεολογία στην Ελλάδα, Η περίπτωση του περιοδικού "Νέον Κράτος" (1937-1941)*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 19—
- Ιωάννης Κολιόπουλος, «Το καθεστώς και οι φορείς του», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Εταιρία Αθηνών, Αθήναι 1975, τόμ. ΙΕ'
- Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-1941, ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα*, εκδ. Εστία, Αθήνα 1985
- Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991
- Κώστας Κόμης, *Η λέπρα στον ελλαδικό χώρο, Ιστορία και Ιστορικά τεκμήρια [19^{ος}-20^{ος} αιώνες]*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2014
- Ανδρέας Κούρκουλος, «Ιστορική Αναδρομή στη βιομηχανική ανάπτυξη της Θεσσαλίας», *Η Βιομηχανία στη Θεσσαλία*, Πρακτικά Προσυνεδρίου, χ.ό., Λάρισα 1981
- Ιωάννης Αναστασίου Λεονάρδος, *Νεωτάτη της Θεσσαλίας χωρογραφία* (επιμ. Κώστας Σπανός), εκδ. Θετταλός, Λάρισα 1992
- Σπύρος Λιναρδάτος, *Πώς φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου*, εκδ. Διάλογος, Αθήνα 1978
- Κώστας Μάγερ, *Ιστορία του Ελληνικού Τύπου*, εκδ. Α. Δημόπουλος, Αθήναι 1960
- Μιλτιάδης Ι. Μαλαίνος, *4^η Αυγούστου, Πως και διατί επεβλήθη η δικτατορία του Ιω. Μεταξά*, [χ.ο.], Αθήνα 1966

- Σπύρος Μαρκέτος, *Πώς φίλησα τον Μουσσολίνι! Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2006
- Δημήτρης Μαυροσκούφης, *Αναζητώντας τα ίχνη της ιστορίας, ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία και ιστορικές πηγές*, εκδ. Αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2005
- Ελένη Μαχαιρά, *Η νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου, φωτογραφίες*, εκδ. Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας-Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1987
- Γεώργιος Ν. Μοσχόπουλος, *Από την παλινόρθωση στη βασιλο-μεταξική δικτατορία, 1935-1940, φως στα παρασκήνια*, εκδ. Αθ. Χριστάκη, Αθήνα 1999
- Νάση Μπαλτά-Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Σημειώσεις για την ιστορία του Τύπου. Η ελληνική και ευρωπαϊκή διάσταση*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1993
- Ντάνιελ Μπέλ, *Ο πολιτισμός της μεταβιομηχανικής Δύσης*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1999
- Κυριάκος Θ Μπονίδης, *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας, διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2004
- Εσδρά Δ. Μωυσή, *Η εβραϊκή κοινότητα της Λάρισας, πριν και μετά το Ολοκαύτωμα*, εκδ. Μέλανος Α.Ε., Λάρισα 2000
- Δέσποινα Ι. Παπαδημητρίου, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων, Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-196*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2006

- Λήδα Παπαστεφανάκη-Μανόλης Τζανάκης-Σεβαστή Τρουμπέτα (επιμ.), *Διευρύνοντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας και ασθένειας, Η κοινωνική ιστορία της ιατρικής ως ερευνητικό πεδίο*, εκδ. Πανεπιστημίου Κρήτης, Ηράκλειο 2013
- Μαρίνα Πετράκη, *Ο μύθος του Μεταξά, Δικτατορία και προπαγάνδα στην Ελλάδα* (μτφρ. Μάρα Μοίρα), εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 2006
- Χριστίνα Πολέζε, *Λάρισα και Θεσσαλικός κάμπος, αφηγήσεις ιστορικών και πολιτιστικών γεγονότων 63 ευρωπαϊών περιηγητών από το 16^ο έως τις αρχές του 20^ο αιώνα* (επιμ. Σταύρος Αντ. Σαρτίνας), εκδ. Αντ. Σταμούλη, χ.τ. χ.χ.
- Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1935-1941*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1995
- Κώστας Σπανός, *Το ιστορικό του εξηλεκτρισμού της Λάρισας, 1914-1994*, εκδ. Ένωση Τεχνικών Δ.Ε.Η.-Τμήμα της Λάρισας, Λάρισα 1994
- Αχιλλέας Τραγούδας, *Νομαρχία Λάρισας, 128 χρόνια ιστορίας 1882-2010, Η ιστορική διαδρομή και οι Νομάρχες που υπηρέτησαν τον θεσμό* (επιμ. Αλέξης Καλέσης), χ.ό., Λάρισα 2010
- Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία, Από την Βασίλλη στον 21^ο αιώνα*, τομ. Β', Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2009
- Βασίλης Φίλιας, *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις Τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1996
- Χ. Φλάϊσερ-Ν. Σβορώνος (επιμ.), *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας*, εκδ. Μορφωτικού Ινστιτούτου Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1989

- Χάγκεν Φλάϊσερ (επιμ.), *Η Ελλάδα '36-'49, Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2003
- Αντώνης Φλούντζης, *Ακροναυπλία και Ακροναυπλιώτες, 1937-1943*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1979
- Χρήστος Χατζηϊωσήφ, *Η γηραιά σελήνη, η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία 1830-1940*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1993
- Νίκος Ψυρούκης, *Φασισμός και 4^η Αυγούστου*, εκδ. Νεοελληνικής Ιστορικής Βιβλιοθήκης, Αθήνα 1976

Παράρτημα

Σύντομη ιστορία του λαρισινού Τύπου και των εφημερίδων «Ελευθερία» και «Κήρυξ»

Οι αρχές του 20^{ου} αιώνα, αποτελούν την χρυσή εποχή του Τύπου. Την περίοδο αυτή παρατηρούνται αρκετές αλλαγές και εξελίξεις. Οι εκδότες επένδυσαν στην βελτίωση των τεχνικών μέσων, η ειδησεογραφία έγινε ακόμα πληρέστερη, η ύλη πιο πλούσια και ενισχύθηκε ο επιχειρηματικός χαρακτήρας του Τύπου. Κατά την διάρκεια του Α΄ παγκοσμίου πολέμου και ευθύς μετά το τέλος του εκδόθηκαν πολλές νέες ημερήσιες πολιτικές εφημερίδες, μεταξύ των οποίων και μερικές από τις μεγαλύτερες, αρτιότερες και εγκυρότερες που πρωταγωνίστησαν στην ιστορία του προηγούμενου αιώνα. Οι πολιτικές, στρατιωτικές και κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις, των δύο πρώτων δεκαετιών του 20^{ου}, επηρέασαν θετικά και αρνητικά τον χώρο των εφημερίδων. Στα αρνητικά μπορούν να συμπεριληφθούν ο περιορισμός της ελευθερίας του Τύπου και η επιβολή της λογοκρισίας, η έλλειψη δημοσιογραφικού χάρτου, οι δυσκολίες στην διακίνηση, οι διώξεις κατά δημοσιογράφων και οι καταστροφές του υλικοτεχνικού εξοπλισμού από εγκάθετους διαφόρων ομάδων συμφερόντων. Ακόμη όμως και σε περιόδους ομαλότητας, η αυστηρή νομοθεσία έφερα σε σύγκρουση τον ειδησεογραφικό κόσμο με το κράτος.⁴⁸⁶

Ειδικότερα για τον ελληνικό Μεσοπόλεμο, αρκετοί εκφράζουν την άποψη, ότι αποτελούσε μία περίοδο της ιστορίας του Τύπου με διακριτά χαρακτηριστικά. Ιδιαιτερότητες, νεωτερισμοί αλλά και συνεχείς αλλαγές οδήγησαν ορισμένα έντυπα σε γενικότερες μεταμορφώσεις. Οι ελληνικές εφημερίδες των δύο μεσοπολεμικών δεκαετιών είναι αφενός περισσότερες από εκείνες της προηγούμενης περιόδου και

⁴⁸⁶ Λουκία Δρούλια – Γιούλα Κουτσουπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784-1974: εφημερίδες, περιοδικά, δημοσιογράφοι, εκδότες*, τόμ. Α, εκδ. Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σ. 40, Νάση Μπαλτά-Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Σημειώσεις για την ιστορία του Τύπου. Η ελληνική και ευρωπαϊκή διάσταση*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1993, σσ. 81-82 και Κώστας Μάγερ, *Ιστορία του Ελληνικού Τύπου, Αθηναϊκά εφημερίδες τομ. Β, 1901-1959*, εκδ. Α. Δημόπουλος, Αθήνα 1960, σ. 15.

περισσότερο παραταξιακές, πράγμα αναμενόμενο και συμβατό με τις συνεχείς εξελίξεις της σχετικής τεχνολογίας αλλά και τις αλλαγές στον χώρο των νοοτροπιών, περισσότερο σύγχρονες ως προς την εκτύπωση, τη σελιδοποίηση και την εικονογράφηση τους. Όσον αφορά το φαινόμενο της πολιτικής στράτευσης και παραταξιακοποίησης των ευρείας κυκλοφορίας εντύπων σε έναν συγκεκριμένο κομματικό λόγο, δεν αποτελούσε πρωτοτυπία εκείνης της εποχής. Η διαφορά, ωστόσο, έγκειται στο ότι, την περίοδο του μεσοπολέμου, οι εφημερίδες τείνουν να επιλέγουν μία από τις δύο μεγάλες παρατάξεις, τη βενιζελική ή την αντιβενιζελική και λίγο αργότερο και τον τρίτο πόλο την αριστερά. Ειδικότερα την δεκαετία του 1930, μετά και το τέλος μιας μεγάλης περιόδου πολεμικών και πολεμικών αναταραχών, μια σειρά αλλαγών που καθιερώθηκαν, προέβαλαν μια νέα εικόνα του Τύπου της πρωτεύουσας που αναπτύχθηκε ολοένα σε βάρος του επαρχιακού.⁴⁸⁷

Όπως υποστηρίζει και ο Νίκος Δεμερτζής, η γέννηση του επαρχιακού Τύπου, τοποθετείται στα 1834, όταν το 26% των κυκλοφορημένων εφημερίδων, αλλά μόνο μετά το 1862, είναι εφικτό να ομιλούμε για διακεκριμένη παρουσία του επαρχιακού Τύπου. Οι κυριότερες πόλεις της ελληνικής περιφέρειας στις οποίες εκδηλώθηκε έντονη τοπική δημοσιογραφική κινητικότητα ήταν η Πάτρα, η Λάρισα, ο Βόλος, τα Χανιά και η Καλαμάτα. Αιτίες της πρώιμης και πλούσιας αυτής εκδοτικής δραστηριότητας ήταν κυρίως λόγοι εθνικοί, όπως το αίτημα της Μεγάλης Ιδέας, πολιτικοί, όπως ο κομματισμός και οι πελατειακές σχέσεις και κοινωνικοί, όπως η ισχνότητα του συγκοινωνιακού και επικοινωνιακού δικτύου του προηγούμενου αιώνα. Ανάμεσα στις άλλες ιδιαιτερότητες του, ο επαρχιακός Τύπος της Ελλάδας, χαρακτηρίζεται, από πληθώρα ολιγοσέλιδων τοπικών φύλλων, με πολλές διαφημίσεις, μικρές διαστάσεις και μικρή κυκλοφοριακή εμβέλεια, με μικρές

⁴⁸⁷ Λουκία Δρούλια – Γιούλα Κουτσουπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784-1974: εφημερίδες, περιοδικά, δημοσιογράφοι, εκδότες*, ό.π., σσ. 41-42 και Λουκία Δρούλια (επιμ.), *Ο ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα, Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002*, εκδ. Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2005, σ. 249.

βεβαίως εξαιρέσεις, όπως ο «Ταχυδρόμος» του Βόλου και η «Ελευθερία» της Λάρισας.⁴⁸⁸

Είναι γεγονός, ότι αφετηρία της οργανωμένης καθημερινής δημοσιογραφίας της Λάρισας, αποτελεί η έκδοση της εφημερίδας «Ελευθερία». Αποτελεί μία από τις μακροβιότερες εφημερίδες της πόλης με πανθεσσαλική κυκλοφορία. Το εγχείρημα ημερήσιας έκδοσης της ήταν μεγάλο επιχειρησιακό ρίσκο, εξαιτίας της μερικής επιτυχίας προηγούμενων προσπαθειών και του μικρού μεγέθους της πόλης της περιόδου εκείνη. Η «Ελευθερία», εκδόθηκε το 1922 με διευθυντή τον Γεώργιο Δημητρακόπουλο και από την αρχή τέθηκαν επικεφαλής της μαχητικοί δημοσιογράφοι της Θεσσαλίας. Σε σύντομο χρονικό διάστημα, η νέα αυτή εφημερίδα, κατάφερε να δημιουργήσει δικό της αναγνωστικό κοινό, να ωθήσει την διαφημιστική αγορά και να διευρύνει την κυκλοφορία της σε όλο το νομό. Παράγοντες που συνετέλεσαν στα παραπάνω, αποτελούσαν η ανάδειξη της τοπικής δημοσιότητας, μέσω ενός μικρού αλλά ευέλικτου δημοσιογραφικού επιτελείου και η άρτια εκτυπωτική της εμφάνιση. Το 1935, όταν την διεύθυνση ανέλαβε ο πρωτότοκος υιός του Γεωργίου Δημητρακόπουλου, Βασίλης, ανανέωσε τον εξοπλισμό και εμπλούτισε την θεματολογία επιτυγχάνοντας κυκλοφοριακή άνοδο. Η πορεία αυτή ωστόσο, ανακόπηκε με την εισβολή των Γερμανών το 1941. Εν ολίγοις, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η «Ελευθερία» πραγματικά αποτέλεσε τον σημαιοφόρο της ενημερωτικής αναγέννησης της Θεσσαλίας και έγινε αφορμή δημιουργίας και άλλων ισάξιων με αυτήν εφημερίδων, παίζοντας ακόμη και σήμερα σημαντικό ρόλο στην κοινωνική, πολιτική και πνευματική ζωή της ελληνικής αυτής περιφέρειας.⁴⁸⁹

Το Μάιο του 1928, εκδόθηκε και η άλλη μεγάλη καθημερινή πρωινή εφημερίδα της Λάρισας, ο «Κήρυξ», από τον δικηγόρο Αδαμάντιο Νικολαΐδη. Η εφημερίδα είχε κυκλοφορήσει για πρώτη φορά το 1906 και είχε διάρκεια ζωής ενός

⁴⁸⁸ Νίκος Δεμερτζής, *Τοπική δημοσιότητα και επαρχιακός Τύπος στην Ελλάδα*, εκδ. Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1996, σσ. 77-78.

⁴⁸⁹ Λουκία Δρούλια – Γιούλα Κουτσουπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784-1974: εφημερίδες, περιοδικά, δημοσιογράφοι, εκδότες*, τόμ. Β, εκδ. Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σσ. 100-101 και Κώστας Μάγερ, *Ιστορία του Ελληνικού Τύπου, Εφημερίδες και περιοδικά τομ. Γ, 1901-1959*, εκδ. Α. Δημόπουλος, Αθήνα 1960, σσ. 151-155.

μήνα. Στον έναν αυτό μήνα συνέβαλε στην δημιουργία πολλών φορέων και ιδρυμάτων, που στόχευαν στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων. Την μεταξική περίοδο, την συνιδιοκτησία της είχαν οι Κ. Περραιβός, Μιχ. Χαδέλη και Γ. Ζάγουρα, ενώ ο πρώτος κατείχε και τη θέση του διευθυντή σύνταξης. Στόχο τους οι ιδιοκτήτες είχαν, να δημιουργήσουν ένα έντυπο που θα συνδύαζε την τοπική ενημέρωση της Λάρισας και της ευρύτερης περιοχής της, με τις πολιτικές εξελίξεις της Αθήνας και την εκτενή ενημέρωση από την ευρωπαϊκή πολιτική επικαιρότητα. Εντασσόταν στην αντιβενιζελική παράταξη και διατύπωνε την δυσαρέσκεια της προς την αντίπαλη πλευρά σχεδόν καθημερινά, μέσω του κυρίου άρθρου της. Το περιεχόμενο του «Κήρυκα», αποτελούνταν από την εσωτερική και εξωτερική πολιτική επικαιρότητα, με εκτενείς ανταποκρίσεις από την Αθήνα και τις άλλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, καθώς και από ενημερωτικές δημοσιεύσεις για τα πολιτικά και κοινωνικά δρώμενα της πόλης και της Θεσσαλίας. Τα άρθρα του δε, πλαισιώνονταν από συνεντεύξεις και λόγους ξένων και εγχώριων πολιτικών, στρατιωτικών, μελών της βασιλικής οικογένειας, ανταποκρίσεις, διηγήματα και μυθιστορήματα σπουδαίων λογοτεχνών, τα οποία δημοσιεύονταν σε συνέχειες καθώς και με άρθρα για θέματα που αφορούσαν την παιδεία, τη γεωργία και την ιατρική. Κατά την διάρκεια της γερμανικής κατοχής, εκδιδόταν μαζί με την εφημερίδα «Ελευθερία» με την κοινή ονομασία «Λαρισσαϊκός Τύπος», ενώ μετά την απελευθέρωση μέχρι και το πρόσφατο παρελθόν, κυκλοφόρησε με τον τίτλο «Ημερήσιος Κήρυξ».⁴⁹⁰

⁴⁹⁰ Λουκία Δρούλια – Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784-1974: εφημερίδες, περιοδικά, δημοσιογράφοι, εκδότες, ό.π.*, σ. 554 και Κώστας Μάγερ, *Ιστορία του Ελληνικού Τύπου, Εφημερίδες και περιοδικά τομ. Γ, 1901-1959, ό.π.*, σσ. 155-156.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΟΡΤΑΣΜΟΥ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗΣ ΕΟΡΤΗΣ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΥΒΕΡΝΗΤΟΥ κ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΕΤΑΞΑ

Ἡ Δοῦκὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ εορτασμοῦ τῆς ὀνομαστικῆς εορτῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Κυβερνήτου Ἰωάννου Μεταξᾶ ἀνακοινεῖ ὅτι τὴν 7ην Ἰανουαρίου ἐ. ἔ. καὶ ὥραν 10 30 π. μ. ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῶ τελεσθήσεται δοξολογία καθ' ἣν παρακαλεῦνται ὅπως παραστώσιν.

Ὁ κ. Νομάρχης, ὁ Στρατηγὸς Διοικητὴς Β' Σώματος Στρατεῦ, ὁ Στρατηγὸς Διοικητὴς Πυροβολικοῦ Β' Σώματος Στρατεῦ, ὁ Διοικητὴς Ἰ Μεραρχίας Πεζικοῦ, ὁ Διοικητὴς τῆς Β' Ἀεροπορικῆς Βάσεως καὶ πόσαι εἰς πολιτικά, δικαστικά, στρατιωτικά καὶ ἐκπαιδευτικά ἀρχαὶ μετὰ τῶν κ. κ. ὑπαλλήλων καὶ ἀξιωματικῶν κατὰ τὴν οἰκείαν αὐτῶν τάξιν.

Ἡ Διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ τοῦ Δήμου, οἱ κ. κ. ἀντιπρόσωποι τῶν ξενῶν Δυνάμεων ἐὰν εὐσεβιστῶνται.

Τὸ Προεδρεῖον τοῦ Δικηγορικοῦ, Συμβολαιογραφικοῦ, Ἰατρικοῦ, Φαρμακευτικοῦ καὶ Ὀδοντιατρικοῦ Συλλόγου Ἀλαρίσης.

Οἱ κ. κ. Διευθυνταὶ τῶν ἐνταῦθα ἀνεγνωρισμένων Τραπεζῶν. Τὸ Διοικητικὸν συμβούλιον τῶν ἀποστράτων ἀξιωματικῶν, ἀναπήρων πολέμου, ἐφεδρῶν ἀξιωματικῶν, ὑπαξιωματικῶν, παλαιῶν πολεμιστῶν, εἰς ἀντιπρόσωποι τοῦ ἐγχωρίου Τύπου, ὁ Περιφερειακὸς διοικητὴς Ἐθνικῆς Ὄργανώσεως Νεολαίας, τὸ τμήμα Προσκόπων Ἀλαρίσης καὶ τὸ Ἐθνικὸν Ὀρφανοτροφεῖον.

Τὸ Προεδρεῖον τῆς Φιλορχοῦ Ἐταιρείας, τῆς Ἰσορηλικῆς καὶ Ἀρμενικῆς Κοινότητος Ἀλαρίσης.

Τὰ Διοικητικὰ Συμβούλια τοῦ Ἐμποροβιομηχανικοῦ καὶ Ἐμπορικοῦ Συλλόγου, Ὀλοσπονδίας Ἐπαγγελματιῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἐργασιῶ τολλήλειοῦ Κέντρου Ἀλαρίσης καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας. Πάντα τὰ ἀνεγνωρισμένα σωματεῖα Σύλλογοι καὶ Συνεσχίαι τῆς πόλεως, μὰς μετὰ τῶν σημαίων καὶ λοβάρων καὶ σύμπασι ὁ λαὸς τῆς πόλεως.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς δοξολογίας τὸ κοινὸν θέλει κατευθυνθῆ εἰς τὸ κινήματοθέσιμον «Πόλλας» ἐνθα ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς Διοικούσης Ἐπιτροπῆς τοῦ Δήμου κ. Σ. Ριζόπουλος θὰ ἐμφωνήσῃ ἐὼς πανηγυρικὴν εἴη, ἡμέρας καὶ εἰς ἐἴα ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ θὰ ἐπακολουθήσῃ ἐορτὴ τῆς Ἐθνικῆς Ὄργανώσεως Νεολαίας

Ἐν Ἀλαρίῃ τῇ 5 Ἰανουαρίου 1939

Ὁ Πρόεδρος τῆς Δοῦκῆς Ἐπιτροπῆς

ΣΤ. ΑΣΤΕΡΙΑΔΗΣ

Δήμαρχος Ἀλαρίσης

Εικόνα ν. 1, «Πρόγραμμα εορτασμοῦ ὀνομαστικῆς εορτῆς ἐθνικοῦ κυβερνήτου κ.

Ἰωάννου Μεταξᾶ», *Ἐλευθερία* τῆς 5-1-1939, ἀριθμ. 5442.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΕΛΕΤΗΣ ΕΠΙ ΤΗ ΕΠΕΤΕΙΩ ΤΗΣ ΑΝΑΚΗΡΥΞΕΩΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΝΕ- ΞΑΡΤΗΣΙΑΣ

Τὴν 25ην Μαρτίου 1939 ἡμέραν Σάββατον καὶ ὥραν 10.30' τελεσθήσεται ἐν τῷ ἐνταῦθα Μητροπολιτικῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου, χοροστατοῦντος τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Λαρίσης κ. Δωροθέου, ἐπίσημος Δοξολογία ἐπὶ τῇ Ἐπετείῳ τῆς Ἀνακηρύξεως τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν Ἀνεξαρτησίας, καθ' ἣν παρακαλοῦνται ὅπως παραστώσιν ὁ κ. Νομάρχης, ὁ Στρατηγὸς Διοικητὴς Β! Σώματος Στρατοῦ, ὁ Διοικητὴς Πυροβολικοῦ Β! Σ. Στρατοῦ, ὁ Διοικητὴς 1ης Μεραρχίας, ὁ Ἀνώτερος Διοικητὴς Χωροφυλακῆς Θεσσαλίας, ὁ Διοικητὴς Σχολῆς Ἐφαρμογῆς Ἱππικοῦ καὶ πᾶσαι αἱ Πολιτικαί, Δικαστικαί, Στρατιωτικαί καὶ Ἐκπαιδευτικαί Ἀρχαὶ μετὰ τῶν κ. κ. Ὑπαλλήλων καὶ Ἀξιωματικῶν, κατὰ τὴν οἰκίαν αὐτῶν τάξιν.

Ἡ Διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ τοῦ Δήμου, οἱ κ. κ. Ἀντιπρόσωποι τῶν Ξένων Δυνάμεων ἐὰν εὐαρεστῶνται.

Τὰ Προεδρεῖα τοῦ Δικηγορικοῦ, Συμβολαιογραφικοῦ, Ἱατρικοῦ, Φαρμακευτικοῦ καὶ Ὀδοντοιατρικοῦ Συλλόγου Λαρίσης.

Οἱ κ. κ. Διευθύνται τῶν ἐνταῦθα ἀνεγνωρισμένων Τραπεζῶν.

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῶν Ἀποστράτων Ἀξιωματικῶν, Ἀναπήρων καὶ Θυμάτων Πολέμου, Ἐφέδρων Ἀξιωματικῶν, Ὑπαξιωματικῶν, Παλαιῶν Πολεμιστῶν, οἱ Ἀντιπρόσωποι ἐγχωρίου τύπου.

Ὁ Περιφερειακὸς Διοικητὴς Ἐθνικῆς ὀργανώσεως Νεολαίας, ἡ Περιφερειακὴ Διοικήτρια, τὸ Προεδρεῖον τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρίας, τὸ Τμήμα Προσκόπων Λαρίσης.

Τὸ Προεδρεῖον τῆς Φιλορχαίου Ἐταιρίας, τῆς Ἰσραηλιτικῆς καὶ Ἀρμενικῆς Κοινότητος Λαρίσης.

Τὰ Διοικητικὰ Συμβούλια τοῦ Ἐμποροβιομηχανικοῦ καὶ Ἐμπορικοῦ Συλλόγου, Ὁμοσπονδίας Ἐπαγγελματιῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἐργατοῦπαλληλικοῦ Κέντρου Λαρίσης.

Πάντα τὰ ἀνεγνωρισμένα Σωματεία, Σύλλογοι καὶ Συντεχνίαι τῆς Πόλεως μασ μετὰ τῶν σημαίων τῶν καὶ λαβάρων.

Τὰ Σχολεῖα μετὰ τῶν κ. κ. Καθηγητῶν καὶ Διδασκάλων αὐτῶν, τὸ Ἐθνικὸν Ὀρφανοτροφεῖον καὶ σύμπας ὁ λαὸς τῆς Πόλεως.

Μετὰ τὴν δοξολογίαν θὰ γίνῃ δεξίωσις τῶν Ἀρχῶν καὶ λοιπῶν Ἐπισήμων ἐν τῷ Δημαρχεῖῳ καὶ μετ' αὐτὴν θέλει ἐπακολουθήσῃ ἐν τῇ Πλατεῖᾳ Β! Σώματος Στρατοῦ παρέλασις Στρατιωτικὴ, τῆς Ἐθνικῆς ὀργανώσεως Νεολαίας, Μαθητικῆ καὶ τῶν ὀργανώσεων εἰς ἣν παρακαλοῦνται ὅπως παραστώσιν ἅπασαι αἱ ἀνωτέρω Στρατιωτικαὶ καὶ Πολιτικαὶ Ἀρχαί, οἱ ἐνταῦθα Σύλλογοι καὶ Σωματεία, ὡς καὶ σύμπας ὁ λαός.

Τὸ ἀπόγευμα καὶ ὥραν 8ην θὰ γίνουσι χοροὶ ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς ὀργανώσεως Νεολαίας, μνηστριῶν τοῦ Γυμνασίου Ἐλλέων καὶ θὰ ψαλλῶσιν ᾄσματα ὑπὸ τῆς χορωδίας τῶν μαθητῶν τοῦ Γυμνασίου Ἀρρένων ἐν τῇ Πλατεῖᾳ Β! Σώματος Στρατοῦ.

Τὴν ἑσπέραν φωταγωγηθήσονται ἅπαντα τὰ Δημόσια καὶ Δημοτικὰ Κατοστήματα μερὶν τῶν Προϊσταμένων τῶν, περὶ ὥραν δὲ 7.30' ἐνεργηθήσεται λαμπαδηφορβία καὶ μετ' αὐτὴν θὰ καῶσιν πυροτεχνήματα ἐν τῇ Πλατεῖᾳ Β! Σώματος Στρατοῦ.

Τὰ τῆς ἱεροτελεστίας θέλει κανονίσῃ ἡ Ἱερὰ Μητροπολις Λαρίσης.

Τελετάρχης ὑπὸ τοῦ Δήμου ὤρισθη ὁ κ. Θεόδ. Μαυρίδης. Τὰ τῆς Στρατιωτικῆς παρατάξεως τὸ Β! Σῶμα Στρατοῦ καὶ τὰ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Ναοῦ τάξεως καὶ εὐκοσμίας ἡ Διοικήσις Χωροφυλακῆς Λαρίσης.

Ἐν Λαρίσῃ τῇ 24ῃ Μαρτίου 1939

Ὁ Δήμαρχος Λαρίσης
ΣΤΥΛ. ΑΣΤΕΡΙΑΔΗΣ

Εικόνα ν. 2, «Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, πρόγραμμα τελετῆς ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς ἀνακηρύξεως τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας», *Ελευθερία* τῆς 24-3-1939, ἀριθμ. 5509.

Πρακτικά Συνεδριάσεως του Δημοτικού Συμβουλίου
Λαρίσης της 19 Ιουλίου 1937

Προσεδρόντες Σύμβουλοι

- 1) Δ. Κατσουρίδης Πρόεδρος
- 2) Γ. Λαλιγιώργιος Δημ. Σύμβουλος
- 3) Ξύλας Ζήσερας " "
- 4) Κ. Κωνσ. Δραγιάς " "
- 5) Κωνσ. Γουρζιώτης " "
- 6) Γ. Κωνσ. Γαργάλης " "
- 7) Αδ. Ματθαίου " "
- 8) Αδ. Μπουγιάννης " "
- 9) Λαλ. Παϊσιδάκης " "
- 10) Γ. Ρένεως " "
- 11) Σπυρ. Αγγελάκης " "
- 12) Δημ. Μισσινός " "

Ο Δημάρχων
Ξύλας Ζήσερας

Ο Γραμματέας
Γ. Αγγίλου

Η αιτιολογηθείσα χορήγηση δαπάνης δια της αφορολόγητης των ως
είνω συμπουρίων συμβουλών εμφορήθη υπό του κ. Προέδρου η ε-
ναρκής της συνεδριάσεως και το Συμβούλιον έδωκεν έγκληση των ετακωμένων
εμφορήσεων υπό των υποθηκών δημοτικών της αφορολόγητης συνεδριάσεως της
15 Ιουλίου έ.ε.

Κατά πρόωγον η έισηγησις του κ. Δημάρχου το Συμβούλιον έμρι-
χε όπως διατεθή υπό του κ. Δημάρχου ποσόν 20.000 δραχμών δια
την παρηγορητική παροχάσει της αφορολόγητης των εφορολόγητων
εμφορήσεων της 4^{ης} Αυγούστου και μη ετακωμένης της εν τω προηγουμένω
κοινού έμφορησίαις έτους αναγραφόμενης ποσώσεως "δ' έξοδα τυχόντων χο-
ρηγία εμφορησιακήν σιτεώσεσιν εν τω αφορολόγητου του Δημοτικού αρου-
σισμίου έτη 1937-38 εν δραχμῶν 20.000, ην ετακωεί μεταφέρει
εις το έξοδα έμφορησίαις της αφορολόγητης της αφορολόγητης έμφορησίαις

Εικόνα ν. 3, Οικονομική στήριξη δήμου Λάρισας στους εορτασμούς για την επέτειο της 4^{ης} Αυγούστου, Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 19-7-1937.

Ο ΛΑΡΙΣΑΪΚΟΣ ΛΑΟΣ ΘΑ ΥΠΟΔΕΧΘΗ ΜΕ ΕΝΘΟΥΣΙΑΣΜΟΝ ΤΟΝ ΔΙΕΡΧΟΜΕΝΟΝ ΑΥΡΙΟΝ κ. ΠΡΩΘΓΟΝ

Μέχρι χθές την νύκτα δέν είχε γνωσθή επίσημως ή ώρα της αυριανής έντευθεν διελύσεως του έπιστρέφοντος εκ Βουκουρεστίου Προέδρου της Κυβερνήσεως κ. Μεταξά και του 'Υπουργού των 'Εξωτερικών της φιλης Τουρκίας κ. Σουκρή Σαράτσογλου.

'Η άναγραφείσα πάντως είδησις ότι αύριον θά διέλθη της πόλεώς μας ο Εθνικός Κυβερνήτης, έκίνητοποίησε τον Λαρισαϊκόν Λαόν ουτως ένθυσιασμένον υποδοχόν έτοιμάσει εις τούς διερχομένους εις πόλιν έπισήμους.

'Ο σταθμός θά σιολισθί με 'Ελληνοτουρκικός σημαίας και μέ εικόνας του Βασιλέως και του Πρωθυπουργού. 'Εκ των έπισήμων θά καέλθουν εις τον σταθμόν διά να χαιρετίσουν τον έπανακάμπτοντα εκ του θριαμβευτικού του ταξιδίου κ. Πρωθυπουργόν, ο κ. Νομάρχης, ο κ. Σωματάρχης, ο κ.

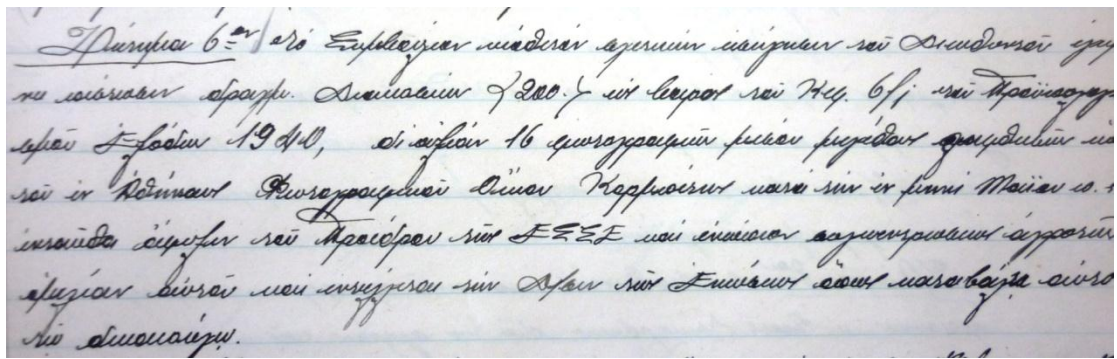
Δήμαρχος και έτασαι αί λοιποί 'Αρχαί της πόλεως.

'Εξ άλλου θά καέλθουν εις τον σταθμόν δια τόν Επαγγελματικά, Εμπορικά Βιομηχανικά και Εργατοϋπαλληλικά Σωματεία, τά Σχολεία, οί φαλαγγίται και σύμπας ο Λαός της Λαρίσης διά να έπευφημήσιν τον κ. Πρωθυπουργόν και τον 'Υπουργόν του φίλου και συμμάχου έθνους.

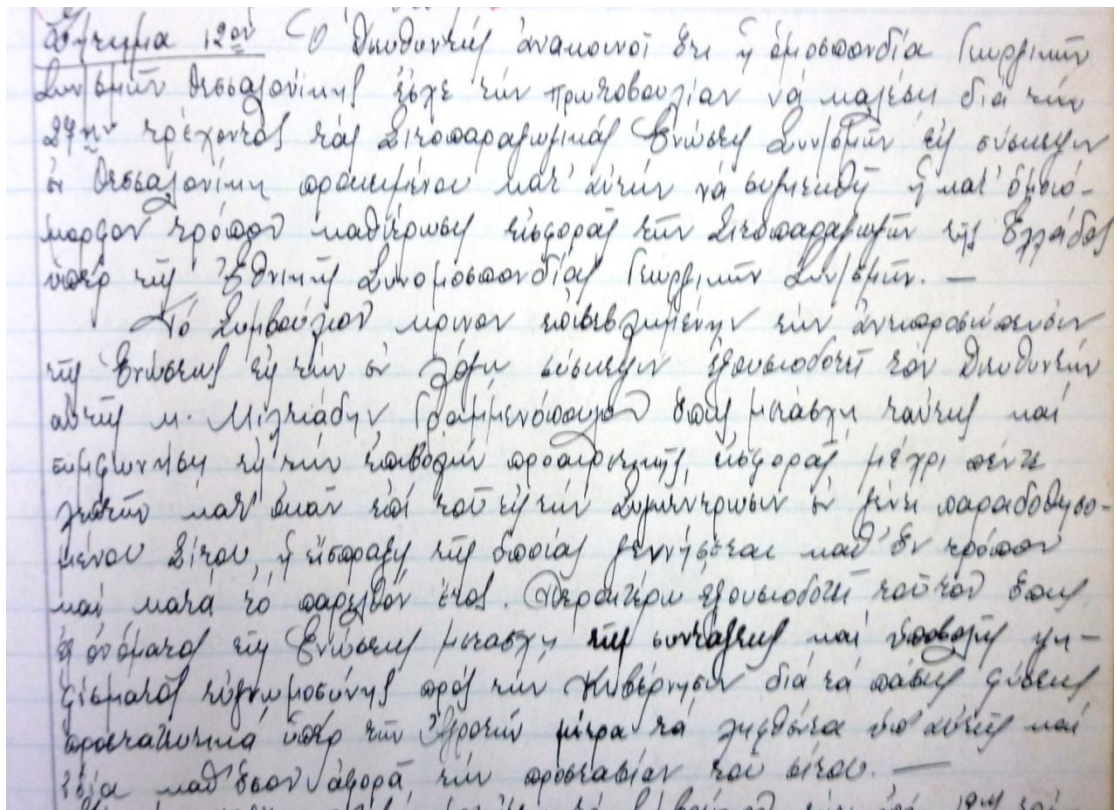
'Η ώρα της έντευθεν διελύσεως της άμφοροστοιχίας θά γνωσθή άσφαλώς σήμερα και εις τόν Κοινόν αύριον όλίτε θά δέλθη ο κ. Μεταξά.

Κατά νεωτέρας πληροφορίας ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως κ. Μεταξά μετά του κ. Σαράτσογλου θά άναχωρήσουν εκ Θεσσαλονίκης κατά πάσαν πιθανότητα τό απόγευμα αύριον Σάββατον και θά διέλθουν εκ της πόλεώς μας τας έσπερινάς ώρας

Εικόνα ν. 6, Διέλευση Ιωάννη Μεταξά από την πόλη της Λάρισας, «Ο λαρισαϊκός λαός θα υποδεχθή με ενθουσιασμόν τον διερχόμενον αύριον κ. πρωθ/γόν», *Ελευθερία* της 24-2-1939, αριθμ. 5484.

Εικόνα ν. 7, Απόφαση του διοικητικού συμβουλίου της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών για αγορά φωτογραφιών από την ομιλία του προέδρου της Ε.Σ.Σ.Ε στη Λάρισα, Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 28/9/1939 και λήγον την 26/3/1942, 3-1-1940, ζτμ. 6^ο.

Εικόνα ν. 8, Απόφαση του διοικητικού συμβουλίου της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών για συμμετοχή πληρεξούσιου της στην πανελλήνια σύσκεψη στη Θεσσαλονίκη, σε επιτροπή σύνταξης και υποβολής ψηφίσματος ευγνωμοσύνης προς την κυβέρνηση Μεταξά, Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 25-6-1939, ζτμ. 12^ο.

3413 Αριθμ. Πρωτ. 15. Μετάφραση περί μετονομασίας οδών Λάρισας
 Η επί οδών Γαρυφαλίου Αρμυρίου και επί υπέρβασις επί της
 οδού Λαρίσης τμήμα του Μεγάλου τμήτος ονόματι της
 Μικρής Εφύσσας.
 Δημοτική απόφαση.
 Μετανομάσει την οδόν Γαρυφαλίου ως οδόν Γαρυφαλίου
 Αρμυρίου και αναβίβει επί της Μεγαλειότητος της
 επί οδού υπέρβασις.

Εικόνα ν. 10, Απόφαση του δημοτικού συμβουλίου για μετονομασία δρόμου της
 Λάρισας, σε «Χαριλάου Τρικούπη», Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού
 Συμβουλίου Λάρισας, 21-3-1938.

ΘΑ ΙΔΡΥΘΗ ΚΑΙ ΕΝΤΑΥΘΑ ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

Κατά την πρό ἡμερῶν ἐντεῦθεν διέλευσιν τοῦ Κυβερνητικοῦ Ἐπιτρόπου τῆς Ἐθνικῆς Νεολαίας κ. Κανελλοπούλου, ὁ Νομάρχης κ. Πολυχρονιαδῆς συνειργάσθη ἐπὶ μακρὸν μετ' αὐτοῦ διὰ τὴν ἰδρυσιν τμημάτων τῆς Ἐθνικῆς Νεολαίας εἰς ὅλας τὰς Θεσσαλικὰς πόλεις. Κατὰ τὴν συνεργασίαν ταύτην ἐτέθησαν εἰς βάσεις διὰ τὸν τρόπον τῆς ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας τῶν τμημάτων τούτων. Ὁ κ. Κανελλόπουλος παρεῖχε εἰς τὸν κ. Νομάρχην σχετικὰς ὁδηγίας εἰς τὸν ὅσον ἔτιαν προσεχώρῃ νὰ λειτουργήσῃ τὰ τμήματα ταῦτα εἰς τὴν πόλιν μας, Βόλον, Τρίκαλα κλπ. Ἡδὴ τμήματα τῆς Ἐθνικῆς Νεολαίας συνειστήθησαν εἰς Ἐλασσῶνα, Τύρναβον καὶ Βόλον.

Ὁ κ. Νομάρχης ἐρωτηθεὶς χθὲς σχετικῶς μετ' αὐτὴν παρατηρούμενην ἐν Βόλῳ κίνησιν ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς Νεολαίας ἐδήλωσε τὰ κάτωθι.

«Προκειμένου νὰ προτείνω τὸν διορισμὸν τῶν Βαθμούχων τῆς Ἐθνικῆς Νεολαίας θὰ κα

τέλθω αὐτὸν εἰς Βόλον, ἵνα ἐξετάσω τὴν ἐκεῖ κατάστασιν καὶ καταλήξω εἰς συμπέρασμα περὶ τῶν προσώπων εἰς ἃ δεῖν νὰ ἀνατεθῇ ἡ σπουδαιότερα αὕτη Ἐθνικὴ ἀποστολή.

Ἐπιπλέον, διὰ τὸν παρουσιαζόμενον ὡς ἐκπρόσωπον τῆς Ἐθνικῆς Νεολαίας ἐν Βόλῳ κ. Χαρ. Σιμωριώτην γνωρίζω ὅτι δὲν ἔχει ἐπίσημον ἀνά διορισμὸν συναπεία δὲ τούτου οὔτε ὁ εἰρημῆνος οὔτε ἄλλος τις ἐκπροσωπεῖ σήμερον τὴν Ἐθνικὴν Νεολαίαν ἐν Βόλῳ».

ΤΟ ΓΑΪΤΑΝΑΚΙ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΑΕΡΟΠΟΡΙΑΣ ΜΑΣ

Ὁμᾶς φιλοπροόδων Τυρναβιτῶν κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν τελευταίων ἑορτῶν ὠργάνωσεν εἰς Τύρναβον τὸ πατρὸς παράδοτον «Γαΐτανάκι» εἰσέπραξαν δὲ τὸ ποσὸν τῶν δραχ. 3000 τὰς ὁποίας παρέδωκαν εἰς τὸν Τελετάρχην τῆς Κοινότητος κ. Σπ. Παπαγιάννην ὅστις διάθεσεν μῆς ἐπιστολῆς τὰς ἀπέστειλεν εἰς τὸν κ. Πρωθυπουργόν.

Εικόνα ν. 11, «Θα ιδρυθῆ καὶ ἐνταῦθα τμῆμα τῆς Ἐθνικῆς Νεολαίας», *Ἐλευθερία* τῆς 28-1-1938, ἀριθμ. 5145.

Η ΝΕΟΛΑΙΑ ΑΝΑΓΕΝΝΑΤΑΙ

Ο ΑΥΡΙΑΝΟΣ ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ Γ! ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΟΝ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΟΡΤΗΣ

Με πάσαν μεγαλοπρέπειαν ἡ Ἐθνικὴ Ὀργάνωσις Νεολαίας Λαρίσης θὰ εορτάσῃ αὐριον Κυριακὴν τὴν Γ' Ἐπέτειον ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της. Τὴν 10.30' π. μ. θὰ τελεσθῇ εἰς τὴν Μητρόπολιν Δοξολογία μετὰ τὸ πέρας τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ παρέλασις τῶν φαλάγγων τῆς Ὀργανώσεως καὶ δεξιώσις τῶν ἐπισήμων εἰς τὰ Γραφεῖα τῆς Περιφερειακῆς Διοικήσεως Ἀρρένων. Τὸ πρόγραμμα τῆς εορτῆς καθωρίσθη ὡς ἀκολουθῶς :

Δοξολογία ὥρα 10.30' π. μ. Μετὰ τὸ πέρας τῆς δοξολογίας οἱ κληθέντες ἐπίσημοι θὰ κατευθυνθοῦν εἰς τὸν πρὸ τῆς Δημαρχίας χώρον ἔνθα θὰ λάβωσι τὴν καθορισθεῖσαν δι' ἕνα ἕκαστον θέσιν. Μετὰ ταῦτα θὰ ἐπακολουθήσῃ παρέλασις τῆς Ε.Ο.Ν. ἐνώπιον τοῦ κ. Νομάρχου ὡς Γενικοῦ Ἐπόπτου Ε. Ο. Ν. Νομοῦ Λαρίσης.

Ἐπὶ τῆς ἐξέδρας θέλουσι λάβῃ θέσιν ὁ Στρατηγὸς Διοικητῆς Β' Σώματος Στρατοῦ, ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης, ὁ Πρόεδρος τῶν Ἐφετών, ὁ Εἰσαγγελεὺς Ἐφετών, ὁ Διοικητῆς Ἱ Μεραρχίας Πεζικοῦ, ὁ Δήμαρχος Λαρίσης, ὁ Φρούραρχος Λαρίσης, ὁ Ἀνώτερος Διοικητῆς Χωρῆς Λαρίσης, ὁ Διευθυντῆς τῆς Νομαρχίας, ὁ Πρόεδρος τῶν Πρωτοδικῶν, ὁ Εἰσαγγελεὺς τῶν Πρωτοδικῶν, οἱ Γυμνασιάρχαι Ἀρρένων καὶ Θελέων Λαρίσης, τὰ μέλη τῆς Νομαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς Ε.Ο.Ν. Λαρίσης.

Δεξιὰ τῆς ἐξέδρας οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Στρατιωτικῶν ἀρχῶν καὶ τὸ προεδρεῖον τῶν ἀποστράτων ἀξιωματικῶν.

Ἀριστερὰ ταύτης ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Δήμου καὶ λοιπαὶ πολιτικαὶ ἀρχαί, οἱ Διευθυνταὶ Τραπεζῶν καὶ Τύπου.

Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων ὀργανώσεων εἰς τὸ ἔναντι τῆς ἐξέδρας μέρος ἀπὸ τῆς γωνίας τοῦ Ζαχαροπλαστείου Κόκκαλη μέχρι τῆς γωνίας τοῦ πεζοδρομίου Πλατείας.

Αἱ οἰκογένειαι τῶν Στρατιωτικῶν, Πολιτικῶν Ἀρχῶν καὶ ἀξιωματικῶν τῆς Ε.Ο.Ν. ἔμπροσθεν τοῦ πεζοδρομίου τῆς Δημαρχίας.

Τὸ ἀπόγευμα. Ὥρα 15 θέλουσι λάβῃ χώραν Γυμναστικά καὶ ἀθλητικά ἐπιδείξεις ὑπὸ Φαλαγγιτιστῶν ἐν τῷ Γυμναστηρίῳ τοῦ Γυμνασίου Ἀρρένων.

Τὴν 16.30' ἐν τῇ Πλατεῖᾳ Β' Σ. Σ. θὰ ἐκφωνηθῇ ὁ πανηγυρικός τῆς ἡμέρας ὑπὸ τοῦ συναγωνιστοῦ Ὑποφάρχου Παρη Παν.

Μετὰ τὴν ὁμιλίαν θέλει λάβῃ χώραν ὑποδειγματικὴ παρέλασις ὑπὸ 2 Λόχων Φαλαγγιτῶν.

ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΑ

“ΑΡΗΣ,” - “ΑΠΟΛΛΩΝ,”

Αὐριον καὶ ὥραν 3 μ. μ. θὰ λάβῃ χώραν εἰς τὸ γήπεδον Ἀλκαζάρ ὁ προαγγελθεὶς ποδοσφαιρικός ἀγὼν μεταξὺ τῶν ομάδων τοῦ «Ἀρεως» Λαρίσης καὶ τοῦ «Ἀπόλλωνος» Βόλου.

Ὁ ἀγὼν θὰ ἰπροσελκύσῃ ἀσφαλῶς ἀμέριστον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν φιλάθλων δεδομένου ὅτι ὁ «Ἀπόλλων» εἶναι μία ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων ομάδων τῆς Θεσσαλίας.

Παραλλήλως καὶ ὁ «Ἀρης»

Εικόνα ν. 12, «Η νεολαία αναγεννάται. Ο αυριανός εορτασμός της Γ! Επετείου της ΕΟΝ. Το πρόγραμμα ης εορτής», *Ελευθερία* της 11-11-1939, αριθμ. 5707.

Αριθ. 944

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΩΝ ΕΝ ΛΑΡΙΣΣΗ ΠΛΗΡΕΛΕΙΟΔΙΚΩΝ.
Συνεδρίασις τῆς 16ης Μαΐου 1938.

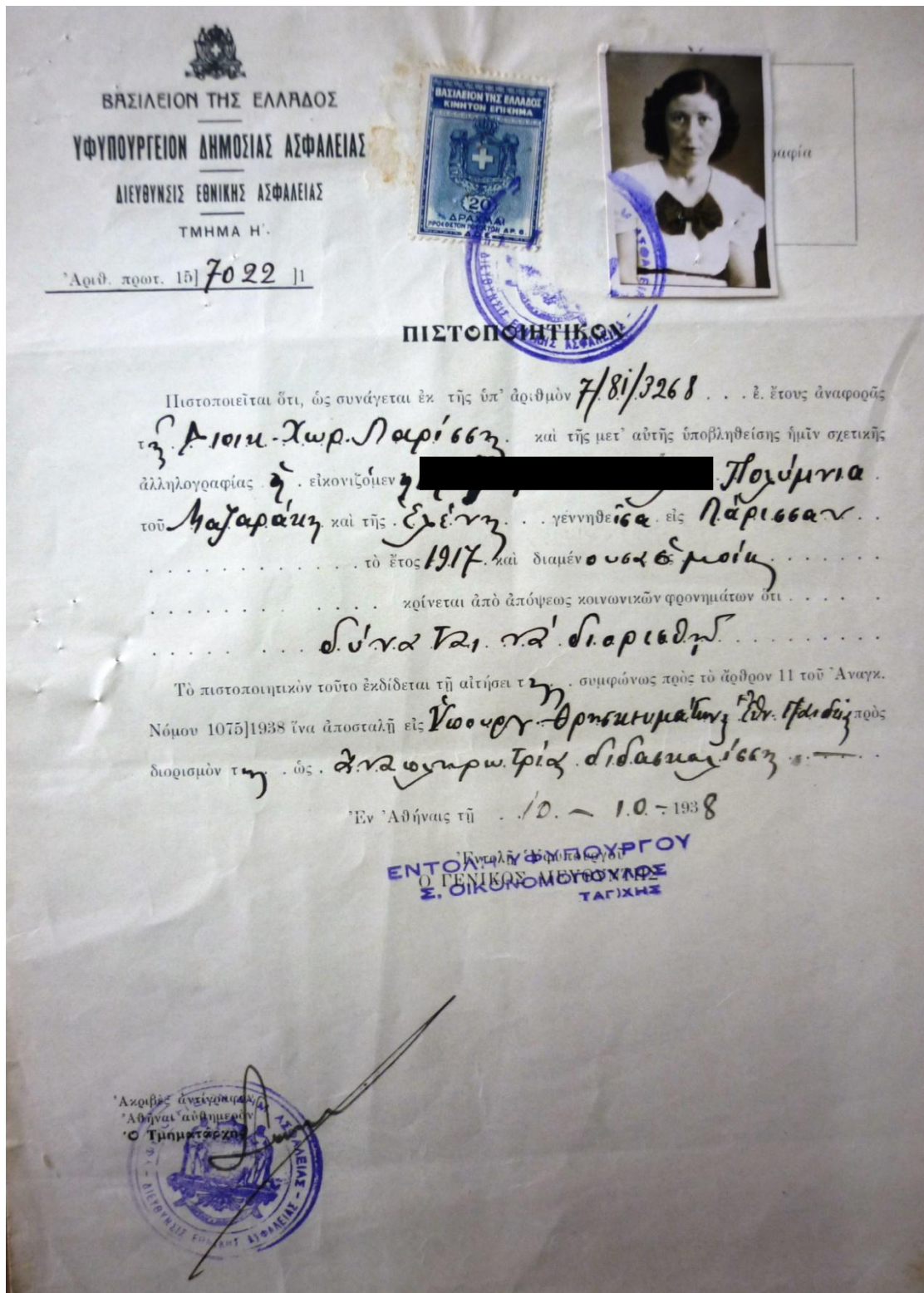
Δικασταὶ κ.λ.π.	Κατηγορούμενος	Ποῦτος
Αγγώνιος Γαλίτης, Προεδ- ρῶν (καλυμμένου τοῦ Προ- εδρου καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων δικαστῶν). Πέλιος Μαυλοπούλος καὶ Ἀνδρέας Ἀλετράς ----- Κυρίδων Δεσούλλας Εἰσαγγελεὺς ----- Θανάσιος Γ. Γίβας Υπογραμματεὺς	1) Δημήτριος Δ. [redacted] [redacted], προφυλακισμένος παρὼν μετὰ τοῦ δικηγό- ρου του μελ. Ἀγγελίδη. 2) Ἀθανάσιος Ε. [redacted] προφυλακισμένος, παρὼν μετὰ τοῦ δικηγόρου του Γεωργ. Χύρου. 3) Νικόλαος Γ. [redacted] [redacted] καὶ Νικ. Σακελλαρό- παρὼν παρέστη αὐτοπροσώπως, 5) Νι- κόλαος Δ. [redacted], παρὼν μετὰ τῶν δικηγόρων του Ἀθαν. Παπα- γιάννη καὶ μελ. Ἀγγελίδη, 6) Γεώργιος Δ. [redacted], 7) Γεώργιος Ἀχ. [redacted], 8) Νικόλαος Ἀχ. [redacted], παρόντες μετὰ τοῦ δικη- γόρου ρων Γεωργ. Χύρου, 9) Δημήτριος Ετ. [redacted], παρὼν μετὰ τῶν δικηγόρων του Ἀθαν. Παπαγιάννη καὶ μελ. Ἀγγελίδη, 10) Ε- ρακλῆς Ν. [redacted] παρὼν μετὰ τοῦ δικηγόρου του μελ. Ἀγγελίδη 11) Νικόλαος Ἀνδρέα [redacted], παρὼν μετὰ τῶν δικηγόρων του Ἀθαν. Παπαγιάννη καὶ μελ. Ἀγγελίδη, 12) Δημήτριος Ἀχ. [redacted] παρὼν μετὰ τοῦ δικηγόρου του Γεωργ. Χύρου, 13) Θωρᾶς Ν. [redacted] παρὼν παρέστη αὐτοπροσώπως, 14) Ἀθανάσιος Ἀλεξάνδρου Ἡ [redacted] [redacted], παρὼν μετὰ τοῦ συνηγόρου του Γεωργ. Δασκαλοπούλου, 15) Μενοφῶν [redacted] Ἡ [redacted], παρὼν μετὰ τοῦ συνηγόρου του δικηγόρου μελοπίδα Ἀγγελίδη, 16) Νικόλαος Ἀν. [redacted] παρὼν	Παράβασις τοῦ Ἀναγκ. Νόμου 117/1936, ὡς ἔ- ντεκατεστάθην τῶ τοῦ Ἀναγκ. Νόμου 1075/38 περὶ μέτρων πρὸς καταπολέ- μησιν τοῦ Κοι- νουισμοῦ.

Εικόνα ν. 13, Πρακτικά δίκης για παράβαση «ιδιώνυμου», Πρώτη σελίδα, Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1938, υποθ. 944.

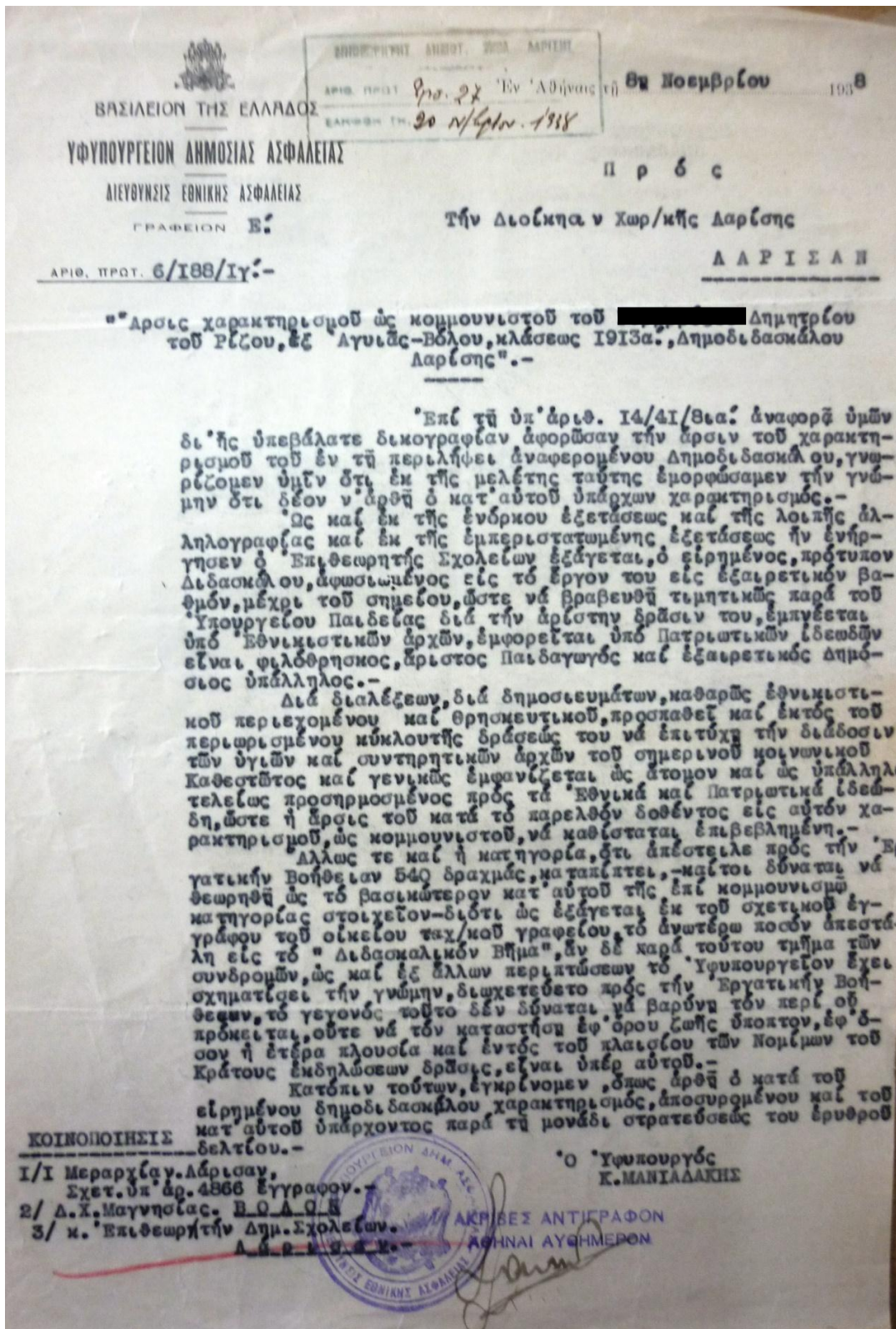
*Αφαιρεί τον χρόνο της προφυλακίσεως 1) των Δημητρίου
[redacted] και 'Αθαν. [redacted] από 21 Δεκεμβρίου 1937 μέχρι [redacted]
[redacted] εκ τριών μηνών και είκοσι δύο ημερών, 2) των Μικαίου [redacted]
[redacted] και 'Κρακλέου [redacted] από 21 Δεκεμβρίου 1937 μέχρι
20 'Ιανουαρίου 1938 **έξ (26)** είκοσι **έξ** ημερών
3) του Δημητρίου [redacted] από 25 Δεκεμβρίου 1937 μέχρι 2 'Ιανουαρίου
1938 **έξ** εννέα ημερών και του Μικαίου
Καρασούλα από 5 'Ιανουαρίου 1938 μέχρι 29 Μαρτίου 1938 **έξ**
δύο μηνών και είκοσι δύο ημερών και - Ορίζει υπόλοιπον έκπι-
τέας ποινής φυλακίσεως 1) του Δημ. [redacted] επτά (7) μήνας
και δέκα οκτώ (18) ημέρας, 2) του 'Αθαν. [redacted] τρεις μήνας
και δέκα οκτώ ημέρας, 3) Μικαί. [redacted] και 'Ερ. [redacted] **έξ**
τρεις μήνας και τέσσερας ημέρας, 4) του Δημητρίου [redacted] τέσ-
σερας μήνας και είκοσι μία ημέρας και 5) του Μικαί. Καρασούλα
τρεις μήνας και οκτώ ημέρας. -
'Αποφαινεται ότι οι Δημήτριος [redacted], 'Αθαν. [redacted] **έξ**
[redacted] και 'Αλεξ. [redacted] είνιν άποροι και ικανοί προς
έργασίαν. -
'Εκρίθη άπεφασίσθη και έδημοσιεύθη παραχόηρα **έξ** άκουσθη
& εν άρίση τη 16 Μαΐου 1938.
Ο Προεδρεύων Ο Υπογραφεύς

[Handwritten signatures]

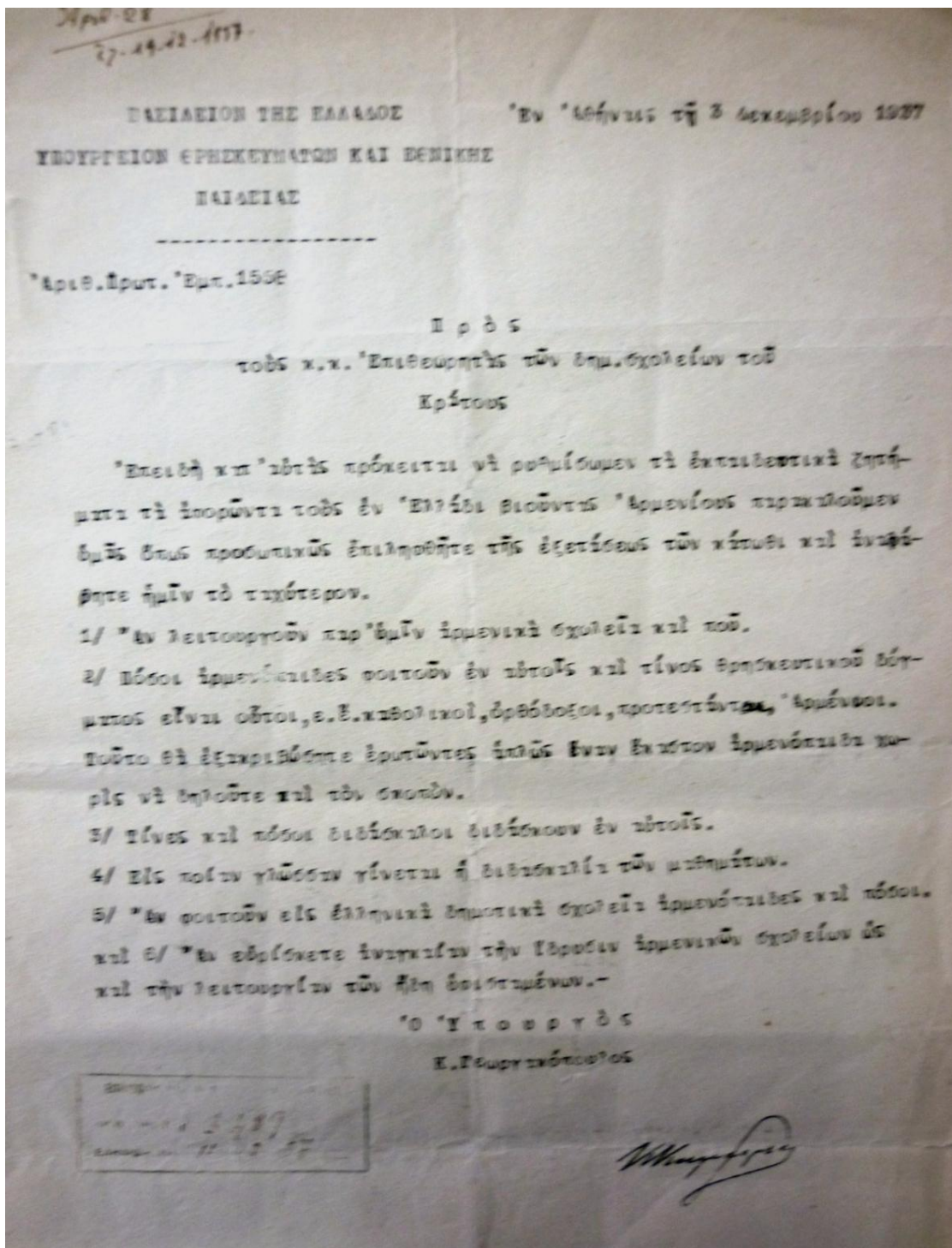
Εικόνα ν. 15, Πρακτικά δίκης για παράβαση «Ιδιωνύμου», Απόφαση καταδίκης και επιβολή ποινών (συνέχεια), Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1938, υποθ. 944.

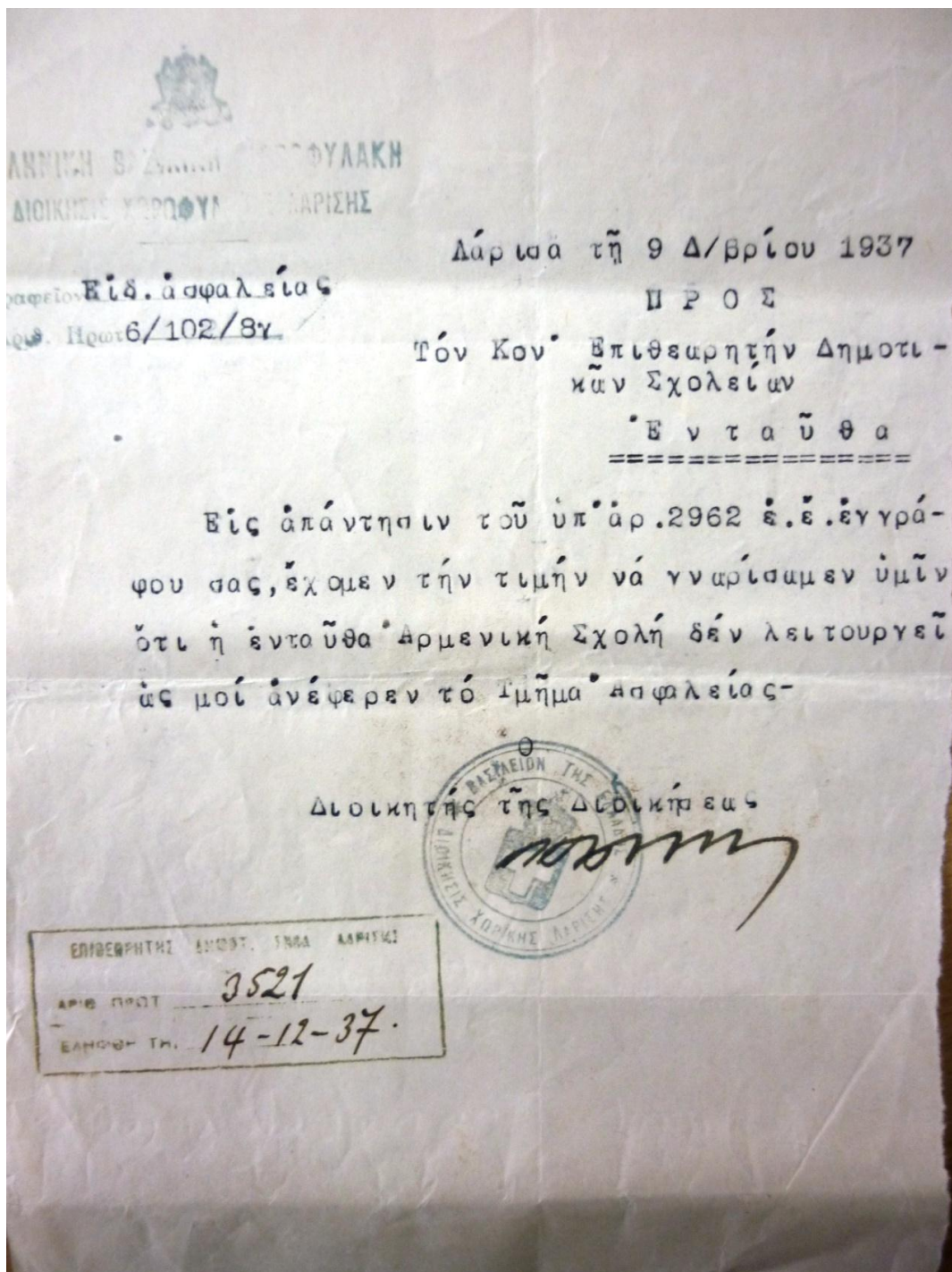
Εικόνα ν. 16, Πιστοποιητικό Κοινωνικών Φρονημάτων, Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχ. Δ. Α' Εκ. Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Εμπιστευτική Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 7: Διάφορα 1937-1944, Κοινωνικά Φρονήματα-Κοινωνικά θέματα, Αριθ. Πρωτ. 15/7022/1.

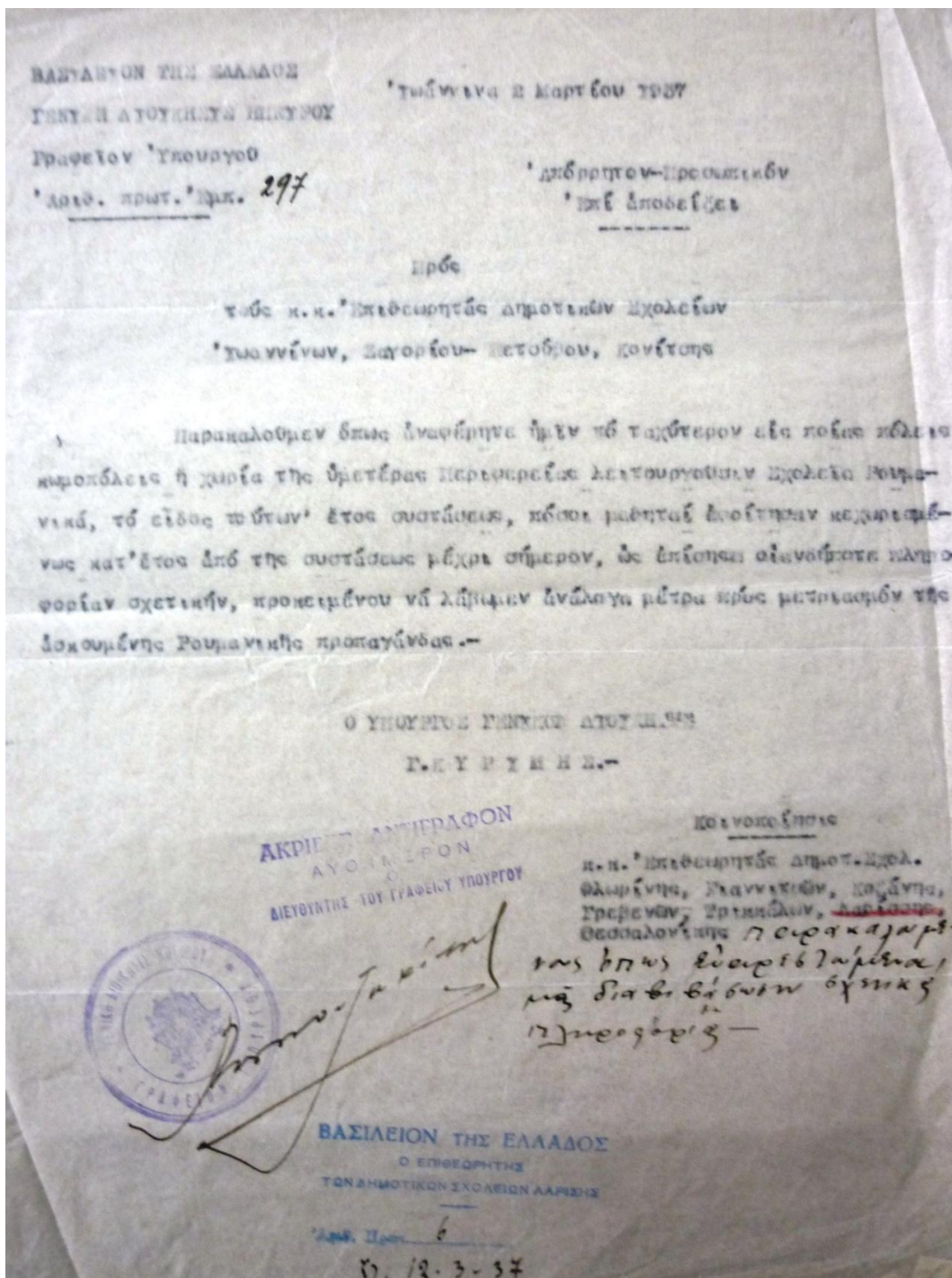
Εικόνα ν. 17, Απόφαση ἄρσης χαρακτηρισμοῦ δημοδιδασκάλου ως κομμουνιστή, Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχ. Δ. Α' Εκ. Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτικὴ Περιφέρεια, Εμπιστευτικὴ Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 6: Υπόθεση Γερορίζου 1937-1938, Αριθ. Πρωτ. 14/41/8ιβ, Αριθ. Πρωτ. 6/188/ιγ.

Εικόνα ν. 18, Επιστολή υπουργείου θρησκευμάτων και εθνικής παιδείας προς τους επιθεωρητές δημοτικών σχολείων, για την εκπαίδευση των Αρμενίων μαθητών, Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχ. Δ. Α' Εκ. Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Εμπιστευτική Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 3: Αλληλογραφία για Αρμένιους μαθητές και μονοφυσίτες (1937), Αριθ. Πρωτ. Εμπ. 1558.

Εικόνα ν. 19, Απαντητική επιστολή χωροφυλακής Λάρισας προς επιθεωρητή δημοτικών σχολείων, για την μη λειτουργία αρμένικης σχολής στην πόλη, Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχ. Δ. Α' Εκ. Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Εμπιστευτική Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 3: Αλληλογραφία για Αρμένιους μαθητές και μονοφυσίτες (1937), Αριθ. Πρωτ. 6/102/8γ.

Εικόνα ν. 20, Επιστολή υπουργού-γενικού διοικητή Ηπείρου προς επιθεωρητές δημοτικών σχολείων για ρουμάνικα σχολεία, Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχ. Δ. Α' Εκ. Ν. Λάρισας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια, Εμπιστευτική Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 5: Ρουμάνικα Σχολεία, δάσκαλος Εμμανουήλ Κατζηπύρος 1937-1938, Αριθ. Πρωτ. Εμπ. 297.

{ Λάρισα }
 5) 28) ιδιαιτέρας αυξητικῆς γυμνασίας οὐκ ἔχοντων ἰσχυρὰ ἐπιπέ-
 ῳ μοίαν χάριν τῶν μαθητῶν σου ἀλλὰ καὶ χάριν πρὸς
 ἑστὸν ἐκ σοφίας καὶ ἡλικίας.
 6) Ἡ ἀριστοκρατία μου ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν δράσεων σου εἶναι
 ἀλλὰ περιζήσια εἶναι πενιχραὶ δι' αὐτῶν οὐχ
 ἦσαν ὅμως δὲ ἠδύνατο νὰ ἐκφράσῃσι τοιαύτας φρά-
 ζας ἀγαθῶς ὁ ἰσθμιακὸς καὶ ἀμεσοχρονικὸς ἡρωϊκὸς
 ἡρωϊκὸς μετὰ τὴν ἐν Τούρῳ καὶ Κασοῦριᾳ ὑπερι-
 εἶαν σου καὶ ὁ ἰσθμιακὸς ἔραδωνος σπουδῶν
 μετὰ τὴν ἐν Βερδιμοῦσι ^{ἰσθμιακῶν} ἀριστοκρατίας σου.
 7) Κατὰ τὸν γράμμα μου δὲ δὲταται νὰ διαρρηθῇ ἡ
 ἐπιπέδων ὁ διδῶν [redacted] διὰ τῶν ἐπιπέδων
 σου ἀδελφῶν σου, ὅπως ἀλλὰ καὶ δὲ μακροχρόνως
 ἵππ ὑποκαταστήσῃς ἑστὸν ἀλλὰ ἐπὶ τῶν ἐπιπέδων
 μέτρων σου ἐν τῶν ἰσθμιακῶν ἰσθμιακῶν, καὶ
 δὲ δὲταται καὶ διαρρηθῇ διαπέδων καὶ ἐπὶ ἀλλὰ
 ἐν Λαρίσῃ, Τυρνάβῳ, Ἐρασιῶντι κ.τ.λ. σπουδῶν τῶν
 Ρουμανιστῶν.
 8) Τόσον ὁ κ. Νόβαρχος Λαρίσης, ὅσον καὶ ἡ Κωνσταντῆ
 ἀρχὴ Τυρνάβου διαρρηθῇ τὸν διδῶν [redacted]
 σπουδῶν ἰσθμιακῶν ποιητῶν, δυνάμειν ἡ ἀδελφῶν
 ἐπὶ κατὰ τῶν ρουμανιστῶν διὰ τῶν ἀδελφῶν
 καὶ τῶν ἰσθμιακῶν νὰ ἀρεθίσῃ, ὅτι δὲ ἵππ
 ἀδελφῶν καὶ ἀδελφῶν καὶ ἰσθμιακῶν σπουδῶν
 καὶ πρὸς σπουδῶν τῶν ρουμανιστῶν, διὰ τῶν ἐπι-
 πέδων σου ἠδύνατο νὰ ἐκφράσῃ σου καὶ ἐκ μέρους
 αὐτῶν
 εἶναι δι' ἀρεθίσῃ καὶ ἀδελφῶν σου ἐπὶ τῶν
 διδασκαλικῶν ἀδελφῶν καὶ ἀδελφῶν σου ἐπὶ τῶν
 ἀδελφῶν σου καὶ ἀδελφῶν σου ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν σου

Εικόνα ν. 22, Απαντητικὴ ἐπιστολὴ ἐπιθεωρητῆ δημοτικῶν σχολείων Λάρισας γιὰ τὴ
 μὴ πραγματοποιήσῃ ρουμανικῆς προπαγάνδας στα σχολεῖα τῆς περιφέρειας τοῦ
 (συνέχεια), Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 104. ΔΙΟΙΚ. 9.04., Αρχ. Δ. Α' Εκ. Ν. Λάρισας, Α'
 Εκπαιδευτικὴ Περιφέρεια, Εμπιστευτικὴ Αλληλογραφία 1937-1950, Φάκελος 5:
 Ρουμάνικα Σχολεῖα, δάσκαλος Εμμανουήλ Χατζηπέτρος 1937-1938, Αριθ. Πρωτ. Εμπ.
 30.

ΑΙ ΑΘΡΟΑΙ ΔΗΛΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ ΤΩΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ

Ἐπιφανίζονται εἰς τὰς στήλας τῶν ἐφημερίδων αἱ δηλώσεις μετανοίας κομμουνιστῶν καὶ μάλιστα ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἔδρασαν εἰς τὸ παρελθὸν καὶ τελευταίως ὑπὲρ τοῦ κομμουνισμοῦ ἐντατικῶς ὡς παρὰ γονεὺς τοῦ ἀγῶνος τοῦ. Εἶναι φυσικὸν νὰ γενῶνται εἰς πάντα σκεπτικιστὴν τὸ ἐρώτημα : Ἐὰν γὰρ εἶναι εἰλικρινεῖς αἱ δηλώσεις αὐτῶν μετανοίας, αἱ προσερχόμεναι ἀπὸ αὐτοῦ, τὰ ὅποια ἕως χθὲς ἠκόμην ἐφαίνοντο ἐνθαρμῶσι θιασῶται τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ ἔδρων ἐνεργῶς ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεώς του ; Ἐὰν ἄρα γὰρ δὲν πρόκειται περὶ ἀπάτης, διότι ἤδη εὐρέθησαν εἰς τὰς χεῖρας τῆς Δικαιοσύνης, γνωρίζουν δὲ ὅτι μὲ μίαν τοιαύτην δήλωσιν θὰ διαφύγουν τὰς συνεπείας τοῦ νόμου ;

Ἐξ πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἴμεθα βέβαιον ὅτι αἱ δηλώσεις εἶναι εἰλικρινεῖς καὶ ὅτι δὲν εἶναι αὐταὶ ἀποτέλεσμα τῆς εὐσημενοῦς τροπῆς ἐν Ἑλλάδι τῶν πραγμάτων διὰ τὸν κομμουνισμόν, ἀλλὰ συνέπεια προγενεστέρας μορφώσεως τῆς παπειθίσεως περὶ τῶν καταστρεπτικῶν αὐτοῦ ἀποτελεσμάτων διὰ τὸ ἔθνος, τὴν Κοινωνίαν καὶ τὰ ἄτομα. Ἀπόδειξις αὐτοῦ εἶναι ὅτι δὲν ἐπιφανίζονται μετανοοῦντες ὅλοι. Ἐπιτρέχουν καὶ τινες ἐμμένοντες εἰς τὰς στραβίλας ἰδέας των. Δὲν πρόκειται βδηλαδῆ περὶ νέας τακτικῆς τοῦ κομμουνισμοῦ. Γνωρίζουν ἄλλως τε οἱ δηλοῦντες μετάνοιαν τὸ ρητὸν «περὶ τοῦ δις ἐξαμηνιαίου» τὰς καὶ συνεπείας του.

Τὸ γεγονός δὲ ὅτι ἐδόθη ἤδη κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ εἰς τὴν Χώραν μας ἡ χαριστικὴ βολή ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων κρατικῶν ὑπηρεσιῶν, διὰ τῆς ἀποκαλύψεως ὅλων τῶν σχεδίων του καὶ τῆς συλλήψεως ὅλων τῶν ἐνεχομένων εἰς τὰς ἀνατρεπτικὰς προσπάθειάς του, παῖθει ὅτι οἱ μετανοοῦντες ἔχουν ὑπ' ὄψει των ὅτι ἀπ' ἐνὸς μὲν οὐδὲ μίαν δύνανται ἐπιβῆναι νὰ προσφέρουν ὑπηρεσίαν καὶ εἰάν ἔχουν τὴν διάθεσιν πρὸς τοῦτο, διότι μοιραίως ἐπαύσατο πλέον κάθε κομμουνιστικὴ κίνησις, ἐξ ἄλλου δὲ ὅτι ἐκτὸς τῶν σοβαρῶν συνεπειῶν, τὰς ὁποίας διατρέχουν ἂν μετὰ τὴν δήλωσιν μετανοίας, φωραθοῦν καὶ πάλιν ἀμετανόητοι, δὲν διατρέχουν πλέον καὶ τοὺς γνωστοὺς κινδύνους ἐκδικήσεως ἀπὸ τοὺς ἀμετανόητους τυχόν ὁμοῦθεάτας των, διότι ὅχι μόνον οἱ ἰδέαι των δὲν πρόκειται πλέον ποτὲ νὰ ἐπικρατήσουν εἰς τὴν Χώραν μας, ἀλλ' οὕτε καὶ νὰ ζήσουν καὶ ἐν ἐλαχίστῃ μειονοψηφίᾳ.

Ἀμνημονομένου ἐξ ἄλλου ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ κομμουνισμὸς ἔχει σημειώσῃ διεθνῶς παταγώδη ἀποτυχίαν, ὅτι τὸ πρότυπον τῆς ἐφαρμογῆς του ἐν Ρωσίᾳ ἔχει οἰκτρὰν ἐπιφανίσειν μὲ οὐδυνήρ διὰ τὸ ἔθνος τοῦτο καὶ τὸν λαόν του ἀποτελέσματα, οὕτως ὥστε γενικῶς νὰ εἶναι ἡ ἀπογοήτευσις τῶν κομμουνιστῶν ἀνὰ τὸν κόσμον, οἵτινες ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς πλέον τῶν ἰδεῶν των ἐπέσειθησαν περὶ τῶν συνεπειῶν καὶ καταστρεπτικῶν ἀποτελεσμάτων του, οὕτως νὰ ὑπάρχη πλήρης βεβαιότης περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν δηλώσεων των καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ χαίρεισώμεν τὸ γεγονός τῆς ἀθροῦς ὑποβολῆς δηλώσεων μετανοίας ὡς ἐνέχον ὅλην τὴν μεγάλην σημασίαν καὶ τὴν κολοσιεῖαν ἐπίδρασιν ποὺ φανερῶνται διὰ τὴν μελλοντικὴν ὁμοιογένειαν τῶν φρονημάτων σύμπαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ καὶ τὴν ἀφοσίωσίν του εἰς τὰς ὠραίας ἀρχάς τῆς Ἁγῆς Αὐγούστου, τὰς ὁποίας ἐφήρμοσε καὶ ἐφαρμόζει ἡ ὑπὸ τὸν κ. Μεταξῶν Ἑθνικὴ Κυβέρνησις.

Αἱ ἀρχαὶ τῆς Ἁγῆς Αὐγούστου τοιοῦτοτρόπως ἐξασφαλίζουν τὴν ἀπέλυτον ἐπικρατήσιν των καὶ ἐφαρμογὴν εἰς τὴν Χώραν μας, ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντιτεθειμένοι ἕως τώρα προσέρχονται εἰλικρινῶς νὰ προσφέρουν ὑπὲρ αὐτῶν τὰς ὑπηρεσίας των.

ΧΡ.

Εικόνα ν. 23, «Αι αθροαὶ δηλώσεις περὶ μετανοίας των κομμουνιστῶν», *Ελευθερία* της 4-6-1938, Αριθμ. 5257.

Οἱ μετανοοῦντες

Αἱ δηλώσεις μετανοίας συλληφθέντων κομμουνιστῶν συνεχίζονται. Ἄλλοι δώδεκα — νέοι κατὰ τὸ μέγιστον μέρος — δηλοῦν ὅτι μετανοοῦν καὶ ὅτι θὰ διαγούν τοῦ λοιποῦ ὡς νομιμόφρονες Ἕλληνες. Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν, παρασυρθέντες ἀπὸ ἐπιτηδείους προπαγανδιστῆς, εἶχον ἀναπτύξει ζωηροτάτην κομμουνιστικὴν δρασίην μέχρι τῆς συλλήψεώς των. Ἐφ' ὅσον ἀποκηρύττουν τὸν παλαιότερον ἔαυτῶν, τὸ ἔρατος μετέρχεται ἀπέναντί των ὅλην τὴν δυνατὴν ἐπιείκειαν, βοηθοῦν τοὺς μεταμελουμένους νὰ ἀποδοῦν καλοὶ Ἕλληνες πολῖται.

Εικόνα ν. 24, Δηλώσεις μετανοίας, «Οἱ μετανοοῦντες», *Ελευθερία* τῆς 16-6-1938, Αριθμ. 5267.

ΔΗΛΩΣΙΣ

Ὁ ὑπογεγραμμένος Χρῆστος Ἄθ. Χαρίσης κάτοικος Γόννου δηλῶ ὑπευθύνως διὰ κατὰ τὸ παρελθὸν ἀνεμειχθῆν λόγῳ τῆς νεαρᾶς μου ἡλικίας εἰς τὴν κομμουνιστικὴν κίνησιν καὶ κατεδικάσθην ἐπὶ παραβάσει τοῦ ἰδίου νόμου τοῦ Νόμου 4229 εἰς ἑξάμηνον φυλάκισιν καὶ ἕνα μῆνα ἐκτελέσειν εἰς τὴν νῆσον Σκόπελον.

Ἀντιληφθεὶς ἤδη τὴν πλάνην μου ἀποκηρύσσω δημοσίᾳ τὰς κομμουνιστικὰς ἰδέαι, ὡς καταστρεπτικὰς διὰ τὴν Πατρίδα, Θρησκείαν καὶ Οἰκογένειαν καὶ προσκαλῶ ἀπαντα τοὺς παρορθέντας ὅπως καὶ ἐγὼ νὰ ἀποβάλωσι τὴν μυσσάρην ταύτην ἰδεολογίαν καὶ νὰ συσπειρωθῶσι κατὰ τῶν τῆς σπειραρᾶς χειρὸς τοῦ Μεγάλου μας Ἀρχηγοῦ κ. Ἰωάννου Μεταξᾶ, ὅστις ἀπὸ τῆς μετὰ βολῆς τῆς 4ης Αὐγούστου ὁδὸν γαί τὴν Πατρίδα μας εἰς τὴν Δεσφύρον τῶν πεπρωμένων τῆς.

Ἐν Γόννῳ τῆς 21/2/38

Ὁ Δηλῶν

ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΑΡΙΣΗΣ

Εικόνα ν. 25, Δήλωση μετανοίας, «Δήλωσις», *Ελευθερία* της 22-2-1939, Αριθμ. 5482.

Ὅ,τι ἄλλοτε ἦτο ὄνειρον

Ἡ πορεία τῶν ἀντιπλημμυρικῶν ἔργων τῆς Ἐταιρίας Μπούτ

Εικόνα ν. 26, Τίτλος ἀρθροῦ στην εφημερίδα «Ελευθερία» της Λάρισας, «Ὅ,τι ἄλλοτε ἦτο ὄνειρον. Ἡ πορεία των αντιπλημμυρικών ἔργων της Ἐταιρίας Μπούτ», *Ελευθερία* της 6-4-1938, αριθμ. 5207.

Ἐπισημοποιεῖται ὡς ἰσχυρὸν ἀπόδειγμα, ὅτι, ἐκείνη ἡ ἀπόφασις ἀποδείκνυται ὡς ἰσχυρὸν ἀπόδειγμα, ὅτι, ἐκείνη ἡ ἀπόφασις ἀποδείκνυται ὡς ἰσχυρὸν ἀπόδειγμα, ὅτι, ἐκείνη ἡ ἀπόφασις ἀποδείκνυται ὡς ἰσχυρὸν ἀπόδειγμα.

Εικόνα ν. 29, Απόφαση του δημοτικού συμβουλίου για διενέργεια των κατάλληλων πράξεων για παραχώρηση του δικαιώματος της αστικής συγκοινωνίας στο δήμο της Λάρισας, Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας, 4-2-1938.

Ο ΑΝΘΕΛΟΝΟΣΙΑΚΟΣ ΑΓΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΝ ΘΑ ΣΤΑΛΟΥΝ ΣΥΝΕΡΓΕΙΑ

ΑΘΗΝΑΙ, 16. Κατ' ἐντολήν τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Ὑγιεινῆς καὶ Κρατικῆς Ἀντιλήψεως ἢ Ὑγειονομικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει ἀνατεθῆ ἡ ὑπεύθυνος ἀσκήσις τοῦ ἀνθελονοσιακοῦ ἀγῶνος καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἐπεφορτίσθη μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς προληπτικῆς ἀνθελονοσιακῆς ἀγωγῆς καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Θεσσαλίας ὅπου δὲν εἶχε ἐπεκταθῆ μέχρι σήμερον τὸ πρόγραμμα τῆς προληπτικῆς ἀγωγῆς. Πρὸς τοῦτο ἀνεχώρησαν σήμερον εἰς Βόλον οἱ ὑγειονομικοὶ ἐπιθεωρηταὶ τοῦ ὑπουργείου κ. κ. Δήμητρος καὶ Ἰσαρης προκειμένου νὰ μελετήσουν ἐπὶ τόπου τὰς ἰδιαιτέρας συνθήκας τῆς ἐλονοσιακῆς μόλυνσεως καὶ τὰ ἐνδεικνυόμενα μέτρα. Συνεργεῖα τὰ ὁποῖα θὰ ἀποσταλοῦν ἐν καιρῷ θὰ μεριμνήσουν διὰ τὴν ἀποξήρασιν τῶν ἐλῶν τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν νοσογόνους ἐστίας.

Εικόνα ν. 30, «Ο ανθελονοσιακός αγών εις την Θεσσαλίαν. Θα σταλούν συνεργεία», Ελευθερία της 17-2-1939, αριθμ. 5478.

Ὁ ἀνθελονοσιακός

Ὅπως ἀναφέρθη ὑπὸ των ἀρμοδίων ὑγειονομικῶν ἐπιθεωρητῶν εἰς τὸ Ἰνστιτούτον Κρατικῆς Ἰγυεινῆς καὶ Ἀντιλήψεως, ὁ ἀνθελονοσιακὸς ἀγὼν συνεχίζεται μὲ ἰκανοποιητικώτατα ἀποτελέσματα. Τὰ εἰδικὰ ἰατρεία καταγίνονται συντόμως εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ θεραπείαν των ἐλθονοσοῦντων, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου γίνεται δωρεὰν διακομὴ κενῆς εἰς τοὺς ἀπόρους καὶ συμπληροῦνται αἱ μελέται διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἐξυγιαντικῶν ἔργων εἰς τὴν ὑπαίθρου. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ σχετικοῦ προγράμματος, γενομένη μεθοδικῶς, σημειώνει ἀπεφασιστικὰς προόδους κατὰ τῆς τρομερᾶς μαστιγῆς, ἢ καταπολέμησις τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ἓνα τῶν κυριωτέρων σκοπῶν τῆς κυβερνητικῆς προσηπάθειας διὰ τὴν ὑγείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Εἰκόνα ν. 31, «Ὁ ἀνθελονοσιακός. Κρίσεις-Γνώμαι», *Ελευθερία* τῆς 31-8-1939, ἀριθμ. 5645.

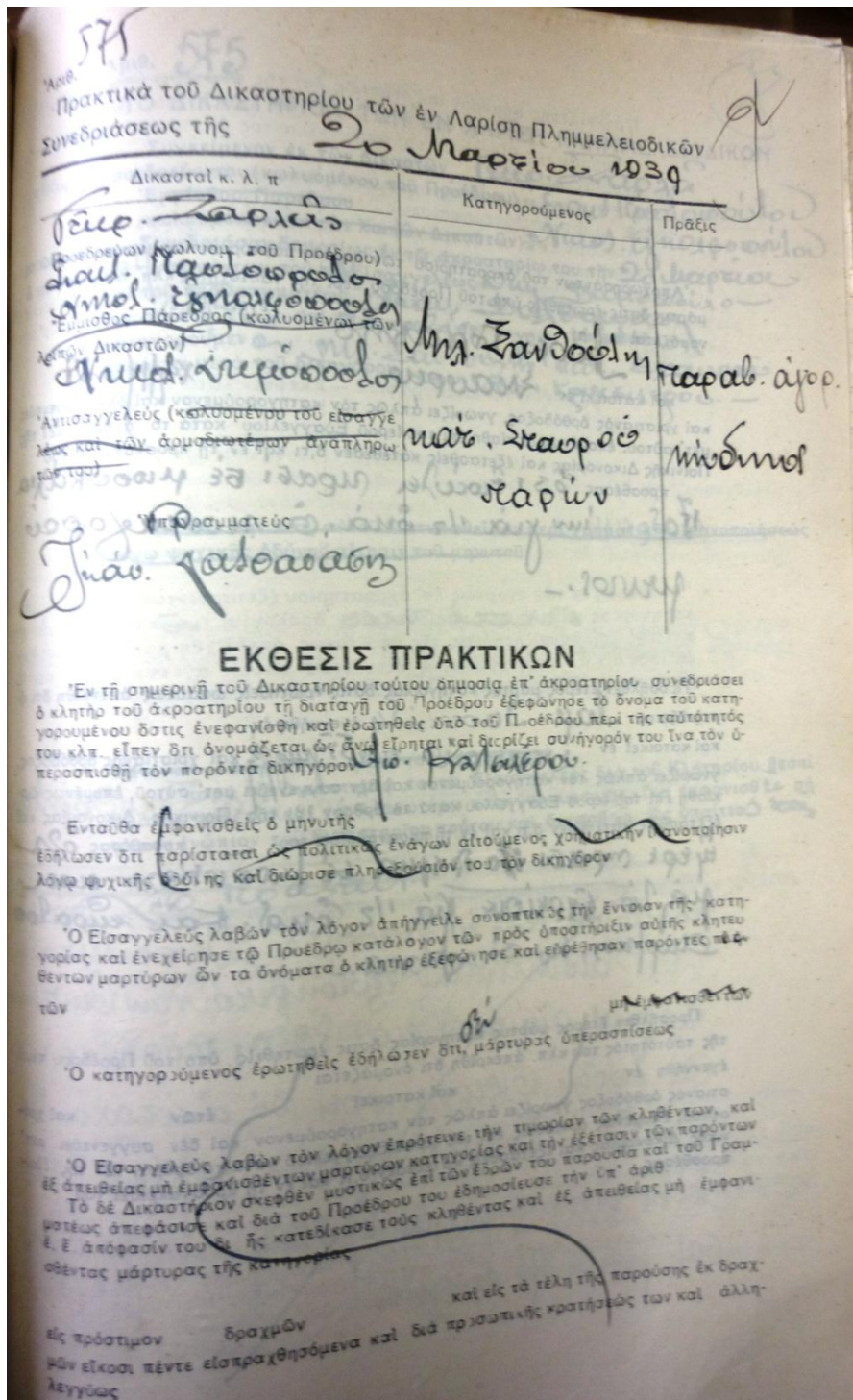
**ΘΑ ΑΝΑΓΡΑΦΟΝΤΑΙ
ΑΙ ΤΙΜΑΙ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ**

ΑΓΟΡΑΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΤΑΞΙΣ

Ἐπὶ τοῦ ὑφυπουργοῦ τῆς Ἀγορανομίας ἐξεδόθη ἀγορανομικὴ διάταξις «περὶ ἀναγραφῆς τῆς τιμῆς ἐπὶ τῶν πωλουμένων ἐγχωρίων καὶ ἀλλοδαπῶν εἰδῶν οἷασδήποτε χρήσεως καὶ περὶ τινῶν ὑποχρεώσεων ἐπιβαλλομένων εἰς βιομηχάνους:

Ἡ ἐν λόγῳ ἀγορανομικὴ διάταξις ἔχει ὡς ἐξῆς:

Εἰκόνα ν. 32, Τίτλος καὶ πρώτη παράγραφος ἀρθροῦ, «Θα ἀναγράφονται αἱ τιμαὶ ἐμπορευμάτων. Αγορανομικὴ διάταξις» *Ελευθερία* τῆς 8-2-1938, ἀριθμ. 5156.

Εικόνα ν. 33, Πρακτικά δίκης για παράβαση αγορανομικού κώδικα, Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1939, υποθ. 575.

Προκειμένης σήμερον συζητήσεως ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω ὑποθέσεως καὶ
 Ἐξετάσαν τὸν κατηγορούμενον περὶ τῆς ταυτότητός τε
 Ἀκούσαν τοῦ Εἰσαγγελέως ἀπαγγείλαντος ἐν συνόψει τὴν ἐννοή-
 σαι κατηγορίας. — Τὸν κατηγορούμενον οὐδὲν λέγοντα ὅτι ὁ πελάτης τοῦ
 τεῦσ' ἔμαρτυρας ὑπερασπίσεως
 Ἀκούσαν τὸν κατηγορούμενον ἀπολογηθέντα. —
 Τοῦ Εἰσαγγελέως καὶ αὐτῆς ἀναπτύξαντος τὴν κατηγορίαν καὶ
 σαμένου τὴν ἐνοχὴν τὸν κατηγορούμενον κατὰ τὸ κατηγορητήριον
 ἔσυνήγορα τὸν κατηγορούμενον εἰτήσαμε τὴν ἀθώωσιν τοῦ
 τὸν κατηγορούμενον λέγοντα ὅτι δὲν ἔχει νὰ προσθέσῃ τι ὑπὲρ
 Διελθὼν τὴν Δικογραφίαν — Σκεφθὲν κατὰ τὸν Νόμον

Ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἐνόρκως ἐπ' ἀκροατηρίου ἐξετασθέντων μαρτύρων τῆς
 κατηγορίας καὶ τῆς ἀπολογίας τοῦ κατηγορούμενου
 καὶ τῆς λοιπῆς συζητήσεως τῆς ὑποθέσεως ἀπεδείχθη καὶ τὸ δικαστικόν
 ἐπίσημα δι' ὃν κατηγορούμενον ἐξετέλεσε τινεὶς αὐτὸν κατὰ τὸ κατα-
 ρητήριον ἀποδιδόμενον πρᾶξιν ἐπομένως δεόν νὰ κηρυχῆ ἐνοχὸς κατὰ τὸ

Διὰ ταῦτα
 Κηρύσσει ἔνοχον τὸν κατηγορούμενον **Μι. Ξανθοῦ**
καίτενον Ξεαυροῦ
 τοῦ ὅτι ~~κατὰ τὸν νόμον ἀποφασισθέντος~~
 περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐπομένης ἀξιοποιήσεως τῆς ἐξουσίας καὶ ἐπιπέ-
 σω μολονήσαντες πρὸς ἀλλήλους ἀποβάντων συνδεδεμένων τὴν 8^{ην} Ἰα-
 νουαρίου 1939 ἐν Ξεαυρίῳ δι' ἐλλειψοῦς σταθ-
 θῆναι ἀνεπιμετρίῳ ἐξουσιεκοίνῳ βιωμα-
 τήματα αἰαίεως αἰαὶ ἔδωκεν περὶ ἐφορίας
 αἱ ὁσοῖα ἐπιερθάνουσι δὲ αἰώτακα ἐπὶ
 μὲν ὅριον ἑξαμηνιαίου κέρδους ἢ ἑξὶ
 ἑξὶ ἑξὶ οἶνον εἰς φιάλαι ἡμισίη οὐκ ἑξαμηνιαί-
 ον μόνον ἢ ὄφραμα.

Εικόνα ν. 34, Πρακτικά δίκης για παράβαση αγορανομικού κώδικα, Απόφαση καταδίκης, Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΑΒΕ 439 Δ/Κ 4.1 Πρ. Λ., Πολυμελές Πρωτοδικείο 1939, υποθ. 575.

ΕΝΕΚΡΙΘΗ Ο ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ 39-40 ΤΑ ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΑ ΕΣΟΔΑ ΚΑΙ ΕΣΟΔΑ ΑΥΤΟΥ

Συνήλθε προχθές η Διοικούσα τὸν Δήμον Ἐπιτροπὴ καὶ ἐνέκρινε τὸν προϋπολογισμὸν τῆς χρήσεως 1939-40 τοῦ ὁποίου τὰ ἔσοδα θὰ ἀνέλθουν εἰς 19.632.15 δραχ.

Ἐκ τῶν ἐξόδων τὰ κυριώτερα κεφάλαια ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Ἔργα—Ὀδοποιεῖα. Εἰς τὰ κεφάλαια αὐτὰ διατίθεται 363.000 δραχ. διὰ τὴν ἐκπόνησιν σχεδίου πόλεως κατόπιν φωτογραφήσεως ἀπὸ ἀεροπλάνου καὶ διὰ τὴν ρυμοτομίαν τῶν οἰκοδομῶν. Δραχ. 1 ἑκατ. 540.000 διὰ τὴν χάραξιν, διὰ νοιξίν καὶ στρώσιν νέων Δημοτικῶν ὁδῶν, συντήρησιν ὁδῶν καὶ πλατειῶν καὶ κατασκευὴν τῶν πεζοδρομίων. Καὶ τέλος δραχ. 2.020.000 διὰ τοὺς ὑπὸ μουςαί καὶ τοὺς ὀχετοὺς καὶ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς περιφέρειας κῆς τῆφου Κουρλουνοῦ καὶ τῶν ὀχετῶν.

Τέλειαι ἀγώνων. Εἰς τὸν προϋπολογισμὸν ἀναγράφεται ποσὸν 170.000 διὰ τὰ ἔσοδα τῶν ἱππικῶν ἀγώνων οἵτινες θὰ τελεσθῶν εἰς τὸ Ἀλκαζάρ τὸν Σεπτέμβριον.

Συνδρομαί. Ὑπὲρ ὀργανώσεων καὶ σωματείων ἐθνικῶν σκοπῶν, ἦτοι τὴν Ε. Ο. Ν., τὴν ἐθνικὴν ἑταιρείαν κ. λ. π. 87.934 δραχ.

Καθαρότης. Διὰ τὴν καθαρότητα τῆς πόλεως διατίθεται ποσὸν 1.514.000 δραχ.

Ἄδρευσις. Διὰ τὸν ἠλεκτροφωτισμὸν τῆς πόλεως δραχ. 1.453.000.

Δάνεια. Διὰ τὴν ἐξυπηρέτη

σιν τῶν παλαιῶν δανείων δραχ. 3.100.000 καὶ διὰ τὴν Δημοτικὴν βιβλιοθήκην 37.600.

Ἄγενομικαὶ ὑπηρεσίαι. Εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτὸ ἀναγράφεται ἡ διάθεσις ποσοῦ δραχ. 265.000 διὰ τὴν καταπολέμησιν τῆς ἐλονοσίας κατὰ τὴν τρεχούσαν περίοδον καὶ δραχ. 140.000 διὰ τὰ φάρμακα ἅτινα θὰ χορηγήσῃ ὁ Δήμος [κατὰ τὸ ἔτος τοῦ προϋπολογισμοῦ εἰς τοὺς ἀπόρους συμπολίτας μασ.

Ἄπεχρωτικά βαπτύματα. Εἰσφοραὶ ὑπὲρ τῆς Ἐνώσεως Δήμων καὶ Κοινοτήτων, ὑπὲρ τοῦ Γαμείου Δημοσίων Διοικητικῶν ὑπαλλήλων, Δικαστικοῦ μεγάρου, διὰ τὴν προμήθειαν εἰδῶν παθητικῆς Ἀεραμύντης διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν ἀρουραίων καὶ ἀκρίδων καὶ ὑπὲρ τοῦ Γαμείου ἀσφαλίσεως τῶν Δημοτικῶν ὑπαλλήλων δραχ. 684.433.

Ἄγεια. Εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτὸ περιλαμβάνονται αἱ ἐξῆς πιστώσεις: Ὑπὲρ τοῦ Δημοτικοῦ Νοσοκομείου τῆς πόλεως μασ δραχ. 900.000, τοῦ Βρεφικοῦ σταθμοῦ 50.000 καὶ ὑπὲρ τοῦ Σανατορίου τῆς Πέτρας διὰ τὴν δωρεὰν περίθαλψιν τῶν ἀπόρων φυματικῶν δημοτῶν δραχ. 100.000.

**Οἱ ἀκρίται
ἐνχαριστουντοῦσα ἀρισταίους**

Ἡ IX Μεραρχία Κοζάνης διὰ τοῦ ὄπ' ἀριθ. 4945(12)4-39 ἐγγράφου τῆς πρὸς τὸν κ. Δήμαρ

Κοινωνικὴ πρόνοια: Διὰ βοηθήματα πρὸς τοὺς ἀπόρους συνδημάτας, διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν μοθητικῶν συσσιτίων τὴν ἐπιχορήγησιν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων καὶ ὀργανώσεων καὶ σωματείων καὶ διὰ τὴν ἐπίδοσιν τῶν σωματείων τῶν ἀποβλεπόντων εἰς τὴν περίθαλψιν τοῦ παιδιοῦ δραχ. 695.000.

Ἐκπαίδευσις: Δραχ. 279.000. Τὰ χρήματα ταῦτα θὰ διατεθῶν διὰ τὴν πληρωμὴν ἐνοικίων ἐκπαιδευτηρίων, προμηθειῶν σχολικῶν εἰδῶν, ἀγορῶν βιβλίων ἀπόρων μαθητῶν καὶ τὴν ἐγγραφήν ὑποτροφιδώσου δαστῶν ἀπόρων ἐπιδεικνυόντων ἄριστην ἐπίδοσιν καὶ ἐπι

μέλειαν.

Κοινωνικὴ μόρφωσις: Εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτὸ ἐνεγράφη πιστώσις 181.000 δραχ. αἵτινες θὰ διατεθῶν ὑπὲρ τοῦ Δημοτικοῦ Ὁδείου, τῆς στρατιωτικῆς Μουσικῆς, τῆς Νυκτερινῆς Σχολῆς καὶ ὑπὲρ τῆς Ἰδρυθῆσομένης φιλαρμονικῆς τῆς πόλεως Ἀρισίας.

Ἐπίδοσις — Μνημεῖα: Δραχ. 320.000. Τὸ ποσὸν αὐτὸ θὰ διατεθῆ διὰ τὴν ἀνάγεισιν μνημείου ἱπποδρόμου εἰς τὸν περὶ τῶν Ἀλκαζάρ χώρων ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τὴν ἀνάγεισιν εἰς τὴν πόλιν μασ μνημείου τοῦ Ἀγνώστου Στρατιώτου. Ὁ προϋπολογισμὸς ἐνδεδειγμένων θὰ ὑποβληθῆ εἰς τὴν Νομαρχίαν πρὸς ἐγκρίσιν.

Ἡ ΝΕΟΛΑΙΑ ΑΔΕΛΦΩΜΕΝΗ

ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΟ ΤΟ ΠΑΣΧΑ ΤΗΣ ΕΘΝ ΘΗΛΕΩΝ ΛΑΡΙΣΗΣ

Τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ὅλοι αἱ ἀρρώστια βγαίνει σὺν ξαννασιωμένον, ξαναβαφτισμένον σὴ φωνιὰ τοῦ πυρετοῦ τῆς, ἔτσι καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ, ἡ ψυχὴ μασ βγήκε ἀλλαγμένη, ξαννασιωμένη, ἀπὸ τὸ κοσμογονικὸ ἐκεῖνο γεγονός ποῦ μᾶς κατάρταξε καὶ μᾶς καθάρισε ἀπὸ τὸ ρύπος τῆς κακομοιρίας καὶ τῆς μιζήριας μιᾶς ἀποτελεσματικῆς ζωῆς. Ἀγανατεύουμε μακροῦ, ἀτενίζουμε ψηλά, κί' ὀνειροδόμασε μεγάλα. Ἐτούτῃ εἶναι ἡ ἀνάστασις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τοῦ λαοῦ μασ καὶ ὁ

Εικόνα ν. 35, Ο δημοσιευμένος στον τοπικό Τύπο προϋπολογισμός του δήμου για το οικονομικό έτος '39-'40, «Ενεκρίθη ο προϋπολογισμός του δήμου 39-40. Τα προβλεπόμενα έσοδα και έξοδα αυτού», *Ελευθερία* της 19-4-1939, αριθμ. 5531.

Προϋπολογισμός Έσοδων ή Ίσόδων 1939.		
Κεφ.	Αρθρ.	Α' Έσοδα.
		Προβλεπόμενα διά της κρησ. κατ' άρθρον κατά άρθρ. 39.
1		<u>Είσοδοι Μεταών</u>
	1	Είσοδοι μετ' 1% από γύσια τόμα επί βρα. αναρριόμενων δατηίων ωσόντι φύσση εντομοζοχαριστήτων από αδατών δ' ίδιαν γλεκόν ή διαγλεκόν επί μετ' 2% επί (βραυνηρίστων ουδέ επί εντομοζοχαριστήτων από αναστάσων ηχορριόμενων τοιούτων. 150.000
		<u>Παρατηρήσεις.</u> Η είσοδα αυτή δίν ύποψη γίγνεται επί των δατηίων επί πορηχοριστήτων από της ύπόσση επί των διαδαιμένων μετ' αδαίων αυτούς εφ' όσον από αδαίων ύποση γίγνεται πιστωμένη αροσφόρητη α κατά 1%. Ύπόσση είναι άσση τση από την διασποράν τόμασ 1,50% επί άσση πορη βόσση ή ύπόσση επί των μετ' αδαίων πορη γήσση επί Α.Τ.Ε από τση μετ' ή νίτση επί άσση δαί έμσησση ή από τση μετ' αδαίων άσση.
	2.	30 δραχμη. εφ άσση είσοδα έπείσση μετ' επί των άσσησση επί άσσησση επί τση δν. 150.000

Εικόνα ν. 36, Ο προϋπολογισμός της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών για το έτος 1939, πρώτη σελίδα, Γ.Α.Κ. Ν. Λάρισας, ΒΠΔΣ-ΛΤΑ, Αρχόμενον την 2/3/1938 και λήγον την 28/9/1939, 1-2-1939, ζτμ. 10°.